

VASILE ARVINTE

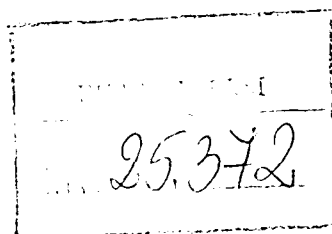
Raporturi lingvistice
româno-germane.
Contribuții etimologice

Ediție întocmită de
ALEXANDRU GAFTON

Editura „Egal“
Bacău - 2002

Coperte: Miniaturi germane
Montaj coperte: Alina-Mihaela Dănilă
Consultant artistic: Aurel Stanciu

Tehnoredactare: Monica-Diana Cornea
Tincuța Cobzaru

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ARVINTE, VASILE

Raporturi lingvistice româno-germane. Contribuții
etimologice / Vasile Arvinte; Bacău : Egal, 2002

325 p.; 21 cm.

Bibliogr.

Index

ISBN 973-8211-38-7

811.135.1:811.112.2

Editura „Egal”

C.P. 1, O.P. 9

5500 Bacău

Tel./fax: 0234 / 519.803

e-mail: mialid_bc@yahoo.com

Nota editorului

Volumul de față reprezintă o culegere de studii referitoare la influența germană și germanică asupra limbii române. Fiind aceasta una dintre preocupările constante ale Profesorului nostru, împreună cu un alt elev al Domniei sale, dr. Ion Horia Bîrleanu, de la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, am inițiat întocmirea unui volum pe această temă. Selecția materialului, ordonarea acestuia și necesarele revizii aparțin exclusiv autorului. Planul lucrării l-am întocmit împreună cu I.H. Bîrleanu.

După aproape patru ani de lucru, mereu întrerupt de felurite obligații și proiecte - uncori comune cu cele ale Profesorului nostru -, încercăm o modestă satisfacție oferind acest volum celui care ne-a făcut cinstea de a accepta să-i edităm o parte a contribuțiilor sale de istorie a limbii. Întrucât, pentru Domnul Profesor, vremea se află în preajma împlinirii vârstei de 75 de ani, împreună cu I.H. Bîrleanu, am dori, cu acest prilej, ca acesta să fie considerat sincerul nostru omagiu.

Cuvînt înainte

Profesorul Vasile Arvinte, specializat în chestiunile de istoria limbii române, domeniu la care a adus numeroase și importante contribuții, a manifestat o constantă și intensă preocupare privitoare la contactele lingvistice româno-germane. Absolvent al Facultății de Filologie din Iași, secția română-germană, efectuîndu-și studiile de doctorat în Germania - unde și-a susținut și publicat teza de doctorat, intitulată *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlases)*, Akademie Verlag, Berlin, 1971 -, îndrumînd, la rîndul său, numeroși doctoranzi care studiază chestiunea relațiilor lingvistice româno-germane, Domnia sa a păstrat o bună relație cu mediul academic german, fiind deseori invitat să susțină conferințe în diferite centre universitare germane.

Prezentul volum conține cele mai valoroase contribuții ale autorului la chestiunea interacțiunilor lingvistice româno-germane. Destul de puțin aprofundată în literatura românească de specialitate, această temă este dezvoltată aici, în toate direcțiile, în cadrul unor studii cu caracter teoretic, teoretico-aplicativ ori aproape exclusiv aplicat. Prezența tuturor acestor studii într-un volum nu se datorează faptului că ele se referă la o aceeași temă. Separate în timp, aceste studii permit să se observe modalitatea în care ia amploare o preocupare de interes major pentru istoria limbii române, felul în care se structurează și capătă amploare o chestiune științifică. Adîncind tot mai mult tema studiată, cercetătorul ia cunoștință în profunzime de variatele ei aspecte, astfel că studiile ajung să se articuleze cu maximă coerență de metodă și substanță.

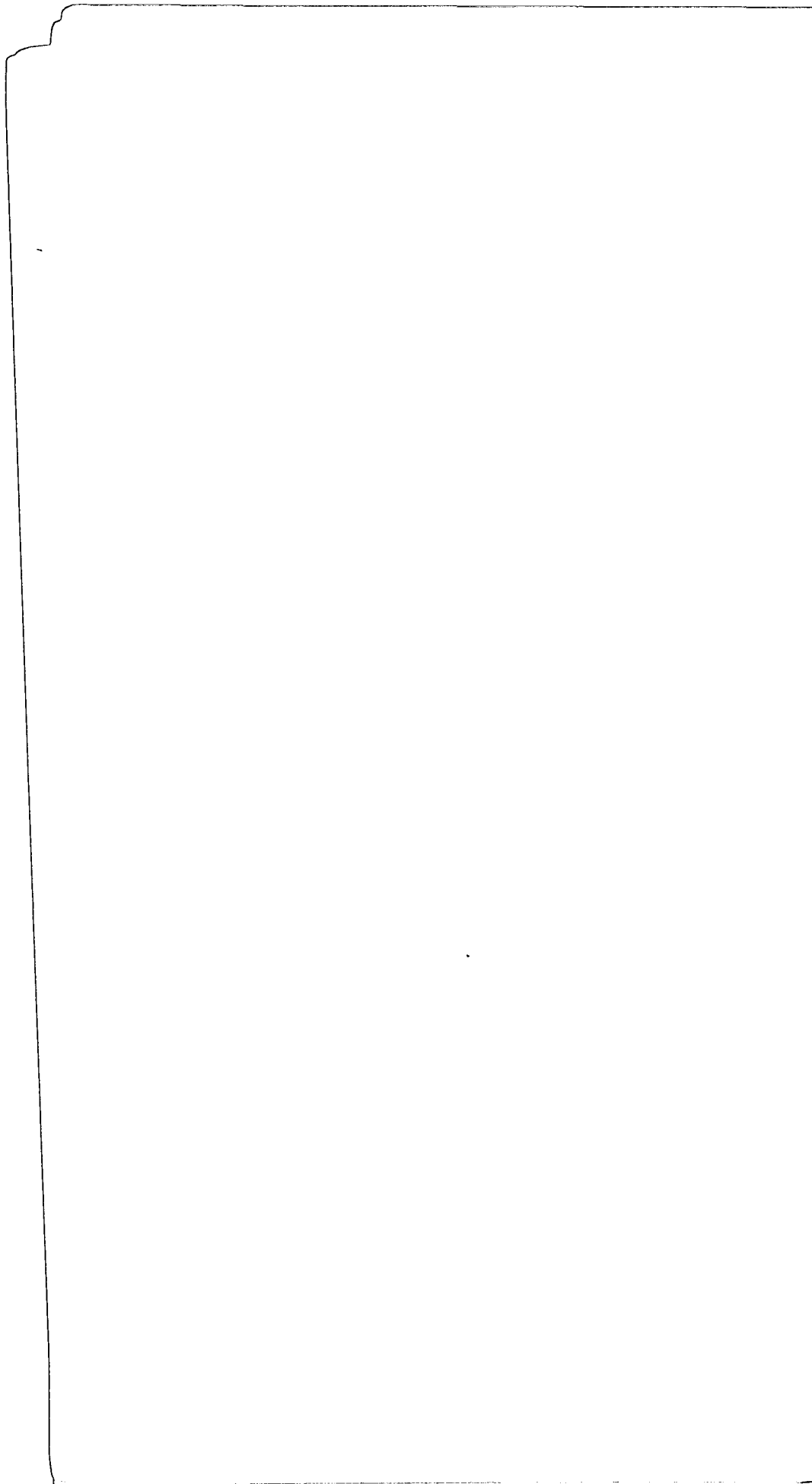
Privind tema cu consecvență din perspectivă diacronică și sesizând diferitele relații din cadrul problemelor concrete studiate, dar și chestiunile teoretice care se degajă, autorul își creează posibilitatea unei priviri obiective și globale, care să surprindă atât dinamica unor relații din limbă, mecanismele care pun în mișcare relații de o asemenea natură, cât și formele de manifestare și efectele unor astfel de relații. De fiecare dată, și cu o forță sporită pe măsură ce se aprofundează și amplifică tema, în cadrul unui efort științific ce pleacă de la realitatea concretă a vorbirii, componenta teoretică se conturează cu coerență ridicată, dobândește precizie, unitate și calitatea de a fi racordată la știința lingvisticii.

La rîndul ei, componenta aplicativă cunoaște o continuă rafinare la nivelul metodei, capacitățile autorului de aplicare a tehnicilor de investigație conferind validitate demonstrațiilor.

Avînd formațiuni și convingeri de neogramatic, precum Alexandru Philippide, Profesorul Vasile Arvinte pune la contribuție datele dialectologiei istorice, dar și pe cele furnizate de anchetele dialectale, în care s-a inițiat, apoi le-a organizat și condus. În felul acesta, calitățile de dialectolog și de fonetician pe care autorul le are dau gir cercetării, furnizînd o bază reală, nemijlocit cunoscută de cel ce analizează faptele.

Construcția volumului și a elementelor sale componente este unul din acele aspecte formale în măsură să ofere indicii asupra conținutului. Rigoarea și concizia discursului științific, accesibilitatea sa, darul de a împărtăși cititorului cunoștințe aferente, dar care sugerează direct caracteristici ale temei sînt calități ce rețin știința în sferele ei firești, umanizînd-o însă.

Această lucrare nu se recomandă numai prin autoritatea celui ce a elaborat-o. Toți cei interesați de dificilul, dar captivantul domeniu al etimologiei, de istoria limbii române vor găsi aici nu doar rezolvările a numeroase probleme, ci și consistente căi de urmat, rigoare de metodă, precum și un model de expunere magistrală.

Raporturile lingvistice româno - germane*

1. Numărul extrem de redus sau, după unii, absența totală a elementelor vechi germanice în limba populației romanizate de la Dunărea de jos constituie una dintre trăsăturile importante care separă Romania orientală de cea occidentală. În locul elementelor vechi germanice, româna, căci dalmata nu intră în sfera considerațiilor de față, posedă, după cum e cunoscut, numeroase împrumuturi de origine slavă meridională. Superstratului germanic din apus i se opune aici superstratul slav. Este lesne de văzut că determinante în această privință au fost condițiile istorice diferite din estul și vestul Europei, în perioada de la sfârșitul Imperiului Roman. Cu toate acestea, populația romanizată din provinciile dunărene a venit în contact, cel puțin cu trei secole înainte de venirea slavilor, cu neamurile germanice, al căror asalt susținut împotriva imperiului a început tocmai în această regiune. O scurtă trecere în revistă a știrilor istorice despre seminițiile germanice de la Dunărea de Jos ne va arăta că acest contact a existat într-adevăr și că el ar fi putut să lase urme în limba română.

Primul trib germanic semnalat în Peninsula Balcanică este cel al bastarnilor, care, încă înaintea erei noastre, în anii 179-178, pătrund pînă în Dardania în incursiuni de pradă. Mai târziu, la anul 59 î.e.n., bastarnii se aflau la gurile Dunării, unde sînt semnalați apoi pe vremea lui Strabon (63 î.e.n. – 19 e.n.) și Appianus (pe la 160 e.n.). Originea lor germanică nu este întru totul sigură. După bastarni, Cassius Dio menționează, la anul 173 e.n., pe *astingi*, adică *hasdingii* sau *vandalii*, care pătrund în părțile de nord ale provinciei Dacia traiană, pînă la râul Mureș. După ce această provincie este părăsită de romani, vandalii își întind stăpînirea, între anii 274-275, și asupra Banatului, pînă la Dunăre. Între anii 306-337, ei stăpîneau regiunea de pe văile râurilor Mureș, Criș și Tisa. Vandalii, ca și seminițiile germanice următoare, aparțineau ramurei germanice de răsărit, care, plecînd de la gurile Vistulei, se deplasează treptat spre regiunea

*Comunicare ținută la universitățile din Bonn și Tübingen, în iulie 1967. Apărut în ALIL, t. XIX 1968, p. 13-27 și în „Romanische Forschungen”, 80. Band, Heft 2/3, Frankfurt am Main, 1968, p. 395-415, cu titlul *Deutsch-rumänische Sprachbeziehungen*.

carpatică și a Pontului Euxin, venind în conflict cu stăpînirea romană de aici. În secolul al III-lea, în fruntea tuturor se aflau *goții*. Aceștia, în unire cu alte seminții germanice (*taifalii*, *ast(r)ingii*, *peucinii bastarnii*, *visii*, *gepizii*, *herulii*) și cu alte neamuri (*carpii* de neam dacic, apoi *boranii* și *urugundii*, de origine uralo-altaică), atacă necontenit, începînd cu anul 238, provinciile romane Moesia Inferior și Thracia. Atacurile lor, foarte violente și nimicitoare, durează pînă la anul 375, cînd pentru ei se ivește dinspre răsărit marele pericol al hunilor. Atunci, ei caută în grabă un adăpost în Imperiul Roman, pe care pînă atunci îl prădaseră. Pînă la această dată, goții, cu aliații lor, luaseră în stăpînire toată regiunea de la nordul Dunării. Ei sînt semnalati în Transilvania, alături de vandali și taifali, în anii 358, 364-378, în Muntenia și Moldova între anii 367-369. Granița dintre ramura de vest a goților (*vizigoții* sau *thervingii*) și cea de est (*ostrogoții* sau *greuthungii*) se afla, pînă la invazia hunilor, pe Nistru. În anul 375, sînt menționați taifalii și în sudul Moldovei. Grupuri mai mari sau mai mici de germanici se aflau și la sudul Dunării, chiar înainte de venirea hunilor. Unii serveau ca ostași în armata romană. Chiar și cei de la nordul fluviului au fost, cu intermitență, de pe la anul 285, *foederati* ai romanilor. De la o vreme, începînd cu secolul al IV-lea, contactele cu populația romană trebuie să fi fost mai strînse, cum o probează faptul foarte important al schimbării religiei de către goți, prin adoptarea creștinismului, în vremea domniei lui Valens, și traducerea în limba gotă a *Bibliei* de către episcopul lor Ulfilas (311-383). Neamul gepizilor, despre care va fi vorba îndată, s-a creștinat între anii 364-375.

Invazia hunilor produce mari perturbații în toată regiunea de la Dunăre în jos. Alungați, cei mari mulți, de pe teritoriul dintre Don și Dunăre, goții trec în Peninsula Balcanică la anul 376. Unii intră în armată romană, alții trăiesc în cadrul unei organizații statale cu regi proprii, dintre care sînt cunoscuți: Fritigerus, pe la 376-380, Athanaricus, pe la 380, Theodoricus Triarii, pe la 457-481. Sub Alaricus, o parte din vizigoți au plecat în Italia, trecînd prin Epir (396). Numărul populației germanice de la sudul Dunării sporește simțitor după anul 481, cînd teritoriile vizigote din Moesia Inferior, răsăritul Moesiei Superior, Thracia, și, în parte, Macedonia și Thessalia, intră sub stăpînirea ostrogoților, veniți de la nordul Dunării, sub conducerea lui Theodoricus, fiul lui Thiudimer.

Trecerea lor în masă a avut loc la 473, dar unii veniseră aici cu un secol înainte, fiind menționați pentru anii 376, 383, 386 în Thracia. Pînă la anul 473, grosul populației ostrogote trăise sub dominația hunilor, participînd, alături de gepizi, ca auxiliari în armata lui Attila, la incursiunile acestuia în vestul Europei. După destrămarea imperiului hun (454), în urma luptelor care au avut loc timp de 19 ani între urmașii lui Attila și triburile germanice (*ostrogoții, gepizii, sadagarii, suavii și scirii*), s-a afirmat la nordul Dunării, în primul rînd în Transilvania, puterea gepizilor. Acum nu numai ostrogoții, ci și alte neamuri germanice, cum sînt *sadagarii, scyri (sciri), cemandri, rugii*, sînt silite să treacă în Peninsula Balcanică, așezîndu-se prin Moesia Inferior și Scythia Minor, unii dintre ei, *rugii*, în Thracia, nu departe de Constantinopol. Ostrogoții au stăpînit teritoriile amintite ale vizigoților numai 15 ani, căci sub regele lor Theodoric (Theodoric cel Mare), cea mai mare parte dintre ei pleacă în Italia. Resturile de neamuri germanice au dăinuit mai multe veacuri în Peninsula Balcanică. Pe vremea lui Iordanis, la anul 551, populația gotă nu se romanizase, ci vorbea limba proprie în Moesia Inferior, în regiunea orașului Nicopolis (Nikjup). În Dobrogea, limba gotă a trăit pînă în prima jumătate a secolului al IX-lea.

Această schiță istorică trebuie completată cu cîteva date despre gepizi. Din același grup germanic de răsărit, gepizii s-au deplasat spre sud-estul Europei la anul 248, părăsind teritoriul lor de la vărsarea Vistulei, și au ajuns în nordul Daciei pe la 249, unde s-au stabilit cu învoirea romanilor. Mai tîrziu, după părăsirea Daciei de către Aurelian, gepizii ocupă teritoriul vandalilor dintre Munții Apuseni, Tisa și Dunăre (336). Numărul lor crește cu resturile de gepizi care vin de la gura Vistulei. După o perioadă în care s-a aflat sub dominația hunilor (418-453), gepizii devin stăpîni pe toată Dacia traiană și pe teritoriul dintre această provincie și Tisa. Regatul lor este în continuă expansiune, astfel că pe la 473 el cuprindea și regiunea Sirmium, iar, mai tîrziu, și provincia sud-dunăreană Dacia aureliană. Regatul gepid va fi distrus de longobarzi, uniți cu avarii, la anul 567. Populația gepidă a continuat să trăiască în Transilvania pînă la mijlocul secolului al VII-lea, cum o probează urmele

arheologice. La sud de Dunăre, se așează, la anul 512, și neamul germanic al herulilor (în regiunea Belgradului)¹.

Datele istorice prezentate mai sus, ilustrând situația tulbură în care se aflau provinciile dunărene în secolele al III-lea — al IV-lea, au constituit punctul de plecare pentru numeroase lucrări asupra așa-ziselor elemente vechi germanice ale limbii române. În cadrul istoric descris mai sus, populația romanică de la Dunărea de Jos a venit în contact cu seminițele germanice cam în același timp în care un proces similar avea loc și în apus. Și totuși, rezultatele cercetărilor asupra elementelor vechi germanice ale românei sînt puține, nesigure sau foarte controversate.

Explicația trebuie căutată în natura contactului cu germanicii în cele două părți ale imperiului. La început, în răsărit, ca și în apus, au predominat raporturile de ostilitate, războinice, de pradă. Dar pe cînd în Gallia, Italia sau Spania perioadei inițiale încordate i-a urmat o epocă îndelungată de conviețuire pașnică pe același teritoriu, terminată cu asimilarea noilor veniți, în sud-estul Europei, care a cunoscut toate invaziile, formațiile statale germanice au fost repede spulberate, fie de alte neamuri (huni, avari), fie tot de alte seminițe germanice, care se aflau în permanentă luptă între ele. De aceea, regiunea dunăreană a constituit numai pentru cîteva resturi germanice o zonă de colonizare, pentru grosul populației ea a fost doar un popas în drumul spre vestul Europei: goți au ajuns în Italia, sudul Franței și Peninsula Iberică, gepizii și longobarzii în Italia, vandalii în Spania și Africa de Nord etc. Formațiile lor statale de aici, ca și cele întemeiate de germanicii de vest (francii, burgunzii), au dăinuit vreme îndelungată, iar amintirea lor se păstrează în denumiri ca Franța, Lombardia, Burgundia și mai tîrziu Normandia. În răsărit,

¹ Vezi A. Philippide, *OR*, I. Iași, 1923, p. 285-321, 348-353; II, p. 346-350; E. Gamillscheg, *Romania Germanica*, II, Berlin und Leipzig, 1935, p. 233-266; C. Diclescu, *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien*, Leipzig, 1922; id., *Die Gepiden. Forschung zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des Rumänischen Volkes*, Halle, 1922; *Istoria României*, I, București, 1960, p. 682-694, 704-714; I. Nestor, *Slavii pe teritoriul R. P. R., în lumina documentelor arheologice*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, X, București, 1958, p. 53; id., *Les données archéologiques et le problème de la formation du peuple roumain*, în „Revue roumaine d'histoire”, III, Bucarest, 1964, p. 385. urm.; Ludwig Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Ostgermanen*, München, 1941.

resturile gotice de la sud de Dunăre și cele gepide din Transilvania n-au putut juca un rol similar. Dacă în apus, în afară de știrile istorice, teritoriile de colonizare ale germanicilor pot fi delimitate destul de bine cu ajutorul toponimicelor sau cu al ariilor unor apelative, care concordă, adesea, cu descoperirile arheologice², în răsărit, datele necesare unei asemenea delimitări lipsesc.

Dar în afară de știrile istorice cu privire la germanicii de la Dunărea de Jos, munca de investigare a elementelor vechi germanice, care s-ar fi păstrat în română, a fost motivată și de prezența câtorva termeni de această origine în latină scrisă din provinciile dunărene. Semnificativ este faptul că nici unul dintre aceste cuvinte nu s-a transmis limbii române. S-a presupus, însă, că altele, neatestatate în inscripții, s-ar fi putut transmite³. La fel, nu s-au păstrat nici toponimicele și antroponimicele presupuse germanice din inscripțiile și izvoarele latine de la Dunărea de Jos⁴.

Pe această bază destul de șubredă, au început căutările de elemente vechi germanice în română. De aceea, rar capitole din istoria limbii române care să fi constituit obiectul atîtor controverse. Într-o vreme, chestiunea a fost pusă în legătură și cu continuitatea populației romanizate în Dacia, după retragerea romanilor. Astfel, fără să o fi dovedit, lipsa elementelor germanice în română constituia pentru R. Roesler⁵ unul din argumentele împotriva continuității, căci, după el, contactul cu germanicii ar fi putut avea loc numai la nordul

² E. Gamillscheg, *op. cit.*, passim.

³ În inscripțiile din Moesia Superior și Moesia Inferior, precum și în cele din Noricum și Gallia, apare cuvîntul *brutis* „noră”, din got. *bruths* „id.”, același cu germ. *Braut*. S-a păstrat în veliotă (*bertain*), friulană (*brut*), engadină (*brüt*), franceză (*bru*), dar lipsește în română. Mult discutată este originea germanică a unor cuvinte ca *burgus* „întăritură, piață comercială întărită” (<got. *baurgs* sau gr. *πύργος* „turn de apărare”) sau *sculca*, *sculta*, întilnit în toponimicul *Σχουλκοβούζγο* < *sculca*+*burgus* (v. A. Philippide, *op. cit.*, I, 32; E. Gamillscheg, *op. cit.*, II, p. 236; REW, 1345; H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, București, 1960, p. 192-193, 227, cu bibliografia chestiunii); *id.*, *La langue latine dans le Sud-Est de l'Europe*, București-Paris, 1978, p. 292; 303-305; *id.*, *La Romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, București, 1993, p. 150.

⁴ Cîteva exemple, după E. Gamillscheg, *op. cit.*, II, p. 237-238, 241-244, din domeniul toponimiei: Mariscus, Transmarisca, Mareburg, Stiliburg, Alikaniburg, Skulkoburg, Lakkoburg și din al antroponimiei: Andio, Atta, Burtinus, Leubinus, Drigisa, Bonita, Andrala, Nandonis etc.

⁵ R. Roesler, *Romänische Studien*, Leipzig, 1871.

Dunării. Știrile vorbesc însă despre numeroase grupuri germanice și la sud de Dunăre. Dimpotrivă, pentru C. Diclescu⁶ și E. Gamillscheg⁷, adepții părerii că româna are numeroase cuvinte gotice, gepide sau longobarde (aproximativ 60), precum și toponimice sau antroponimice, prezența acestora constituia o probă despre „Bodenständigkeit des Rumänentums”. Rezultatele concrete ale acestora, adică etimologiile propuse, precum și cele ale lui G. Giuglea⁸, sau cele mai vechi ale lui B.-P. Hasdeu⁹, R. Loewe¹⁰, au fost confruntate cu critica unor lingviști ca W. Meyer-Lübke¹¹, O. Densusianu¹², P. Skok¹³, G. Weigand¹⁴, V. Bogrea¹⁵, J. Brüch¹⁶, L. Tamás¹⁷, iar în ultima vreme H. Barić¹⁸.

Rezervată a fost și atitudinea lui Philippide¹⁹, S. Pușcariu²⁰ și Al. Rosetti²¹.

Iată câteva exemple, ale căror etimonuri nefiind găsite nici în latină, nici în slavă, greacă, maghiară sau turcă, au fost explicate prin gotă, gepidă sau longobardă (după Diclescu, Giuglea, Gamillscheg):

⁶ C. Diclescu, *op. cit.*, precum și *Altgermanische Bestandtheile im Rumänischen*, în ZRPh, XLI, 1921, p. 421-428.

⁷ *Op. cit.*

⁸ G. Giuglea, *Cuvinte și lucruri. Elemente vechi germanice în orientul romanic*, în DR, II, p. 327-402; id., *Crîmpeie de limbă și viață străveche românească*, în DR, III, p. 622-628.

⁹ B.-P. Hasdeu, *Zina Filma. Goții și gepizii în Dacia*, București, 1877.

¹⁰ R. Loewe, *Altgermanische Elemente der Balkansprachen*, în „Zf. f. vergl. Sprachforsch.”, 1906, p. 265-334.

¹¹ W. Meyer-Lübke, în „Zf. f. vergl. Sprachforsch.”, 1906, p. 53 și urm.

¹² O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 101, p. 235.

¹³ P. Skok, *Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen?* în ZRPh, XLIII, p. 187 și urm.

¹⁴ G. Weigand, în „Balkan-Arkiv”, III, p. 30 și urm.

¹⁵ Bogrea, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, II, Cluj, p. 30 și urm.

¹⁶ J. Brüch, în RLIR, II, p. 92 și urm.

¹⁷ L. Tamás, în *Archivum Europae centro-orientalis*, II, Budapest, p. 312.

¹⁸ H. Barić, *Lingvističke studije*, Sarajevo, 1964, p. 94-113.

¹⁹ *Op. cit.*

²⁰ S. Pușcariu, *Die rumänische Sprache*, Leipzig, 1943, p. 338-341.

²¹ Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, II. *Limbile balcanice*, ed. a III-a, București, 1962, p. 75-80; vezi și *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 239-243, cu bibliografia chestiunii. Pentru bibliografie, vezi și E. Lozovan, în RLIR, XXII, 1958, p. 349-350.

Elemente gotice sau gepide: rom. *boare* 'sanfter Wind', 'Lüftchen' < got.-gep. *baírs, bauris*; rom. *brusture* 'Klette' < gep. *brustilô*; rom. *burtă* 'Bauch' < got. *báurthi, burt(h)i, bort(h)* < *beran* 'tragen'; rom. *dop* 'Kork' < gep. *dups*; rom. *gard* 'Zaun' < gep. *gards*; rom. *nasture* 'Knopf' < got.-gep. *nastilô*; rom. *rapăn, rapură* 'Räude', 'Krätze' < got.- gep. *rappóns* (din *rappô*); rom. *stărnut* 'mit einem weissen Fleck auf der Stirne' (von Pferden) < gep. *sternô* 'Stern'; rom. *tapă* 'Holzzapfen', 'Einschnitt am angeschlagenen Baum' < gep. *tappa* și altele.

Elemente longobarde (după Giuglea și Gamillscheg): rom. *bardă* 'Streitaxț' < long. *bardā*; rom. *fară* 'Geschlecht', 'Stamm' < long. *fāra* 'Sippe'; rom. *ghioagă* 'Streitkolben' < long. *kogula*; rom. *scruntar* 'Sandboden', 'Bodenerhebung längs eines Wasserlaufes' < long. *skrunta* 'Scharte'; rom. *a sgudui* 'erschüttern' < long. *skudojan*; rom. *a smicui* 'geisseln', 'peitschen' (rom. *smicea* 'dünner Zweig') < long. *smikkojan* (mhd. *smicke* 'Peitsche').

Cele mai greu de admis sînt etimologiile longobarde. Acest neam germanic a locuit în Pannonia Superior, deci în afara teritoriului de formare a limbii române, a rămas aici doar 22 de ani, și, cum spune Philippide²², „n-a fost în contact cu românimea niciodată”. Această dificultate vrea să o înlătore Gamillscheg²³ prin presupunerea că termenii de mai sus ar fi trecut de la populația romanizată din Pannonia la cea din Dacia și apoi s-ar fi păstrat în română. Critici numeroase li s-au adus și etimologiilor gotice și gepide. În multe cazuri, s-a constatat nerespectarea „legilor fonetice” ale românei și ale idiomurilor germanice. Se adaugă, apoi, și numeroase nepotriviri semantice, atestarea tîrzie în română a cuvintelor în cauză, dar mai ales imposibilitatea încadrării lor în grupuri noționale relativ bine încheiate. Cu excepția celor cîteva presupuse elemente longobarde, lipsesc expresiile care reflectă raporturile obișnuite dintre germanici și romanici: luptă și zgomot, bătălie, defecte psihice și fizice, organizarea statală, administrația, raporturile de proprietate. Pe deasupra, cum am spus și mai sus, încă nu a fost dovedită pe teritoriul României existența unor zone compacte cu apelative sau toponimice care să fie de origine veche

²² *Op. cit.*, I, p. 352, nota.

²³ *Op. cit.*, II, p. 260.

germanică²³, așadar a unor regiuni de colonizare. Apoi, cei care s-au ocupat de chestiune au acordat prea puțină atenție graiului săsesc din Transilvania, cu o vechime aici de peste 800 de ani. Nu este exclus ca mulți dintre termenii, adesea dialectali, al căror aspect fonetic, și sens, justifică o explicație prin germanică, să fie, la o analiză mai atentă, de origine săsească. H. Barič²⁴, de pildă, scoate din listele lui Dieulescu, Giuglea, Gamillscheg, pe rom. *dop* și *stinghe* 'Querstange', explicându-i prin graiul săsesc. În ce ne privește, credem că am dovedit originea săsească a cuvintelor *cinhă* 'Vogelscheuche', *rapân*, *rapon*, *rapură* 'Räude', 'Kratze', și cea retoromană a termenului *tapă* (adus în Carpați la sfârșitul secolului trecut de lucrătorii forestieri din Friul și Alpii Dolomitici)²⁵. Lista vechilor elemente germanice ale limbii române este în continuă scădere²⁷.

2. Mult mai bogate în rezultate sînt cercetările asupra stratului de elemente germane constituit în română în decursul evului mediu. Acum abia putem vorbi de un contact lingvistic româno-german propriu-zis. Prezența grupului etnic săsesc în interiorul areului carpatic stă în legătură cu procesul amplu de iradiere spre răsărit a limbii germane, începînd de prin secolul al XII-lea²⁶. Nu există nici o dovadă că acești sași ar fi găsit în Transilvania resturi de populație gotă sau gepidă. Continuitatea veche germanică în această regiune, susținută de numeroși umaniști din evul mediu, reluată în timpul nostru de G. Kisch²⁹, are la bază eroarea fundamentală, făcută încă în secolul al VI-lea de Jordanis, între geți, neam tracic, și goți, neam

²³ Pentru o astfel de zonă în sudul României (Muntenia) pledează E. Gamillscheg, *Der rumänische Sprachatlas*, în „Cahiers Sextil Pușcariu”, I, 1952, invocînd ca probă numai aria de răspîndire a cuvîntului *hurdă* „Bauch”.

²⁴ *Op. cit.*, apud Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 80.

²⁵ În sest., *Filologie Iași*, VI, 1955, p. 235-238, apoi în *Elemente retoromane în terminologia forestieră românească*, în sc1., XV, 164, p. 654-656; și versiunea italiană: *Elementi retoromanizi nella terminologia forestale romana*, în *RII*, IX, nr. 4, București, 1964, p. 461-473. V. prezentul volum, p. 20-36; 20-236.

²⁶ Contra etimologiei vechi germanice a rom. *nasture* se pronunță, recent, și A. Greive, *Zur Etymologie von rum. nastur, it. nastro, wallon nâle und verwandten Formn.*, în „Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen”, 202, Bd., 117, Jg., 2. Heft, p. 93-101.

²⁷ W. Mitzka, *Die Ostbewegung der deutschen Sprache*, în „Zf. f. MdForsch.”, XIX.

²⁸ Gustav Kisch, *Germanische Kontinuität in Siebenburgen*, în „Vom Leben und Wirken der Rumänen”, II, Rum. Reihe, Heft 7-12.

germanic. Recent, teoria aceasta a fost combătută de Karl Kurt Klein³⁰.

Din știrile sărace referitoare la constituirea grupului german din Transilvania pot fi conturate câteva momente mai importante ale colonizării. Pentru prima dată, la începutul secolului XII-lea, sînt semnalate grupuri de germani originari din Bavaria în localitatea Satu Mare. Cam în același timp, izvoarele vorbesc despre așa-numiții *Latini* din dioceza Erlau, identici, probabil, cu așa-numiții *Flandrenses* de la Bătar, precum și de o uniune privilegiată de Saxones, nobili războinici din ținutul „niederdeutsch”, așezați în apropiere de Alba-Iulia și Orăștie. Numele *Saxones* apare des în documentele latine ale cancelariei maghiare. El a devenit termenul generic pentru germanii din Transilvania (*Sachse*, ung. *szasz*, rom. *sas*, pl. *sași*), cu toate că sașii își spun lor și *Deutsch*, *Daitschn*. Numărul coloniștilor crește simțitor în timpul domniei regelui maghiar Geysa al II-lea, în jurul anului 1150. Se întemeiază acum coloniile flamande din Sibiu și Nocrich, cu așa-numiții *priores Flandrenses*. Elementul german apare acum și în nordul Transilvaniei, la Rodna, Bistrița, și în alte locuri. La începutul secolului al XIII-lea, sînt menționați în Sibiu și în împrejurimi *alii Flandrenses*, iar colonizarea cuprinde și Țara Bîrsei, cu centrul la Brașov. În această parte fuseseră un timp și cavalerii teutoni, în drumul lor spre Prusia orientală. Întreruptă un timp de marea invazie a tătarilor (1241), acțiunea de colonizare se reia în a doua jumătate a secolului, extinzîndu-se pe alocuri și la sudul și la estul arcului carpatic, unde coloniile germane n-au dăinuit prea mult. În Transilvania însă, elementul german, grupat în jurul celor trei mari centre, Sibiu, Brașov și Bistrița, s-a păstrat neîntrerupt în tot cursul evului mediu și pînă astăzi. Există numeroase indicii că foarte mulți dintre strămoșii actualilor sași proveneau din regiunea Rinului, Moselei, Luxemburg-ului și Flandrei. O delimitare precisă numai pe

³⁰ În lucrarea *Das Rätsel der siebenbürgischen Sprachgeschichte. Die Goten-Geten-Daken-Sachsengleichung in der Sprachentwicklung der Deutschen Siebenbürgens*, în volumul *Transsylvania, Gesammelte Abhandlungen und Aufsätze zur Sprach- und Siedlungsforschung der Deutschen in Siebenbürgen*, München, 1963, p. 90-139.

baza datelor lingvistice nu a fost posibilă, din cauza caracterului foarte amestecat al graiului săsesc³¹.

De la această populație germană au pătruns în română, în primul rînd în graiurile din Transilvania, numeroase elemente germane. Mult mai mare este, pe de altă parte, numărul împrumuturilor pe care sașii le-au luat din limba română. Ambele laturi ale acestui contact au fost pînă acum destul de bine studiate³².

³¹ Karl Kurt Klein, *Zur Siedlungsgeschichte und Sprachgeographie der mittelalterlichen deutschen Siedlungen in Siebenbürgen*, în „Siebenbürgische Mundarten”, Berlin, 1959. De altă părere în ceea ce privește originea și evoluția dialectului săsesc este Ernst Schwartz, *Sprachinsel und Heimat im Spiegel der Sprache dargelegt am Beispiel des Siebenbürgisch-sächsischen*, în CL, *Mélanges linguistiques offerts à Emil Petrovici par ses amis étrangers à l'occasion de son soixantième anniversaire*, anul III, Suplement, Cluj, 1958, p. 415-425.

³² Vezi I. Borgia, *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen*, în „X. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig”, Leipzig, 1904, p. 138-253; Simion C. Mîndrescu, *Influența culturii germane asupra noastră. I. Influența germană asupra limbii române*, Iași, 1904; G. Pascu, *Elemente germane în limba română (Contribuție lexicografică)*, în „Arhiva”, XV, Iași, 1904, p. 398-406; Virgil Tempeanu, *Deutsche Kulturwörter im Rumänischen* (Auszug aus der Zeitschrift „Conferința”), Bukarest, 1941; M. Zdrengea, *Rumänisch-deutsche Sprachbeziehungen*, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo*, Bucarest, 1957, p. 147-158; Vasile Arvinte, *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlases)*, Akademie Verlag, Berlin, 1971. Pentru elemente românești în dialectul săsesc, vezi Em. Grigorivitză, *Românismele în dialectul german al sașilor*, în „Noua Revistă română”, II, p. 343; id. *Rumänische Elemente und Einflüsse in der Sprache der Siebenbürger Deutschen*, în „Zt. f. hochdt. Bd.”, II, Heidelberg, 1901; János Brendörfer, *Román (Oláh) elemek sz erdély szasz nyelvben (Rumänische Elemente in der Sprache der Siebenbürger Sachsen)*, Budapest, 1902; A. Bena, *Limba română la sașii din Ardeal*, Cluj, 1926; M. Zdrengea, *Limba română vorbită de sașii din Cilnic*, în scșt., Cluj, II, 1951; G. Klaster-Ungureanu, *Wirtschaftliche und gesellschaftliche Beziehungen zwischen Rumänen und Sachsen, im Spiegel des siebenbürgisch-sächsischen Wortschatzes*, în RRL, III, 1958, Bucarest, p. 197-219; Helmut Protze, *Zum rumänischen Einfluss auf das Siebenbürgisch-Sächsische*, în CL, III, Suplement (1958), p. 389-402; Gisela Richter, *Zur Bereicherung der siebenbürgisch-sächsischen Mundart durch die rumänische Sprache*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, Bd. 3, 1960, p. 37-56; Fritz Keinzel-Schön, *Rumänische-sächsischen Wechselbeziehungen im Spiegel der Sprachforschung*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, Bd. 9, p. 111-114.

Există însă numeroase alte aspecte necercetate și mai cu seamă lipsește un studiu de sinteză în lumina rezultatelor din ultimii 50 de ani.

Împrumuturile săsești ale românei sînt, în primul rînd, de natură lexicală și aparțin, în marea lor majoritate, culturii materiale. Astfel, sînt bine reprezentate denumirile referitoare la meserii, unelte, articole de comerț, materiale de construcție, obiecte casnice, unități de măsură, medicină populară etc. Un grup de termeni se referă la realități feudale. În toate acestea se reflectă natura contactului pe care românii de pe ambele versante ale Carpaților le-au întreținut secole de-a rîndul cu centrele săsești din Transilvania. O apropiere pe planul vieții spirituale la nivel popular este mai greu de constatat. Probabil că diferențele religioase, românii fiind ortodocși, iar sașii catolici, mai târziu luterani, dar mai ales rezerva în care s-au menținut sașii față de neamurile înconjurătoare de-a lungul timpului explică această situație. Cu toate acestea, trebuie în mod deosebit subliniată contribuția orașelor săsești la activitatea de traducere și tipărire în română a numeroase cărți religioase, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (tipăriturile diaconului Coresi). Și în alte domenii ale vieții culturale coloniile săsești au jucat rolul de intermediar între români și vestul Europei³³. Un capitol aparte, interesant și caracteristic și altor regiuni din sud-estul Europei, îl constituie toponimia de origine germano-săsească a Transilvaniei. În dubla și adesea în tripla denumire, românească, săsească sau maghiară, a aceleiași localități, a aceluiași rîu, deal, munte, regiune, etc., se reflectă o parte din istoria nescrisă a contactului dintre aceste popoare³⁴.

Nu toate împrumuturile de origine săsească au aceeași importanță în cadrul lexicului românesc. Marea majoritate e constituită din termeni dialectali, care circulă numai în Transilvania. Există însă unele cuvinte care au trecut de mult bariera dialectală sau regională. Pe teren, acestea descriu arii întinse de o parte și de alta a Carpaților. Cîteva au intrat în uzul general și chiar în limba literară. Soarta fiecărui termen pune probleme speciale și adeseori este greu de arătat cauzele care au determinat generalizarea sau dispariția

³³ Vezi Fr. Valjavec, *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa*, Bd. II, München, 1955.

³⁴ Vezi G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Karpathenländer*, Leipzig, 1929.

cutărui cuvînt. În genere, la sud și la est de Carpați, multe săsisme au cîștigat teren fie odată cu trecerea unor români din Transilvania în Moldova sau Muntenia, fie datorită schimburilor comerciale cu orașele săsești, a schimbului de meseriași, etc., menționate de izvoarele istorice. Această iradiere treptată a săsismelor poate fi surprinsă pe hărțile *Atlasului lingvistic român*. Izoglosele descrise de ele sînt mult mai dese în centrul României (sud-estul Transilvaniei), pentru că aici sînt și așezările săsești cele mai vechi și mai numeroase. Ele se împrăștiează pe măsură ce ne îndepărtăm de acest centru, dar aria lor de răspîndire cîștigă în extensiune, cuprinzînd, în cîteva cazuri, întregul teritoriu de limbă română. Elementele săsești lipsesc în dialectele românești sud-dunărene³⁵.

Dintre cuvintele cu o largă circulație, atestate de ALR, dăm aici cîteva exemple: *căptușeală*, vb. *a căptuși* 'Futter', 'füttern' < săs. *Kapptuch* (*Kopftuch*); *joagăr* 'Säge' < săs. *Žäger*; rom. *leaț* 'Latte' < săs. *Letz*, *Leatz*; *ochelari* 'Brille' < săs. *Okelâr*; *roabă* 'Bahre', 'Traggerät mit einem Rad' < săs. *Rabber*, *Robber*; *troc*. 'Trog' < săs. *Trôch*; *turn* 'Turm' < săs. *Turn*; rom. *șold* 'Hüfte' < săs. *Scholdər*; *șură* 'Scheune' < săs. *Schyren*; *ștreang* 'Strang' < săs. *Streang*, etc.

De multe ori, același cuvînt german a pătruns în graiurile românești prin mai multe căi: prin maghiară în Transilvania, prin sîrbă în Banat, prin ucraineană, eventual poloneză, în Moldova. Alături de acestea, există uneori în Transilvania și forma săsească. Este cazul cu termenul german *Blech*. Varianta din Moldova *bleah* provine din ucraineană, bănățeanul *plec*, din scr. *plec*, varianta transilvăneană *plei* și *pleh* există și în graiurile săsești, dar (ultima) și în cele maghiare; trans. *bleh* este identic cu germ *Blech*. Pe teren românesc au mai apărut și variantele *plev* și *pleu*, cu *-h*, *-v*, *-u*, ca și în v.sl. *prachŭ*, devenit în Muntenia *praf*, în Moldova *prav*, în Banat *prau*. Asemenea cazuri sînt numeroase și nu arareori stabilirea etimologiei ridică dificultăți. Uneori, diferitele variante cunosc și modificări semantice, cum e cazul germ. *Kachel*, care în Moldova

³⁵ Cîteva săsisme dialectale în Transilvania, după ALR: rom. *buglă* 'Heuhaufen' < săs. *bugel*; rom. *brodăr* 'Röhre' < săs. *Bröder*; rom. *căstăn* 'Schrank' < săs. *chóstrn*; rom. *cloambă* 'Ast' < săs. *Klompən*; rom. *cop* 'Kanne' < săs. *kop* 'irdene Trinkkanne'; rom. *corfă* 'Korb' < săs. *korf* 'id.'; rom. *férdelă* 'Masseinheit für Getreide' < săs. *Fyrdel*; rom. *fiáldără* 'Scheune' < săs. *Falldär*, nös. *Falldör*; rom. *struț* 'Blumenstrauss' < săs. *strüz* și multe altele.

are forma *cahlă* (< ucr. *káhlea*, *kailea*) și sensul ‘Rauchfang des Bauernofens’, în centrul Transivaniei forma *căhălă* (de origine săsească) și sensul ‘Kachel’ (= ‘placă de faianță pentru sobe’), iar în Crișana forma *căihă* (< magh. *kályha*), cu sensul ‘Eisenofen’, ‘poêle’ (= ‘rolă de copt’).

Față de elementele germane pătrunse după secolul al XVIII-lea, despre care va fi vorba îndată, cele de origine săsească, pe lângă trăsăturile fonetice caracteristice săsești, mai prezintă și următoarele particularități, de care trebuie ținut seama în cercetările etimologice: 1. sînt mai bine adaptate sistemului fonetic și morfologic românesc, adevărate „Lehnwörter”; 2. apar, multe dintre ele, în textele vechi românești; 3. unele denumesc realități din epoca feudală sau îndeletniciri mai vechi; 4. prezintă modificări semantice în cadrul limbii române; 5. unele au familii de cuvinte bogate și intră în expresii idiomatice; 6. au, adesea, o altă răspîndire teritorială decît germanismele recente; 7. conservă, în cazuri mai rare, fonetisme vechi săsești, prezentînd, astfel, importanță pentru istoria acestui dialect³⁶. Nu întotdeauna însă, în ciuda acestor criterii, este posibilă o separare netă între împrumuturile săsești și germanismele mai noi, din epoca dominației austriece.

3. Al treilea strat de elemente germane ale limbii române este determinat istoricește de întinderea stăpînirii austriece asupra Transilvaniei, la sfîrșitul secolului al XVII-lea. Vechiului contact româno-săseesc, care n-a fost anihilat, ci s-a menținut pînă astăzi, i se alătură numeroși factori noi, care determină o sporire considerabilă a germanismelor în graiurile românești din interiorul arcului carpatic. Prin luarea în stăpînire de către austrieci și a Bucovinei, la anul 1775, și această provincie intră în sfera de influență a Vienei³⁷. Numărul vorbitorilor de limbă germană crește necontenit. În Banat și în Bucovina se înființează coloniile numite „șvăbești”, deși numai 2% din coloniști sînt originari din Suabia, cea mai mare parte, cam 75%, din Pfalz, iar restul sînt „Rheinfranken”, alemani etc³⁸. Lor li se alătură așa-numiții „Landler-i”, veniți din Salzkammergut, unii din

³⁶ Vezi Vasile Arvinte, *Criterii de determinare a împrumuturilor săsești ale limbii române*, în ALIL, Iași, XVI, 1965, p. 7 și urm.; versiunea franceză în RRL, X, Nos. 1-3, București, 1965, p. 127-132; vezi în acest volum, p. 37-44.

³⁷ Oltenia a fost ocupată de austrieci timp de numai 21 de ani (1718-1739).

³⁸ Vezi „Zf. f. Mdforsch”, XIII, p. 60-61.

Carintia și Stiria³⁹. Mai ales din a doua jumătate a secolului al XIX-lea sînt semnați numeroși lucrători germani în minele din Munții Apuseni, în întreprinderile siderurgice, în cele forestiere din Carpați⁴⁰, precum și meseriași prin orașe, negustori, funcționari ș.a. În cadrul regimentelor grănicerești de la Năsăud și Făgăraș, constituite din ostași și chiar ofițeri români, aceștia iau cunoștință cu terminologia militară austriacă. Numeroasele ecouri ale acestei stări de lucruri apar în „doinele de cătănie” din Transilvania⁴¹. Pe deasupra tuturor, își exercită influența limba germană literară, prin școli și administrație și prin prestigiul culturii germane. Fenomenul poate fi constatat la toate popoarele din granițele imperiului habsburgic. Noul val de germanisme se oprește la linia Carpaților, cu excepția Bucovinei. Ca și în cazul împrumuturilor săsești, noii termeni denumesc noțiuni concrete: obiecte casnice, unelte, meserii, articole de comerț etc. În zonele de colonizare, adică în Banat și Bucovina, se constată și o influență în terminologia agricolă. De altfel, este interesant cum, în ciuda mării depărtări, graiurile românești din aceste regiuni cunosc numeroși termeni germani, aceiași, care nu apar în Transilvania sau în alte provincii românești. În genere, însă, *ALR* prezintă pentru noul strat de germanisme mape unitare, care încep din Bucovina și se întind peste Maramureș, Transilvania propriu-zisă, Crișana și Banat. În multe cazuri, la sud și la est de Carpați, în Muntenia (cu Oltenia) și Moldova, germanismelor din prima zonă li se opun cuvintele de origine turcească, neogrecească sau neologisme de origine latină și romanică, devenite populare. În această situație se oglindesc realitățile politice, sociale și culturale românești din ultimele trei secole. Însă cele două principale sfere de influență, una cu sediul la Viena, și cealaltă la Constantinopol, au lăsat urme, pe plan lingvistic, numai în lexic, și anume în lexicul periferic, supus permanent schimbărilor. Datorită caracterului lor superficial, efemer, ele nu au

³⁹ Vezi B. Capesius, *Dialectul „Landlerisch” din Transilvania*, în „Revista de filologie romanică și germanică”, București, I, 1957; id. *Die Landler im Siebenbürgen. Geschichte und Mundart*, Bukarest, 1962.

⁴⁰ Vezi V. Arvinte, *Terminologia exploataării lemnului și a plutăritului*, în scșt., Filologie, Iași, 1957, p. 1-185, în special la p. 36-50, capitolul *Elemente germane în terminologia forestieră*; vezi în acest volum, p. 200-236.

⁴¹ Vezi I. Borgia, *op. cit.*, p. 160 și urm.

putut afecta structura dialectală a limbii române. Cum a arătat încă G. Weigand, de-a lungul Carpaților nu există o graniță dialectală. Jumătatea de sud a Transilvaniei are grai de tip muntenesc, partea de nord-est de tip moldovenesc, iar Banatul cunoaște un grai propriu.

În domeniul lexicului periferic, însă, cele două sfere de influență, cărora, în Țara Veche, li se alătură și influența cultă franceză, și romanică, sînt încă vizibile în graiurile populare românești. Astfel, ca să exemplificăm, în vreme ce în Moldova și Muntenia, după ALR, apar ariile unor turcisme ca *perdea*, *macara*, *boiangiu*, *dambă*, *saltea*, *chibrit*, *lighean*, *mușama*, *tinichigiu*, etc., în graiurile românești transilvănene întîlnim corespondente de origine germană: *ferihang* (Vorhang), *hebăr* (Heber), *fărbar* (de la Farbe), *șlag* (Schlag), *strujac* (Strohsack), *raipelț* (Reibeholz), *lavor* (bavar.-austr. Lawor), *vicslaivant* (austr. Wichsleinwand), *cloamfăr* (Klampfer) – *șplengăr* (Spengler). De asemenea, față de elementele de origine neogrecă de la sudul și estul Carpaților, apar uneori în Transilvania tot germanisme: termenilor *șpițer*, *șpițerie* (concurate astăzi de *farmacist*, *farmacie*) li se opun în Transilvania *apotecar* și *apotecă* (cu numeroase variante dialectale); în loc de *oftică*, din ngr., se spune în Transilvania *heftică* (cu variante ca *hartică*, *hatică*, *hîrtică*, *iéfcică* etc.), din germ. *Hektik*; *spanac*, din Țara Veche, cunoaște în Ardeal, sub influența germană, variantele *șpinat*, *șpănat* etc. În fine, unor neologisme devenite populare în Moldova și Muntenia, cum sînt *compas* sau *garderop* (alături de turc. *dulap*), li se opun în graiurile de peste munți termenii *țircăl*, sau *căstăn*, din germ. *Kasten*, sãs. *côstăn*. Se înțelege că această situație, remarcată pentru elementele turcești încă de L. Șăineanu⁴², poate fi mult mai bogat ilustrată. În toate cazurile, însă, denumirile din Țara Veche sînt literare, cele transilvănene strict dialectale, și este ușor de înțeles de ce: rolul politic și cultural al principatelor extracarpatiche, și în mare măsură al capitalei, după unirea din 1859, în constituirea limbii române literare moderne și a statului român modern.

Cu toate acestea, anumite circumstanțe au făcut ca unele germanisme să prindă teren și în Moldova și Muntenia, dar cu o sferă de circulație restrînsă, anume în domeniul unor terminologii

⁴² În *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, București, 1900, p. LXXIX-LXXX.

profesionale, cum ar fi lemnăria, tinichigieria, fierăria, cizmăria ș.a. În mare măsură încă nerecitate, aceste elemente au pătruns pînă în cele mai îndepărtate sate, cu forme adesea de nerecunoscut, datorită fie pereceperii greșite, fie etimologiei populare sau altor cauze. Transmițătorii lor au fost fie meseriașii și lucrătorii germani, prezenți în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, fie, în unele părți, meseriașii evrei, de prin orașe sau tîrguri. Unele sînt înregistrate în dicționarele actuale ale limbii române, fiind general cunoscute.

4. Dar, alături de germanismele de la nivelul graiurilor populare, contactul lingvistic germano-român a fost promovat, începînd mai cu seamă din secolul al XVIII-lea, de numeroși intelectuali români din provinciile stăpînite de imperiul habsburgic. Nu rare sînt cazurile, cum au arătat S. Pușcariu⁴³, L. Gáldi⁴⁴, cînd neologisme de origine latină și romanică au pătruns aici prin filieră germană, uneori și maghiară, în vreme ce în Țara Veche ele au cunoscut o filieră neogrecească sau ruscască, sau au pătruns direct din franceză, italiană sau din latina savantă. În cazul cuvintelor germane propriu-zise, simțite îndată ca elemente străine, pătura cultă din Transilvania a fost nevoită să recurgă, pentru punerea în circulație a noțiunilor respective, la calcul lingvistic. Aceste „ardelenisme” ale intelectualilor transilvăneni, combătute (de exemplu de T. Maioreseu) sau ironizate (de Caragiale) încă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, au fost, în cea mai mare parte, înlăturate după Unirea din 1918, sub influența limbii literare din Țara Veche. Cuvinte germane propriu-zise sînt puține în lexieul limbii române literare. Față de procentul de peste 40% de neologisme de origine romanică, în primul rînd franceză, din *Dicționarul limbii române moderne*, elementul german se ridică abia la cifra de 1,77%. În circulație, aceste cuvinte cunosc un procent și mai scăzut⁴⁵. Dacă avem în vedere contactul mult mai îndelungat, și direct, dintre români și vorbitorii de limbă germană pe care l-am schițat mai sus, precum și influența pe care cultura germană a avut-o asupra unor gînditori,

⁴³ În *Die rumänische Sprache*, Leipzig, 1943, p. 519-525.

⁴⁴ În *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapest, 1939, p. 80-86.

⁴⁵ Vezi D. Măreș, *Compoziția istorică și tendințele actuale ale vocabularului românesc*, în c. VIII, 1963, p. 83 și urm.

poeți și oameni de stat români, începînd cu umaniștii Școlii Ardelene și continuînd cu Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu și junimiștii, Mihai Eminescu, Lucian Blaga, pentru a pomeni numai cîteva piscuri, atunci e greu de înțeles de ce lexicului de origine germană nu i s-a făcut un loc mai mare în vocabularul limbii române. Fără îndoială că legăturile politice și culturale ale statului român modern cu Franța, cultivate de generații întregi de intelectuali și oameni politici români, începînd din prima jumătate a secolului al XIX-lea, explică, în mare măsură, aspectul actual al lexicului limbii române literare. Lui Sextil Pușcariu, această pătrundere masivă de neologisme franceze și romanice îi apărea chiar ca un proces de „reromanizare” a limbii române, rezultat prin orientarea spre vest a culturii și statului român modern. Dar numai factorul amintit, deși foarte important, nu este suficient. Puținătatea împrumuturilor germane în lexicul românesc modern se explică, în ultima analiză, prin diferențele de structură lingvistică dintre cele două idiomuri. Avînd un fond lexical de bază de origine latină, cu radicali comuni tuturor limbilor romanice, un sistem derivativ, îndeosebi sufixal, foarte productiv și aproape deloc posibilitatea de a forma cuvinte compuse (ca germana), un sistem fonologic și morfologic dezvoltat din latină, în care împrumuturile romanice își pot găsi ușor locul, limba română modernă a putut absorbi, fără a-și pierde individualitatea, o cantitate enormă de neologisme franceze, italiene sau latine savante (acestea din urmă folosind adesea drept catalizator). În marea lor majoritate, ele au devenit astăzi cuvinte normale, servind la vehicularea optimă a întregii scale de valori ale culturii și civilizației moderne. Elementelor de origine germană le revine un rol mai modest. Cu toate acestea, pentru istoria limbii și dialectologia românească, precum și pentru istoria dialectelor germane din România, studiul împrumuturilor reciproce constituie o preocupare științifică necesară și fructuoasă.

Cu privire la elementele vechi germanice ale limbii române*

Problema existenței în limba română a unor elemente vechi germanice s-a impus atenției cercetătorilor în momentul în care probele istorice și arheologice despre contactul populației romanizate de la Dunărea de Jos cu seminițiile germanice, începînd cu secolul al III-lea al erei noastre, au putut fi apreciate ca sigure. Se adaugă la aceasta și prezența în celelalte limbi romanice a unui bogat fond lexical de origine germanică, de unde întrebarea dacă nu cumva nici româna nu ar constitui o excepție din acest punct de vedere. Preocupările în această direcție datează încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, începutul fiind făcut de R. Roesler și B.-P. Hasdeu. În secolul al XX-lea, chestiunea a fost reluată, cu argumente noi, furnizate de un material mult mai bogat, de lingviști ca R. Loewe, W. Meyer-Lübke, C. Diclescu, Al. Philippide, S. Pușcariu, G. Giuglea, P. Skok, G. Weigand, Ov. Densusianu, J. Brück, E. Gamillscheg, H. Barić, Al. Rosetti, I. Șiadbei și alții. Bibliografia întregii probleme poate fi văzută la Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. II, *Limbile balcanice*, ed. a III-a, p. 75-80. (Vezi și mai sus, p. 3-9.) În ciuda strădaniilor unora dintre lingviștii amintiți de a descoperi în limba română urme ale contactului dintre vorbitorii limbii latine populare din provinciile dunărene ale imperiului roman cu neamurile germanice aflate în trecere pe la noi în epoca migrației popoarelor, rezultatele obținute sînt foarte controversate și, în cea mai mare parte, negative. Concluzia la care ajunge Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 80, este cît se poate de judicioasă: „În stadiul actual al cunoștințelor noastre, existența în limba română a unor elemente de vocabular vechi germanice poate fi presupusă numai pentru 3-4 cuvinte, dar nu poate fi probată”.

Deși negativ în ultimă analiză, rezultatul acesta era plin de învățăminte. Principial, prezența sau lipsa acestor împrumuturi nu poate dovedi nimic, cum au crezut unii, în probleme ca formarea

* Apărut în ALIL, XVIII, Iași, 1967, p. 5-19. Versiunea germană, *Zu den altgermanischen Wörter im Rumänischen*, în *Romanische Etymologien. Vermischte Beiträge*, Heidelberg, 1968, p. 7-26.

limbii române, teritoriul de formare, continuitatea populației romanizate la nord de Dunăre. Dacă asemenea elemente ar exista în română, teza continuității nu ar câștiga un argument nou, deoarece neamurile germanice au trecut și la sudul fluviului și, prin urmare, împrumutul ar fi putut avea loc și aici. Lipsa elementelor vechi germanice în română, invocată de Roesler împotriva continuității, cade tot din motivul arătat mai sus. Dacă populația romanizată ar fi trăit numai la sud de Dunăre, știut fiind că neamurile germanice s-au stabilit și aici, absența elementelor germanice rămîne tot neexplicată. Din această cauză, pentru lingvistica românească este important să se răspundă, de fapt, numai la întrebarea de ce contactul cu seminițiile germanice a rămas fără reflexe sau cu reflexe foarte palide în domeniul vocabularului românesc. Se știe că cele câteva cuvinte germanice găsite în inscripțiile latine din regiunea de la Dunărea de Jos (*brutis* „noră”, eventual *marisca* „balta cu stuf”) nu s-au păstrat în română. Explicația acestei stări de lucruri trebuie căutată, probabil, în faptul că la Dunărea de Jos nu se va fi ajuns la o conviețuire îndelungată a populației romanizate cu noii veniți, care să genereze bilingvismul, măcar în unele regiuni. Numărul celor rămași după plecarea către apusul Europei a triburilor germanice (goții, gepizii, longobarzii, vandalii etc.) trebuie să fi fost mult prea mic pentru ca în procesul asimilării lor de către băștinași ei să fi putut transmite acestora denumiri din limba lor, așa cum s-au petrecut lucrurile, de pildă, în Italia, Franța sau Spania, unde aceste neamuri au întemeiat organizații statale de lungă durată. Pătrunderea masivă în idiomurile romanice apusene a împrumuturilor germanice a coincis, desigur, cu epoca de încheiere a procesului de asimilare a acestor germanici de către populația romanică. Un proces similar nu a avut loc însă în părțile de la Dunărea de Jos.

Contactul efemer cu neamurile germanice explică de ce presupusele împrumuturi de această origine nu pot fi grupate în sfere semantice cît de cît conturate, care „să corespundă unor fapte precise de civilizație”¹. Aceasta este una din obiecțiile foarte importante formulate contra acelor care au propus pentru multe cuvinte românești etimologii vechi germanice. Ar trebui să se admită că româna ar fi împrumutat numai cuvinte izolate, ca *brusture*, *căina*,

¹ Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 70.

cutropi, nasture, stărnut, rapăn, rapură, mr. arapune și altele. Cu totul alta este situația în celelalte limbi romanice. Grupate pe sfere onomasiologice bine conturate, de pildă administrație, viață militară, raporturi de proprietate, viață socială etc., împrumuturile vechi germanice sînt cam aceleași în diversele regiuni luate în stăpînire de noii cuceritori, care și-au pus amprenta și în domeniul toponimiei sau al antroponimiei din zonele respective. În plus, aceste toponimice, precum și apelativele de origine veche germanică, se grupează pe teritorii relativ unitare, în jurul centrelor în care s-au așezat noii veniți. Este cazul cu împrumuturile de origine longobardă, gotică din Italia, francă, burgundă, gotică din Franța sau Spania. Răspîndirea acestor împrumuturi poate fi văzută pe hărțile întocmite de E. Gamillscheg în lucrarea *Romania Germanica*². Nu la fel se prezintă situația cu presupusele elemente de origine vechi germanică ale românei. Este adevărat că tot Gamillscheg, adeptul părerii că în limba română ar exista un număr destul de ridicat de asemenea împrumuturi, a încercat să arate, în lucrarea *Der rumänische Sprachatlas*, în „Cahiers Sextil Pușcariu” I, fasc. 1, că elementele vechi germanice alcătuiesc arii în jumătatea de sud a României. Teza sa se sprijină însă numai pe repartitia teritorială a unui singur cuvînt presupus vechi germanic, anume *burtă*, răspîndit în Oltenia, Muntenia și Dobrogea, alături de varianta *borț*, cu derivatul *borțos*. Etimonul ar fi got. *báurthi* < *beran* „tragen”, respectiv got. *burt(h)i* și *bort(h)i*. De la ultima formă, în sudul Munteniei ar fi rezultat o variantă romanică **bortium*, devenită în română *borț*, iar din **burt(h)i*, în partea de nord a acestei provincii a ieșit *burtă*. Mai la nord de aria indicată, cuvintele respective românești sînt folosite în sens ironic. Dar și în geografia lingvistică, proba cu un singur martor nu este convingătoare. Pentru a putea susține că jumătatea de sud a României a cunoscut o influență veche germanică mai puternică decît alte regiuni, ar trebui să găsim aici un mănunchi de linii de izoglosă ale unor presupuse elemente vechi germanice pe un teritoriu destul de bine conturat. Cercetînd însă întregul material publicat al ALR, nu am putut descoperi dovezi în acest sens. Pe lîngă aceasta, pe baza informațiilor istorice și arheologice, nu vedem de ce tocmai în

² Vezi E. Gamillscheg, *Romania Germanica. Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreichs*, I-III. Berlin-Leipzig, 1934-1936.

această regiune ar urma să ne așteptăm la o influență veche germanică mai puternică. Mai curînd am putea să ne gîndim la Transilvania, unde regatul gepid a dăinuit mai bine de o sută de ani, într-o perioadă relativ liniștită și unde, într-adevăr, arheologii îi constată pe purtătorii culturii gepide pînă în prima jumătate a secolului al VII-lea³, așadar mult timp după distrugerea statului lor de către longobarzi și avari (566). În sfîrșit, admițînd chiar că în anumite zone s-ar fi conturat unele arii lexicale în epoca conviețuirii cu germanicii, acestea ar fi putut cu greu să se păstreze pînă astăzi compacte, ca în celelalte țări romanice, din pricina numeroaselor deplasări ale românilor după epoca migrației popoarelor. Caracterul superficial al contactului dintre neamurile germanice cu populația romanizată din provinciile dunărene ale imperiului roman este demonstrat și de absența unor toponimice vechi germanice, în comparație cu numărul impresionant al acestora în alte teritorii romanice. Etimologiile mai vechi ale lui C. Diculescu, *Die Gepiden*, nu au putut rezista criticii, care, ca și în cazul apelativelor, a scos în relief nerespectarea metodelor științifice în studiul istoriei limbii române (de pildă, nerespectarea cronologiei relative a fenomenelor fonetice, ignorarea posibilității ca cutare toponimic sau apelativ să provină din limbile vecine cu româna etc.).

În lumina celor arătate mai sus, se înțelege de ce, după o perioadă de exagerări, care a atins punctul culminant între cele două războaie, studiile care abordează această chestiune în ultimul timp reprezintă, în primul rînd, contribuții la combaterea etimologiilor vechi germanice ale unor cuvinte din vocabularul românesc. Așa procedează, de pildă, I. Şiadbei⁴, Al. Rosetti⁵, Artur Greive⁶ și alții. O poziție aparte ocupă H. Barić, *Lingvističke studije*, Sarajevo, 1954⁷, care nu neagă existența unor cuvinte vechi germanice în română, dar atrage atenția asupra eventualității ca unele dintre ele să

³ Vezi I. Nestor, *Slavii pe teritoriul R.P.R. în lumina descoperirilor arheologice*, în SCIV, X, nr. 1, București, 1959, p. 53.

⁴ Vezi I. Şiadbei, *Contribuții la studiul latinei orientale* (III), în SCL IX (1958), p. 190-194.

⁵ Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*

⁶ Vezi Artur Greive, *Zur Etymologie von rum. nastur, it. nostro, wallon. nâle und verwandten Formen*, în „Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen”, 202. Band, 117 Jg., 2. Heft, p. 93 și urm.

⁷ Apud Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 79-80.

provină. de fapt. din dialectul săsesc din Transilvania. După acest învățat. ar fi vechi germanice cuvintele: *rapăn*, *strănut*, *strugure*, *targă*. iar săsești: *dop*, *stinghe*. Pe *tapă*, considerat de Pușcariu vechi germanic, el îl explică prin slavă.

În ce ne privește, în studiul de față, care se înscrie pe aceeași linie reprezentată de ultimii cercetători ai chestiunii, vom încerca să dovedim că de pe lista elementelor vechi germanice trebuie scoase și cuvintele *rapăn*, *rapur*, *rapură*, *rapure*, mr. *arapune*, vb. *arapunedzu*, considerate de numeroși cercetători, inclusiv de H. Barić, ca împrumuturi vechi germanice singure. Vom recurge, spre deosebire de cercetătorii anteriori (excepție fac E. Gamillscheg, *op. cit.*, și G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 342-345), și la datele furnizate de ALR, prea puțin pus la contribuție în rezolvarea problemelor atât de complicate ale stratigrafiei lexicului românesc. Vom prezenta mai întâi faptele, adică variantele formale și sensurile consemnate de ALR în diferite graiuri sau dialecte românești. Începem cu o grupare care ține seama de latura semantică.

1. Pentru ‘coș pe față’ (vezi ALR I, vol. 1, h. 25) avem în Banat formele: *răpure-răpuri*, pct. 24, 30, 35, 40, 49, 77, 79, cu variantele ne semnificative, *răpurie-răpuri*, pct. 11 și *rămpure-rămpuri*, pct. 9⁸.

Cu același sens, există la aromâni, pe aceeași hartă, formele: *arópune-arópuni*, pct. 07, *arópuni* (sg.)-*arópuń* (pl.) pct. 06, *arípun-arópuni*, pct. 08 și forma prescurtată *puniți* (sg.)-*puniți* (pl.)

2. Pentru ‘pojar, boală la copii caracterizată prin pete mici, roșii, pe piele și febră’ avem în Banat forma *răpuri* (pl.), numai în pct. 30⁹, și, de data aceasta în Maramureș, formele *răpor*, pct. 348, 350, 351, *răpuor*, pct. 343, 359, *rîăpuor*, pct. 345 (vezi ALR I, vol. 1, h. 115).

3. Pentru ‘scarlatină’ (vezi ALR I, vol. 1, h. 116) avem numai în Maramureș și în regiunile învecinate formele: *răpor*, pct. 343, 348, *răpuor*, pct. 270, 352, 261, *rîăpuor*, pct. 354.

4. Pentru ‘zgrăbunță, bubuliță mică pe față pe care dacă o rupi nu simți nici o durere’ (vezi ALR I, vol. 1, h. 129) avem în Banat

⁸ În pct. 5 (Banat) și 837 (nord-vestul Olteniei) apar *pîrpu*, *pîrpuă* din familia lui *pîrpoli*, contaminat cu *rapure*.

⁹ În pct. 3, 5, 9, 24, se spune *pîrpor*, ‘pojar’ (vezi nota precedentă).

aceleași forme de sub 1. în pct. 9, 24, 28, 30, 35, 9, 75, 77, 79. La fel și în punctele aromânești.

5. Pentru 'urcior la ochi' (vezi ALR I, vol. I, h. 16) există într-un singur punct din Banat forma *răpurje* (pct. 28).

È vorba, prin urmare, de forme și sensuri existente în dialectul aromân și în graiurile bănățean și maramureșcan. Comune bănățenilor și aromânilor sînt sensurile 1 și 4, care nici între ele nu diferă prea mult. Comune bănățenilor și maramureșenilor sînt sensurile 2 și 3, de asemenea nu prea diferite, dacă ținem seama de confuzia atît de frecventă la nivelul graiurilor în denumirea diferitelor boli. Sensul 5 de la bănățeni se alătură sensurilor 1 și 4.

În privința formelor, distingem unele cu *-r-* sau *-r* și altele cu *-n-* sau *-n*. Conțin un *-r-* sau *-r* toate formele bănățene și maramureșene, iar *-n-* sau *-n* cele aromâne. Banatul merge, deci, cu Maramureșul. Cît privește vocala finală *-e*, gruparea se schimbă: Banatul și dialectul aromân au forme cu *-e*, Maramureșul fără *-e*. Se constată, deci, că în Banat există un amestec de forme: cu *r* ca la maramureșeni și cu *e* ca la aromâni. Maramureșul și dialectul aromân nu au nimic comun în privința părții finale a formelor. Dar la fel stau lucrurile și în privința sensurilor. Numai Banatul are sensuri și asemănări formale comune atît cu dialectul aromân, cît și cu graiul maramureșcan.

Toate variantele prezentate denumesc *boli* de piele, sau boli care produc și erupții roșii pe piele. Cele care urmează au sensul fundamental de 'murdărie pe piele', 'jeg', fr. *crasse*, germ. *Räude*. Important este faptul că ele apar în alte regiuni decît cele indicate anterior.

1. Există, mai întîi, varianta *răpăn* (și *răpîn*) într-o arie compactă cuprinzînd Moldova dintre Carpați și Prut și partea de sud a Bucovinei. Izolat, ea mai apare în pct. 440 și 672. Termenul a mai fost notat în pct. 690 din Dobrogea, adus, probabil, de coloniști din Moldova, și în pct. 200 din fostul județ Trei-Scaune, lîngă granița cu Moldova (vezi ALR I, vol. 1, h. 131). Ca și în alte cazuri, datele furnizate de această hartă (S. Pop) concordă cu cele din ALR II, vol. 1, h. 121 (E. Petrovici), atît în privința ariei, cît și, în genere, a sensului.

2. Există, apoi, variantele *răpur* 'jeg', 'murdărie pe piele', pct. 158, 160 și *răpor* 'id.', pct. 156, 190, situate toate în partea de sud-

est a Transilvaniei (fostele județe Trei-Scaune și Tîrnava-Mare), pe aceeași hartă a lui S. Pop.

Dacă avem în vedere și aceste variante, cu sensul lor, gruparea este următoarea: Moldova are forme cu *-n* ca dialectul aromân, dar se deosebește de acesta prin absența lui *-e* final. Transilvania de sud-est are *-r* ca Maramureșul și Banatul, dar nu are *-e* final ca Banatul și dialectul aromân. Comună tuturor formelor din Transilvania de sud-est, Maramureș și Banat este prezența lui *-r-*, respectiv *-r*.

Din punct de vedere al înțelesurilor, gruparea este astfel: Moldova și sud-estul Transilvaniei merg împreună ('murdărie pe piele'), iar Maramureșul, Banatul și dialectul aromân alcătuiesc, de asemenea, o unitate ('boală de piele').

La cele de mai sus adăugăm și forma *răpură* 'erupție', 'elefantiază', 'boală de piele', din limba veche, la Dosoftei: „*Ucenicul sfîntului au pecinginat cu răpură de ceia ce-i dzică elefântiea*” (vezi Tiktin, DRG, s.v.).

Cum poate fi explicată o asemenea complexitate de forme și înțelesuri? Dar mai întâi să vedem care sînt explicațiile etimologice propuse pînă acum, insistînd asupra acelor care pleacă de la un radical vechi germanic.

După A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, II, p. 305, *rapăn* ar veni din vsl. *svrabŭ*, dar dificultățile formale sînt prea mari ca această etimologie să reziste. Etimonul slav a mai fost menționat numai de Scriban, *Dicționarul limbii românești*, la *rapăn*, alături de germ. *rappe* și de rom. dial. *rîp*. 'id'. Pe *rapură* de la Dosoftei îl compară cu *rapăn*. Etimologia rămîne, deci, neclarificată. Înainte de Scriban, I.-A. Candrea, *CADE*, s.v., îl compara pe *rapăn* cu ital. *rappa*. Pe *rapuri*, cu variantele *răpuri* și *răpurei* 'bășicuțe ce se fac pe piele de pe urma fierbințelii', din Banat și Transilvania, îl lasă fără etimologie. La fel procedează autorii *DLRM* cu termenul *rapăn*, iar pe *rapură* nu-l înregistrează.

În afară de autorii de dicționare, acești termeni au mai fost discutați de lingviști ca S. Pușcariu, E. Gămillscheg, W. Meyer-Lübke, G. Ivănescu și alții. La baza formelor enumerate mai sus, ei admit un radical vechi germanic. Primul care s-a gîndit la această explicație a fost S. Pușcariu, DR II, p. 603–607. După ce înșiră mai multe variante, dintre care reținem pe *rapure*, *răpurat*, *răpuredz* de la Anonimul din Caransebeș (sec. al XVII-lea), pe *rapură* (adj.

răpuros), din comunele Poiana și Zagra, fostul județ Bistrița-Năsăud (comunicate de S. Pop și N. Drăganu) – formă identică cu cea de la Dosoftei –, pe *rapor* ‘Schweineräude’, dat de Barcianu și Alexi în dicționarele lor, precum și de Laurian și Massimu, și, în sfârșit, formele mr. *arapune*, *arapuni*, *arapun* și *areapini* (pl.) ‘ciorchine de struguri’, vb. *arupunedzu* ‘scot pe obraz bobite roșii, am spuzeală, coșuri’, S. Pușcariu spune că *rapăn* pare a rezulta din *rapăr* < **rappil*-, iar *rapură* din **rappulum*, forme latinizate ale unor etimonuri vechi germanice. Mr. *arapun*, *arupunedzu* au rezultat din *rapur*, prin disimilare. Mai târziu, în DR IX, p. 421, Pușcariu reconstruiește formele **rapulus* (> *rapur*) și **rapinus* (> *rapăn*), pentru ca în *Die rumänische Sprache*, p. 341, după ce menționează pe mhd. *rapfe* ‘Räude’, să se oprească la un radical got-gepid. **rappôns* (< *rappô*). Același radical fusese propus și de E. Gamillscheg, *Romania Germanica* II, p. 253. W. Meyer-Lübke, *REW*, ed. a III-a, sub nr. 7059, îl explică pe rom. *rapăn* ‘Räude’, *rapură* ‘eine Fusskrankheit’ din mhd. *rappe* ‘Grind’, cu numeroși reprezentanți în diferite dialecte italiene, separându-l însă de mr. *arapune*, despre care spune, sub nr. 7064: „mit it. *rappa* zu langob. **rappe* [cum propusese Pușcariu] kommt nicht in Betracht”. Pentru G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, p. 342-345, care folosește și datele *ALR* în clarificarea etimologiei acestor cuvinte, originea veche germanică este neîndoielnică. Față de Pușcariu, G. Ivănescu admite ca *rapor* „s-a născut... prin rotacismul lui -n- intervocalic”, ca și *rapură* de la Dosoftei (-ă final provine din -e, sub influența lui r precedent), care va fi cunoscut în româna primitivă forma **rapunră*. Varianta *rapor* exista la început numai la nord de Mureș, în regiunea fostului dialect rotacizant. Rămîne însă de neînțeles pentru G. Ivănescu forma bănățeană cu -r- (*rapure*), deoarece aici nu s-a produs fenomenul rotacismului (p. 334). Prezența lui -n- în graiul moldovenesc și la aromâni (și, spune G. Ivănescu, „e curios că formele bănățene se abat”, p. 343), dovedește, după el, că „forma moldovenească... este cea mai veche dintre toate variantele dacoromâne pomenite de noi”. Vom arăta mai jos că, dimpotrivă, ea este cea mai nouă. Printre formele luate în discuție de G. Ivănescu se numără și *rîp* ‘jeg’, din Banat, Hunedoara, Oltenia de nord-vest și Valea Timocului, explicat de el din *rapure*, „prin

interpretarea acestuia ca un plural" (p. 345). Am fi așteptat însă forma *rap*, nu *rîp*.

O altă explicație a fost dată de G. Giuglea, DR IV, p. 1553. El îl derivă pe *rapăn* din gr. ζύπος, ζύπαγος. Gr. ζύπος 'Schmutz, Unreinlichkeit, Unrat' (vezi K. Petraris, *Taschenbuch der neugriechischen und deutschen Sprache*, Leipzig, 1945, p. 319) ar putea sta însă la baza cuvîntului dialectal pomenit mai sus *rîp* 'rapăn'. Pentru că aria lui se întinde și în sud-vestul Transilvaniei și în Banat, unde elementele neogrecești, de regulă, nu ajung, el ar fi intrat în română în perioada bizantină. Explicația rom. *rîp* prin gr. ζύπος" a fost dată mai întâi de C. Diclescu, DR IV, p. 1552, și se poate vedea și la Scriban, *Dicț.*, s.v. (< ngr. și vgr. ρύπος"). Asupra acestui cuvînt vom reveni mai jos¹⁰.

Din discuția precedentă rezultă că etimologia cuvintelor de care ne ocupăm și raporturile dintre diversele variante, cu sensurile lor, sînt departe de a fi clarificate. Lucrurile se complică încă și mai mult dacă luăm în considerație faptul că specialiștii în domeniul etimologiei au propus pentru mr. *arapune* etc. cu totul altă explicație decît prin vechea germanică. Acest amănunt este de mare importanță, întrucît prezența cuvîntului și într-un dialect de la sudul Dunării este invocată ca o probă în sprijinul vechimii lui și, tacit, în favoarea etimologiei vechi germanice. Astfel, G. Pascu, *Dictionnaire étimologique macédonroumain*, p. 36, considerînd, pe drept cuvînt, ca fundamental sensul 'ciorchine de strugure' (grappe de raisin) și, indicînd numai pentru varianta *rópan* sensul de 'acné, tanne', reconstituie un radical latinesc **(h)rapene* < *CRAPPINUS, *GRAPPINUS. Un etimon latinesc *CRAPPUS, *GRAPPUS stă la baza ital. *grappo*, *grappolo*, iar din lat. *CRAPPA, *GRAPPA provin picard., champ. *krap*, fr. *grappe*, ital. *grappa* 'queue des fruits'. Pascu menționează și vb. mr. *arapunedzu* 'avoir des acnés'. T. Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, p. 127, după ce menționează explicațiile lui Pușcariu, W. Meyer-Lübke, adăugîndu-

¹⁰ Răspunsul izolat *rîp* din pct. 365 (fostul județ Cîmpu-Lung Moldovenesc), situat la interferența ariei moldovenești cu *rapăn* și a celei bucovinene cu *lip* (*lep*), poate fi rezultatul unei contaminații. *Rîpuri* din pct. 122, la sud de Sibiu, este, probabil, o formă contaminată dintre *rîp* + *zápor*, ultimul atestat în localitățile vecine. Formele oltenești și munteneste *jip*, *jep*, *jăp*, *jăb* sau *jîp* din Banat, pot fi explicate din *jeg* + *rîp*. Este o dovadă că aria lui *rîp* a fost mai întinsă (vezi ALR I, vol. 1, h. 131).

le și pe acelea ale lui I. Capidan (< bg. *raponū* 'rave') și Pericle Papahagi (< lat. *rapulum* 'petite rave': despre această etimologie, *REB*, nr. 7064: „ist förmell und begrifflich schwierig”), preferă să lase cuvântul fără etimologie.

Atît G. Pascu cît și I. Papahagi socotese drept fundamental sensul 'ciorchine de strugure' al nr. *arapine*. Orice explicație etimologică trebuie să plece de la acest sens, îndreptîndu-se, eventual, cum face Pascu, spre un radical latinesc popular și românesc. Sensul 'erupție pe piele', 'spuzcală', precum și cele atestate de *ALR*, sînt posterioare. Modificarea semantică a rezultat prin întrebuintarea metaforică a termenului denumind 'ciorchinele de strugure' pentru designarea unor erupții, bubulițe îngrămădite pe o porțiune a pielii, ca hobițele pe ciorchinele unui strugure. Sensul există și în alte dialecte sau graiuri românești, precum și în alte limbi. Așa, de pildă, în graiul moldovenesc, unde, după Scriban, *Diçt.*, s.v., *DA*, s.v., *ciucure* are sensul fundamental de 'ciorchine, strugure fără hobițe' (fr. *grappe*), există expresia *ciucur de...* =plin de, încăreat de, de pildă, la Creangă: „*Ne trezim plini ciucur de riie căprească*”. Expr. *a ieșit ciucure* se zice la vărsat sau pojar cînd iese des, des, pe tot corpul (*DA*). Termenul *hobiță* (de strugure) cunoaște și el această schimbare semantică. În pet. 690 din Dobrogea (*ALR* I, vol. 1, h. 129), pentru 'zgrăbunță, bubuliță pe față', se spune *byoğîfi* (= hobiță), iar pe o arie întinsă din jumătatea de sud a Olteniei și din sud-vestul Munteniei apar, cu același sens, *brobință*, *brubință* (cu varianta *zrobință* < *brobință* + *zgrăbunță*), apoi *broboană* (pet. 940), *broboniță* (pet. 900). Aceleași variante, și cam în aceeași regiune, cunosc și sensul 'coș pe față' (vezi *ALR* I, vol. 1, h. 25), deși sensul lor fundamental este de 'hobiță, boabă de strugure'. În franceză, termenul *raffe* 'grappe de raisin qui n'a plus de grains' are, regional, și sensul 'maladie éruptive de la vache, échauboulure, rave ou feu' (vezi É. Littré, *Dictionnaire de la langue française*, s.v.). Nu este exclus ca același proces semantic să se fi petrecut și în germ. *Rapp(e)* 'Traubenkamm' (= ciorchine de strugure), față de *Rappe* 'Ausschlag am Knie des Pferds', pătruns și în limbile romanice (*REB*, nr. 7058-7059), cu toate că în dicționarul lui Fr. Kluge (*Etym. Wört. der dt. Spr.*, ed. a 10-a, Berlin 1963) se propun pentru aceste cuvinte etimonuri diferite. Exemplele s-ar putea, desigur, înmulți. De la

sensul 'ciorchine de strugure', s-a trecut la cel de 'erupție, bubulițe dese pe piele' și apoi la cel de 'rapăn, jeg'.

Susținându-și etimologia veche germanică, S. Pușcariu, DR II, p. 606, consemna prezența în română (inclusiv în dialectul aromân) a ambelor sensuri ale germ. *Rapp(e)* și considera aceasta un argument în plus în sprijinul etimologiei vechi germanice a tuturor variantelor de care ne ocupăm. Dar, cum am arătat, schimbarea de sens poate avea loc în diferite limbi în mod independent, la baza ei stînd același proces mintal, și ea s-a petrecut și în dialectul aromân. De aceea, atîta vreme cît etimologia nr. *arapune* rămîne obscură, invocarea paralelismului semantic al formelor germ. *Rapp*, *Rappe* este inoperantă pentru susținerea originii germanice a termenului aromân. La aceasta ne obligă și sensul său fundamental, care ține de cultura viței de vie, îndeletnicire pe care neamurile germanice au deprins-o de la popoarele romanice. Aceeași obiecție a fost adusă și împotriva originii vechi germanice a rom. *strugure*.

Prin urmare, nr. *rapune*, vb. *arapumedzu* trebuie scoase de pe lista variantelor de care ne ocupăm.

Revenind acum la formele românești, reamintim că varianta bănățeană *rapure* ocupă o poziție specială, atît în privința formei, cît și a sensului (vezi p. 24-25). Asemănările semantice cu dialectul aromân nu sînt depline, pentru că în Banat lipsește sensul, foarte important, cum s-a văzut din discuția de mai sus, de 'ciorchine de strugure'. La fel și în celelalte graiuri dacoromânești. Dacă originea veche germanică a variantelor macedoromâne nu se poate susține, atunci întreaga construcție etimologică propusă și pentru variantele dacoromâne se năruie. Nu mai are sens să se recurgă la reconstituirea unui radical românesc primitiv. De aici decurge faptul că asemănarea dintre formele nr. și mold., cu *-n-* respectiv *-n*, trebuie să fie întîmplătoare, că forma cu *-r-* din graiul bănățean, neexplicabilă prin rotacism, dar nici prin înrudirea cu aromâna, trebuie să capete o altă explicație. Pe de altă parte, cum rezultă din materialul încă nepublicat al *DA*, și din dicționarul lui Tiktin, varianta moldovenească *rapăn* apare abia în scrierile de la sîrșitul secolului al XVIII-lea. Chiar dacă aceste atestări nu ne dau certitudinea că ea nu exista și în secolul precedent, rămîne totuși sigur faptul că termenul nu poate fi prea vechi în acest grai și că, în nici un caz, el nu poate data încă din epoca românei comune. Pentru noțiunea respectivă,

graiul moldovenesc dispunea în secolele precedente fie de cuvîntul *jeg* (< bg.), în jumătatea de sud a Moldovei, fie de *lip*. (< ucr.).

Întreaga discuție etimologică, destul de complicată, purtată în jurul formelor de care ne ocupăm, se clarifică însă îndată ce luăm în considerație graiurile săsești din Transilvania. Această sursă a fost complet ignorată de cercetătorii anteriori. În aceste graiuri există însă forme identice sau foarte asemănătoare cu variantele dacoromânești.

Într-adevăr, după *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*, V, Erste Lieferung, p. 70, în graiurile săsești din Transilvania germ. lit. *Räpfe* cunoaște următoarele variante: *Raeper* m., *Raepen* f., *Râper* m., *Râpen* f., cu sensul 'Schmutz, der durch andauernde Unreinheit sich an den Körper festsetzt, wie Grind aussieht' (murdărie pe piele, jeg). Cf. și următorul citat: *Der Râper (auch Râpen) lād em däck af den Honjden*, adică, în germana literară, „Der Schmutz liegt ihm dick auf den Händen” (Copșa Mare). Atestările sînt numeroase. Foarte importantă pentru noi este explicația gramaticală a autorilor, care demonstrează că în nici un caz nu poate fi vorba de un împrumut din română în dialectele săsești. *Raeper*, *Râper*, spun autorii, pare să fie o formă de plural a unui *Râp*, *Raep*, simțit ca neutral, și care ar corespunde atît prin gen, cît și prin faptul că nu cunoaște mutația consonantică a lui *p*, germanului literar *Räpfe*. Această explicație se potrivește și mai bine pentru forma *Raepen*, folosită ca un plural, din cauză că „der Grind, dem der grosse Schmutz ähnlich sieht, aus mehreren Râpfen *Riwen* besteht”. În graiurile săsești, cuvîntul are o familie destul de numeroasă, o nouă dovadă că nu poate fi vorba de un împrumut din română. Astfel, de pildă, există *Rappitz* m., care se spune despre o femeie murdară, adj. *rappitzich*, în expr. *rappitziches Faerken* 'purcel răpănos'. De la *Râp* există derivatul *raepich* 'răpănos', *râpich* „klein, verkommen, schmutzbedeckt”. Nu putem spune sigur dacă din această familie fac parte și sâs. *roppich*, năsăud. *ruppich* (*reppich*), deși sensul nu-i prea îndepărtat: 'unansehnlich, verkümmert, klein, in der Entwicklung zurückgeblieben, elend, verwahrlost, schwächlich, zwergartig, in Bezug auf leibliche Erscheinung', folosit despre cîini, porci, viței, oameni etc. Există și sensul 'cel mai mic dintre copiii', din care se explică bucov. *rapéc* 'copil', 'copil care nu crește', 'copil obraznic'.

Din formele săsești enumerate, se explică variantele dacoromânești.

1. Varianta *rapor* (*rapur*) din sud-estul Transilvaniei, cu puternice și numeroase centre săsești, provine din săs. *Râper* 'id.'. Nu este nevoie să admitem că ea ar fi fost adusă „printr-o migrare de la nord de Mureș”, unde ar fi cunoscut rotacismul (Ivănescu). Pentru trecerea lui *-e-* la *-o-*, *-u-*, dacă nu cumva ea-i tot săsească, trebuie avută în vedere o eventuală contaminație cu rom. dial. *zápor* 'pojar', 'scarlatină', răspândit pe o arie întinsă din Transilvania, inclusiv partea de sud-est (vezi *ALRI*, vol. 1, h. 115, 116 și mai ales 125)¹¹. În sud-estul Transilvaniei există numeroase elemente dialectale de origine săsească¹².

2. Varianta moldovenească *rapăn* (*rapîn*) provine din săs. *Râpen* 'id.', cu trecerea normală a lui *e*, precedat de *p*, la *ă*, și apoi la *î*. Pătrunderea acestui săsim în Moldova nu constituie un caz izolat. În lucrarea menționată la nota 12, am prezentat numeroase exemple similare (de pildă, cuvintele *roabă*, *șold*, *șind(r)ilă*, *ciuhă*, *struț*, *stroh* și multe altele sînt împrumuturi săsești cunoscute și în Moldova). Apare încă un alt aspect pentru aria din Moldova. W. von Wartburg, *FEW*, 16 Bd., *Germanische Elemente* (1959), p. 667, ocupîndu-se de reprezentanții mhd. *rappe* 'Grind am Knie der Pferde' în diferitele limbi romanice (inclusiv rom. *rapăn*), observă că termenul a fost vehiculat pe teritoriul României de către mercenarii germani în timpul războaielor din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Să fi jucat, oare, vreun rol aceiași mercenari, aflați în slujba diferiților domnitori moldoveni (Ștefan cel Mare, Heraclid Despotul, Vasile Lupul și alții)¹³, în răspîndirea pe o arie atît de întinsă din Moldova a termenului *rapăn*, cum s-a întîmplat în restul României? Dacă ținem seama că el denumește și o boală de piele la animale, dintre care pentru epoca respectivă foarte importanți erau caii, factor hotărîtor în ducerea războaielor, precum și de împrumutarea că numeroși termeni germani referitori la creșterea acestui animal au

¹¹ Pentru etimologia lui *zápor*, de care s-au ocupat Al. Rosetti, *BL*, IX, p. 96 și G. Giuglea, *DR X*, p. 432-434, vezi și G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 344.

¹² Am arătat acest lucru, pe larg, în lucrarea *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten*, Berlin, 1971, p. 35-53; vezi mai sus, p. 14 nota. 35.

¹³ Numeroasele știri se găsesc la cronicarii moldoveni. Vezi și R. Fr. Kaindl, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch der Österreich*, Innsbruck, 1902, p. 318-319; Fr. Valjavec, *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa*, Bd. II, (Mittelalter), München, 1953, p. 206. 229-230.

pătruns în alte limbi romanice, întrebarea formulată mai sus nu ar fi cu totul nejustificată. Cea mai grea piedică o constituie însă atestarea relativ de târzie a cuvîntului în textele moldovenești, cel puțin după datele de care dispunem în prezent. Preferăm, de aceea, explicația prin graiul sașilor transilvăneni, al căror contact cu românii din toate provinciile a fost, timp de secole, foarte intens. În sprijinul ei vine și faptul că, întocmai ca și în graiul săsesc, mold. *rapăn*, ca și *rapor* din sud-estul Transilvaniei (și din Maramureș), nu cunosc decît o formă din punct de vedere al numărului (de singular; în săsește era un plural).

3. Varianta maramureșeană și transilvăneană de nord, *rapor* 'pojar', 'scarlatină', provine din săs. *Râper*. Pentru schimbarea semantică și formală, trebuie admisă o contaminație cu rom. dialectal *zâpor* 'pojar', 'scarlatină'. Invocarea rotacismului lui *-n-* intervocalic nu mai este necesară, atîta vreme cît cuvîntul săsesc conține un *r*. Explicația dată lui *rapor* de G. Giuglea, DR X₂, p. 435, ca fiind rezultatul unei contaminații dintre mold. *rapăn* și transilv. de nord-vest *zâpor*, nu se poate susține, pentru că ariile acestor cuvinte nu vin nicăieri în atingere (cf. hărțile 115, 116, cu harta 131, din ALR I, vol. 1). Graiurile din nordul Transilvaniei și din Maramureș cunosc, de asemenea, numeroase împrumuturi săsești.

4. Cît privește varianta *rapure* m. din Banat (1. 'coș pe față', 2. 'pojar', 3. 'zgrăbunță', 4. 'urcior la ochi'), situația este ceva mai complicată. Vechimea formei în acest grai este asigurată de prezența ei la Anonimul din Caransebeș, denumind tot niște afecțiuni ale pielii. Trebuie explicat *-e* final, precum și faptul că, spre deosebire de variantele precedente, cuvîntul are aici forme pentru ambele numere: *rapure* (sg.) – *rapuri* (pl.), întocmai ca și în dialectul aromân. Prezența lui *-r-* însă, neexplicabilă nici prin rotacism, nici prin aromână, ne îndreptățește să recurgem la etimonul săsesc *Râper* m. O încrucișare cu *zâpor*, ca în cazul precedent, nu se poate admite, pentru că acest cuvînt nu-i cunoscut în Banat. La fel și o încrucișare cu sinonimul bănățean *pîrpor*. În ambele cazuri, nu s-ar putea explica apariția lui *-e* final. Din această cauză, emitem ipoteza că în graiul bănățean va fi existat altădată o formă echivalentă mr. *arapune*, anume **rapune*. Din contaminația băn. **rapune* + săs. *Râper* a putut rezulta varianta bănățeană *rapure*. Se explică, astfel, *-e* final, genul masculin și prezența ambelor numere, precum și latura semantică a

variantei bănățene. Existența unei asemenea forme este plauzibilă și din motivul că legăturile genetice dintre graiul bănățean și dialectul aromân sînt foarte puternice. Despre acest fapt, incluzînd și graiul crișan-maramureșean, au vorbit mai mulți lingviști, cum sînt O. Densusianu¹⁴, S. Pușcariu¹⁵, T. Papahagi¹⁶, G. Ivănescu¹⁷, iar în ultimul timp G. Reichenkron¹⁸.

5. Varianta *rapură*, semnalată în graiul năsăudean de lingviști ca N. Drăganu și S. Pop, presupune o formă neatestată **rapune*, identică cu cea din graiul bănățean, peste care s-a suprapus, de asemenea, mai tîrziu, săs. *Râper*. Dintr-o formă **rapure*, prin trecerea lui *-e* final la *-ă*, fiind precedat de *r* (vezi G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 344), a rezultat *rapură*. Admitem, prin urmare, că altădată unele graiuri românești de vest au avut comun cu dialectul aromân, printre alte numeroase asemănări, și acest cuvînt **rapune*, cu etimologia neclarificată, în nici un caz veche germanică, care, ca și în aromână, va fi însemnat, inițial, 'ciorchine de strugure', apoi 'erupție, hubulițe pe piele'. Graiurile dacoromâne amintite au păstrat numai sensul derivat. Din aria recunoscută ca mai conservatoare, care altădată va fi fost continuă și care cuprindea dialectul aromân, graiul bănățean și, eventual, și graiul crișean-maramureșean, au rămas astăzi numai resturi izolate, așa-numiții „martori de eroziune”. Încrucișarea cu săs. *Râper* și cu alte sinonime dacoromâne a dus la modificarea aspectului formal al termenului vechi.

Varianta *rapură* apare, cum se știe, și la mitropolitul Dosoftei, dar lipsește la ceilalți cărturari moldoveni. Baza ei dialectală se află în nordul Transilvaniei (Năsăud), eventual în Banat. Rezultă, prin urmare, că Dosoftei nu a putut-o cunoaște decît din aceste regiuni. Se știe că originea învățatului mitropolit moldovean este foarte controversată¹⁹. Nu este exclus ca, întocmai ca numeroși alți prelați

¹⁴ *Histoire de la langue roumaine*, I, p. 224–234.

¹⁵ DR, IX, p. 443.

¹⁶ *Graiul și folclorul Maramureșului*, p. LXXX–LXXXIII.

¹⁷ *Istoria limbii române în lumina materialismului dialectic*, Iași, 1950, p. 22–23; *ILR*, passim.

¹⁸ *Die Entstehung des Rumänentums nach den neuesten Forschungen*, în „Südost-Forschungen”, Bd. XXII (1963), p. 61 și urm.

¹⁹ Vezi D. Găzdaru, *Contribuții privitoare la originea, limba și influența mitropolitului Dosoftei*, în „Arhiva”, XXXIV, Iași, 1927, p. 122–149; vezi și T. Roșculeț în „Revista Critică”, I, p. 259–261.

și cărturari de mai târziu, în scrisul cărora apar numeroase ardelenisme. Dosoftei să fi venit în Moldova de peste munți²⁰. În acest caz, este greu de spus dacă *rapură* este un termen curent în graiul clasei dominante din Moldova, de origine maramureșeană (vezi G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 345), sau dacă nu cumva el reprezenta mai degrabă o simplă particularitate lingvistică a lui Dosoftei. Apariția izolată a cuvântului numai în opera acestuia este o probă în acest sens.

Ne rămîne să adăugăm cîteva cuvinte despre termenul dialectal *rîp* 'jeg, murdărie pe piele'. Am amintit mai sus etimologia grecească-bizantină dată de C. Diculescu și A. Scriban (gr. ρύπος). Nu este însă exclus, ținînd seama de sens, formă și repartiție teritorială, ca etimonul lui să fie tot săsesc, anume din radicalul *Raep* (sg.) „id.”, devenit **rep*, *rip* și apoi *rîp*. Din regiunea Hunedoara și estul Banatului, el s-a extins și în nord-vestul Olteniei, ca atîtea alte apariții lingvistice. Prezența lui la români de pe valea Timocului este lesne de explicat, deoarece aceștia sînt veniți aici, prin secolul al XVIII-lea, chiar din zonele menționate.

Pentru toate cazurile discutate, diversitatea formelor dialectale românești corespunde situației deosebit de complicate de la nivelul graiurilor săsești, pe care, desigur, *Dicționarul săsesc* nu o reflectă în întregime. Adeseori, graiurile românești conservă forme arhaice săsești. Despre acestea am vorbit în altă parte²¹. Printre acestea pare să se numere și rom. dial *rîp*.

Putem spune, în concluzie, că toate variantele discutate mai sus, dacoromâne sau aromâne, nu au nici o legătură cu presupusele elemente vechi germanice ale limbii române. Pentru graiurile românești, exclusă fiind posibilitatea unui împrumut din alte limbi cu care româna a venit în contact, mai înainte de a ne gîndi la un ipotetic radical vechi germanic, este mult mai indicat să cunoaștem situația din dialectele săsești din Transilvania. Ideea a fost susținută, în ultima vreme, și de H. Barić. Dar, în cazul cuvîntului *rapăn*, cu diferitele lui variante, Barić, socotindu-l vechi germanic, se abate de la teza justificată pe care o reprezintă. Astfel, numărul elementelor

²⁰ Idee sugerată de N.A. Ursu.

²¹ Vezi V. Arvinte, *Critères pour déterminer les emprunts saxons dans la langue roumaine*, în RRL, tomul X (1965), nr. 1-3, p. 130-131; vezi și prezentul volum, p. 37-44.

din vocabularul românesc pentru care s-au propus etimologii vechi germanice, destul de ridicat la cercetătorii dintre cele două războaie, este în continuă scădere²².

²² Din lista lor mai trebuie scoase *ciuhă* și *tapă*. Primul este de origine săsească [vezi scșt., seria II (științe sociale), anul VI, nr. 3-4 Iași, 1955, p. 235-238; vezi și prezentul volum, p. 157-161], al doilea, ca termen forestier, a fost adus de lucrătorii cu graiuri retoromane care au lucrat în Carpați, iar ca termen ospătăresc, în vorbirea bucureșteană, el a venit din limbile balcanice, întrucât există cu acest sens în bulgară, neogreacă, albaneză, dialectul aromân, în toate din italiană [vezi V. Arvinte, *Elemente retoromane în terminologia forestieră românească*, în SCL XV (1964), p. 654-656, sau versiunea italiană în RRL, IX 1964, nr. 4, p. 461-473)].

Criteria de determinare a împrumuturilor săsești ale limbii române*

Studiul stratigrafic al împrumuturilor de origine germană ale limbii române, bazat pe cunoașterea principalelor etape istorice în care a avut loc contactul dintre cele două limbi, întâmpină mari dificultăți atunci când e vorba de a separa elementele așa-numite săsești, pe de o parte, de cele numite, impropriu, „șvăbești”, și de cele germane-austriece și germane moderne, pe de altă parte, care au pătruns în română după sec. al XVIII-lea.

Această situație se datorează mai multor cauze. În primul rând, trebuie avut în vedere caracterul general al graiurilor săsești din Transilvania și poziția lor aparte printre celelalte dialecte germane și în cadrul dialectologiei germane¹. În realitate, ceea ce numim de obicei dialect săsesc transilvănean este rezultatul unui amestec de dialecte germane, care a durat timp îndelungat. Din elemente foarte disparate la origine, s-a ajuns la constituirea, în anumite zone, a unor noi unități dialectale, avînd, de cele mai multe ori, un caracter eterogen, adevărate „graiuri tipice de coloniști”². Încît astăzi este imposibil de a identifica aceste unități dialectale cu vreunul din dialectele vorbite în Germania. Cercetările recente au ajuns la concluzia că vechea concepție despre originea pur renană a coloniștilor germani din Transilvania (reprezentată de Fr. Marienburg, G. Keintzel, G. Kisch, A. Scullerus, R. Huss și alții) era neîntemeiată. Dacă adăugăm la acestea și faptul că noii coloniști, veniți în Transilvania, Banat și Bucovina după secolul al XVIII-lea, aparțineau, de asemenea, în ce privește limba, unor dialecte foarte diferite, vom înțelege încă și mai bine caracterul eterogen al graiurilor germane existente în România, care au suferit, de altfel, și

* Apărut în ALII, t. XVI 1965, p. 97-103; versiunea franceză în RRL, X, 1965, 1-3, p. 127-132.

¹Vezi K.K. Klein, *Zur Siedlungsgeschichte und Sprachgeographie der mittelalterlichen deutschen Siedlungen in Siebenbürgen*, în „Siebenbürgische Mundarten”, Berlin, 1959, p. 46: „Und nach wie vor bleibt Siebenbürgen in Fragen der deutschen Mundartforschung ein Testfall der Wissenschaft”.

²Vezi Hermine Klein, *Die Bistritzer Mundart verglichen mit dem Sprachatlas des Deutschen Reichs*, Marburg, 1927, p. 139 urm.

o influență permanentă din partea limbii germane literare. Din punctul de vedere al lingvisticii românești, această stare de lucruri ne face să înțelegem mai ușor de ce, uneori, este deosebit de dificil de a stabili etimologia unui mare număr de împrumuturi germane ale românei și de ce unele din aceste împrumuturi prezintă, sub aspect fonetic, trăsături care aparțin fie unor etape mai vechi din istoria limbii germane, fie unuia dintre principalele dialecte germane. Româna posedă, de pildă, cuvinte de origine germană în care s-a produs „a doua mutație consonantică”, după cum ea cunoaște altele în care acest fenomen nu apare. Uneori, același cuvânt cunoaște ambele forme.

Dificultatea de a separa, într-o manieră mai sigură, elementele aparținând stratului săsesc, de cele de origine germană recentă ar putea fi rezolvată mai ușor dacă ar exista un dicționar complet al graiurilor săsești. Este adevărat că există *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*, a cărei publicare a fost începută de A. Schullerus în anul 1908. Dar elaborarea acestui dicționar n-a fost încă terminată, din el existând numai un număr de fascicule, altele fiind astăzi în curs de pregătire. Această lacună prezintă un real dezavantaj, care se reflectă atât în lucrările mai vechi consacrate elementelor germane din limba română, cât și în dicționarele noastre etimologice³.

În afară de contactul direct, la nivelul graiurilor populare, dintre români și germani, anumite împrumuturi au putut pătrunde și prin intermediul altor limbi, îndeosebi al popoarelor vecine (maghiară, sârbă, ucraineană, poloneză). Se explică, în acest fel, existența unor variante regionale ale aceluiași cuvânt în graiurile dacoromânești, variante care există chiar în limbile care au servit drept intermediar. Cu toate acestea, nu trebuie să pierdem din vedere că sașii au trăit timp îndelungat în mijlocul unei mase compacte de români (aproximativ opt secole). Ei au întreținut cu românii tot felul de relații (economice, culturale, religioase, sociale), ceea ce ne obligă să avem întotdeauna în minte posibilitatea ca un cuvânt oarecare german să fie de origine săsească, în primul rând, mai ales dacă i se pot

³ Între timp, au apărut din acest dicționar, la Editura Academiei Române și la Editura Walter de Gruyter et Co., din Berlin, volumele: III, G, 1971; IV, H-J, 1972; V, K, 1975.

aplica. printre altele, unele din criteriile pe care le vom enumera în cele ce urmează.

Din cele arătate mai sus, rezultă că problema de care ne ocupăm aici, puțin studiată pînă în prezent, este mai ales o problemă de metodă. Ea prezintă interes atît pentru istoria limbii române, cît și pentru cercetările etimologice asupra vocabularului românesc sau chiar săsesec.

*

Criteriile care ne ajută să determinăm împrumuturile săsești ale limbii române pot fi împărțite în două categorii: generale și fonetice.

I. Din prima categorie menționăm următoarele:

1. Elementele săsești, chiar acelea al căror caracter strict regional este evident, sînt mai bine încadrate în sistemul fonologic românesc. Ele sînt, ca să spunem așa, mai „românizate”, ceea ce înseamnă că nu se observă imediat originea lor străină. Pentru a ilustra aceasta, e suficient să punem față în față cuvinte ca *ferdelă*, *joagăr*, *rapăn* (*rapură*), *roabă*, *șold*, *șură*, *țandură* etc., de origine săsească, cu împrumuturi germane recente ca *hormașin*, *caltmaizl*, *flașînțug* și multe altele, care abundă în terminologia meseriilor. Pentru a folosi niște termeni germani foarte potriviți în această situație, primele elemente sînt „Lehnwörter”, celelalte „Fremdwörter”.

2. Un al doilea criteriu, strîns legat de primul, se referă la vechimea împrumuturilor săsești. Această vechime poate fi probată, în foarte multe cazuri, cu ajutorul documentelor de limbă română veche, în care există cuvinte de origine săsească cum ar fi *a căptuși* (și *căptușeală*), *janc*, *a jețui*, *ștreang*, *troc* și multe altele.

3. Cum a arătat și I. Borcea în lucrarea sa *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen* (în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig”, X, 1904, p. 142 și urm), vechimea unor elemente germane-săsești este evidentă atunci cînd ele denumesc realități din Evul Mediu (e cazul cu *turn*, *șanț*, *pîrgar*, *maier*, *măieran* etc.) sau aparțin unor terminologii profesionale mai vechi (*jețui*, *joagăr*, *ferdelă*, *hingher*, *țiglă* etc.)

4. În unele cazuri, se constată evoluții semantice care au putut surveni numai într-o perioadă mai îndelungată. Un exemplu va fi

edificator în acest sens. Rom. *țandură* „bucățică subțire și lunguiată care sare dintr-o piatră, dintr-un lemn, așchie” are ca etimon săs. *zander*, în *ALR țuqndār* ‘iască’, al cărui sens fundamental se găsește în germ. *zünden* ‘a aprinde’ și în germ. *Zunder* ‘mulmiges Holz, getrockneter Baumschwamm zum Feuerfangen’ (vezi Fr. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, ed. a 17-a, Berlin, 1957, p. 898). De la sensul ‘iască pentru aprins focul’, s-a trecut la cel de ‘surcea’ și apoi la ‘bucățică desprinsă dintr-un obiect’, în general. Este foarte probabil că răspîndirea cuvîntului *țandură* (cu varianta *țandără*) în graiurile românești stă în legătură cu faptul că orașele locuite de sași din Transilvania furnizau, în timpul Evului Mediu, asemenea produse populației rurale românești.

5. Vechimea lor în română explică faptul că anumiți termeni de origine săsească stau la baza a numeroase familii de cuvinte sau intră în mai multe expresii idiomatice. De exemplu, *șold* a servit ca punct de plecare pentru cuvintele: *a șoldi*, *șoldiu*, *șolduit*, *șoldar*, *șoldeală*, *șoldiș*, *șolduros*; de la *ștreang* s-au format derivatele: *ștregar*, *ștregăriță*, *ștregărește*, *ștregărie*; *țandară* a dat naștere lui *a țândări*, *țândărică*, *țândăros* și apare în expresia *a-i sări cuiva țandăra* etc.

6. Un alt criteriu care trebuie luat în considerație este răspîndirea teritorială a împrumuturilor săsești. Cele mai multe sînt cunoscute în graiurile românești din centrul țării, din Transilvania propriu-zisă, și au un caracter strict regional. Situația e lesne de înțeles, deoarece aici se află principalele ținuturi în care a avut loc conviețuirea românilor cu sașii. În această arie centrală, circulă cuvinte de origine săsească cum ar fi: *buglă* ‘căpiță de fîn’; *corfă* ‘paner’; *ferdelă* ‘măsură de capacitate’; *fialdără* ‘șopron’; *hehelă* ‘ragilă, darac’; *pipă* ‘cana’ și multe altele, a căror extensiune poate fi urmărită cu ajutorul hărților din *ALR*. O altă arie, mult mai întinsă, înglobează jumătate de nord a țării: nordul Transilvaniei, Crișana, Maramureșul, Bucovina și, uneori, jumătatea de nord a Moldovei și a Basarabiei. Centrul de iradiere trebuie să-l fi constituit coloniile săsești din ținutul Bistrița-Năsăud. Aria poate fi ilustrată cu izoglosele unor cuvinte ca *ciuhă*, *stuț*, *brodăr*, *perjă* etc.

Acest criteriu al repartiției teritoriale implică, totuși, unele restricții. Într-adevăr, avînd în vedere natura relațiilor dintre români și sași, împrumuturile săsești nu s-au limitat numai la ținuturile de

peste munți. Datorită legăturilor comerciale intense și a schimburilor de meseriași, aceste cuvinte au pătruns și dincoace de munți. Există cuvinte de origine săsească cu o largă răspîndire pe întregul teritoriu dacoromân și care au fost primite și în limba română literară: *cutaramă*, *a căptuși*, *ochelari*, *șură*, *șold* și altele. Această constatare ridică o problemă de metodă pentru cercetările etimologice. Este mai plauzibil că la baza unui cuvînt românesc de origine germană mai veche, cuvînt răspîndit în toată țara, se află un etimon din graiurile săsești din Transilvania, decît să apropiem același cuvînt de una din variantele pe care termenul german le-a primit în limbi ca ucraincana, poloneza, ceha sau slovacă. Cu toate acestea, constatăm că unele dicționare (de pildă *DLRM*) preferă să indice etimonuri provenite din limbile amintite. Se procedează în aceeași manieră chiar cînd e vorba de termeni atestați exclusiv în regiunile sudice ale țării, cu toate că acolo nu există nici un fel de influență ucraineană, cehă, slovacă etc. Dimpotrivă, luînd în considerație relațiile comerciale foarte strînse, ca și legăturile de altă natură pe care Oltenia și Muntenia le-au întreținut, de-a lungul Evului Mediu, cu orașele Brașov și Sibiu, putem explica penetrațiile de termeni de origine săsească în regiunile străbătute de vechiul drum comercial de pe Valca Oltului sau de drumul Brașov-Bran-București. Mai multe hărți ale *ALR* atestă această realitate. Există chiar cazuri în care anumiți termeni de origine săsească persistă exclusiv în graiurile românești de dincoace de Carpați (de exemplu *șușlete*), în vreme ce în Transilvania ei au fost înlocuiți prin cuvinte de origine maghiară sau germană modernă.

Această repartiție teritorială a elementelor săsești, fără a putea fi considerată ca un element determinant în problema de care ne ocupăm, nu trebuie totuși ignorată, mai ales dacă ținem cont de faptul că ea nu coincide cu difuziunea teritorială a elementelor germane care au pătruns după secolul al XVIII-lea. Acestea din urmă alcătuiesc un strat mult mai dens în partea de sud-vest a țării, în Banat, precum și în partea de nord și nord-est, în Bucovina și, parțial, în Maramureș, regiuni în care colonizarea „șvabilor” a fost foarte puternică.

7. O altă situație, mai rară, dar semnificativă, este păstrarea în unele graiuri românești a anumitor cuvinte sau variante fonetice care au dispărut între timp din graiurile săsești. De pildă, rom. *roabă* pe

care Tiktin îl apropie de ceh. *robarna*, pe care Căndrea și Scriban îl identifică cu sl. *rob*, iar *DLRM* îl lasă fără etimologie, provine din v.săs. *Rabbær* 'Bahre, Traggerät mit einem Rad', 'Schiebkarren', față de germ. *Radbahre*. Cuvântul sășesc e atestat în documentele săsești din sec. al XV-lea și al XVI-lea (v. *SSW*, V., p. 14), a dispărut din graiurile săsești actuale, dar trăiește în graiurile românești. Etimologia aceasta fusese dată încă de C. Lăcea în DR, III, p. 745, și nu înțelegem pentru ce nu a fost acceptată.

Fonetisme săsești vechi se mențin în cuvintele românești ca *struț*, *stroh*, *strujac*, în care *s-* inițial, din grupul consonantic, nu s-a transformat în *ș*. Ulterior, prefacerea a avut loc în graiurile săsești. Același fapt poate fi constatat și într-o serie de toponimice românești de origine săsească, cf. topon., *Stenea*, *Stena* (și *Ștena*) < *Stein*, apoi *Saldor(ff)*, *Saldorf*, (anul 1496) față de germ. *Schaldorf* etc. (vezi I. Borcea, *op. cit.* p. 236-237). De altfel, numărul toponimicelor românești în care s-a conservat un aspect fonetic mai vechi al graiurilor săsești, care poate fi verificat cu ajutorul documentelor săsești, este cu mult mai mare (vezi I. Borcea, *op. cit.* p. 222 și urm.).

Rezultă, deci, că graiurile românești pot oferi anumite mărturii care interesează istoria dialectului sășesc din Transilvania, ca, de altfel, și istoria limbii maghiare, cum a dovedit-o E. Petrovici⁴. Importanța limbii române pentru unele probleme ale istoriei limbilor slave este un fapt cunoscut.

II. Cum am arătat și mai înainte, în anumite cazuri este posibil de făcut distincția dintre elementele săsești și cele germane moderne bazându-ne și pe criterii fonetice. Un studiu asupra acestui aspect al problemei rămîne încă de făcut. I. Borcea, *op. cit.* p. 147, atrăgea atenția asupra dificultății pe care o prezintă o asemenea cercetare. El renunță să o facă în capitolul consacrat foneticii din studiul său. Trebuie precizat că obstacolul principal îl constituie marea varietate fonetică atât a graiurilor săsești cît și a celor germane mai recente, așa-numite „șvăbești”, care este urmarea amestecului și denivelărilor dialectale produse între timp.

Nu considerăm necesar să precizăm aici toată gama de corespondențe fonetice germane-săsești-românești. Pentru ilustrare

⁴ Vezi E. Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române*, în scșt., Seria III, 3-4, an. V, Cluj, 1954.

ne vom limita numai la cîteva fapte semnificative, luînd ca punct de plecare formele cîtorva elemente săseşti care există în română.

1. În cuvintele împrumutate din săseşte, vocala *á*, în anumite condiţii (cînd e precedată de *l*, *r*, de grupuri consonantice avînd un *s*-iniţial şi, uneori, şi alte consoane) apare ca diftong: *ea* sau *ia*. Diftongarea afectează, de asemenea, şi vocalele *ó* şi *ú*, care devin *io*, respectiv *iu*. Cîteva exemple: rom. *leaţ*, faţă de germ. *Latte* şi săs. *Latz* (dar şi *Leatz*); v. rom. şi dial. *şteand* (rom. mod. *stand* sau *stand*), faţă de germ. *Stand*; rom. *şteang*, faţă de germ. *Strang*; rom. *cleampă*, faţă de germ. *Klampe*, în sfîrşit, cuvinte româneşti ca *şteamp*, *buştean*, *ştiomp*, *ştiolnă*, *ştiump* şi altele. Originea săsească a acestui fenomen a fost arătată de N. Drăganu, *Etimologii. Elemente germane şi săseşti*, în DR, III, p. 70. I. Borcea, *op. cit.*, p. 240, menţionează, de asemenea, această diftongare, fără a specifica originea ei săsească.

2. În cuvintele împrumutate din săseşte se întîlneşte fonemul consoană *ž* (=j), care se găseşte în graiurile săseşti din Transilvania, dar nu există în limba germană literară (cu excepţia unor termeni străini, de dată recentă). Aici apare spiranta *s* (pronunţată *z*). Cîteva exemple: *glajă*, *a jeţui*, *ji(l)ţ*, *Ghijasa* (nume de loc). În împrumuturile recente, apare *z*: *a zeţui*, *zeţar* etc.

3. Spiranta velară surdă *ch* (*h*) în poziţie finală, în împrumuturile mai vechi din săseşte, este reprezentată prin *f*, *v* sau *u* semivocalic, ca şi în cuvintele provenite din slavă sau turcă, în vreme ce în împrumuturile recente din germană ea este redată prin velara ocluzivă *c*. Exemple: *blef*, *plev*, *pleu* etc., pe de o parte şi *haptac*, *lantoc* şi *şilboc*, pe de altă parte.

4. Împrumuturile în care nu apare cea de a doua mutaţie consonantică germană (există cîteva exemple) provin cu siguranţă din dialectul săsesc transilvănean în care acest fenomen nu s-a petrecut în toate cazurile. Exemple: rom. *pipă* 'canea', faţă de germ. *Pfeife*; rom. *perj* (< săs. *piärs*), faţă de germ. *Pfirsich*; rom. *cop* 'vas de lut', faţă de germ. *Kopf* (în rom. există şi forma cu mutaţie consonantică *cofă*, tot de origine săsească). În constituirea dialectului

săsească au participat și elemente provenind din germana de jos (*Niederdeutsch*)⁵.

*

Numărul acestor fenomene este cu mult mai mare. Considerăm însă că cele prezentate sînt suficiente pentru a dovedi că efortul de a clarifica această problemă poate fi încununat de succes.

Folosirea criteriilor fonetice și a celor care se referă la condițiile istorice în care s-a produs contactul lingvistic cu sașii transilvăneni va permite realizarea unei istorii cît mai complete a fiecărui cuvînt, cerință primordială a cercetărilor etimologice moderne. În acest mod, va putea fi mai bine cunoscută natura contactului lingvistic reciproc și, în același timp, și raporturile economice, sociale și culturale dintre români și populația germană din țara noastră⁶.

⁵ Vezi Anneliese Bretschneider, *Ein Anteil des Niederdeutschen an der siebenbürgischen Sprachlandschaft*, în „Niederdeutsche Mitteilungen”, Jg. 11 (1955).

⁶ Alte exemple privitoare la încadrarea morfologică și la adaptarea fonetică a unor împrumuturi de origine săsească în română pot fi văzute în prezentul volum, în studiile: *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. În legătură cu etimologia cuvîntului rasilă*, p. 45-49 ; *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. Etimologia cuvîntului perjă*, p.60-100; *Note etimologice: șofilă (șófilă), sulfă*, p. 180-183 ; *Elemente germane germane-săsești în cartea Facerea din Biblia de la București, din ms. 45 și din ms. 4389: janc, a jăncui*, p. 186-191, și în alte locuri.

Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. În legătură cu etimologia cuvântului *ravilă**

Lexicul limbii române conține numeroase elemente de origine germană a căror etimologie este încă neclarificată. Printre acestea se numără și *ravilă* 'unealtă dintr-o scîndură în care sînt înfiți dinți de fier și prin care se trage cînepa sau inul melițat; 'darac'.

În afară de dicționarele românești etimologice sau de cele care dau și etimologia cuvintelor, termenul menționat a constituit, relativ recent, obiectul unei cercetări speciale. Este vorba de lucrarea Elenei Comșulea, intitulată *Ragilă. Contribuții etimologice și lexicale*, apărută în CL, XXVII, nr. 2, Cluj-Napoca, 1982, p. 134-139. La cele spuse aici, avem de adăugat noi precizări, rezultate, unele dintre ele, din punerea în corelație a istoriei acestui cuvînt cu aceea a altor elemente de origine germană săsească. În acest mod, vor fi reliefate unele aspecte de natură metodologică privind cercetarea împrumuturilor de această origine, aspecte neglijate pînă în prezent.

Însușindu-și explicația dată mai de mult acestui cuvînt, anume din germ. *Raffel* 'darac' (cf. și vb. *raffeln* 'a dărăci'), Elena Comșulea aduce o serie de contribuții privind raporturile termenului cu alte sinonime populare, răspîndirea teritorială, condițiile istorice care au făcut posibil împrumutul etc. Sînt consemnate, de asemenea, numeroasele variante fonetice dialectale, care se împart în două grupuri. Primul înglobează variantele în care consoana intervocalică de după accent (spirantă, africată sau oclusivă) este sonoră: *râzilă*, *râyilă*, *râzilă* (Maramureș), *râgilă*, *râgilă*, *râd'ilă* (Bucovina). Aria teritorială descrisă de aceste variante cuprinde Moldova, nord-estul Transilvaniei și estul Maramureșului. Al doilea grup, de care ne vom ocupa la sfîrșit, conține variantele în care aceeași consoană este surdă: *râfilă*, *râh'ilă*, *râcîlă*, *râkîlă* etc. Aria acestora se află în colțul de sud-est al Transilvaniei, în cîteva puncte din sud-vestul Moldovei și în nord-estul Munteniei, fiind separată de cea precedentă.

În studiul citat a rămas însă neclarificată chestiunea esențială: cum se explică prezența sonorei -v-, care a trebuit să existe altădată la baza variantelor din primul grup, în locul surdei -f- (-ff-), din

* Apărut în ALIL, XXIX, A. Lingvistică, Iași, 1983-1984, p. 11-22.

radicalul german menționat? Soluționarea acestei probleme i-ar conferi etimologiei în discuție certitudinea necesară și caracterul definitiv.

Faptul că la baza variantelor dialectale cu consoana sonoră s-a aflat altădată un *v+i* a fost observat mai de multă vreme de H. Tiktin, *DRG*, s.v. Cuvântul este înregistrat aici în forma *rávilă*, nu *rágilă*, ca în restul dicționarelor. După ce menționa, la etimologie, o serie de reflexe dialectale germane ale germ. *Raffel*, *Riffel*, dar fără a fi putut descoperi printre aceste vreo variantă cu *-v-*, Tiktin făcea următoarea observație: „Forma indică un intermediar slav: *v* reprezintă pe neslavul („das unslavische”) *f*, iar *-ilă* corespunde sufixului *-(i)lo* al numelor de unelte, ca în *pravilo*, *větrilo*, *točilo*, (rom. *právilă*, *vétrilă*, *tocilă*) etc.”. În ciuda susținerii lui Tiktin, existența unui intermediar slav este greu de probat. Într-adevăr, reflexele din limbile slave ale germ. *Raffel*, *raffeln*, *Riffel*, *riffeln*, anume ucr. *rafa*, *rjafa*, *rafaty*, *rjafaty*; pol. *raf*, *rafal*, *rafla*, *raflowacy*; slovac. *rafáč*, *rafatv*, *rafadlo* (*rafalo*); scr. *rihlati*, *rihalo* (Elena Comșulea, *op. cit.*, p. 135), conțin, toate, o consoană intervocalică surdă, fapt care probează caracterul recent al împrumutului. În această situație, rolul de intermediar al vreunora dintre limbile slave menționate pentru aria românească nord-estică, adică pentru zona care cunoaște reflexele dialectale ale unui *v+i*, trebuie exclus.

Pe de altă parte, nu există pînă în prezent probe suficiente nici în ce privește existența în dialectul săsesc din Transilvania a unor reflexe care să explice în mod satisfăcător cuvântul românesc. În acest dialect, termenul pentru „darac” este *Hechel* (vb. *hecheln*), care a pătruns, de asemenea, în graiurile românești. Numai în dialectul săsesc din nord, și anume într-o singură localitate, Treppen (rom. Târpiu), a fost înregistrat verbul *raffeln* (și *räffeln*), care, pe lângă sensurile de bază, ‘plapern’ (a trăncăni), ‘flüstern’ (= a șopti), ‘reiben’ (= a freca), mai are și sensul figurat ‘durchhecheln’ (= a dărăci) (vezi Fr. Kraus, *Treppener Wörterbuch. Ein Beitrag zum Nordsiebenbürgischen Wörterbuch [=Trepp. Wb.]*, Marburg, 1970, col. 761). În dialectul sașilor transilvăneni, singurul cuvânt întrucîtva mai apropiat de rom. *ravilă* este săs. *Rábel*, însemnînd „cînepă de calitate slabă care rămîne la dărăcit” (vezi *SSW*, V, Berlin u. Leipzig, 1907, s.v.).

În fața acestei situații, Elena Comșulea, care recunoaște, în mod just, „primordialitatea formei *ravilă*” (p. 138), dar nu dispune de probe pentru a dovedi existența unui etimon cu sunetul *-v-*, recurge la o soluție facilă, declarînd că „formal, transformarea *f > v* ar fi „un fenomen obișnuit” în română. Ideea este reluată și în rezumatul în limba franceză (p. 139). În acest fel, adevărata dificultate care urma a fi rezolvată, asupra căreia insistase și H. Tiktin, este eludată, atîta timp cît tocmă trecerea lui *-f-* la *-v-* în această poziție nu este deloc în română un fenomen normal, obișnuit. Din acest motiv, în lucrarea *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlases)* [= *Dt. Entlehn.*], Berlin, 1971, p. 160, nu am susținut „cu certitudine”, cum spune Elena Comșulea, originea germană a cuvîntului; de fapt, spuseseam acolo că evoluția fonetică este neclară, problematică.

Înainte de a încerca o rezolvare, trebuie să facem observația că materialul dialectal inedit din lucrarea Elenei Comșulea, provenit din *NALR- Trans.* și *NALR- Munt.*, conține unele inadvertențe în ceea ce privește transpunerea lui în grafia limbii literare. În cazul unor variante dialectale al căror etimon este incert – cuvîntul în discuție se află într-o asemenea situație –, așa-numita „literarizare” poate induce în eroare pe cel care nu a avut acces direct la surse. Astfel, la p. 137, autoarea consemnează varianta *ravelă* în pct. 256 și 241 din rețeaua *NALR- Trans.*, precum și variantele *răvilă*, pl. *răvili*; *răvelă*, pl. *răveli*, acestea din urmă în apropiere de Bistrița. Considerînd reale aceste forme în care apare spiranta labio-dentală sonoră *-v-*, am putut crede, la un moment dat, că dispunem, pentru prima dată, de atestări certe, datorate unor dialectologi, ale variantei etimologice primare, care s-ar fi putut păstra într-o zonă de intens și îndelungat contact lingvistic româno-săsesc. Pentru clarificarea etimologiei cuvîntului în discuție, faptul ar fi fost extrem de important. În realitate, cum am putut constata ulterior din datele puse la dispoziție, cu multă amabilitate, de colegii Grigore Rusu, Dumitru Loșonți și Viorel Bidian, autori ai atlasului menționat (cărora le exprim și aici mulțumirile mele), în 26 de localități, situate aproximativ de-a lungul jumătății de nord a graniței dintre Transilvania și Moldova, cu precădere însă în zona Bistrița-Năsăud, variantele transcrise fonetic ale acestui cuvînt nu conțin sunetul *-v-*, ci spiranta sonoră de tip moldovenesc *-z-*, atît în cazul substantivului *răzilă* (întrebarea 1233),

cît și al verbului (eu) *ráz'il* (întrebarea 1234). În două puncte, 338 și 361, situate în partea de sud-est a Transilvaniei, în locul spirantei -ž- a fost notată africata -g-, atît la substantiv, cît și la verb. Prin urmare, datele oferite de *NALR- Trans.* aduc precizări importante cu privire la adevărata răspîndire a termenului nostru, lărgind și dincolo de munți aria unui cuvînt considerat pînă acum ca specific graiului din Moldova; ele nu spun însă nimic referitor la existența unei variante cu -v- la nivelul graiurilor populare.

În această situație, exclusă fiind „filiera slavă”, iar etimologia germană rămînînd totuși singura plauzibilă, sîntem nevoiți să recurgem la ipoteza că trecerea lui -f- la -v- a avut loc pe terenul limbii germane, într-o epocă mai îndepărtată. Atît în dialectul săsesc din Transilvania, cît și în graiurile germane vorbite în evul mediu în diverse localități din Moldova (Baia, Suceava, Siret, Tîrgu Neamț, Cotnari etc.), graiuri care au dispărut prin secolul al XVII-lea, în urma asimilării vorbitorilor lor în masa romînească, a putut exista un substantiv **Rāvel* „darac” și un verb **raveln* ‘a dărăci’, care, împrumutate, s-au păstrat pînă astăzi în graiurile românești, dar au dispărut în cele germane din Transilvania.

Reconstituirea acestor forme se sprijină pe faptul că o variantă cu -v- în loc de -f- (-ff-) a existat, într-adevăr, în germana literară medie (Mhd.). Astfel, în secolul al XIII-lea este atestat verbul *ravelen*, cu sensul ‘rasch zusammenraffen’, variantă a verbului *raffeln* ‘a dărăci’, din care provine și substantivul *Raffel* ‘darac’ (vezi Fr. L. K. Weigand, *Deutsches Wörterbuch*, ediția a 5-a, II, Gießen, 1910, col. 517, sub *Raffel*). De asemenea, -v-, în loc de -ff-, există și în varianta olandeză a aceluiași verb, anume *reven* ‘Flachs, Hanf hecheln’ (= a dărăci inul, cînepa), al cărui echivalent în germană este *reffen* ‘id’. De la aceasta din urmă provine substantivul germ. *Riffel* ‘Reffkamm zum Durchziehen des Flachses’ (= pieptene de tras [dărăcit] inul), care, în vechea germană literară (Ahd.), avea forma *ri(f)fila*, cu sensul, apropiat, de ‘Säge’, ‘Rechen’ (= ferăstrău, greblă). Alături de varianta olandeză cu -v-, *reven*, exista în germana medie de jos (Mnd.) și în olandeza modernă și formele *repelen* (vb.) ‘Flachs brechen’ (= a melița inul) și *repele* (subst.) ‘meliță de in’; în engleză, *ripple* are de asemenea sensul „Flachsriffel” (= darac de in) (vezi Fr. L. K. Weigand, *op. cit.*, II, col. 588-589, sub *Riffel*; Fr.

Kluge. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, ediția a 19-a, prelucrată de Walther Mitzka, Berlin, 1963, p. 590, sub *reffen*).

Apariția în unele dialecte germane a unui *-p-*, în loc de *-ff-* sau de *-v-*, permite aducerea în discuție și a săs. *Rābel*, care, alături de sensul menționat mai sus, din *SSW*, mai înscamnă, în varianta săseseă nordică, *rābəl*, și 'kleingeblichener Hanf, der kleine „Unterhanf“ (= cînepa mică rămasă după cules pe ogor, poghire(ă), pobric). În același dialect săsese nordic, există și verbul *rabəlŋ*, cu sensul 'a smulge cînepa mărunță rămasă pe ogor' (vezi și Fr. Krauss, *Trepp. Wb.* col. 759, sub *Rābel*). Etimologia acestor cuvinte săsești nu este clară. După cum arată Fr. Krauss, apropierea făcută de G. Kisch de germ. *rebeln* 'a culege boabe (de struguri)', de la *Rebe* 'viță de vie', creează dificultăți de natură fonetică. Cu toată rezerva necesară, emitem ipoteza că săs. *Rābel* (*rābəl*) și *rabəlŋ*, ale căror sensuri gravitează în jurul cîmpului semantic și noțional căruia îi aparține și uncalta de care ne ocupăm, ar putea fi continuatorii unor săs. **Rāvel* (= *Raffel*), respectiv **ravelŋ* (= *raffeln*), cu *-v-* substituit prin *-b-*, așa după cum, în cazurile precedente, *-ff-* a fost substituit prin *-p-*.

Alternanța consoanei *-b-* cu *-v-* este bogat atestată în tabelul de corespondențe fonetice ale graiurilor săsești din Transilvania, publicat în partea introductivă a volumului I din *SSW*. Astfel, germ. lit. *ibel* cunoaște în cinci localități variante cu *-b-*, (*ibel*), iar în 45, variante cu *-w-* (*iwel*) (p. LVIII, col. 61): situația este asemănătoare și în cazul cuvîntului *Abend*, cu variante de tipul *Owent*, *Iwent*, *Iobent* etc. (p. LX, col. 76), apoi *bleiben*, cu variante ca *bleiwen*, *blaibm* etc. (p. LXII, col. 89). Fenomenul are loc și în cazul grupului *-rb-*. Pentru *Herbst*, varianta cea mai răspîdită este *Harwest* (p. LII, col. 26), pentru *sterben*, *štarwen* (p. LIII, col. 34), pentru *Wirbel*, *Werwel* (p. LV, col. 47). În cuvîntul *barfuß*, mhd. *barvīeze*, grupul *-rv-* este realizat ca *-rb-* (*barbes* etc.) în 49 din cele 51 de localități. Trecerea lui *-v-* la *-b-* (alături de variantele cu *-f-*) este bine ilustrată prin exemplele vechi săsești date în *SSW*, III, litera G, București-Berlin, 1971, p. 286, sub cuvîntul *Gräf*. Aici apar forme ca: *greh* (1364), *Greeb* (1372), *Greeff* (1406-1440), *Grebe* (1426), *Greff* (secolul al XV-lea), *greben* (1583) etc. De asemenea, față de germ. lit. *Schwefel* 'sulf', dialectul săsese are forma *švēbəl*, care exista și în mhd. *swēbel* (și *swēvel*), în ahd. *swēbal* (Fr. Kluge, *op. cit.*, p. 691). La inițială, un *v-* vechi apare ca *b-* și în numele etnic

săsese *Blōch* 'Walache', apoi în adj. *bleš* 'walachisch'. Exemplele pot fi ușor înmulțite. Printre acestea s-ar putea include și cuvântul neatestat săsese **Rāvel* de la baza actualului *Rābel*, precum și verbul **raveln*, care acum are forma *rabəln*, ambele cu sensurile modificate.

Odată intrat în română, substantivul **Rāvel*, de genul feminin, a cunoscut o serie de modificări rezultate în procesul de adaptare fonetică și de încadrare morfologică, modificări pe care le întâlnim și în cazul altor împrumuturi de origine germană (săsească) cu aceeași structură sonoră. Ne referim la cuvintele germane alcătuite, de regulă, din două silabe, dintre care ultima, neaccentuată, este *-el*. Precizările care urmează au în vedere, cum spuneam, și un aspect metodologic.

1. Un prim mod de încadrare a acestor împrumuturi constă din asimilarea lor grupului destul de mare de cuvinte românești care au în partea finală terminația sau sufixul neaccentuat *-ilă*. Numărul acestora se apropie de cifra 50, cum se poate vedea în *Dicționarul invers*, p. 110-112. Printre ele se numără și câteva elemente germane (săsești): *chéndilă* 'lăuză' < *sās. Kāndəl (frā), kent(l)frā*, vb. *kāndəlŋ, kēndəlŋ* (vezi *SSW*, V, litera K, p. 126-127); *jăchilă* (și *jéchilă*) < germ. *Säckel*, într-o variantă săsească; *héhilă* 'darac' < *sās. hēχəl* (vezi *SSW*, IV, literele H-J, p. 112-113); *șófilă* (dar și *șofilă*) 'zdreanță', 'ruptură' < germ. *Schofel* (în *DLR* rămas fără etimologie; vezi în acest volum, p. 180-183). Acestora li se alătură și variantele cuvântului de care ne ocupăm: *răgilă, răghilă, ráyilă, rázilă, rázilă*, etc., explicate în acest mod încă de Tikin.

2. Unele împrumuturi de aceeași origine, primind desinența de feminin *-ă*, îl păstrează pe *-e-* neaccentuat din silaba finală neschimbat sau îl transformă în *-ă-*. În prima categorie intră *chéndelă, héhelă, férdelă* (și *fēlderă*) 'unitate de măsură pentru cereale' < *sās. fyrdel, firtəl* 'ein Hohlmaß' (Fr. Krauss, *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerks-sprachen [Hwspr.]*, Siegburg, 1957, col. 1023, sub *Viertel*). Din a doua categorie, menționăm pe *foácălă*, pl. *foácăle* 'chibrit' < *sās. fókəl* 'Fackel aus pechtgetränktem Docht' (= făclie dintr-un fitil îmbibat cu păcură) (vezi Fr. Krauss, *Hwspr.*, col. 263) și pe *șfébălă* (*șfébelă*) 'chibrit' < *sās. švēbəl*. În acest grup intră și variantele *răgelă, rázelă*, în care finala *-elă* a putut să apară și sub influența sinonimului *héhelă*, fenomenul fiind posterior palatalizării labio-dentalei *v* urmată de *i*.

3. În alte cazuri, mai numeroase, cuvintele germane terminate în *-el* cunosc sincoparea vocalei *e*, care, în limba germană și în dialectul săsesc, este un sunet redus, înăbușit, notată *ə* (i se spune „Murmel *e*” sau „dumflēs *e*”). Cuvintele românești capătă terminația *-lă*: *buglă* ‘căpiță de fîn’ < săs. *bugəl*; *cartoflă* < germ. *Kartoffel*; *cheglă* ‘popic’ < germ. *Kegel*; *cuglă* ‘bilă (de biliard)’ < germ. *Kugel*; *riglă* ‘zăvor’, ‘încuicloare la ușă’ < germ. *Riegel*, săs. *rigəl*; *taflă* ‘abajur’ < germ. *Tafel*; *șuflă* ‘căuș’, ‘vîntureșcă’ < săs. *schufel*, germ. *Schaufel*; *șiglă* < germ. *Ziegel*, săs. *zägəl*; *vinclă* ‘colțar’ < germ. *Winkel* etc. Termenul de care ne ocupăm, *ravilă*, nu cunoaște în graiuri acest tratament.

4. Uneori, mai rar, cuvintele germane în *-el* sînt încadrate în grupa numeroasă a cuvintelor românești terminate în sufixul accentuat *-ilă*: *șind(r)ilă* < săs. *šendəl* (cf. totuși băn. *șindră*); *șofilă* < germ. *Schofel*. Nici acest mod de accentuare nu a fost atestat în cazul cuvîntului *răvilă*.

Unul și același cuvînt, cum s-a văzut, poate cunoaște mai multe modalități de adaptare fonetică și de încadrare morfologică. La exemplele de mai sus, pot fi adăugate și reflexele dialectale românești ale germ. *Schwefel* ‘sulf’. Cum s-a văzut, în dialectul săsesc, *-f-* din acest cuvînt este reflectat ca *-b-*, *švėbəl*, iar graiurile românești din Transilvania și Maramureș, în care cuvîntul este folosit cu sensul ‘chibrit’, cunosc variantele: *șfébelă*, *șfébălă*, *șfébel*, *șfébăl*, *șféblă* și chiar *ștíblă* (vezi *DLR*, s.v.). Împrumuturile de dată mai recentă au, adesea, silaba *-el* păstrată: *crighel*, *pudel*, *ștempel*, *ștrudel* etc.

Încadrat în categoria cuvintelor cu *-ilă* neaccentuat și, prin aceasta, fiind mai bine integrat sistemul fonologic și morfologic al limbii române, *ravilă* a cunoscut în aria moldovenească, în cea transilvăneană de est și de nord-est și în cea maramureșeană de est transformarea fonetică a lui *v+i* în spirantele caracteristice fiecăreia din zonele arătate: în cea mai mare parte a Moldovei și în aria Transilvăneană, *răzilă*, în partea de sud a Moldovei, mai rar, *ráyilă*, tot aici *răgilă*, prin sud-estul Transilvaniei (pct. 338, 361) *răgilă*, iar în Maramureș, *rázilă*. Cu toată rezerva necesară, motivată de imposibilitatea cronologizării satisfăcătoare a fenomenului fonetic în discuție, aceste reflexe dialectale pot constitui, totuși, un indiciu privind vechimea împrumutului. Prin realitatea la care se referă.

ravilă a fost și a rămas un cuvânt tipic popular. De aceea, nu e de mirare că el nu apare în textele vechi. Când însă a crescut interesul pentru etnografie, folclor și vorbirea populară, în secolul al XIX-lea, atestările lui devin tot mai numeroase, dar forma primară nu a mai putut fi auzită nicăieri. Numai într-un inventar de moșie din Corni-Botoșani, datat 1828, sept. 27, apare varianta cu -v-, în adj. *răvilat*, *ă*, provenit de la participiul verbului *a răvila* (în *răvilat*, *cănipă răvilată*) (IORGA, S.D. XXI, p. 428), dar nu subst. *ravilă*, cum spune Elena Comșulea (*op. cit.*, p. 127), care dă și o datare imprecisă: „după 1821”.

Celelalte mențiuni scrise, consemnate în *DLR*, reflectă situația din graiurile populare în care termenul a fost înregistrat de folcloriști și etnologi sau cunoscut de scriitori din vorbirea lor de acasă. Așa se explică varianta *ragilă* de la Creangă și Sadoveanu, în care -gi- este de fapt -zi-, și *raghilă* de la Vlahuță și Hogaș, originari din partea de sud a Moldovei, unde circulă forma *răgilă*. Numai la GHETIE, R.M., la BARCIANU și la ALEXI, W., apare forma *ravilă* (în ultimul caz *răvilă*, cu *ă* din forma de plural *răvile*), cu sensul, îndepărtat, de ‘năvod’, care figurează totuși printre cele ale germ. *Raffel* (vezi *Dicționar german-român*, București, 1966, p. 775). Dar în ultimul caz s-ar putea să avem a face cu un alt cuvânt german. Oricum, apariția formei cu -v- numai în aceste dicționare, ca de altfel și în cel al lui Tiktin, precum și în unele materiale dialectale adunate de nespecialiști în dialectologie, poate fi interpretată, pînă la proba contrarie, mai degrabă ca o „literarizare” efectuată de autori. În alte dicționare, cuvîntul titlu este *ragilă* și *raghilă*.

Că forma primară a avut -v- rezultă și din interpretarea celei mai vechi atestări a cuvîntului, anterioară cu peste o sută de ani celei menționate mai sus. Este vorba de varianta *rayla* ‘cardaturo’, din glosarul italo-moldovenesc al lui Silvestro Amelio, datînd din anul 1719 (vezi Giuseppe Piccillo, *Il glossario italiano-moldavo di Silvestro Amelio. Studio filologico-linguistico e testo*, Catania, 1982, p. 119, 158). Cum observă, pe bună dreptate, G. Piccillo, forma cu -y- poate să reflecte varianta *ravilă*, cu labiala palatalizată. În acest caz, precizăm noi, am avea un indiciu cu privire la originea de prin părțile de sud ale Moldovei, unde circulă forma *răvilă*, a informatorului lui Silvestro Amelio.

Din cele spuse pînă acum, rezultă că în viitoarele dicționare românești cuvîntul în discuție va trebui să fie înregistrat în forma *răvilă*, așa cum a procedat, de exemplu, Tiktin.

Admiterea drept etimon pentru *răvilă* a unui cuvînt german medieval (mhd.) **Rāvel* (f.) ar putea fi întîmpinată cu obiecția că nu putem explica un termen românesc ca împrumut din dialectul german al sașilor transilvăneni (eventual ca provenit din limba germană vorbită pînă prin secolul al XVII-lea în așezările cu populație germană din Moldova), atîta timp cît în însuși dialectul săsesc actual etimonul respectiv nu mai există sau nici nu a fost atestat în documentele vechi ale acestui dialect. Răspunsul la această eventuală obiecție se poate contura din analiza unor cazuri similare, care s-au petrecut în procesul de interacțiune lingvistică româno-săsească.

În acest sens, pot fi distinse mai multe situații:

1. Româna (graiurile populare) păstrează unele cuvinte sau fonetisme săsești vechi, atestate în documentele acestui dialect, dar care au ieșit din uz sau sînt folosite sporadic și simțite ca arhaisme în vorbirea actuală a sașilor. Un prim exemplu îl constituie cuvîntul *roabă* 'tărăboanță'. În ciuda faptului că etimonul săsesc al acestui cuvînt a fost descoperit de mai multă vreme de C. Lacea, în DR, III, p. 745, anume săs. *Rabbər* 'id.', în lucrările lexicografice recente, anume în *DEX* și în *DLR*, se recurge, în mod nejustificat, la formula: „Etimologia necunoscută”. Iar în *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, de N. Raevschil, M. Gabinschil (și alții), Chișinău, 1978, p. 359, se spune că este vorba de un împrumut sîrbocroat, anume *rába* 'car', 'haraba', precizîndu-se, în continuare, că, sub aspect fonetic, termenul a fost influențat, probabil, de paronimul *roabă* 'sclavă'. Se revine, în fond, la explicația mai veche, neîntemeiată, a lui Tiktin, *CADE*, Scriban, etc., care este acceptată și de Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimológico Romano*, nr. 7226. Deoarece în lucrarea *Dt. Entlehn.*, p. 61-62, am adus (după *SSW*, sub *Radbahre*) unele date noi în sprijinul etimologiei lui C. Lacea (autorii acestui dicționar spun, printre altele, că dacă germ. *Radbahre* s-ar fi menținut, el ar fi avut astăzi în dialectul săsesc formele **Räbber*, **Rabber*, **Robber*), ne mărginim aici doar la unele precizări privitoare la istoria termenului german, luate din Fr. Kluge, *op. cit.*, p. 577, sub *Rad*, precizări care au rolul de a întări etimologia săsească a termenului în discuție. Ocupîndu-se de derivatul

Radeberte) f. 'Schubkarren' (= roabă, tărăboanță). Fr. Kluge precizează că acesta este un cuvânt cunoscut cu precădere în teritoriul german central de răsărit (ostmd.), citind formele din dialectul turingian (thür.), *radebare*, *radebern*, *radeberle*, din cel silezian (schles.), *rāber*, și din cel din Nürnberg (nürnb.), *rā`wārn*. În același teritoriu, este atestată și forma germană literară medie (mhd.) *radebër*. Sensul vechi al cuvântului, compus din *Rad*+*Bahre*, a fost acela de 'Tragbahre mit Rad' (= targă cu roată).

În dialectul săsesc, pentru 'capră' se folosește termenul *gaiß*, pl. *gaißer* (cu numeroase variante, vezi *SSW*, III, litera G, București-Berlin, 1971, sub *Geiß*), în timp ce sinonimul *Ziege* (săs. *tziga*) este atestat numai în toponimie și în interjecțiile cu care se cheamă sau se alungă caprele: *zige nă!*, *zige nye!*, *zigi nă!*, *zigleo!*, *zigeleo!*, *zigi!*, *zigli ho!* (vezi K.K. Klein, *Der rumänische und der Siebenbürgisch-Deutsche Sprachatlas (ALR und SDSA). Über linguistische und historische Zielsetzungen*, în *Transsylvania. Gesammelte Abhandlungen und Aufsätze zur Sprach- und Siedlungsforschung der Deutschen in Siebenbürgen*, München, 1963, p. 292, 294). Reflexele românești ale interjecțiilor menționate sînt *țiga-țiga!*, *țighilio!*, *țighiliu!* etc., cunoscute prin Transilvania, Moldova, nord-estul Munteniei (vezi *ALR SN*, II, hărțile 388, 389). Varianta *țighilé!* este explicată de H. Tiktin, *DRG²*, s.v., prin cuvîntul german dialectal *Ziegele* (= *Zieglein*). Același cuvînt german *Ziege* este invocat de Scriban, *Dieț.*, s.v., pentru adj. *țigău*, *țigaie*, (*oaie*, *lînă țigaie*). Aproximarea fusese făcută și de L. Șăineanu, *DU*. După cum se vede, româna dialectală păstrază un radical german medieval (săsesc) pe care dialectul german din Transilvania l-a pierdut.

Un alt cuvînt de origine germană medievală (săscască veche), păstrat în graiurile românești din afara arcului carpatic, este *șină* (de roată). Dialectul săsesc actual cunoaște denumirea *Rif*, *Rēf* (= germ. lit. *Reif*) și numai cu totul sporadic, ca un element învechit, este folosit, cu același sens, cuvîntul *șin* (vezi Fr. Krauss, *Hwspr.*, col. 780; V. Arvinte, *Dt. Entlehn.*, p. 62-64; Lajos Tamás, *EWUR*, p. 728, unde se admite, pentru rom. *șină*, după I. Borgia, o etimologie multiplă).

2. Româna (graiurile populare) păstrează unele elemente săsești (sau unele fonetisme) care nu au fost înregistrate în documentele vechi ale acestui dialect și lipsesc, de asemenea, din lucrările săsești

actuale de lexicografie. Cuvintele românești au însă o origine germană indiscutabilă. Din această cauză, este necesar și justificat să se recurgă la invocarea unor forme și variante fonetice existente în faza medievală a limbii germane (Mhd.), sau care circulă și astăzi în diferite dialecte germane, altele decât cel săsesc din Transilvania. În cazuri de acest fel, se impune recurgerea la metoda reconstrucției, care constă în preconizarea unei forme primare germane medievale (săsești vechi), neatestate, dar care a trebuit să fi existat cu necesitate, deoarece cuvântul românesc stă mărturie certă în acest sens. Radicalul german a putut exista în acele graiuri germane extracarpatiche, care, între timp, au dispărut în masa românească. Cuvântul românesc devine, în acest mod, un martor important în procesul de reconstituire a unei faze dialectale germane dispărute. Exemplul cel mai convingător în acest sens ni-l oferă cuvântul dialectal românesc de care ne ocupăm, *ravilă*. Dar el nu este singurul.

Astfel, cuvântul românesc popular *măldăr* ‘grămadă de nuiele, de stuf, de fîn, de grâu secerat, de lemne etc.’ pe care autorii *DLR* îl însoțesc cu formula „Etimologia necunoscută”, are ca etimon germ. dialectal *malder*, variantă a germ. lit. *Malter*, cu sensurile: 1. ‘unitate de măsură pentru cereale’. 2. (reg.) ‘stîinjen’, 3. ‘un număr de 30, 32 sau 64 de bucăți’) (în Mhd.). Pentru detalii, vezi *Dt. Entlehn.*, p. 73. În lucrările săsești de lexicografie (ale lui Fr. Krauss), acest cuvânt nu este înregistrat.

Asemănătoare este situația cuvîntului românesc dialectal *struț* ‘bucchet de flori’, care are drept etimon termenul german medieval (Mhd.) **struz*, formă reconstruită, care a fost dedusă din derivate ca *gestriuze* ‘Gebüsch’, *striuzach* ‘id.’ (vezi *Dt. Entlehn.*, p. 55-56). În lucrările de lexicografie săsești menționate, se arată că germ. lit. *Strauß* nu are reprezentanți în dialectul săsesc nordic. Dar aria descrisă de rom. *struț* (nordul Transilvaniei, Bucovina) indică, în mod indiscutabil, o origine veche săsească nordică.

Cuvîntul românesc dialectal *ciuhă* ‘momîie, sperietoare în lanul de grâu, de cînepă etc.’, care formează arie în jumătatea de nord a Transilvaniei și în jumătatea nordică a Moldovei, inclusiv în Bucovina, are drept etimon termenul german medieval (Mhd.) *schiuhe* ‘id.’ (=germ. lit. modern *Scheuche*). În dialectul săsesc nordic, Mhd. *schiuhe* nu are continuator, aici folosindu-se derivatul

schoaizəl ‘Feldscheuche, Vogelschrecke (in Menschengestalt’) (= *ciuhă*, sperietoare de păsări cu chip de om) (vezi Fr. Krauss, *Trepp. Wb.*, col. 834). Pentru detalii vezi *Dt. Entlehn.*, p. 54-55; vezi și Lajos Tamás, *EWUR*, p. 233, sub *ciuhă*. Cuvântul săsesc, din zona Bistrița-Năsăud, *schuha* ‘ciuhă’, a fost reîmprumutat din română (Fr. Krauss, *Trepp. Wb.*, col. 886) (vezi în acest vol., p. 157-161).

Un fonetism german medieval (poate și săsesc vechi) prezintă varianta moldovenească și muntenească *șorț*, devenită și literară, față de care graiurile românești transilvănene cunosc forma *șurț*, împrumutată direct din germ. *Schurz*, săs. *schurz* (și *schirz*). Vocala -ó-, în loc de -ú-, nu poate fi explicată decît prin varianta mai veche germană medievală (eventual și săsească) *schorcz* ‘Vortuch oder Leder zum Schutz des Unterleibs und des Schenkels’, atestată în numeroase dialecte germane și în germana medie literară (Mhd.) (vezi *Dt. Entlehn.*, p. 64-65). În *DLR* sînt menționate, la etimologie, numai variante cu -u-.

Tot o variantă fonetică germană medievală trebuie admisă pentru cuvîntul românesc *șură*, anume mhd. *schür(e)*, mnd. *schüre*, față de germ. actual *Scheuer*. În dialectul vechi săsesc, este atestată varianta cu -y-, *schyrən*, care stă, însă, la baza cuvîntului românesc dialectal *șiră* (de paie, de fîn, de snopi etc.). Acesta din urmă, în fond identic cu *șură* din punct de vedere al etimonului, este tratat în *DLR* ca un cuvînt aparte și este apropiat din punct de vedere etimologic de cuvîntul *șir*, cu care nu are nimic a face. Forma actuală săsească nordică a etimonului este *schaiər* (vezi Fr. Krauss, *Trepp. Wb.*, col. 835). Pentru alte amănunte, vezi *Dt. Entlehn.*, p. 87.

3. În unele cazuri, sînt bine atestate în lucrările lexicografice săsești elementele care alcătuiesc un cuvînt compus săsesc intrat în română, dar cuvîntul compus ca atare, care funcționează ca etimon al termenului românesc, nu este înregistrat în săsește. Și în acest caz trebuie să se recurgă la metoda reconstrucției.

Astfel, cuvîntul *cataramă*, a cărui etimologie este controversată sau considerată ca necunoscută (*DEX*), are ca etimon termenul săsesc neatestat **katə(n)ramən* ‘centură lată de piele (chimir, cingătoare, șerpar, brîu), care se încheie cu ajutorul unor lăntișoare prinse la fiecare capăt’. Elementele componente, anume săs. *Katən* ‘lanț’ și săs. *rāimən* ‘curea’, sînt bine cunoscute în dialect (etimologia acestui cuvînt poate fi văzută la p. 101-110 din prezentul volum).

() formă primară reconstruită săsească veche a fost postulată, în mod just, și pentru rom. *captuh* (*căptuh*, *cuptug*), care provine din **Kapptuch* (sau *Kopftuch*) (vezi *DA*, s.v.: *Dt. Entlehn.*, p. 82-83). De la *captuh* provin verbul *a căptuși* și subst. *căptușeală*.

Putem conchide, din analiza exemplurilor similare de mai sus, că reconstituirea unui etimon german medieval (vechi săsesc) **Ravel* (f.) pentru rom. *ravilă* este pe deplin îndreptățită.

Dintre variantele fonetice ale cuvântului în discuție, menționate la început, se separă într-o grupă și într-o arie teritorială aparte cele în care consoana intervocalică este o spirantă labio-dentală surdă, *-f-*, o spirantă palatală, *-h-*, o africată surdă, *-č-*, sau, mai rar, o oclusivă palatală surdă, *-k-*. Aceste forme alcătuiesc o arie dialectală discontinuă în partea de sud-est a Transilvaniei, în nordul și în nord-estul Munteniei, și, sporadic, în sud-vestul Moldovei. Pe lângă atestările mai vechi, din dicționare, aceste variante au fost consemnate și în noile atlase regionale sau în unele texte dialectale recente.

Reflexul *-f-* apare în: *răfilă*, pl. *rafili*, p. 714, *NALR-Munt.*; *răfil*, pl. *răfile* (subst. neutru), pct. 712, 713, *NALR-Munt.*; pct. 720, Grădiștea, Prahova, *TD, Munt.*, II, p. 363/6; *răfiel*, pct. 743, Valea Muncelului, Pătîrlage, *TD, Munt.*, II, p. 722/26.

Reflexul *-h-* se întâlnește în: *răh'ilă*, pl. *răh'ili*, pct. 731, 735, 744, *NALR-Munt.*; *răh'er*, pl. *răh'ere*, pct. 386, 383, *NALR-Trans.*; *răh'ir*, pl. *răh'iș*, pct. 669, *NALR-Mold. Bucov.*, *réher*, pct. 675, Albești, Argeș, *TD, Munt.*, I, p. 40/9; *răh'el*, pl. *răh'ele* (subst. neutru), pct. 444, *NALR-Trans.*

Reflexul *-č-* este prezent în *răčilă*, pct. 709, Mîncei-Pămînteni, *TD, Munt.*, II, p. 228/28.

Reflexul *-k-* apare în subst. *racher* și în vb. *racherează*, notate în Dîrste, Brașov (Elena Comșulea, *op. cit.*, p. 138).

În *DLR* este consemnată, după *GS*, V, p. 42, și varianta cu accentul pe ultima silabă, *răhér* 'id'.

Demn de subliniat în toate aceste exemple este caracterul surd al consoanei intervocalice, întoemai ca în germ. *Raffel*, în opoziție cu cel sonor al variantelor discutate anterior. Totodată, numai în unele din ele se reflectă diversele studii de palatalizare ale lui *-f-* urmat de *i* și, mai rar, influența sinonimului *héhelă*. În primul grup, au fost înregistrate numai variante populare palatalizate.

Modul în care ultimele variante sînt adaptate sistemului fonetic românesc și oscilațiile în ceea ce privește încadrarea morfologică (schimbarea poziției accentului, schimbarea genului, substituirea silabei finale *-el* prin *-er*, *-ir*) probează, dacă luăm în considerație și cele spuse mai sus referitor la aceste chestiuni, că ne aflăm în fața unui alt împrumut, care a avut loc independent de cel petrecut în aria mult mai întinsă din Moldova, Transilvania de nord-est și Maramureșul de est. Faptul a fost remarcat și de Elena Comșulea, *op. cit.*, p. 139. Dar, ținînd seama de istoria cuvîntului german *Raffel*, atestat cu sensul 'darac' pentru prima dată abia în 1741 (vezi Fr. L.K. Weigand, *op. cit.*, col. 517), ni se pare cel puțin discutabilă atribuirea acestui împrumut (cu *-f*, *-h* etc.) unei „populații germanice, așezate aici [adică în nord-estul Munteniei] încă din jurul anului 1290”, cum crede Elena Comșulea (*ibid.*). Trecînd peste confuzia dintre „influența germanică” și „influența germană”, subliniem faptul că ezitățile în privința încadrării morfologice și identitatea semantică și formală cu germ. lit. *Raffel* constituie indicii sigure pentru a admite că împrumutul a avut loc într-o epocă mult mai apropiată de a noastră, probabil prin intermediul meseriașilor germani veniți la noi în decursul secolului trecut. Localizarea atestărilor nu exclude nici un împrumut direct din centrele meșteșugărești săsești ale Transilvaniei de sud-est. Cum am mai arătat, în dialectul săsesc există subst. *Raffel*, dar cu alte sensuri, anume 'Klapper' (= sfîrlează, titirez, păcănitoare, pîriitoare), 'Plaudermaul' (= gură-spartă, flecar), precum și vb. *raffeln*, (*räffeln*) cu sensul (figurat) 'a dărăci'. Vechimea în dialect a acestor cuvinte nu pare a fi prea mare, cum reiese și din absența în dicționarul citat al lui Fr. Krauss a unor variante fonetice dialectale, precum și din faptul că aceste cuvinte nu apar în expresii idiomatice. Ele trebuie să aparțină grupului numeros de împrumuturi pe care vorbitorii sași le-au făcut în ultimele secole din germana austriacă și din germana literară modernă (Nhd.).

În concluzie, varianta cu *-v-*, *răvilă*, provine din germ. medieval. (Mhd.) **Rāvel*. Întîmplarea a făcut ca forma de bază românească să nu fie nici ea atestată (cu excepția adj. *răvilat*, *-ă*). Existența ei poate fi, însă, dedusă, cu certitudine, din interpretarea fonetică a variantelor dialectale actuale și a celei consemnate în prima atestare a cuvîntului, din 1719, *rayla*. Față de varianta cu *-f-*, *răfil(ă)*, al cărei etimon este

germ. modern (Nhd.) *Raffel*, ea are în română o vechime mai mare cu cel puțin cîteva secole.

Din punctul de vedere al relațiilor lingvistice reciproce româno-germane (săsești), merită a fi subliniat faptul că graiurile populare românești păstrează, uneori, variante dialectale germane care pot constitui verigi importante în istoria mai veche a cuvintelor germane respective.

Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. Etimologia cuvîntului *perjă**

Cuvîntul dialectal moldovenesc și ardelenesc de răsărit *perjă* (împreună cu numele pomului *perj*) a fost explicat pînă în prezent prin limbile maghiară, slavă (vechea slavă, sîrbo-croată, ucraineană), germană (săsească) și latină medievală (printr-o „filieră” neidentificată). În fața acestei situații, cît se poate de neclară, mulți autori de dicționare au recurs la formula: „Etimologia necunoscută”. În acest mod procedează Lazăr Șăineanu, *DU*, I.-A. Candrea, *CADE*, autorii *DLR* și cei ai *DEX*.

Originea din limba maghiară a cuvîntului a fost susținută pentru prima dată de A. Scriban, *Lista ungurizmelor limbii românești*, în „Arhiva”. Iași, octombrie, 1923, p. 285, și reluată în *Dicț. s.v. A. Scriban* a apropiat rom. *perjă* de magh. *perzsa*, care însă nu denumește un fruct oarecare (fie ‘piersică’, fie ‘prună’), ci înseamnă 1. ‘om care aparține populației de bază a Persiei’, ‘persan’ (subst.) și 2. ‘care aparține Persiei sau Persanilor’ (adj.). Această apropiere a fost considerată ca probabilă și de V. Bogrea, *Studii de semantică. I. Observații semantice asupra „Irodot”-ului de la Coșula*, în *DR*, III, p. 429. De asemenea, etimonul maghiar *perzsa* este invocat și de autorii *DLRM*, care, sub *perj*, nu sub *perjă*, scriu: „Comp. magh. *perzsa* ‘piersic’”. Dar sensul atribuit aici cuvîntului maghiar este pur și simplu inventat, căci în limba maghiară *perzsa* este numai etnonim și adjectiv propriu, creat de la acest etnonim. Observînd că din punct de vedere formal rom. *perjă* și magh. *perzsa* sînt „aproape identice”, dar că ele „nu concordă semantic”, Th. Hristea, *Probleme de etimologie*, București, 1968, p. 83, este de părere că aceste cuvinte „n-ar fi exclus să se reducă, în cele din urmă, la același trunchi îndepărtat”. „Dovezi clare, continuă autorul, că rom. *perjă* e de origine maghiară nu avem deocamdată”. Într-adevăr, lipsa de concordanță semantică constituie un motiv suficient pentru a respinge această etimologie. Asupra „trunchiului îndepărtat” comun, vom avea ocazia să revenim mai jos.

* Apărut în *ALIL*, tom. XXXI. A. Lingvistică, Iași, 1986-1987, p. 141-169.

Etimologia propusă de A. Scriban este menționată și de Alejandro Cioranescu, *DER*, 6283. Spusele lui Scriban sînt însă denaturate, în sensul că i se atribuie acestuia susținerea cum că magh. *perzsa* ar fi avînd sensul ‘melocoton’, adică ‘piersică’, în vreme ce, în realitate, Scriban consemnase numai sensurile de etnonim și de adjectiv propriu, de la acest etnonim, ale magh. *perzsa*. Dacă etimonul maghiar ar aparține, într-adevăr, terminologiei pomicole, nu vedem de ce Cioranescu nu s-a oprit la această explicație. Dificultatea semantică este singurul mare inconvenient al propunerii etimologice a lui A. Scriban. Pentru Cioranescu însă, nici chiar sensul ‘piersică’ (fructul piersicului), inventat de el, nu este suficient pentru clarificarea etimologică a rom. *perjă* ‘un soi de prună’. El caută o etimologie perfectă și crede că a găsit-o în invocarea etimonului maghiar *parázs*, căruia îi atribuie sensul ‘ciruela’, adică ‘prună’. Acest sens se datorează însă unei erori de lectură a lui Cioranescu.

Cuvîntul maghiar *parázs* are, după A. Eckhardt, *Dictionnaire hongrois-français*, Budapest, 1958, p. 1697, următoarele sensuri: I. (subst.) 1. ‘braise’, 2. ‘charbon (ardent)’, 3. ‘brasier, feu de charbon incandescents’; II. (adj.) ‘vif, vive’; ‘chaud, -e’, așadar nici urmă de sensul ‘ciruela’. La fel se prezintă lucrurile în dicționarul maghiar-englez de L. Országh, Budapest, 1974, s.v.; în cel maghiar-german al lui Halász Előd, II, Budapest, 1970, p. 616-617; în dicționarul etimologic al limbii maghiare, literele Ö-Zs, Budapest, 1976; în dicționarul maghiar-german al termenilor tehnici de E. Nagy și J. Klár, Budapesta, 1971, s.v. Peste tot, *parázs* înseamnă ‘cărbune aprins’, ‘jar, jăritic’. Cum a putut ajunge, totuși, Ciorănescu la sensul ‘prună’? Nu începe îndoială că propunerea etimologică a lui Ciorănescu a plecat de la lectura grăbită a celor spuse sub cuvîntul *parász*, în *Magyar nyelvörténeti szótár*, literele J-S, Budapest, 1891, de Szarvas Gábor és Simony Zsigmond. Aici, la p. 1237, după explicația în germană ‘glühende Kohle’ (=cărbune aprins, care arde), ‘glühende Asche’ (= cenușă fierbinte, mold. șperlă), urmează cea în latină, anume ‘pruna’ (= cărbuni aprinși, jar, jăritic) și ‘favilla’ (= cenușă caldă care arde acoperită, tăciune nestins). Este clar că Cioranescu a confundat lat. *pruna* cu sensul menționat, cu rom. *prună*, care provine din forma de plural, *pruna*, a lat. *prunum* ‘fructul prunului’. În dicționarul etimologic maghiar citat mai sus se arată că

magh. *parázs* este de origine slavă, fiind comparat cu bulg. *părža*, *práža*, cu scr. *pražiti*, cu sloven., cu slovac. *pražit*. Se vede imediat că din aceeași familie face parte și rom. *a prăji*. Cît privește latura formală, Cioranescu nu spune cum a devenit magh. *parázs* (rostit *páraž*) rom. *perjă* (transformat de el în *perje*, sg., după rostirea muntenească cu *j* muiat; tot așa, *coajă* e transformat în *coaje*).

Neconsiderîndu-le satisfăcătoare, Lajos Tamás, *EWUR*, nu preia etimologiile propuse de Scriban și Cioranescu. Cuvîntul *perjă* lipsește, pe bună dreptate, din acest dicționar¹.

Apropierea rom. *perjă* de cuvintele slave menționate mai sus (sîrb. *pražiti*, vsl. *pražiti* = lat. 'urere, frigere'), fără ocolul prin limba maghiară, a fost făcută mai demult de A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-române*, II, p. 252. Motivarea, cît se poate de întortocheată, și, din această cauză, neverosimilă, ar fi că din acest fruct se face rachiu prin 'ardere', prin 'prăjire'. Etimologia lui Cihac a rămas fără ecou.

O nouă încercare de explicare se găsește în *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, de N. Raevschi, M. Gabinschi și alții, Chișinău, 1978, p. 309. După ce se arată că originea termenului *perjă* este 'neclară', urmează ipoteza că el ar fi un împrumut din limba ucraineană, și anume primul element din expresia *perša* (*sliva*) '(prună) devreme'. Sînt menționate, în continuare, și cuvintele ucrainene *peršī* 'prim' și *peršina* 'trufanda (despre fructe sau legume)'. Noua contribuție etimologică este consemnată și în introducerea lucrării (p. 3). Ea nu poate fi însă acceptată din două motive. Primul este acela că soiul de prune numit *perje* se coace nu devreme, ci cel mai tîrziu. Perjele sînt fructe „de toamnă”, „tîrzii”, iar prunele sînt „de vară”, „timpurii”. Precizări în acest sens au fost făcute de nenumărați informatori ai *NALR. - Mold. Bucov.* și de cei ai *ALR I* și *ALR II*. Deși faptul este bine cunoscut, în paginile următoare vom prezenta mai multe explicații de această natură dată de subiecții anchetati. Ele coincid cu datele din tratatele de pomicultură, astfel că în această privință nu poate exista nici un fel de dubiu. Al doilea motiv, strict lingvistic, mai bine zis fonetic, este tratamentul ca *-rj-* (*-rž-*) în română a grupului *-rš-* din etimonul ucrainean, pe care

¹ În mod necritic, etimologia maghiară este repetată de Alexandra Moraru, *Note lexicale și etimologice*, în *SCL*, XXXIV, 1983, nr. 4, p. 351.

autorii îl lasă neexplicat. Cum se va vedea mai jos, trecerea lui *-rș-* la *-rž-* nu este deloc un fenomen fonetic normal în românește. Dimpotrivă, româna (graiurile populare, în primul rând) realizează și menține o separare netă a grupului cu șuierătoarea surdă, respectînd și păstrînd situația din corpul sonor al etimonului. Concluzia care se impune este că explicația prin ucraineană este lipsită de temeii.

În articolul despre acest cuvînt din *DER*, 6284, Al. Cioranescu a prezentat în mod denaturat, respingîndu-le apoi, nu numai explicația etimologică a lui A. Scriban, ci și pe cea a lui H. Tiktin. Acesta, în *Dicționar român-german (DRG)*, III, p. 1146, sub *perj* (este consemnată și varianta *părj*) „Pflaumenbaum” (*Prunus domestica*), scrie la etimologie: „Poln. *perz* ‘Flocken, Wolle am Pflanzen’ liegt begrifflicht zu fern. Viell. mittelb. lat. (*malum*) *persicum* ‘Pfersich’”, adică: „Polon. *perz* ‘flăci, lînă de plante’ este prea îndepărtat din punct de vedere semantic. Poate indirect lat. (*malum*) *persicum* ‘piersică’”. Din acest text, Cioranescu a înțeles că Tiktin explică rom. *perjă* din poloneză: „del pol. *perz* ‘pellusila de las plants’ (Tiktin)”. Partea finală a citatului din Tiktin conține, însă, adevăratul punct de vedere al acestuia. Iar acest punct de vedere merită, într-adevăr, cum se va vedea, toată atenția.

În *DR*, V, 1927-1928, p. 400-401, la cîtiva ani de la apariția explicației lui Tiktin, (1925), C. Lacea a identificat și limba care a servit drept intermediar pentru etimonul latinesc preconizat de Tiktin: limba germană a sașilor transilvăneni. În dialectul vorbit de aceștia, spune C. Lacea, există cuvîntul săs. *Piersch*, variantă a germ. literar (Nhd.) *Pfersich*, care are sensul ‘piersică’. Acest cuvînt este etimonul rom. *perjă*. C. Lacea nu vedea nici o dificultate în faptul că etimonul săsesc avea grupul *-rș-*, în timp ce reflexul său românesc are *-rž-*. El crede chiar că apariția lui *j* în locul lui *ș*, după sonanta *r*, ar fi un fenomen destul de frecvent în fonetica limbii române. Vom vedea însă că situația inversă este cea adevărată.

De origine săsească am considerat și eu acest cuvînt în *Dt. Entlehn.*, p. 45: „Aus der letzten Form heraus [anume din săs. de sud *piärš*] erklärt sich einwandfrei mold. *perj* ‘Pflaumbaum’, *perj* ‘Pflaum’”. Dar, ca și în cazul propunerii etimologice făcute de C. Lacea, afirmația de mai sus, care a fost acceptată și de G. Ivănescu, *ILR*, p. 436, nu a fost susținută cu argumente suficiente. Din această cauză, îmi propun ca în continuare să aduc probe mai numeroase

pentru a dovedi că ultima soluție etimologică este singura justă, punând astfel capăt unor controverse și incertitudini care dăinuie de mai bine de o sută de ani cu privire la etimologia cuvîntului moldovenesc *perjă*.

Geografia lingvistică românească din ultima jumătate de secol ne oferă date noi, numeroase și concludente, cu privire la ariile de răspîndire ale cuvintelor *perjă* și *perj*. Este vorba de materialul (nepublicat) adunat de S. Pop, în *ALR I*, întrebările 871, *prun*, și 872, *prună* și de E. Petrovici în *ALR II* (nepublicat), întrebările 6082, *Felurile de prune cu descrierea lor*, și 4151, *rachiu de prune*. Se adaugă materialul dialectal din *Noul Atlas Lingvistic al României: ALRR, Maramureș, II*, București, 1971, hărțile 455, *prună*, și 456, *prun*; *NALR- Transilvania, NALR- Moldova și Bucovina, NALR- Muntenia și Dobrogea*, întrebările 1157, *prun*, și 1158, *prună* (materialul din ultimele trei atlase nu a fost încă publicat)². Ariile celor două cuvinte cuprind teritoriul întregii Moldove, de la Carpații Răsăriteni pînă la Nistru. În anumite cazuri, ariile depășesc limitele acestei provincii.

Astfel, la sud de Milcov și de Siret, în *NALR- Muntenia și Dobrogea*, aria cu *perjă* și *perj* înglobează trei localități și anume: în pct. 722, Vîrteșcoi; pct. 723, Poiana Cristei, ambele din jud. Vrancea; pct. 799, Nămolosa-Sat, jud. Galați.

Marginea de sud a ariei cuprinde și cîteva localități din nordul Dobrogei. După S. Pop, *ALR I/872*, *perjă* a fost înregistrat în pct. 677, Beștepe, 679, Enisala, și 648, Niculițel, toate în județul Tulcea. În *NALR- Muntenia și Dobrogea*, în afară de ultimele două localități, termenii în discuție au mai fost atestați și în pct. 873, Luncavița, și 877, Frecăței-Cataloi, tot din jud. Tulcea.

Limita de vest a ariei întinse cu *perjă*, *perj*, trece și peste versantul transilvănean al Carpaților Răsăriteni. După cum vom arăta mai departe, din această zonă va iradia denumirea în discuție înspre

² În adunarea datelor dialectale din unele materiale nepublicate am fost ajutat de colegii ieșeni Adrian Turculeț, Ion Nuță, Ion Florea și Stelian Dumistrăcel. Datele din *NALR- Transilvania* mi-au fost puse la dispoziție de colegii clujeni Viorel Bidian, Dumitru Loșonți și Grigore Rusu, iar cele din *NALR- Muntenia și Dobrogea*, de colegii bucureșteni Paul Lăzărescu și Nicolae Saramandu. Tuturor le exprim aici mulțumirile mele.

răsărit, pînă la limitele extreme, nordice, estice și sudice, ale graiului moldovenesc.

Lucrările de geografie lingvistică menționate consemnează în nenumărate localități din aria descrisă, alături de răspunsurile *perjă*, *perj*, și sinonimele mai vechi *prun*, *prună*, moștenite din latină. Tendința însă, care s-a realizat în cea mai mare parte, este ca *perj*, *perjă* să devină termeni generici (sau hiperonime), iar *prun*, *prună* să treacă în categoria termenilor specifici (hiponime). Un exemplu din *ALR I/872*, din pct. 652, Sadaclia, jud. Tighina, ilustrează perfect acest raport. Sintagma *pierje de cele prune* denumește aici un soi de prune acre, în timp ce pentru soiul de prune dulci se folosește sintagma *perje de cele bune*. Ultimul răspuns a fost înregistrat în numeroase alte localități pentru soiul numit *perj*, *perje*. Se poate spune că lexemele în discuție caracterizează graiul moldovenesc.

În destul de multe puncte anchetate, alături de răspunsurile *perj*, *perjă* și *prun*, *prună*, iar uneori chiar și ca prim răspuns, au fost notate cuvintele *pom* 'prun' și *poamă* 'prună'. După cum se știe, lat. *pomus* însemna 'pom fructifer, în genere', iar lat. *poma*, etimonul rom. *poamă*, avea sensul 'fructe în genere' (*poma* era neutrul plural al lat. *pomum*). Subst. *poamă* (fem. sg.) și-a refăcut un pl. *poame*. Pe plan semantic, *poamă* a căpătat în graiul moldovenesc sensul 'struguri, fructele viței de vie', sens care s-a generalizat. Cu toate acestea, în mai multe localități din Moldova, mai ales în partea de nord-vest, și în Bucovina, întîlnim răspunsul *poamă* cu sensul 'prună' și *pom* cu sensul 'prun'. Această accepție specială se întîlnește și într-o arie compactă din nord-estul Transilvaniei și din partea de est a Maramureșului, de unde apoi s-a extins peste Carpați, spre răsărit, prin migrațiile ardelenesti din secolele precedente. Specializarea semantică 'poamă' → 'prună' a avut loc, probabil în mod independent, și în dialectul meglenoromân, anume în pct. 012, Liumnița (vezi *ALR II/6082*).

Răspunsul *poamă*, pl. *poame*, cu sensul 'prună', 'prune', a fost notat de S. Pop, *ALR I/872*, în pct. 212, Șanț, în pct. 217, Poiana Ilvei, în pct. 218, Mureșenii Bîrgăului, în pct. 268, Năsăud, în pct. 269, Tîrlișua, în pct. 360, Romuli, toate din județul Bistrița-Năsăud. De asemenea, el apare și în jud. Maramureș, în pct. 347, Ieud (alături de *prune*) și în pct. 361, Borșa-Gura Fîntîinii.

Date privind aria nord-est transilvăneană cu *poamă* 'prună' se găsesc și în *ALR II/6082* (E. Petrovici). Sensul acesta a fost notat în pct. 219, Prundul Bîrgăului, și în pct. 260, Beclean, jud. Bistrița-Năsăud. Cf. și *ALRM SN*, I, h. 152, intitulată *Sensul cuvîntului POAMĂ*; aici, alături de punctele menționate, sensul 'prună' apare și în pct. 362, Borșa, jud. Maramureș.

Cuvîntul *poamă*, pl. *poame*, cu sensul 'prună', 'prune', a fost înregistrat și în *ALRR. Maramureș*, II, h. 455, *prună*, în pct. 323, Rozavlea, în pct. 233, Ieud, în pct. 234, Dragomirești (în sintagma *poamă vînată; poame vinete*), în pct. 235, Săcel (alături de *prună*, de dată recentă), în pct. 237, Gura Fîntînii-Borșa. Pe harta 456, *prun*, răspunsul *pom* 'prun' apare în aceleași cinci puncte de mai sus. În restul de 15 puncte ale rețelei maramureșene, alcătuită din 20 de puncte, s-a răspuns cu termenii *prună* și *prun*. Cuvintele *perjă* și *perj* nu sînt cunoscute în graiul maramureșean.

Datele oferite de *NALR- Transilvania* coincid, în linii generale, cu cele din materialul S. Pop și E. Petrovici. Întinderea ariei cu *pom* 'prun', *poamă* 'prună' este cam aceeași, numai că rețeaua de localități anchetate este mai deasă. Din această cauză, renunțăm la înșirarea tuturor localităților. Unele cazuri speciale vor fi menționate mai jos.

Din aria nord-est transilvăneană, poate și din cea est-maramureșeană, cuvintele *poamă* și *pom*, cu sensurile 'prună' și 'prun', au fost duse de emigranți peste munți în Bucovina, în Moldova și în Basarabia. Densitatea mai mare a atestărilor se află în nord-vestul Moldovei, dar mai ales în Bucovina. Peste Prut, sensul 'prun' al cuvîntului *pom* este mai rar atestat.

În *ALR I/872*, S. Pop a înregistrat răspunsul *poame* (pl.) – *poamă* (sg.), cu sensurile 'prune' și 'prun', în pct. 378, Capu Codrului, jud. Suceava, și în pct. 542, Tătăruși, jud. Iași, precum și în pct. 572, Corbu și în pct. 573, Bicazul Ardelean, ambele din jud. Neamț. În ultimele două localități, precum și în pct. 401, Larga, jud. Hotin, S. Pop a notat și *pom*, cu sensul 'prun'.

În materialul E. Petrovici, *ALR II/6082*, răspunsul *poame* 'prune' a fost înregistrat în pct. 551, Pipirig, jud. Neamț.

Mult mai numeroase sînt atestările cuvintelor *poamă* și *pom* cu sensurile 'prună' și 'prun' în materialul *NALR- Moldova și Bucovina*. În ultima provincie, anchetată de Adrian Turculeț, răspunsul *poamă*

(pl. *poame*), cu sensul 'prună', a fost înregistrat în următoarele puncte: 462, Coșna-Dorna Candrenilor; 463, Cîrlibaba; 484, Doroteia-Frasin; 492, Găinești-Slatina; 496, Zvoriștea; 554, Preutești; 563, Săcuța-Boroaia, toate din jud. Suceava. Se adaugă punctul 555, Tătăruși, din jud. Iași, cu un grai bogat în elemente ardelenesti. Uneori pl. *poame* este însoțit de determinante, ca în sintagmele: *poame grase*, cu sensul 'prune', uneori și 'goldane', atestată în pct. 492, Găinești-Slatina, în pct. 486, Cajvana, în pct. 488, Grămești și în pct. 563, Săcuța-Boroaia, toate în jud. Suceava; *poame albe*, din pct. 554, Preutești și pct. 563, Săcuța-Boroaia; *poame roș*, din pct. 563, Săcuța-Boroaia. Celălalt cuvînt, *pom*, cu sensul 'prun', a fost notat în punctele: 467, Argel-Moldovița; 469, Ciocănești-Iacobeni; 484, Doroteia-Frasin; 486, Cajvana; 492, Găinești-Slatina; 495, Pătrăuți; 554, Preutești și 563, Săcuța-Boroaia, toate din jud. Suceava. Adăugăm că *poamă*, în sintagma *poamă perjă*, de care ne vom ocupa imediat, a fost notat și în pct. 462, Coșna-Dorna Candrenilor, jud. Suceava, localitate în care se vorbește un grai care are, de asemenea, multe trăsături ardelenesti.

În zona anchetată de Ion Florea, aflată la sudul celei precedente, răspunsul *poamă* cu sensul 'prună' a fost înregistrat în pct. 571, Tarcău, în pct. 574, Farcașa, în pct. 576, Poiana Grințieș, în pct. 577, Bicz-Chei și în pct. 578, Huisurez-Dămuc, toate din jud. Neamț. De asemenea, același răspuns a fost primit în pct. 575, Lungeni-Broșteni, din jud. Suceava. Cît privește pe *pom* cu sensul 'prun', el a fost notat în punctele 574, 576 și 578 din jud. Neamț (vezi mai sus).

Am lăsat intenționat la urmă atestările din toate sursele de geografie lingvistică menționate care conțin cuvîntul *poamă* însoțit de determinantul *perjă*, deoarece în sintagma *poamă perjă* se ascunde cheia pentru descifrarea etimologiei cuvîntului *perjă*. Funcția de determinant adjectival al acestuia din urmă, existentă și în sintagma *prune perje*, s-a păstrat în puține graiuri. Exemplele care urmează vin să completeze, totodată, datele privind aria ardelenesească a termenului *perjă*, arie de unde acesta a iradiat spre răsărit în toate graiurile moldovenești.

În extremitatea estică a Transilvaniei, există următoarele atestări ale cuvintelor *perjă* și *perj* și ale sintagmelor *poamă perjă*, cu sensul de 'soi de prune numite și «de Bistrița»', și *pom perj* 'pomul care face astfel de prune': în ALR I/872, *perjă* 'prună', în pct. 578, Făget;

în ALR II/6082, *poame perj*, în pct. 219, Prundul Bîrgăului, jud. Bistrița Năsăud, și în pct. 574, Mihăileni-Livezi, jud. Harghita; în ALR II/4151 (*rachiu de prune*) și în ALR SN I, h. 211 (*sîmbure de fructe*), *perjă*, în pct. 574, Mihăileni-Livezi, jud. Harghita.

Sintagma *poame perje* 'prune de Bistrița' a fost înregistrată în NALR- *Transilvania* în pct. 251, Mureșenii Bîrgăului, și în pct. 252, Tiha Bîrgăului (aici *poame perj*), din jud. Bistrița-Năsăud, iar denumirea *pom perj* 'prun bistrițean', în pct. 251. Cuvîntul *perjă* a fost notat și în pct. 317, Mihăileni-Livezi, jud. Harghita.

La răsărit de Carpați, sintagma *poame perje* 'prune de Bistrița' a fost înregistrată de S. Pop, în ALR I/872, pct. 542, Tătăruși, jud. Iași. Iar Adrian Turculeț a notat în materialul NALR- *Moldova și Bucovina* sintagma *prune perje* în pct. 461, Prăleni-Poiana Stampei, și *poamă perjă*, în pct. 462, Coșna-Dorna Candrenilor, ambele din jud. Suceava.

În concluzie la cele prezentate pînă acum, se poate spune că zona din extremitatea estică a Transilvaniei a reprezentat punctul de plecare înspre răsărit de Carpați atît al denumirilor *poamă* 'prună' și *pom* 'prun', cît și al cuvintelor *perjă* și *perj*.

Dar etimologia acestora din urmă are nevoie de alte precizări, atît sub aspect formal (fonetic), cît și semantic. Totodată, vor trebui aduse în discuție și alte elemente ale familiei lexicale din care fac parte cuvintele în discuție. O atenție deosebită va trebui acordată și vechimii acestora (prima atestare). Vom începe cu prezentarea și discutarea laturii fonetice.

În sursele dialectale menționate, variantele fonetice înregistrate sînt foarte numeroase. Pentru etimologie, două sînt chestiunile de fonetică de primă importanță asupra cărora ne vom opri. Prima se referă la reflexele în graiurile populare românești ale vocalei accentuate *-é-*. A doua, la caracterul sonor (*-j-*, *-ž-*) sau surd (*-ș-*, *-š-*) al consoanei de după *r*: *-rj-* sau *-rș-*.

I. 1. Varianta cea mai răspîndită în privința vocalei accentuate este *-é-*: *pérjă*, *perj*. În primul caz, dacă termenul ar fi fost vechi în limbă, *-é-* ar fi trebuit să apară ca *-eá-*. Într-adevăr, cum se va vedea, în mai multe localități a fost consemnată această realizare fonetică. Dar, anticipînd, trebuie să spunem că explicația acestei variante cu *ea-* nu are nimic comun cu metafohia veche a lui *é* în poziție *ă*, *e*.

2. Mai ales în materialul dialectal adunat de S. Pop (ALR I/871, 872), a fost notată în numeroase graiuri moldovenești o variantă în care în locul lui *-é-* apare un diftong mai neobișnuit, *-iă-*: *piărjă* (sg. și pl.), *piărj* (sg. și pl.). (O singură dată apare chiar varianta *părj*, pe care, cum am arătat, o consemnase și Tiktin, după „Șezătoarea”, iar Adrian Turculeț a notat-o în pct. 485, Mănăstirea Humorului, și 564, Baia, ambele localități din județul Suceava). Acest fel de notare nu apare nici la E. Petrovici, nici în *NALR- Moldova și Bucovina*. În aceste surse găsim, însă, în loc de *-ă-* mai adesea un *-ě-*, care notează un *e* cu timbru velar, mai apropiat de realitatea fonetică dialectală moldovenească. Probabil că S. Pop a exagerat în aprecierea caracterului velar al vocalei *e* din aceste cuvinte. Pentru discuția etimologică, noua realitate fonetică nu prezintă nici un interes.

3. Tot lipsită de semnificație, în același sens, este și o altă variantă, anume aceea, deja anticipată, în care în loc de o vocală apare un diftong, al cărui element consonantic este *-i-*: *piérjă* (dar și *piěrjă* sau *piărjă*). Că schimbarea este de dată recentă și în același timp sporadică, rezultă și din faptul că în nici una din zecile și chiar sutele de atestări nu a fost notată niciodată o variantă cu palatalizarea lui *p-* urmat de *i*, acesta din urmă rezultat printr-o diftongare târzie și regională a lui *-é-*.

4. Foarte des a fost înregistrată în anchetele recente din Moldova și Bucovina (dar și în cele mai vechi ale lui S. Pop și E. Petrovici) varianta în care *-é-* apare ca *-ě-*, eventual *-ĕ-* (*pĕrjă*). Acest *-ě-* pare a fi o realizare mai nouă a unor variante anterioare cu *-iă-* sau cu *ěă-*, mai apropiate de etimonul sășesc.

5. Diftongul *-iă-* în locul vocalei *-é-* a fost notat după cum urmează: *piarj* (sg. și pl.) „prun”, în pct. 538, Cosmești, județul Iași; *piărj* (pl.), față de *piěrj* (sg.), în pct. 492, Vorniceni, Lăpușna (vezi ALR I/871); *piărjî* (sg.) ~ *piărjî* (pl.), în pct. 451, Cuhureștii de Sus, Soroca; *piărjă* (sg.) ~ *piărjă* (pl.), în pct. 492, Vorniceni, Lăpușna; *piărjî*; *piărjî* (pl.), în pct. 504, Costuleni, Lăpușna; aceeași variantă, în punctele 506, Leușeni, Lăpușna, 508, Grumezoaia, Vaslui, 510, Lipovăț, Vaslui, 512, Dănești, Vaslui; *piărjă* (sg.) ~ *piérjî* (pl.), în pct. 532, Miron Costin, Neamț; la fel în pct. 556, Ceahlău, Neamț; *piărși* (sg.) ~ *piărși* (pl.), în pct. 594, Nistorești – Ogoare, Vrancea; *piarjî* (sg.) ~ *pérjî* (pl.), în pct. 679, Enisala, Tulcea, (vezi ALR

I/872. Forma *piárjâ* (sg.) ~ *piérjâ* (pl.) a fost notată de Emil Petrovici, *ALR* II/6082, în pct. 455, Saharna, Orhei.

Varianta cu *-iâ-* a fost înregistrată și în materialul, nepublicat, al *NALR- Moldova și Bucovina*, întrebarea 1157 și 1158, după cum urmează: *piárjâ* (sg.) ~ *pérjâ* (pl.), în pct. 493, Horodniceni, jud. Suceava; *piárjâ* (sg.) ~ *piérj* (pl.), în pct. 501, Dumbrăveni, jud. Suceava; *piárjâ* (sg.) ~ *piérjâ* (pl.), în pct. 589, Miron Costin – Trifești, jud. Neamț; *piárjâ* (sg.) ~ *pérjâ* (pl.), în pct. 590, Bălușești – Icușești, jud. Neamț; aceeași variantă în pct. 595, Gioseni – Tamași, jud. Bacău; *pérjî* (pl.) ~ *piárjî* (sg.), în pct. 658, Păunești, jud. Vrancea. În unele graiuri, alături de diftongul *-iâ-*, apare și grupul consonantic *-rș-*: *piárșă* (sg.) ~ *piérșă* (pl.), în pct. 661, Mera, jud. Vrancea; *piárșî* (sg.) ~ *pérșî* (pl.), în pct. 668, Nereju, jud. Vrancea.

De asemenea, această variantă cu *-iâ-* a fost de mai multe ori notată de participanții la ancheta indirectă din Moldova cu *Chestionarul dialectal*, trimis în urmă cu două decenii în satele și comunele din această parte a țării de către Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor din Iași. Semnalările provin din județele Botoșani, Suceava și Iași. Varianta cu *-rș-*, *piárșă*, a fost înregistrată în satele Lungani și Costești, jud. Iași.

6. Diftongul *-eâ-* în loc de *-é-* a fost înregistrat de S. Pop, *ALR* I/872, în următoarele variante fonetice: *peárjâ* (sg.) ~ *pérjâ* (pl.), în pct. 456, Cuizofca, Orhei; *peárjâ* (sg.) ~ *piárjâ* (pl.), în pct. 461, Peresecina, Orhei; *peárjâ* (sg.) ~ *pérjî* (pl.), în pct. Leușeni, Lăpușna; *peárjî* (sg.) ~ *perjî* (pl.), în pct. 502, Cornești, Bălți. Din *NALR- Moldova și Bucovina*, provin următoarele atestări: *peárjî* (sg.) ~ *pérjî* (pl.), în pct. 562, Brusturi, jud. Neamț; *peárjî* (sg.) ~ *perjî* (pl.), în pct. 569, Cracăul Negru, jud. Neamț; *peárjâ* (sg.) ~ *pérjâ* (pl.), în pct. 592, Măgura, jud. Bacău; *peárjâ* (sg.) ~ *pérjî* (pl.), în pct. 601, Mărăști-Filipeni, jud. Bacău; aceeași formă în pct. 604, Godineștii de Jos, jud. Bacău; *peárjâ* (sg.) ~ *pérjî* (pl.), în pct. 608, Dănești, jud. Vaslui; *peárjî* (sg.) ~ *pérjî* (pl.), în pct. 611, Corodești-Gherghești, jud. Vaslui; aceeași formă, în pct. 623, Grumezoaia, jud. Vaslui; *peárjâ* (sg.) ~ *pérjî* (pl.), în pct. 669, Soveja, jud. Vrancea. O variantă cu grupul consonantic *-rș-*, *pérșâ*; *peárșâ*, a fost înregistrată în pct. 667, Nistorești, jud. Vrancea. Varianta cu *-eâ-* a fost notată și în *NALR- Muntenia și Dobrogea*, anume în trei localități din nordul

ultimei provincii. Este vorba de pet. 873, Luncavița, cu forma *peárjã* (sg.) ~ *pérji* (pl.); de pet. 875, Niculițel, cu *peárje* (sg.) ~ *perj* (pl.); de pet. 883, Sarichioi, Enisala, cu *peárje* (sg.) ~ *perj* (pl.), toate în jud. Tulcea. Varianta *peárjã* (pl.) apare și în pet. Poiana Cristei, Vrancea: la fel, în Căiuți, jud. Bacău, am notat forma *peárjã* (sg.).

7. În mai multe graiuri moldovenești a fost întâlnită o variantă cu -â- în loc de -é-, *párjã*. În *ALR I/872*: *párji* (sg.) ~ *piárjã* (pl.), în pet. 400, Tărăsăuți, Hotin; *párjã* (sg.) ~ *piárjã* (pl.), în pet. 403, Clocușna, Hotin; *párjã* (sg.) ~ *piárji* (pl.), în pet. 440, Plopi, Soroca; *párjã* (sg.) ~ *piárji* (pl.), în pet. 552, Baia, Suceava; *párji* (sg.) ~ *piérji* (pl.), în pet. 554, Broșteni, Neamț. În *ALR II/6082*: *párjã* (sg.) ~ *piérjã* (pl.), în pet. 365, Ciocănești, jud. Suceava. În *NALR- Moldova și Bucovina*: *párjã* (sg.) ~ *piérjã* (pl.), în pet. 485, Mănăstirea Humorului, jud. Suceava; *párjã* (sg.) ~ *perjã* (pl.), în pet. 491, Capu Codrului – Păltinoasa, jud. Suceava; *párjã* (sg.) ~ *pérjã* (pl.), în pet. 492, Găinești – Slatina, jud. Suceava; *párjã* (sg.) ~ *piérji* (pl.), în pet. 493, Horodniceni, jud. Suceava; *párja* (sg. art.), în pet. 564, Baia, jud. Suceava; *párjã* (sg.) ~ *piérjã* (pl.), în pet. Poiana Mărului – Mălini, jud. Suceava; *párjã* (sg.) ~ *piérjã* (pl.), în pet. 577, Bicz-Chei, jud. Neamț. De asemenea, în *Chestionarul dialectal* menționat (cap. Viticultură și pomicultură), a fost notată varianta *parjã* în localitățile Dersca, Șendriceni și Săveni, jud. Botoșani. Ea este discutată de J. Byek – A. Graur în „Bulletin linguistique”, I, 1933, p. 16. Asupra explicației propuse de autori vom reveni mai jos.

II. 1. În marea majoritate a cazurilor, materialele dialectale folosite consemnează existența grupului consonantic -rj- (*rž*), fapt care a fost ilustrat suficient chiar numai cu exemplele de pînă acum. Caracterul sonor al celui de-al doilea element necesită o explicație, pe care o vom da mai departe.

2. Mai puțin răspîdită, dar foarte importantă pentru etimologia de care ne ocupăm, este varianta grupului consonantic -rș- (*-rš-*). Ea a fost înregistrată, după cum urmează: în *ALR I/871*, *perj/ș* (sg. și pl.) (pomul), în pet. 470, Chițcani, Tighina; *perșu* (sg.) ~ *perj/ș*" (pl.), în pet. 590, Muncelu, jud. Bacău; *perșu* (sg.) ~ *perș* (pl.), în pet. 594, Nistorești–Ogoare, jud. Vrancea. Tot numele pomului, cu finalul -rș, a mai fost înregistrat în *NALR- Moldova și Bucovina*, întrebarea 1158, după cum urmează: *perș* (sg. și pl.), în punctele 661, Mera, 662.

Vidra, 666, Negrilești și 668, Nereju, toate din jud. Vrancea; *perș*^u (sg.) ~ *perș* (pl.), în pct. 667, Nistorești, jud. Vrancea. În numele fructului, *-rș-* a fost consemnat în cazul unor variante prezentate mai sus, sub I, 5, 6. Adăugăm încă o atestare, în care elementul al doilea al grupului consonantic este un sunet intermediar între *ș* și *j*, adică este un *ș lenis*: *pérș/jă* (sg.) ~ *pérjă* (pl.), în pct. 666, Negrilești, jud. Vrancea (*NALR- Moldova și Bucovina*). Forma *perșă* este consemnată și în dicționarul lui Polizu (vezi *DLR*, s.v.).

3. Foarte rară și lipsită de importanță pentru discuția etimologică de mai jos este varianta în care *-r-* din grupul *-rj-* a dispărut sau se aude foarte slab: *péjă* și *pé'jă*, în pct. 548, Tansa, jud. Iași; *pé'jă*, în pct. 570, Pipirig, jud. Neamț. Fenomenul apare și în derivatul *pé'jării* (pl. art), pentru *perjării*, în pct. 548, Tansa, jud. Iași (*perjar* 'cultivator de perje').

În sursele dialectale menționate, au fost consemnate o serie de caracteristici ale fructului în discuție, mai rar și ale pomului. Este vorba de forma, culoarea, timpul de coacere, utilizarea, calitatea etc. fructului numit *perjă*. Aceste note sînt utile pentru o mai bună cunoaștere a laturii semantice a termenului și, într-un anumit sens, chiar și pentru clarificarea etimologiei lui.

Din *ALR* I/871, reținem următoarele caracteristici: 1. Perjele se desfac mai ușor de pe sîmburi. Această însușire a fost notată în *ALR* I/871, pct. 522, Baia, jud. Suceava: „carnea *să diskică* mai ușor”; în *ALR* I/872, pct. 388, Straja, jud. Suceava: „miezul nu se ține de sîmbure”; pct. 400, Tărăsăuți, Hotin: „*se dest'ică*”; pct. 512, Dănești, Vaslui; pct. 528, Mărăști Vale, Bacău; pct. 538, Cosmești, Iași: „(carnea) nu se ține de sîmbure”; pct. 550, Tg. Neamț, pct. 556, Ceahlău, pct. 558, Gîrcina, toate în jud. Neamț; pct. 588, Rîpile, jud. Bacău; pct. 594, Nistorești-Ogoare, jud. Vrancea. 2. Perjele au forma alungită, lungăreață (lunguiață). Această caracteristică a fost notată în *ALR* I/871, în pct. 704, Braniștea, jud. Galați, iar în *ALR* I/872, în pct. 382, Colincăuți, Hotin: „*is lunge*”; pct. 420, Todireni, Botoșani; pct. 486, Gura Galbină, Tighina: „mai lungărețe și mai subțiri la carnea lor”; pct. 504, Costuleni, Lăpușna; pct. 512, Dănești, Vaslui; pct. 518, Trifești, Iași; pct. 542, Tătăruși, Iași; pct. 552, Baia, Suceava; pct. 582, Moinești-Văsiești, Bacău; pct. 592, Cîmpuri, Vrancea; pct. 618, Stoișești, Vaslui. 3. Perjele se coc mai tîrziu, sînt de

toamnă, toamnătică. Această însușire a fost consemnată de ALR I/872 în pet. 532, Tazlău, Neamț și în pet. 540, Ceplenița-Vîrîți, Iași, 4. Perjele se pot usca pentru iarnă, sînt „mai bune”. Precizările provin din pet. 508, Grumezoaia, Vaslui și din pet. 522, Mădirjac, Iași. Alte note: perjele sînt „mai uscate și au pielea mai groasă” (pet. 398, Ibănești, Botoșani); sînt mai vîrtoase, „mai curebătoase” (pet. 502, Cornești, Bălți). La Liești, Galați, pet. 610, s-a notat soiul numit *perje moldovenești* (ALR I/872).

În materialul adunat de E. Petrovici în ALR II /6082, găsim următoarele precizări cu privire la soiul de prune numit *perje* (*perje* a devenit și termen generic pentru ‘prune’). Există *perje bîrdace* (pet. 414, Cristești, Botoșani; pet. 463, Onițeani, Orhei), *perje avrame* (pet. 414, Cristești, Botoșani), *perje goldane* (pet. 399, Boian Cernăuți; pet. 405, Trebisăuți, Hotin; pet. 431; Recea, Bălți; pet. 463, Onițeani, Orhei; pet. 478, Căușanii Vechi, Tighina; pet. 520, Larga, Iași; pet. 531, Călugăra, Bacău, cu varianta fonetică *gioldani* (de toamnă). Acest soi mai este numit *perje vinete* (pet. 537, Mirecești, Iași), *prune perje* sau, simplu, *poame* ‘perje’ (pet. 551, Pipirig, Neamț).

În *NALR- Moldova și Bucovina* (întrebarea 1157), reapar multe din notele consemnate anterior. Astfel, în 11 localități s-a făcut precizarea că perjele sînt „lungărețe”, și anume în pet. 530, Larga-Jijia, Iași; pet. 537, Borosești, Iași; pet. 558, Ruginoasa, Neamț; pet. 574, Farașa, Neamț; pet. 627, Fălciu, Vaslui; pet. 621, Ghermănești, Vaslui; pet. 618, Lipovăț, Vaslui; pet. 627, Fălciu, Vaslui; pet. 633, Oancea, Galați; pet. 659, Păunești, Vrancea; pet. 663, Pralea, Bacău. Dimpotrivă, prunele sînt „rătunde” și au pulpa lipită de sîmbure (pet. 530, Larga-Jijia, Iași). Perjele sînt „mai bune” (pet. 531, Luceni, Iași; pet. 618, Lipovăț, Vaslui), mai „dulci” (pet. 610, Muntenii de Sus, Vaslui), mai „cărnoase” (pet. 530, Larga-Jijia, Iași), sînt de culoare „albastră” (pet. 618, Lipovăț, Vaslui) sau sînt „cernelii” (pet. 624, Vuteani, Vaslui), dar există și *perje albe* (pet. 536, Coropceeni, Iași; pet. 540, Erbiceni, Iași; pet. 600, Pungești, Vaslui). În ultimul caz, trebuie avut în vedere însă și sensul generic, de ‘prună’, al cuvîntului *perjă*, din graiul moldovenesc. În același material a fost consemnată și denumirea *perje bistrițe*, în pet. 622, Stănițești, Vaslui. Sintagma *perje moldovenești*, perje din care se face *poavrlî* (povidlă), a fost notată în pet. 537, Borosești, Iași. Tot

aici, un alt soi poartă numele de *perje ungurești*; acestora li se mai spune și *coádeșe* sau *bardace*. Prunele sînt „grase” iar perjele sînt „slabe” (pct. 623, Grumezoaia, Vaslui). În ultima localitate s-a făcut și precizarea că prunul și perjul sînt pomi diferiți. În cazul fructului numit *perjă*, sîmburele se „dejghioacă” sau se „desface” ușor de „pulpă” (pct. 567, Gîrcina, Neamț; 670, Hîrja, Bacău); perjele sînt „cu gît”, se precizează în pct. 648, Tălpigi, Galați. Pe cînd prunele se coc „mai devreme”, perjele sînt „de toamnă”, s-a spus în pct. 647, Priponești, Galați, și în pct. 648, Tălpigi, același județ.

Demne de reținut sînt determinantele din sintagmele *perje bistrițe*, din Stăniilești, Vaslui, și *perje ungurești*, din Borosești, Iași. În ultimul caz, determinantul *unguresc*, cu sensul ‘(român, -esc) din Transilvania sau din Ungaria’ a mai fost înregistrat în „Șezătoarea”, V, 5-6, p. 69, în îmbinarea, tipică pentru graiurile românești din zona Bistrița-Năsăud, *poame ungurești*, cu sensul ‘prune ~’, adică *perje*. *Perje ungurești* și *prune ungurești* au fost consemnate și în răspunsurile la *Chestionarul* de pomicultură al Centrului de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor din Iași. Pe de altă parte, Ion Nuță, în ancheta personală de pomicultură, a înregistrat în județele Neamț și Bacău sintagma *prune ardelenesti*, care pare a denumi tot soiul de care ne ocupăm. Același sens ar putea să-l aibă și denumirea *prune nemțești*, pe care o găsim în *Pomologia R.P.R.*, I, București, 1963, p. 273.

Referitor acum la prima sintagmă, determinantul adjectival *bistriț*, *-ă* este înregistrat în *DA*, s.v., cu sensul eronat ‘(prune) âcre, acide’, în combinații ca *prun bistriț*, *prună bistriță*, pl. *prune bistrițe*. După datele de care dispuneau autorii acestor lucrări în momentul publicării (anul 1913), expresiile respective erau cunoscute prin Hațeg și Bihor. Despre sintagma *prun bistriț* se spune că este egală cu cea din Moldova *prun perj*. Etimologia propusă în *DA* este, de asemenea, eronată. Autorii inventează „un tip slav **bystrīcī* (din *bystrū* ‘iute’, cu schimbarea înțelesului: ‘pișcăcios’. Cf. numele de rîu *Bisitrița* = torent de munte, apă care curge repede”. Se observă îndată intenția de justificare a sensului inventat ‘âcre, acide’, pe cînd în realitate soiul respectiv este caracterizat tocmai prin nota antonimă ‘dulce’.

În ciuda faptului, pe care îl vom arăta imediat, că etimonul just al acestui adjectiv fusese între timp descoperit (de altfel nu era o

etimologie prea complicată), Al. Cioranescu, *DER*, nr. 891, repetă erorile din *DA*, atît în privința sensului adjectivului *bistriț*, -ă ('acidulado, agrio; se dice todo de una variedad de ciruelas'), cît și în privința etimologiei. Alți autori de dicționare, mai vechi sau mai recente, fie că nu înregistrează adj. *bistriț*, -ă, fie că-l definesc neprecis și-l lasă fără etimologie. În prima situație sînt L. Șăineanu, *DU*, H. Tikin, *DRG*¹ (la fel și în ed. a II-a), Scriban, *Dicț.* În *DLRM*, sintagma *prune bistrițe* este explicată, neprecis, prin „prune brumării”, iar *prun bistriț*, prin „varietate de prun care produce prune brumării”. Etimologia adjectivului *bistriț*, -ă nu este menționată. Cele spuse de *DLRM* sînt preluate aproape cuvînt cu cuvînt în *DEX*, inclusiv expresia „Etimologia necunoscută”. Rezerva ultimelor dicționare față de explicația din *DA* și *DER* este, firește, justificată. De neînțeles rămîne însă faptul că autorii lor au neglijat definiția ireproșabilă și etimologia corectă din I.-A. Candrea, *CADE*, s.v.: „*bistriță* adj. *Băn.Trans.* numai în *prună* ~, varietate de prune de toamnă, de formă lungăreață și al cărei sîmbure se deslipește ușor de partea cărnosă”. Etimonul propus de Candrea este numele propriu *Bistrița*. În privința sensului, se observă îndată că el coincide cu cel al mold. *perjă*. Etimonul propus de Candrea, singurul just, a fost, fără îndoială, neacceptat de lexicografuli ulteriori din cauză că nu a fost deloc argumentat de cel care l-a intuit.

Dar referirea la un toponimic precis, anume la regiunea Bistrița din nord-estul Transilvaniei, celebră zonă pomicolă a țării, fusese de mai multe ori făcută înainte de 1975, anul apariției dicționarului explicativ (*DEX*). Astfel, în 1967, Ștefan Binder, în lucrarea *Contribuții la studiul elementelor germane din lexicul graiurilor populare românești*. III. *Denumiri de obiecte casnice, de bucătărie, de alimente, băuturi, coloniale etc.*, apărută în „Analele Universității din Timișoara”, Seria Științe filologice, V, la p. 62, după ce explică sintagma *prună bistriță* prin ‘varietate de prune de formă lungăreață, care se coc toamna și ai căror sîmburi se desprind ușor de partea cărnosă’, iar sintagma *prun bistriț* prin ‘prunul care produce aceste prune’ (expresiile sînt cunoscute în com. Vîlcele, jud. Cluj, în com. Belinț, jud. Timiș și în „întregul Banat”), propune ca etimon cuvîntul săsesc *bistrițăr*, din săs. *bistrițăr* (*pelzän*). Mai înainte, se spune în continuare, R. Todoran îl considerase calc după magh. *beszterce* (*szilva*). Atît adjectivul săsesc, cît și cel maghiar, au ca punct de

plecare numele *Bistrița* din nord-estul Transilvaniei. În cazul cuvîntului românesc, modelul săsesc propus de Șt. Binder trebuie neapărat avut în vedere, cum vom arăta și mai jos, căci în limba română derivatul adjectival normal de la numele propriu în discuție ar trebui să fie alcătuit cu sufixele *-ean*, *-ă*, sau *-enesc*, *-enească*, așadar *bistrițean*, *-ă* sau *bistrițenesc*, *-țenească*, derivate care într-adevăr există în numeroase graiuri populare chiar în combinații care denumesc soiul de prune în discuție. Etimologia săsească a adj. *bistriț*, *-ă* este mai precisă decît cea a lui I.-A. Candrea.

Disponem acum de un număr mult mai mare de atestări ale sintagmei al căreia al doilea element este un derivat adjectival de la numele regiunii și orașului transilvănean *Bistrița*. În *ALR* II/6082, Emil Petrovici a înregistrat *prune bîstrițe* (sg. *prună bîstriță*) în următoarele localități: pct. 27, Glimboca, jud. Caraș-Severin; pct. 47, Vălcani, jud. Timiș; pct. 64, Ineu, jud. Arad; pat. 76, Chizătău, jud. Timiș; pct. 95, Gîrda de Sus, jud. Alba; pct. 105, Dobra, jud. Hunedoara (aici li se spune și *prune de toamnă*); pct. 250, Petreștii de Jos, jud. Cluj; pct. 279, Bocșa, jud. Sălaj; pct. 28, Sînmihaiul Almașului, jud. Cluj; pct. 325, Voievozi (Chiniz), jud. Bihor; pct. 334, Moftinu Mic, jud. Satu-Mare. În pct. 310, Roșia, și în pct. 316, Sînnicolaul Român, ambele din jud. Bihor, a fost înregistrată varianta cu metateză *brîstiț*, *-ă*. Proveniența de la numele propriu *Bistrița* pe terenul limbii române, a determinantului (adjectival) este neîndoielnică în sintagme ca: *prune de bîstriță*, din pct. 228, Toplița, jud. Mureș; *prune bîstrițănești*, din pct. 260, Beclean, jud. Bistrița-Năsăud; *prune bîstrițéne*, din pct. 272, Boiu Mare, jud. Sălaj, și din pct. 349 (~ *bd'istrîțéhě*), Groși, jud. Maramureș. În această situație, în dicționarele românești trebuie să fie înregistrate adj. *bistrițean*, *-ă* și *bistrițenesc*, *-ească*, cu același sens ca și adj. *bistriț*, *-ă*, toate de la numele propriu *Bistrița*, dar ultimul din adj. săsesc *bistritzər*. În materialul *ALR* II/6082, a fost înregistrată în pct. 346, Negrești, jud. Satu-Mare, „*prune mîistréță*”, cu sensul ‘prune bîstrițe’. De asemenea, Gheorghe Iordache, *Ocupațiile tradiționale pe teritoriul României. Studiu etnologic*, I, Craiova, 1985, p. 307, consemnează sintagma *prune mistrețe* („bune pentru legvări” (adică pentru marmeladă, magiun), în localitatea Valea Seacă din Satu-Mare. Avem a face, poate, cu o variantă modificată prin etimologie populară (apropierea de cuvîntul *mistreț*, *-treăță*, adj.) a

cuvîntului *bistriț*, -ă, fără suport lexical în graiurile din această parte a țării. Adăugăm că sintagma *pruni bistriți* (*bd'istriți*) a fost atestată și de S. Pop, în *ALR* I/871, în localitatea Fundătura, din jud. Cluj, pct. 255.

Despre soiul denumit *prune de Bistrița* sau *prunul de Bistrița*, se găsesc date complete în tratatele de pomologie, românești și străine. În tratatul *Pomologia R.P.R.*, I, București, 1963, p. 273, este menționat soiul *prune grase românești de Bistrița*. În aceeași lucrare, cu titlul schimbat, anume *Pomologia R.S. România*, vol. al IV-lea, București, 1965, p. 17-18, după ce se dă numele științific ale speciei numită *perj*, *Prunus domestica* L (sau *vinete românești*), se arată că există mai multe subspecii, printre care subspecia *oeconomica* Borkh, al cărei fruct este alungit, iar pulpa este neaderentă la sîmbure, și subspecia (varietatea) *pruneauliana* Ser. apud D.C. În același volum, la p. 197-198, vorbindu-se despre „vinetele românești”, care-s totuna cu perjele, se spune că sînt de două feluri: a) *prunul De Bistrița*, mai puțin rezistent la secetă, cu fructele asimetrice, mai slab brumate, și b) *prunul Brumăriu*, mai bine adaptat la condițiile de secetă, cu fructele mai mult sau mai puțin asimetrice și mai puternic brumate. Ambele varietăți sînt apreciate ca foarte bune, cu un gust excelent. Pulpa nu aderă la sîmbure. Fructele se coc tîrziu, au un conținut de zahăr apreciate ca „mijlociu”, sînt acidulate și au un procentaj ridicat de tanin. Sînt bune de marmeladă și de uscat pentru iarnă.

Originea soiului numit *perj* ar fi prin partea de est a Asiei Mici, prin Iran și Siria sau regiunea Caucaz. Peninsula Balcanică a devenit a doua patrie a acestui soi. În altă lucrare, anume *Dicționarul enciclopedic român*, III, literele K-P, București, 1965, p. 886, se spune despre prunul de Bistrița că este un soi „originar din Transilvania, cu fructul de mărime mijlocie, cu adîncitura longitudinală de culoare mai închisă. Pulpa fructului, tare și zemoasă, nu este lipită de sîmbure”. Iar în *Dicționar etnobotanic*, de Al. Borza, București, 1968, p. 138-139, sub aceeași denumire savantă *Prunus domestica* L (rom. *Prun*, *Perj*), sînt menționate, printre numeroase alte soiuri de fructe ale acestei subspecii, și denumirile *prune bistrițene*, *bistreț* (atestare din anii 1937-1940), *bistrițe*, *bistriții* (fără accent; probabil *bistriții*, pl., de la un sg. în sufixul -*îu*, **bistrițîu*). Apare și varianta cu metateză, semnalată și mai sus, *brîstițe* (prune ~), precum și cea cu modificarea lui *b-* + *i* în *d'-*, transcrisă însă

distrițe. Soiul mai este numit în literatura de specialitate și *vinețe românești*. Echivalentul german pentru pom, dat de Al. Borza, este *Zwetschkenbaum*. Identitatea dintre această varietate și cea denumită în graiul moldovenesc *perjă* este în afara oricărei discuții.

Denumirea cu determinantul derivat de la numele zonei Bistrița, în afară de semnalarea de mai sus, mai apare pe teritoriul graiului moldovenesc în încă mult mai multe puncte. Afirmatia se bazează pe datele cuprinse în răspunsurile la *Chestionarul pomicol* al Centrului de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor din Iași, în care se întâlnesc denumiri ca *prune brumării de Bistrița*, *prune de Bistrița*, *prune bistrițene*, *prune bistrițe*. Ultimele două sintagme, precum și expresia *prune bistrițești*, sînt înregistrate de Gh. Iordache, *op.cit.*, p. 308, nu numai prin Transilvania, dar și prin vestul Moldovei, de pildă în Căiuți, jud. Bacău. Expresia face parte din limbajul tehnic al cultivatorilor de pomi fructiferi. Din această cauză, în foarte multe cazuri trebuie să admitem o preluare în vorbirea populară a termenului tehnic pomicol. Vorbirea populară moldovenească dispunea de cuvîntul mai vechi, tot de origine transilvăneană, cum se va vedea, *perjă*, respectiv *perj*.

Pomicultura din zona Bistrița-Năsăud s-a bucurat de o foarte mare atenție la populația germană-săsească de aici. Ca și în alte centre săsești din Transilvania, cu mai multe secole în urmă se practica aici intens altoirea pomilor sălbatici pentru crearea de noi soiuri. Un rol important îl aveau în acest sens pastorii sași. Livada lor trebuia să fie un model pentru enoriași, ea era totodată și o pepinieră conținînd soiurile cele mai valoroase. Pentru informații, vezi cele spuse în *SSW*, I, p. 429, sub cuvîntul *Baum*. În așa-numitele *Baumgarten* (în săs. de sud *Bangert*, în săs. de nord sau năsăud. *Bangert*³), care erau livezi de pomi fructiferi situate în afara localităților, în cîmp, și fără garduri împrejur (vezi *SSW*, I, p. 432-434), precum și în grădinile din localități, au fost create, în

³ Din acest cuvînt săsesc provine rom. *bîngar*, 'grădină de pomi', 'livadă', din pct. 260, Beclean, în *ALR SN* I, h. 201 (vezi și V. Arvinte, *Dt. Entlehn.*, p. 166, 194), cuvînt neînregistrat în dicționare. N-ar fi deloc exclus ca varietatea de prune numite *bungărci* (sg. *bungărcă*), înregistrată în *NALR- Oltenia*, III, MN 1157/Pl. 79, în pct. 963, Ostrovu Mare, jud. Mehedinți, varietate caracterizată prin aceea că fructele sînt lunguete, de culoare vînată și se coc tîrziu, să fie denumită cu un cuvînt în al cărui radical să se afle săs. *bu(n)gar* + suf. -că.

secolele precedente, multe soiuri de pomi prin altoire, soiuri care s-au răspândit apoi în toată Transilvania și chiar și dincoace de Carpați. Nivelul foarte ridicat al pomiculturii în regiunea Bistrița-Năsăud rezultă și din terminologia pomicolă neobișnuit de bogată, pe care a înregistrat-o în graiurile săsești de aici Friedrich Krauß, în lucrarea *Nösnerländische Pflanzennamen. Ein Beitrag zum Wortschatz der Siebenbürger Sachsen, (Nösn. Pfl.)*, Bistrița, 1943. În *Introducere*, p. IX, lexicograful sas face următoarea apreciere: „Als vorzüglich geeignetes Obstgebiet hat das Nösnerland für die verschiedenen Obstgattungen und deren mannigfache Arten eine Fülle von Bezeichnungen hervorgebracht”. Spre exemplificare, menționăm că în această lucrare au fost înregistrate 318 denumiri ale unor varietăți de pere, cărora li se adaugă încă sute de denumiri ale multor soiuri (p. 332-361); au fost, apoi, înregistrate 419 feluri de mere, cu sute de alte denumiri de variante și soiuri (p. 362-413). Foarte mare este și numărul denumirilor pentru prune (p. 445-467). Demn de remarcat este faptul că în terminologia botanică populară a sașilor de la Bistrița-Năsăud numărul împrumuturilor lexicale de origine maghiară, dar mai cu seamă de origine românească, este extrem de ridicat. Acestea din urmă au o mare circulație în vorbirea săscască, constituind, totodată, o dovadă a unor contacte strânse și îndelungate între membrii celor două comunități lingvistice.

Referitor la problema pe care o urmărim, se poate constata că numeroase soiuri de fructe caracteristice regiunii au fost denumite în dialectul săsesc cu ajutorul unor sintagme în care determinantul este adj. *bistritzer*. Astfel, un soi de mere este numit *bästerzərappəl* (= Bistrizerapfel) (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 367); un soi de cireșe dulci este numit *bistrizərkiřsch* (= Bistrizer Kirsche) (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 440; id., *Trepp. Wb.* p. 136; *SSW*, V, litera K, p. 148, sub *Kirsche*); un soi de pere este numit *bästərzər bîr* (= Bistritzer Birne) (Krauß, *Nösn., Pfl.*, p. 325). Foarte bine se dezvoltă în regiune soiul de prune numit în săsește *bistrizərpelz* (= Bistritzer Bilse), care este identic cu ceea ce în Moldova se cheamă *perje*. Acest soi este același cu ceea ce se cheamă în germană *Bosnische Pflaume*, adică ‘prună bosniacă’. Prunele aparținând acestei varietăți mai sînt denumite în dialectul săsesc de la Bistrița-Năsăud și „August-, Blaue-, Haus-, Garten-, Herbst-, Magere-, Nösner-, Städterbilsc”, săs. *zibripelz* (*zibri* ‘magiun’ < magh.). În maghiară sînt denumite *besztercei szilva*

'Bistritzer Zwetschge'. Multe din însușirile enumerate (vinete, de toamnă, slabe la carne sau hitioane, bune pentru magiun) sînt proprii și perjelor moldovenesti, o dovadă în plus că avem a face cu același soi. Varietatea numită în săsește *Regner Bilse*, adică 'prune de Reghin', numită și *blôpelz*, adică 'prune vinete', este identică cu varietatea numită „de Bistrița”. La fel, denumirea *nîsnərpelz* (= Nösnerbilde), adică 'prune năsăudene', 'de Năsăud', are același sens ca și denumirea *bistrizərpelz*. Fiindcă se coc toamna, aceste prune se mai cheamă în săsește *hiarwəstpelze* (= Herbstbilde) (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 416-449, 459).

În lumina celor de mai sus, putem conchide că fructele și pomii care în cele mai multe graiuri românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș sînt denumite prin sintagmele *prune (poame) bistrițe* (sau ~ *bistrițene*, ~ *bistrițenești* etc.), respectiv *pruni (pomi) bistriți* etc., poartă în graiurile românești din estul și nord-estul Transilvaniei, din Bucovina și din întreaga Moldovă denumirile *perje*, respectiv *perji*. Avem a face, așadar, cu una și aceeași realitate. Soiul în cauză a fost creat, cu siguranță, în vestita zona pomicolă din nord-estul Transilvaniei.

Întrebarea care se pune în mod normal este cînd s-a petrecut acest lucru? Un răspuns sigur nu putem da. Singurul mijloc de care dispunem, deocamdată, este să stabilim cît mai bine posibil vechimea cuvintelor *perjă* și *perj* în română, prin găsirea primei atestări.

Deocamdată, cea mai veche atestarea a cuvîntului *perj* este cea din numele propriu *Perjul*. Acesta apare într-un document din anul 1609, octombrie 25, din Iași. Este o carte de vînzare dată de Pătrașco, mare vornic al Țării de Sus, lui „Portar și frații lui, Grigore și Toma, fii lui Dumitru Leuco, și Gorcea și **Perjul**, fii lui Oancea, nepoții lui Sava”, care au vîndut partea lor din satul Ionășeni pe Jijia, la capătul Stîncii (DIR, A, XVII-2, p. 260). (În Tikin, *DRG*², s.v., prima atestare este din anul 1607.) Ca nume de familie, *Ștefan Perjul* este menționat într-un document din anul 1699, februarie 25, care este o carte de întărire a lui Antioh Cantemir Voevod către comisul Ilie Catargiul, pentru diverse moșii, unele cumpărate de Eustratie Dabija Vodă. Se spune acolo: „... giuământate de sat de Borsăști, iarăși la ținutul Tecuciului pe apa Bîrladului, ... ci au cumpărat Dabija Vodă de la Lazar și de la *Ștefan Perjul*, feceor Lupului de Măzărești și de la sămînția lor Gavril”, *Arhiva genealogică*, II, Iași, 1913, p. 66.

Numele este atestat și în secolul următor. Astfel, un *Chiriac Perjul*, fost proprietar al moșiei Stănilești, din ținutul Tecuciului, este menționat în anul 1768 (C. Solomon - C. Stoide, *Documente tecucene*, Bîrlad, 1938, p. 70); *Dumitraș Perjul*, din Nicoreștii de Sus, este pomenit în anul 1777 (*id.*, p. 55); tot în același an, sînt menționați „feciorii lui *Timircan Perjului* (*ibid.*). La începutul secolului al XIX-lea, în 1804, o parte din moșia Bălăbăneștilor a fost vîndută la niște răzeși, anume *Perjăștii* (I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, IV, Bîrlad, 1924, p. 251).

Numele fructului apare pentru prima dată ca nume propriu: *Perjă*, într-un zăpis din 1662, iunie 19: „... pe un bătrîn din Ciorăști, cumpărat de la Irimia, de ficiorul lui Isarie și Nastii și de la Necula și Toader, feciorii lui *Perjă*”. Citatul provine dintr-o carte de judecată a divanului domnesc din 1 iunie 1814 (vezi I. Antonovici, *Documente ale foastelor schituri Orgoestii, Bogdănița, Pîrveștii, Cîrîbașii și Mînzații din județul Tutova*, Huși, 1929, p. 11). În *DLR*, *perj* este atestat în anul 1712 (în *Uricariul*, XX, 87), iar *perjă* în 1792 (*Uricariul*, IV, 133/7). Numele pomului mai este atestat și în anul 1781: „(tisa) ... se potrivește la floare cu lemnu *perjului*” (vezi C.C. Giurescu, *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, București, 1975, p. 129; este vorba de *Orînduiala de pădure*, din timpul împăratului Iosif al II-lea).

Dacă la începutul secolului al XVII-lea numele pomului ajunsese nume de familie, trecînd prin faza poreclei sau a supranumelui, atunci putem presupune că pătrunderea în graiul moldovenesc a cuvîntului în discuție avusese loc cu siguranță în secolul precedent. Prin urmare, apariția soiului de prun cu însușirile cunoscute (culoarea vînată a fructului, forma lunguiață, tomnatic, dulce, se desprinde ușor de sîmbure, se păstrează pe iarnă uscat sau făcut magiun etc.) trebuie plasată cel puțin în secolul al XVI-lea. Cum și cine a creat noul soi nu vom ști, probabil, niciodată. Atîta doar putem spune că *perjul* sau *prunul bistrîțean* este considerat de specialiști ca făcînd parte din aceeași varietate care în limba germană este denumită *Zwetsch(g)e*, *Quetsche*, *Zwetschke*, în dial. sãs. transilv. *mätschə*, iar pomul *mätsche-bom* (Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 659). Denumirea științifică este *Prunus domestica*. Acest soi a fost adus în Europa (Ungaria) din Turchestan pe la anul 1500 (*Meyers Lexikon*, 7, Auflage, vol. IX, Leipzig, 1928, p. 339-340). Etimologia

cuvîntului german *Zwetsch(g)e* (cu variantele menționate, pleacă de la cuvîntul mediogrecesc *damáskēnon*, folosit în latina savantă în sintagma (*prunum*) *damascenum* 'Pflaume von Damaskus'. Fr. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch des deutschen Sprache*, 19. Auflage, bearbeitet von Walther Mitzka, Berlin, 1964, p. 898 (Kluge, *EWDS*²) face precizarea că dialectele germane de sud și de vest operează o separare între prunele timpurii, care se coc în august, și cele târzii, de toamnă. Acestea din urmă se coc în septembrie, sînt mai lunguicete și se numesc *Zwetsch(g)e*. Pătrunderea soiului din spațiul pontic spre centrul Europei a avut loc prin Transilvania și prin Silezia. Cu toate acestea, soiul denumit în săsește *mātschə*, cuvînt care provine din același etimon ca și *Zwetsch(g)e*, nu este același soi cu cel pe care îl denumește ultimul cuvînt. *Matsche* denumește în dialectul săsesc o 'prună rotundă care nu se deslipește de sîmbure și din care se face țuica' (vezi *Siebenbürgisch-Deutscher Wortatlas*, herausgegeben von Kurt Rein und Reiner Hildebrand auf Grund der Vorarbeiten, von Kurt Rein, bearbeitet von Hans-Henning Smolka, I. Marburg, 1979, p. 18). Situația este, prin urmare, încureată și nu este nici datorită noastră de a o clarifica. Putem însă face presupunerea că soiul importat în secolul al XVI-lea dinspre regiunile pontice sau din Orientul Apropiat a putut fi modificat, prin altoiri și încreucisări, de vestiții pomicultori sași din nord-estul Transilvaniei, pînă s-a ajuns la soiul numit *prun bistrițean*, iar în estul Transilvaniei, în Bucovina, în Moldova și în Basarabia, *perj*. Că asemenea transplantări de pomi fructiferi erau practicate în secolul amintit stă mărturie și faptul că tot acum, în secolul al XVI-lea, a ajuns în Europa *zarzărul* (*Prunus cerasifera*, germ. *Kirschpflaume*).

În intervalul de aproximativ cinci sute de ani de cînd au pătruns în limba română cuvintele *perjă* și *perj*, vorbitorii au avut vreme să derive de la ele cîteva cuvinte noi și să le îmbogățească latura semantică. Astfel, cu ajutorul sufixului *-ar*, a apărut derivatul *perjar*, care înseamnă: 1. 'cultivator sau posesor al unui loc cu perji'. În *NALR- Moldova și Bucovina*, în pet. 548, Tansa, jud. Iași, am înregistrat forma de plural cu *-ă-*: *perjării di la Tansa*. 2. 'poreclă dată unui locuitor din regiunea de dealuri a Moldovei de către cei de la munte' (sinonime: *gîrtan*, *cojan*, *jărpan*, *jarcă*) (vezi V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, SCȘt., VII, fasc. 1, Iași, 1957, p. 159). 3. 'nume dat de către plutașii de la munte, de

mai sus de Piatra-Neamț, plutașilor originari din satele situate pe Valea Bistriței mai jos de acest oraș' (*ibidem*). 4. 'perj, pomul care face perje'. Ultimul sens, neregistrat în *DLR*, s.v., a fost notat de S. Pop, *ALR* I/871 în pet. 445, Cosăuți, în pet. 454, Stroești, de peste Nistru și în pet. 456, Cuizovea, Orhei. Cuvântul *perjâr* cu sensul 'pomul care face perje' a fost înregistrat și în *NALR- Transilvania*, în pet. 317, Mihăileni, Livezi, jud. Harghita (la întrebarea 1158). În aceeași sursă dialectală, a fost notat cuvântul *persecar*, cu sensul 'piersic, pomul care face piersice', în pet. 405, Cerbăl, jud. Hunedoara (la întrebarea 1178). Funcția specială, în aceste cazuri, a sufixului *-ar* a fost discutată de G. Pascu, *Sufixe românești*, p. 85, unde se dau exemple ca *frăgar* 'dud', *aguridar*, *scorumbar*, *smeurar*. Aria transilvăneană (în sens larg) a sufixului *-ar* cu această funcție, în cazul cuvintelor *pomitar* (*pomnițar*) și *frăgar*, poate fi văzută în *ALR* SN I, h. 216, *dud*. În graiurile de pe Valea Nistrului, cercetate de S. Pop, avem a face, desigur, cu una din trăsăturile lexicale ardelenesti, foarte numeroase, caracteristice acestei zone.

În seria derivatelor, mai trebuie menționat și *perjârie* 'livadă de perji'. Derivatele, atestate recent, *perjoaică*, *perjoaie*, *perjulică*, cu valoare de determinant în sintagme al căror prim element este cuvântul *poamă* 'struguri', vor fi prezentate mai jos. Pe lângă folosirea lor ca nume de persoană, cuvintele *perjă*, *perj* apar și în toponime (vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 97).

În ciuda valorii economice foarte ridicate, din motive încă necunoscute nouă, *perjă* a intrat în niște sintagme cu conținut depreciativ: expresiile (vulgare) *rahat cu perje* 'nimic, fleac, lucru fără importanță' și *a fi bun (de pus) cu perje* 'despre un om care nu-i bun de nimic'.

După ce ne-am familiarizat, în urma acestui mare ocol, absolut necesar, cu cuvântul, cu latura lui semantică, cu istoria lui și cu realitățile la care se referă, revenim la chestiunea cu care am început: etimologia cuvântului *perjă* (și *perj*). Din cauză că etimologia, corectă, a cuvântului *perjă*, propusă de C. Lacea, anume din săs. *Piersch* 'piersică', nefiind deloc argumentată, nu i-a convins pe nici unul din lexicografii care i-au urmat, considerăm necesar, în continuare, să aducem cât mai multe probe în sprijinul ei.

Mai întâi ne vom ocupa, pe scurt, de cuvîntul germ. *Pfirsich* și de echivalentele lui în dialectul sașilor transilvăneni, pentru a vedea dacă nu cumva diferitele variante dialectale românești, prezentate anterior, au vreo legătură cu reflexele dialectale săsești ale termenului german literar menționat.

În germana literară (Nhd.) există atît varianta *Pfirsich(e)*, f., cît și *Pfirsche*, f., ambele denumind fructul pomului *Amygdalus persica*. Există, paralel, și substantivul masculin *Pfirsich*, care la început denumea pomul, dar astăzi denumește, aproape peste tot teritoriul de limbă germană, și fructul. Pentru a denumi pomul, se folosește cuvîntul *Pfirsichbaum* sau *Pfirschbaum*. Originar din China, acest pom a pătruns în lumea mediteraneană încă din antichitate, prin Persia. La baza denumirii germane pentru pom stă adj. lat. *pērsicum*, forma de neutru a adj. *pērsicus*, din sintagma *malum pērsicum*, pe cînd forma de feminin din germană, care denumește fructul, provine din forma latinească populară *pērsica*, din sintagma *mala pērsica*, pl. neutru de la *malum pērsicum*. Cuvintele latinești *pērsicum* și *pērsica*, împreună cu realitățile denumite prin ele, au intrat în spațiul germanic înainte de a doua mutație consonantică, deoarece ele participă la schimbarea lui *p-* în *pf-*. Cu toate acestea, prima atestare datează abia din secolul al XII-lea: mhd. *pfērsich*. În multe dialecte germane, și în unele limbi germanice, se păstrează, totuși, *p-*: mnd. *pērsik*, nnl. *perzik*, ags. *pērsic*, *pērsoc*, sued. *persica*, norv. și dan. *fersken*. Varianta cu *-i-*, din prima silabă, este atestată din 1482, cea cu finala *-sching* (*pfirsching*), din 1715. Există dialecte în care grupul consonantic apare ca *-rs-*, cu limita silabei între *r* și *s* (astfel este situația și în limba germană literară), și altele în care grupul se realizează ca *-rș-*, sau chiar *-rž-* (ca în săs. transilv. *firženk*) (Fr. Kluge, *EWDS*¹⁹, p. 543-555; Fr.L.K. Weigand, *Dt. Wb.*⁵, II, p. 410). Despre ultima realizare vom vorbi pe larg mai jos.

Referitor la sunetul inițial, constatăm că în dialectul săsesc din Transilvania există atît variante în care cea de a doua mutație consonantică a avut loc (*p-* > *pf-*, *f-*), cît și variante în care această trecere nu s-a petrecut. Prima situație este ilustrată de exemplele următoare: săs. de nord sg. *fearsch* (f.) ~ pl. *fearsche*; *feascht* (f.) ~ *feaschtn* 'Steinfrucht des Pfirsichbaums' (= piersică); *fearsch* 'Prunus persicus' (= piersic). În regiunea Bistrița-Năsăud, Fr. Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 730. și *Nösn. Pfl.*, p. 464, a înregistrat varianta fonetică

fiarsch în 6 localități, iar *fearšt* într-o localitate (Jaad, rom. Livezile). De asemenea, au fost consemnate și variantele în care grupul consonantic este realizat ca *-rž-* (transcris uneori de lexicografii sași prin *-ršč-*, în care *-šč-* notează spiranta șuierătoare sonoră *-ž-*, absentă, de regulă, în dialectele germane și în germana literară): *firščänk*, *firščlänk*, *fiščänk*, *Firščängk* (SSW, II, F, p. 380). Varianta săsească năsaudeană *firžän* apare la Karl Kurt Klein, *Zur Siedlungsgeschichte und Sprachgeographie der mittelalterlichen deutschen Siedlungen in Siebenbürgen*, în vol. *Siebenbürgische Mundarten*, Berlin, 1959, p. 13. Numele pomului este în săs. *Firščänkbôm*.

Varianta fără a doua mutație consonantică (cu *p-* păstrat) este cea mai importantă pentru discuția etimologică de față. Menționăm următoarele reflexe: săs. nord. (năsăud.) *Piarsch*, atestat de Fr. Krauß, *Nösn.Pfl.*, p. 463 (vezi și *Trepp.Wb.*, p. 730), în 8 localități din partea de sud a regiunii Bistrița-Năsăud: *Piarschəbeôm* ‘piersic’, *Wösserpiersch* (= *Wasserpfirsich*) ‘un soi de piersic’ (Fr. Krauß, *Nösn.Pfl.*, p. 465). Păstrarea lui *p-* caracterizează graiurile germane săsești din partea de sud a zonei Bistrița-Năsăud, care au ca centru orașul Reghinul-Săsesc. Fr. Krauß, *Nösn.Pfl.*, p. 116-117: „Im Sächsich-Regener Gelände ist westmd. *p* gegenüber ostmd. *f* des Bistr. Gebiets erhalten wie in Pfirsich (*Piarsch: Fiarsch, Firščänk und Pfeffer*)”. În cazul ultimului cuvânt, forma fără mutația consonantică *Piepər* (< mnd. *peper* ‘Pfeffer’), din partea de sud a regiunii, se opune formei cu *f-*, *Fifər* etc., din graiurile săsești nordice (Fr. Krauß, *op.cit.*, p. 36). Faptul este menționat de Krauß și în *Introducere*, p. VIII: „Südnösnerisches *p* in Piedem, Pettr, Pien ‘Pfebe’, ‘Melone’, *Piarsch* ‘Pfirsich’ deutet auf westmitteldeutschen Ursprung gegenüber *Fenn* und *Fiarsch, Firščänk* mit ostmitteldeutschen *f*”.

Varianta cu *p-* a fost înregistrată și în dialectul săsesc din sudul Transilvaniei: *piärš* (K.K. Klein, *op.cit.*, p. 13; Ingeborg Hudler, *Altromanisches Lehngut im Westen und Osten*, în vol. *Luxemburg und Siebenbürgen*, Köln-Gratz, 1966, p. 200), *Pierschebûm* ‘Pfirsichbaum’ (SSW, I, B, p. 439).

Pornind de la datele oferite de graiurile săsești din Transilvania, putem explica satisfăcător variantele formale ale mold. *perjă*, *perj*.

Mai întâi, toate atestările dialectale, prezentate mai sus, ale acestor cuvinte conțin la inițială sunetul *p-*, fapt care indică originea lor din acele graiuri săsești în care nu s-a petrecut fenomenul celei de a doua mutații consonantice. Dacă punem în corelație acest fapt cu zona în care a apărut soiul de prune de care ne ocupăm, atunci graiul săsesc preconizat trebuie căutat mai ales în partea de sud a teritoriului săsesc din regiunea Bistrița-Năsăud, unde Fr. Krauß a consemnat circulația variantei săs. *piarsch*. Nu poate fi complet exclusă nici posibilitatea împrumutării cuvintelor românești din dialectul săsesc vorbit în sud-estul Transilvaniei, care cunoștea, de asemenea, forma cu *p-* *piärš*. Datele pomicole nu converg însă spre această soluție. Demn de remarcat este faptul că varianta cu mutația consonantică, *fearš*, nu a avut nici un reflex în graiurile românești, sau acesta nu a fost încă notat de dialectologi.

În al doilea rând, diftongii *-iá-* și *-eá-* din variantele românești prezentate mai sus, sub 1., 5 și 6, își au punctul de plecare în varianta săsească cu *-iá-* (*piarš*) din nord-estul Transilvaniei. Precizăm că reflexul *-iá-* al lui *-ě-* din radicalul latinesc *pērsicus* (*pērsica*) nu se mai întâlnește în alt dialect german. Faptul constituie o nouă probă că limba din care a avut loc împrumutul a fost cea a sașilor transilvăneni. Prin fenomenul denumit „adaptare bruscă”, diftongii săsești (poate cu elemente egale) *-iá-*, *-iä-* au devenit în românește *-iá-* sau *-eá-*. Realizările dialectale de acest tip, prezentate mai sus (sînt în număr de aproximativ 30), nu formează arie, ci ele, adevărate arhaisme fonetice, sînt diseminate pe tot teritoriul moldovenesc. Faptul constituie o dovadă că nu avem a face cu un fenomen fonetic petrecut în interiorul limbii române, adică cu diftongarea condiționată a vocalei *-é-* în poziție *ă* (metafonia). Pentru acesta, cuvîntul era prea recent. Dar influența unor cuvinte asemănătoare ca structură fonetică (analogia) nu poate fi în toate cazurile exclusă.

În al treilea rând, referindu-ne la varianta dialectală românească cu *-e-*, pe care anchetatorii *NALR- Moldova și Bucovina* au înregistrat-o destul de des în partea de nord și nord-vest a regiunii anchetate (*perjă*), ea poate fi interpretată fie ca un reflex românesc al rostirii săsești cu *-e-* (*ä*) a vocalei accentuate (*piärš*), fie ca rezultatul unei reveniri la *e* a unor foști diftongi românești *-iá-*, *-eá-*, aceștia din urmă proveniți la singular din săs. *-iá-*, *-iä-*. Schimbarea a trebuit să fi avut loc mai ales la formele de plural, în care diftongii *-iá-*, *-eá-*

erau urmați în silaba următoare de *e*. De la plural, ea a trecut și la forma de singular.

Mai neobișnuită este varianta românească dialectală cu *-ă-*, *părjă*, atestată de noi mai sus aproximativ de 15 ori. Raportul ei cu *pérjă* nu-i prea clar. După J. Byck-A. Graur, *Influența pluralului asupra singularului substantivelor și adjectivelor în limba română* (citată din Jaques Byck, *Studii și articole. Pagini alese*, ed. Florica Dimitrescu, București, 1967, p. 52), principala dificultate provine din necunoașterea etimonului. Dacă radicalul va fi avut un *-a-*, spun autorii, atunci pluralul a putut fi *perje*, după modelul *masă*, pl. *mes*, *pară*, pl. *pere*. În acest caz, sg. *perjă* este refăcut (este nou). Dacă, însă, etimonul a fost cu *-e-*, *perjă*, atunci „*parjă* ar fi forma refăcută” după aceleași modele. Dar, cum s-a văzut mai sus, forma primitivă, adică radicalul săsesc, a avut *-îá-*, *-ęá-*. De aceea, varianta *părjă* a putut rezulta foarte bine prin velarizarea lui *ę* (sau *î*) din diftongul *-ęá-* (*-îá-*), precedat de labială și urmat în silaba următoare de vocală velară: *pęárjă* > **päärjă* > *părjă*, ca în cuvinte de tipul *sară*, *țară*, *pradă* < lat. *sēra*, *tērra*, *praeda*. Un fenomen asemănător se întâlnește și în varianta *părj* (sg.), atestată sporadic (pct. 403, Clocușna, Hotin, în *ALR* II/871). Velarizarea apare, apoi, în numeroasele variante notate de S. Pop *părje* (mai bine ar fi fost transcrise *pěrje*). În toate cazurile, ea s-a produs numai după ce mold. *ș'* și *j'* (*ș* și *j* muiati) au început a căpăta timbru velar, aproximativ de prin secolul al XIV-lea îndoace. Fenomenul velarizării prin labiale, condiționat, în acest caz, de timbrul velar al șuierătoarei sonore (eventual surde) din silaba următoare, s-a produs în mod neunitar, atât în spațiu, cât și în timp, pe vastul teritoriu în care se află aria cuvântului *perjă*. Astfel, de pildă, dacă pluralul *pęárje* avea un *j'* muiat, atunci diftongul *-ęá-* a putut trece, prin faza cu *-ę-*, existentă pînă astăzi în unele graiuri (vezi mai sus), la forma cu *-é-*. După ce *j* a căpătat o rostire dură, pluralul a ajuns să sune *perjă* (în loc de *perj'e*). Totodată, această formă de plural a fost transferată și la singular, explicîndu-se astfel sg. *perjă*, forma cea mai răspîndită. În acest sens, putem vorbi de un singular refăcut, mai bine spus, transferat de la plural, dar nu după modelele presupuse de Byck-Graur, ci din cauză că la numele de fructe pluralul este mai mult folosit. Un caz asemănător ni-l oferă cuvîntul *cireașă*, care, de asemenea, posedă, prin etimon, diftongul *-ęá-*, urmat în imediata vecinătate de șuierătoarea *ș*, a cărei rostire muiată

sau dură a variat în timp și în spațiu. Fără a intra aici în detalii, pentru că lucrurile sînt bine cunoscute în fonetica istorică a limbii române, vom menționa numai variantele consemnate în *ALR SN I*, h. 208, *cireșe albe*. Aici există numeroase exemple de sg. *cireșă* (eventual cu *-e-*, *cireșă*), formă în mod cert preluată de a pluralul *cireșe*, și care a înlăturat forma de singular etimologică *cireășă* (*ciriășă*) (< lat. *ceresia*), care însă este și ea atestată. Evoluția cealaltă, de tipul sg. *parjă*, nu este nici ea absentă. În pct. 182, Cernatu, jud. Brașov, a fost notată varianta *cerășe*, atît pe harta menționată, cît și pe harta 209 (*cerășe petroase*).

Tot către etimologia săsească a cuvintelor *perjă*, *perj* ne trimite și analiza atentă a comportamentului grupului consonantic *-rs-* din etimonul latinesc *pērsicus*, *pērsica*. Păstrate neconținut în română din latina populară, aceste cuvinte sună în română *piersic*, *piersică*. În graiurile care cunosc palatalizarea labialelor, *p-* + *i* (acesta din urmă provenit din diftongarea latinescă populară a lui *ē*) a trecut la *č* (*kērsic*, *kērsică*). Pe de altă parte, termenii mold. *perjă*, *perj* sînt, în ultimă instanță, reductibili la aceleași etimonuri latinești. Dar aspectul lor fonetic, datorită împrumutării lor, de fapt, din limba germană a sașilor transilvăneni, este atît de diferit la nivelul graiurilor populare (*kērsică*, față de *perjă*, *kērsic*, față de *perj*), iar diferența semantică este și ea atît de remarcabilă, încît nici unui vorbitor al limbii române nu i-a trecut vreodată prin minte că aceste cuvinte ar avea același etimon îndepărtat. În timp ce în limba română, alături de alte fenomene, grupul consonantic latinesc *-rs-* a rămas, de regulă, neschimbat, în dialectul săsesc acest grup (realizat în germana literară ca *-rz-*, *pfirziχ*; *-z-* este spiranta dentală sonoră) a devenit fie *-rš-*, fie *-rž-*. În unele cazuri, el a pierdut pe *r*.

Pentru a proba această afirmație, vom prezenta în continuare mai multe exemple, după care vom reveni la cuvintele de a căror etimologie ne ocupăm.

Astfel, în dialectul săsesc transilvănean, cuvîntul *Hirse* 'mei', din germana literară, este realizat ca *hirš*, *hīrš*, de cele mai multe ori, dar și ca *hirž* sau *hiršch* (*šch* = *ž*: „Das stimmhafte *sch* wird durch *sch* bezeichnet”, *SSW*, I, p. XLV, *Prefața*). Ultima realizare, ca *-rž-*, a grupului *-rs-*, este foarte importantă pentru etimologia cuvintelor *perjă*, *perj*. Acestea cunosc aproape peste tot varianta cu șuierătoarea sonoră, nu cu cea surdă, a grupului consonantic în discuție. Iată o

-rs-, din germ. lit. *Mörser* (mhd. *morsaere*), este reflectat ca -rž- în toate cele 51 de graiuri săsești incluse în tabelul de corespondențe fonetice din partea introductivă a *Dicționarului săsesc* (SSW, I, p. LVI, coloana 53). Din această cauză, observăm, în treacăt, că varianta dialectală românească *mărjar* ‘piuliță de pisat’, față de *mojar* (care provine din magh. *mozsár*), are grupul -rž- nu din forma literară germ. *Mörser*, invocată de autorii DLR, ci din realizările cunoscute în dialectul german al sașilor transilvăneni (cf. săs. *Maeržar*, *Meoieržer* etc.). În cazul altui cuvânt, *Kirsche* (< lat. pop. *cerasia* (< *cerasus*) > ahd. *kirsa*), trecerea grupului -rš- la -rž- este în dialectul săsesc mai rară: săs. *kiržen* (pl.) „mit stimmhaft gewordenem -š-”, *kīž*, *koiž*, cu trecerea grupului -rž- la -ž- (SSW, V, K, p. 147).

Exemplele de pînă aici ni se par suficiente pentru a dovedi faptul că în dialectul săsesc grupul consonantic -rs- este reflectat fie ca -rš-, cel mai adesea, fie ca -rž-, într-o măsură destul de importantă. De aceea nu ne mai surprind acum reflexele în acest dialect ale etimonurilor latinești *pěrsicum*, *pěrsica*: săs. *piarš*, *piärš*, *pierschebûm* sau *fearš*, *fearšt*, *fiarsch*, *firžänk*, *fizänk*, *firžänkbôm* etc. Grupul consonantic -rj- din rom. *perjă*, *perj*, alături de grupul consonantic -rș-, atestat mai rar, din variantele *perșă*, *perș*, provin în egală măsură din graiurile săsești.

Din această perspectivă, trebuie revizuită acum afirmația lui C. Lacea, DR V, p. 401: „Apariția lui -j- în locul lui -ș-, după sonanta r, nu e rară în fonetica limbii noastre”. Dimpotrivă, cum vom arăta imediat, româna păstrează foarte clar distincția dintre grupurile rș și rj (= rž), atît în interiorul, cît și la sfîrșitul cuvîntului. Fac excepție unele cuvinte de origine onomatopeică (de exemplu *a hîrșii* și *a hîrjii*). În *Dicționarul invers*, București, 1957, există aproximativ 50 de cuvinte care conțin grupul rș, cum ar fi *marș*, *tîrș*, *borș*, *vîrșă*, *a sfîrși*, *a săvîrși*, *a cerși*, *a covîrși*, *a (se) zborși*, *hîrșie*, *obîrșie*, etc., și aproximativ 30 cu grupul rj, ca de pildă *marjă*, *coarjă*, *șarjă*, *birjă*, *cîrjă*, *(o)dirjă*, *forjă*, *a șarja*, *a cocîrja*, *a forja*, *a ogîrji*, *a îndîrji* etc. În ambele categorii, există numeroase variante fonetice dialectale, nesemnificative însă pentru discuția de față. De asemenea, nu pot fi luate în considerație unele variante rezultate prin fenomenul numit „despicarea” consoanelor, în cazul de față a consoanei ș în rș și a consoanei j în rj: *marșină* < *mașină*; *farșin*, față de etimonul german

Faschine; *arșic*, față de etimonul turc *așic*; *harșa*, față de etimonul turc *hașa*; v. rom. *hărjate* ‘table la jocul cu zarurile’ față de magh. *házsárt* ‘Würfel’; ‘Würfelspiel’. Tot aici intră și *coarjă*, pomenit mai sus, față de *coajă* (< vsl. *koža*).

Referitor la cele două categorii de mai sus, putem spune că regula respectată de vorbitorii limbii române este *neamestecul* formelor cu *j* (*ž*) cu cele cu *ș* (*š*). Separarea aceasta, foarte clară și consecventă, păstrează situația din etimonuri. Dacă etimonul a avut grupul *rž*, de exemplu fr. *forge*; fr. *charge*; fr. *marge*; fr. *serge*; rus. *birža* (< germ *Börse*); vsl. *kryži*, *križi*; vsl. *duržalo*; vsl. *duržanie*, atunci și în română vom întâlni același grup cu șuierătoarea sonoră ca al doilea element: *forjă*, *șarjă*, *marjă*, *serj*, *birjă*, *cîrjă*, *dîrjă*, *dîrjenie*. Dacă, pe de altă parte, în etimonuri este grupul *rš*, ca în vsl. *sŭvrŭšiti* < *vrŭhŭ*; vsl. *sŭvrŭšenje*; ucr.-rus. *boršč*; vsl. *obrŭšati*; vsl. **vrŭšag*; vsl. **vrŭša*, atunci în echivalentele românești vom avea tot *rș* (*rș*): *a săvîrși* – *a sfîrși*, *a covîrși*, *a desăvîrși*, *borș*, *a (se) zborși*, *a obîrși*, *hîrșag* ‘vreascuri’, *vîrșă*.

Unele realizări dialectale ale exemplurilor de mai sus pot fi urmărite pe hărțile ALR⁴. Astfel, în ALR II/I, MN 4202, p. 61 și MN 3926, p. 148, unde sînt date variantele din graiuri ale cuvîntului *cîrjă*, nu există nicăieri un răspuns care să conțină grupul *-rș-*. Aceeași situație se întîlnește și în cazul *dîrjală* (*dîrjea*, *dîrjauă*, *îndîrjea*, *îndîrjeauă*), *odîrjă* (*odîrj*), (*h*)*odîrjauă*) (vezi ALR SN I, h. 76; ALRR. *Maramureș*, III, h. 828). La fel de statornic este și grupul *rș*. În ALR SN IV, h. 1105, aria termenului *borș* cuprinde Moldova, Dobrogea, Muntenia, Oltenia și Transilvania propriu-zisă (în ultimele două provincii atestările sînt mai rare). Peste tot, cu o singură excepție, a fost înregistrat grupul *-rș*. Excepția, anume forma *buorj*⁴, a fost notată în pct. 848, Strehaia, jud. Mehedinți, unde însă „obiectul” nu este cunoscut, cum precizează anchetatorul. În ALR SN II, h. 382 (*curcanul*) *se umflă în pene*, a fost notat vb. *a (se) zborși*, înrudit din punct de vedere etimologic cu *borș* (vezi. A. Scriban, *Dieț.*, s.v.), în

⁴ Datele privind hărțile din ALR și NALR în care apar cuvintele de mai jos mi-au fost oferite de colega Doina Hreapcă, preocupată de mai multă vreme de fenomenul sonorizării în graiurile populare românești; vezi studiul din ALIL, XXIX, 1983-1984, A. Lingvistică, p. 175-215: *Sonorizarea fricativelor și ocluzivelor surde (s, ș, f; c, t, p) urmate de sonanta nazală n, o tendință activă în graiurile dacoromâne*. Îi aduc și aici mulțumirile mele.

două puncte din Bucovina: 365, Ciocănești și 386, Marginea, jud. Suceava. Grupul consonantic în discuție este intact. Aceeași situație se găsește și în *ALR SN III*, h. 678 (*ursul*) *se zbirlește*. În ultimele localități menționate, precum și în pct. 414, Cristești, Botoșani, 537, Mircești, Iași, 551, Pipirig, Neamț și 574, Mihăileni, Harghita, a fost notat răspunsul (*ursul*) *se zborșește*; în ultima localitate, însă, derivatul conține prefixul *în-* (*îm-*): *să-mborșește*. În rest, în toate punctele grupul *rș* este notat ca atare. Totuși, o singură dată, S. Pop a înregistrat în *ALR I*, h. 66, pct. 542, Tătăruși, Iași, varianta cu *rj*: *zborjît* ‘zburlit’; o rostire accidentală, neconcludentă.

Păstrarea neschimbată a grupului *rș* din etimon este prezentă în toate înregistrările cuvîntului dialectal *barșon* ‘catifea’ < magh. *bárson(y)*, a cărui arie cuprinde Maramureșul, Crișana și cea mai mare parte a Transilvaniei, cum se poate vedea în *ALR SN IV*, h. 1207, *catifea*. De asemenea, cuvîntul maghiar *korsó* ‘ulcior’ a pătruns în unele graiuri românești de peste munți sub forma *corșou*, *corșău*, avînd peste tot grupul consonantic *-rș-* păstrat, cum se poate vedea din *ALR III/I*, MN 3924, p. 147 și din *ALLR. Maramureș*, II, h. 333.

Concluzia la care am ajuns este că în graiurile populare românești (în genere, în limba română) grupul *-rș-* nu cunoaște fenomenul de „acomodare” la sonora *r* a spirantei surde *ș*, preconizat, fără argumentare, de C. Lacea. Totodată, celălalt grup, *-rj-*, este la fel de rezistent la schimbări.

În lumina acestor constatări, explicarea variantelor *perjă/perșă* și *perj/perș* (cu toate celelalte variante ale lor, date mai sus) ca fiind fenomene fonetice dialectale românești trebuie definitiv părăsită. Singura interpretare corespunzătoare adevărului este că cele două realizări au fost preluate ca atare de vorbitorii limbii române, în urmă cu cîteva sute de ani, de la vorbitorii graiurilor săsești din Transilvania, foarte probabil de la cei trăitori în zona pomicolă Bistrița-Năsăud. Aceștia cunosc în egală măsură realizările fonetice *-rș-* și *-rž-*, în cuvintele ale căror etimonuri aveau grupul *-rs-*. O eventuală origine din limba maghiară nu este posibilă, deoarece, în afară de dificultatea semantică insurmontabilă, pe care am discutat-o mai sus, termenul maghiar *perzsa* nu poate explica variantele românești cu *-rș-*. După cum, etimonul ucrainean preconizat de autorii *Scurtului dicționar etimologic al limbii moldovenești*, anume ucr. *perša* (*sliva*), în afara dificultății de netrecut de natură

semantică, nu poate sta la baza variantei cu şuierătoarea sonoră *j* (*ž*), care, pe deasupra, cunoaşte şi cea mai mare răspîndire teritorială şi frecvenţă.

Am menţionat mai sus faptul că, sporadic, în unele graiuri româneşti, grupul *rj*, din *perjă*, *perjar*, se reduce la *j*, după cum acelaşi fenomen a fost semnalat şi într-o serie de cuvinte săseşti (*hīẓeipəl* 'Apfelsorte' etc.). În ultimul caz, se constată şi reducerea grupului *-rš-* la *-š-*: săs. *Fiesch*, alături de *Fiersch*, faţă de nhd. *Ferse* (*SSW*, II, F, p. 356), fapt care nu are loc în română. De aceea, între aceste fenomene, asemănătoare, din cele două limbi, nu există nici o legătură cauzală.

Tot astfel nu există nici o legătură între reflexul *-rš-* al grupului latinesc *-rs-*, din *pērsicum*, *pērsīca*, din dialectul german al saşilor transilvăneni, şi aceeaşi realizare sonoră care apare sporadic în unii continuatori dialectali româneşti ai aceloraşi etimonuri. Într-adevăr, pe cînd în cea mai mare parte a graiurilor populare româneşti grupul consonantic *-rs-*, moştenit din latină, se păstrează ca atare în aceste cuvinte (vezi şi *ALR SN I*, h. 210, *piersic*), constatăm că în cîteva graiuri izolate din Maramureş, nordul şi estul Transilvaniei şi de prin Moldova cercetările dialectale recente au dat la iveală variante fonetice caracterizate prin existenţa grupului consonantic *-rş-*. Înainte de a da o explicaţie acestui fenomen, vom prezenta faptele.

În *ALRR. Maramureş*, II, h. 469, *piersici* (pl.), a fost înregistrată varianta *perşiṭă* (*t'ērṣiṭă*) 'piersici' (pl.) în pct. 231, Strîmtura, şi în pct. 232, Rozavlea. Numele pomului, în ultima localitate, este *perşiṭ* (*t'ērṣiṭ*, sg. şi pl.), vezi h. 470, *piersic*. În pct. 240, Rona de Jos, numele pomului este *perş* (*t'ērş* sg. şi pl.), în timp ce al fructului este *persă* (*t'ērsă*, sg. şi pl.).

În *NALR- Transilvania*, întrebarea 1177, *piersică*: varianta *perşiṭă* (*t'ērṣiṭă*) a fost notată în pct. 242, Lăpuş, jud. Maramureş, în pct. 245, Tîrlişua, jud. Bistriţa-Năsăud (aici *ĉērṣiṭă* şi *pt'ērṣică*). Numele pomului (întrebarea 1178) este în pct. 242 *perşiṭ* (*t'ērṣiṭu* sg. ~ *t'ērṣiṭ* pl. şi *pt'ērṣiṭ*), iar în pct. 245, *ĉērṣiṭ*. De asemenea, numele pomului este *ĉers* (sg.) ~ *ĉerş* (pl.) în pct. 284, Subcetate, jud. Harghita, iar numele fructului, tot aici, *ĉársă*. Ultima formă a mai fost notată şi în pct. 315, Voşlăbeni, Harghita, şi în pct. 316, Izvorul Mureşului, Harghita (*társă*).

În ancheta pomicolă specială, Ion Nuță a notat o formă de plural *kerș* 'piersici', față de un sg. *kers* (dar și *kérsíc*), în satele Goești – Lungani și Vlădeni, jud. Iași. Numele fructului, *kérsă* (sg. și pl.), în afară de aceste localități menționate, a mai fost înregistrat și în Sirețel și în Costești – Tg. Frumos, jud. Iași. La Vlădeni, pluralul este *kers*.

În apariția formelor de mai sus au acționat mai multe fenomene românești. Mai întâi, în cazul numelui pomului, terminația *-ic*, confundată cu sufixul omofon, a fost înlăturată, astfel că *piersic* (realizat în graiuri și ca *piersec*, *piersíc*, *piersăc*, *piersăg*, *piersîg*, chiar *piersăd*) a devenit *piers* (*ters*, *čers*, *kers*). După modelul *urs* (sg.) ~ *urși* (pl.), s-a creat pluralul *pierși* (*čerș*, *terș*, *kerș*). În cazul formei *terș*, constatăm că ea s-a răspândit, în pct. 240, și la sg. Plecându-se apoi de la sg. *piers*, s-a creat o formă nouă pentru numele fructului, *piersă* (sg.) ~ *pierse* (pl.) (dialectal: *Kérsă*, *térsă*, *társă*, *čársă* etc., forme identice pentru ambele numere, cu excepția unui punct în care pl. este *kérs*). Reducerea volumului sonor, atât în cazul numelui pomului, cât și al numelui fructului, a putut avea loc și prin analogie cu numele mono- și bisilabice ale altor pomi fructiferi, respectiv ale fructelor acestora: *păr-peri* și *pară-pere*; *prun-pruni* și *prună-prune*; *perj-perji* și *perjă-perje* etc. Mai departe, prin substituirea terminației *-ică* prin sufixul *-iță*, de la pluralul nou *pierși*, s-a creat numele nou al fructului *piérșiță* (sg.) ~ *piérșițe* (pl.), cu realizările dialectale de mai sus. Dar, într-un caz, finala *-ică* menținându-se, a apărut o formă și mai neobișnuită, *piérșică* (*prérșică*). Apoi, s-a trecut din nou de la numele fructului la cel a pomului. Astfel au apărut formele *piérșiț* 'piersic' (sg.) ~ *piérșiți* (pl.), cu variantele dialectale de mai sus. Se poate constata existența unui permanent transfer de la numele pomului la cel al fructului și invers.

Toate schimbările sînt rezultatul unor fenomene normale în cadrul sistemului fonologic și morfologic românesc. Rezultatul, interesant pentru lucrarea de față, este apariția, în interiorul cuvintelor în discuție, a grupului consonantic *-rș-*, care, cum s-a văzut, nu are nici o legătură cu același grup sonor din echivalentul săsesc *piärš* etc. Observăm, totodată, că în graiurile populare românești nu a apărut niciodată reflexul *-rj-* (*-rž-*), atât de frecvent în graiurile germane săsești din Transilvania. De aceea, putem conchide

că pentru istoria cuvintelor *perjă*, *perj* variantele dialectale românești cu grupul *-rș-* ale cuvintelor *piersic*, *piersică* nu prezintă nici un fel de importanță. Este un rezultat negativ, dar clarificator.

După ce am analizat amănunțit aspectele de natură fonetică, cuvintele mold. *perjă*, *perj* necesită acum o explicație satisfăcătoare a laturii semantice. Căci, în timp ce săs. *piarš*, *piärš*, *fearš*, *firžänk* etc. denumesc fructul piersicului ('Steinfrucht des Pfirsichbaums') și pomul *Prunus persica* 'piersic' (Fr. Krauß, *Nösn., Pfl.*, p. 464; Trepp. Wb., p. 740), cuvintele românești se referă la o anumită specie de *prune* și la pomul care le produce.

Din păcate nu dispunem de o atestare săsească, mai veche sau mai nouă, a sensului din română. De aceea, sîntem nevoiți să recurgem la o cale ocolită, invocând un argument mai general: transferul metaforic al denumirilor de fructe, procedeu foarte productiv în acest câmp semantic. El va fi ilustrat în realizările lui concrete, lingvistice, atît în română, cît și în germană (săsește), cu convingerea că el ar fi putut funcționa odată și în cazul denumirii de care ne ocupăm.

În română, procedeu a fost amplu ilustrat și analizat pentru denumirile din terminologia viticolă de Ion Nuță în studiul *Aspecte ale metaforei în terminologia viticolă românească*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, A. Lingvistică, tom XXIX (1983-1984), p. 217-263. Ne interesează, în primul rînd, acele cazuri în care denumirea generică este însoțită de un determinant care, la rîndul său, funcționează ca hiperonim (termen generic) pentru un cu totul alt soi de fruct; după care, acesta din urmă poate deveni el însuși termen generic.

În cazul terminologiei viticole populare din Moldova (dar și din alte părți), acest procedeu este bine reprezentat. Cuvîntul *poamă*, care în graiul moldovenesc înseamnă 'struguri', poate fi însoțit de o sumedenie de determinante, care nu sînt, la rîndul lor, decît denumiri de alte soiuri de fructe. Transferul metaforic a avut drept motivație anumite caracteristici comune determinantului și determinatului. Astfel putem înțelege denumiri populare ca: *poamă agrișă*, *poamă agudă*, *poamă alună*, *poamă căpșună*, *poamă piersică*, *poamă cireșă*, *poamă coacăză*, *poamă coarnă*, *poamă curcudușă*, *poamă fragă*, *poamă goldană* (ca goldanele galbene), *poamă gutuie*, *poamă harbuz*, *poamă pară*, *poamă perjă*, *poamă vișină*, *poamă zarzără*,

poamă zmeură, apoi *poamă căpșunică*, *poamă cireșică*, *poamă cornișoară*, *poamă harbuzească*, *poamă perjoaică*, *poamă perjoaie*, *poamă perjolică* etc. De multe ori, termenul cu funcție de determinant devine termenul propriu pentru soiul respectiv: *alunică*, *căpșunică*, *coarnă*, *fragă* etc., putînd fi, la rîndul său, însoțit de noi determinante (*coarnă grasă* etc.).

Fenomenul se petrece și la alte soiuri de fructe. Astfel, un anumit soi de mere care se aseamănă în unele privințe cu perjele este numit *mere-perje* (Flămînzii, Frumușica – Botoșani, Sirețel – Iași). Alt soi se cheamă *mere-cireșe* (jud. Iași și Botoșani), altul *mere-zarzăre* (jud. Vaslui), altul *mere-vișine* (jud. Botoșani). Există apoi și *pere-cireșe* (jud. Iași și Botoșani), *pere-zarzăre* (jud. Iași), *pere-gutui* (jud. Iași și Vaslui) și chiar *pere-mere* (jud. Iași). Un soi de cireșe este denumit *cireșe-vișine* (jud. Neamț). Datele din urmă provin din ancheta pomicolă întreprinsă de Ion Nuță în Moldova. Îmbinarea *mere-pere* a fost înregistrată și în „Șezătoarea”, V, 3, 42 și XV, 70; 72, iar *pere-mere* încă în 1844, la A. Vaillant (vezi *Pomologia R.P.R.*, p. 82).

Dar denumirea *măr gutui* ‘gutui’ (pomul) și ‘gutuie’ (fructul), atestată în Transilvania, Crișana și Maramureș (*ALR SN I*, h. 207; *ALRR. Maramureș*, h. 473, 474) nu intră în categoria de mai sus, ea fiind un calc după magh. *birsalmafa* (*birs* ‘Quitte’, *birsalma* ‘măr gutui’, *fa* ‘Baum’).

Hărțile lingvistice ne oferă date care arată existența unor confuzii în mintea anumitor vorbitori atunci cînd e vorba, de pildă, de fructele numite *caise*, respectiv *piersici* (vezi *ALR SNI*, h. 204), sau de *caise*, *zarzăre* și *curcudușe*. Pentru problema noastră însă acest fenomen este fără prea mare importanță.

Procedeul determinării prin transfer metaforic îl întîlnim și în dialectul săsesc din Transilvania. Cele mai multe exemple care urmează provin din dialectul nordic, de la Bistrița-Năsăud.

În terminologia soiurilor de struguri întîlnim denumiri ca: *iarpəlnwaimər* (= Erdbeerweinbeere) ‘soi de struguri cu gust de fragi’ (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 611); *kərbəswaimər* (= Kürbisweinbeere) ‘soi de struguri mari, cu bobîța grasă, mare’ (se face o comparație oarecare cu dovleacul) (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 616); *pəlsnwaimər* (= Bilsenweinbeere) ‘soi de struguri cu boabele ca pruna’ (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 611).

Dintre soiurile de pere menționăm: *earnəβbirn* (= Erdnußbirne) ‘soi cu coaja aspră, brună (ca alunele americane)’ (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 328; *Trepp. Wb.*, p. 251); *hoabərbīr* (= Haferbirne) ‘soi de pere care se coc la recoltatul ovăsului’ (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 332; *Trepp. Wb.*, p. 405); *kornbīr* (= Kornbirne) ‘soi de pere care se coc când se seceră grâul’ (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 342; *Trepp. Wb.*, p. 563); *kirbəsībīr* (= Kürbisbirne) ‘soi de pere care seamănă cu dovleacul sau care se coc în același timp cu dovleci’ (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 343; *Trepp. Wb.*, p. 587, *kīršnbīr* (= Kirschenbirne) ‘soi de pere’ (desigur, care au ceva comun cu cireșele) (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 341; *SSW*, V, K, p. 149).

Foarte numeroase soiuri de mere sînt denumite cu ajutorul unui determinant care este el însuși un nume de fruct. Așa sînt următoarele nume: *ananasappəl* (Ananasapfel); *bīrnappəl* (= Birnenapfel) ‘soi de mere’; denumirea are mai multe motivații: 1. fructul are formă de pară, 2. fructul are gust de pară, 3. pomul crește în forma părului (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 367); *earnəβappəl* (Erdnußapfel) ‘soi de mere ca alunele americane la culoare’ (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 373; *Trepp. Wb.*, p. 251); *hömpər(n)appəl* (= Himbeer(en)apfel) ‘mere cu gust de zmeură’ (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 379); *huawərapfel* (Haferapfel) ‘soi de mere care se coc la recoltatul ovăsului’ sau ‘care se păstrează iarna în ovăs’ (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 379); *hīržappəl* (= Hirseapfel) ‘soi de mere cu coaja aspră, de culoarea meiului, cu carnea uscată’ (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 381); *kīrschnappəl* (= Kirschenapfel) ‘soi de mere care se coc vara’ (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 385; *SSW*, V, K, p. 148); *kirbəsappəl* (= Kürbisapfel) ‘soi de mere ca dovleacul, numit astfel după mărimea fructului’ (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 387); *melônənapfel* (= Melonenapfel) ‘soi de mere cu gust de pepene verde’ (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 389); *oranšcheappəl* (Orangeapfel) ‘soi de mere care seamănă cu portocala’, nume nou (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 392); *pelsnappəl* (= Bilsenapfel, Zwetschenapfel) ‘soi de mere care seamănă cu prunele’ (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 367); *pitərsilichappəl* (= Petersilienapfel) ‘soi de mere mici, ascuțite, care se păstrează bine pe iarnă, colorate ca frunza de pătrunjel’ (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 394); *piədəmapfel* (= Pfebenapfel) ‘soi de mere cu gust de pepene verde’ (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 394); *poməranznappəl* (Pomeranzenapfel) ‘soi de mere asemănătoare cu portocala, (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 395); *zitrônappəl*

(= Zitronenapfel) ‘soi de mere de culoarea galbenă, ca lămâia’ (Krauβ, *Nösn. Pfl.*, p.413; *Trepp. Wb.*, p. 1176).

Am lăsat la urmă denumirea săs. *parsərappəl* ‘Gerippter Apfel mit gelbem Fleisch’ (= măr ripsat cu carnea galbenă), apoi *parsərappəlbôm* ‘pomul care face acest soi de mere’ (Krauβ, *Nösn. Pfl.*, p. 396), din cauză că primului element nu i se cunoaște etimologia. Ne întrebăm dacă nu cumva elementul *parsă(r)* este același cu cuvântul dialectal românesc transilvănean pe care l-am înregistrat mai sus: *parsă*, cu realizările dialectale *cărsă*, *t’ársă* ‘piersică’, deci o denumire cu elementele ‘măr’+‘piersică’. Aceste variante românești sînt în uz chiar în zona Bistrița-Năsăud.

Denumirile soiurilor de prune create după procedeul ilustrat mai sus au fost lăsate în mod intenționat la sfîrșit.

Denumirile românești sînt următoarele: *prune-pere*, Dersca, jud. Botoșani, Prisăcani, jud. Iași; *prune-caise*, prin jud. Bacău; *prune-cireșe*, prin jud. Iași și Botoșani; *prune-gutăi*, prin jud. Botoșani; *prune-cartofele*, prin jud. Iași. Denumirile de mai sus provin din ancheta pomicolă întreprinsă de Ion Nuță.

În dialectul săsesc transilvănean: *bîrnpelz* (=Birnenbilsen) ‘soi de prune denumite astfel din cauză că fructul are o formă ca para’ (Krauβ, *Nösn. Pfl.*, p. 449); *kiršbelsən*, *kiršnpelsən* (=Kirschenbilsen) ‘un soi de prune rotunde, asemănătoare cu cireșele’, ‘mirabelă’ (Krauβ, *Nösn. Pfl.*, p. 452; *SSW*, V, K, p. 149); *kîršnkrāic* (=Kirschenkrieche) ‘un soi de prune’, care au, desigur, asemănări cu cireșele (Krauβ, *Nösn. Pfl.*, p. 452; *SSW*, V, K, p. 149).

În lumina exemplelor enumerate mai sus, putem face presupunerea că termenii mold. *perjă*, *perj*, proveniți din săs. *piarž(e)*, *piārš(e)* ‘piersică’, ‘piersic’, au putut fi folosiți inițial drept niște determinante pe lîngă cuvintele *prună*, *prun* sau *poamă*, *pom*, ultimele cu sensul celor precedente. Expresiile *prune perje* ‘un anumit soi de prune’, *poame perje* ‘id.’, au fost înregistrate în anchetele dialectale pentru *ALR* și *NALR* și prezentate de noi la începutul lucrării de față (vezi p. 67-68). Deosebit de important este faptul că sintagmele acestea se referă tocmai la prunele care peste munți sînt denumite *bistrițene*, *bistrițe* etc., iar la est de Carpați *perje*, respectiv la pomii care fac aceste fructe. Inițial, sintagmele au putut să apară chiar în dialectul săsesc din zona Bistrița-Năsăud, anume în partea de sud a acestei zone. Se va fi simțit atunci nevoia

de a denumi un soi nou creat de prune, a căror pulpă se desprinde ușor de sîmbure, iar fructul la exterior are o dungă de culoare mai închisă, care se crapă ușor la apăsare. Asemenea însușiri le posedă și piersicul veritabil, comun, care se coace mai tîrziu, toamna, și a cărui denumire științifică este *Prunus persica Stokes*. Motivarea noii sintagme a putut fi deci: o prună a cărei pulpă se desprinde de sîmbure la fel de ușor ca pulpa de piersică poate fi numită *prună piersică* (săș. **piärš(en)pels*), așadar *prună perjă* (*poamă perjă*). Foarte probabil că simultan a luat naștere și denumirea pentru pom. Determinantul, în virtutea procesului arătat mai sus, s-a desprins ulterior din sintagmă, a devenit independent, fiind suficient el singur pentru a denumi soiul de prun în discuție. Mai mult, cum s-a văzut, el tinde să ia locul vechiului cuvînt *prună*, iar pe alocuri procesul acesta chiar s-a și petrecut. Cu toate acestea, vorbitorii graiului moldovenesc mențin trează în conștiința lor lingvistică diferența semantică dintre prune și perje.

Mai putem presupune și un alt mers al evoluției semantice, și anume că în colțul nord-estic al Transilvaniei propriu-zise, acolo unde, cum am arătat, se află aria semantică *pom* 'prun' și *poamă* 'prună' și de unde au plecat, de-a lungul ultimelor secole, nenumărați români peste Carpații Răsăriteni, în Bucovina, Moldova, și Basarabia, au apărut, la un moment dat, prin secolul al XVI-lea, sintagmele: *pom perj* și *poamă perjă*, pentru a denumi soiul de prune bistrițene, iar cînd valurile de emigranți au luat contact cu moldovenii, în graiul cărora *poamă* avea de mult alt sens, anume pe acela de 'strugure (de vie)', sintagmele *pom perj* și *poamă perjă*, aduse de noii veniți, au pierdut primul element, rămînînd ca cel de-al doilea să denumească singur noul soi de prun și noul soi de fruct.

După ce a devenit o denumire independentă, termenul *perjă* a intrat în circuitul folosirii metaforice la care participă toate denumirile de fructe. Alăturat cuvîntului *poamă* 'struguri', el formează sintagma *poamă perjă*, iar în derivatele cu sufixele *-oaie*, *-oaică*, *-ulică*, el intră în componența denumirilor *poamă perjoaie*, *poamă perjoaică*, *poamă perjolică*, care, desigur, denumesc soiuri de struguri cu însușiri (gust, formă, culoare etc.) asemănătoare cu cele ale soiului de prune numit *perje*. Există, cum s-a văzut, și un soi de mere numit *mere-perje* (nedefinit mai îndeaproape).

Răspîndirea teritorială a unui element de origine săsească la răsărit de Carpați nu constituie un caz singular. Aria cuvintelor *perjă*, *perj* se aseamănă foarte mult cu cea a cuvîntului dialectal moldovenesc și transilvănean de est *ravilă*. (vezi prezenta lucrare, p. 45-59); (vezi și *Dt. Entlehn.*, p. 60-77). Ca și în cazul acestui cuvînt, putem să atribuim un anumit rol în propagarea cuvîntului săsesc medieval și populației germane din orașele și tîrgurile moldovenești, populație care s-a ocupat intens și cu agricultura și pomicultura. Dar de dovezi istorice în acest sens nu dispunem. În orice caz, faptul că graiurile populare românești pot păstra (și păstrează) unele cuvinte, sensuri sau realizări fonetice medievale germane (săsești) a fost probat de noi în lucrările citate. Adăugăm la acestea și studiul intitulat *Etimologia cuvintelor șanț, deșanț, deșănțat*, în „Limbă și literatură”, 3 București, 1984, 327-335 (vezi prezentul volum, p. 144-155).

Factorul cel mai important în realizarea expansiunii spre răsărit atît a denumirii, cît și a realității denumite, l-au constituit însă miile de țărani români din nord-estul Transilvaniei, nevoiți să migreze, în secolele precedente și pînă la începutul secolului al XX-lea, dincoace de Carpați, din cauza condițiilor economice și sociale nefavorabile. Împreună cu nenumărate alte cuvinte și fenomene lingvistice de proveniență nord-transilvăneană, au fost difuzate pînă în extremul estic al dialectului dacoromân și termenii *perjă* și *perj*.

Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. Etimologia cuvintelor *cataramă* și *șerpar* *

Cataramă

Ocupându-mă în trecut de originea cuvântului *cataramă* „piesă de metal, os, etc. cu care se încheie o cingătoare, o curea”¹, arătăm că termenul face parte dintr-un grup de împrumuturi germane medievale (săsești) pentru care nu dispunem de atestări vechi, și nici actuale, din dialectul sașilor transilvăneni. După ce spuneam că fiecare din cele două elemente componente, săs. *Katen* ‘lanț’ și săs. *rāimən* ‘curea’, sînt bine atestate în dialect, făceam precizarea că demonstrația etimologică o voi relua cu altă ocazie. Această revenire este necesară și datorită faptului că punctele de vedere exprimate pînă acum cu privire la originea cuvântului sînt contradictorii. Unii îl socotesc a fi un împrumut din limba turcă, alții, în mod just, dar fără argumente suficiente, îl atribuie limbii sașilor transilvăneni, iar o a treia grupă de cercetători, neconvinși de explicațiile precedente, îl declară de origine necunoscută.

Pe ultima poziție se situează, în ordine cronologică, Lazăr Șăineanu, *DU*, ed. a IV-a, I.-A. Candrea, *CADE*, s.v. și *DEX*, s.v.

Etimologia turcească este propusă, cu rezerve, de H. Tiktin, *DRG*; „Viell. zu türk *kantarmá* ‘Gebbis, Zaum’” (zăbală la cal). Din același etimon turcesc este explicat cuvîntul românesc și de K. Lokotsch, *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*, Heidelberg, 1927, p. 85, nr. 1058. Aici, și sub nr. 1051, sînt menționate și magh. *kantár* ‘Zaum, Halfter’, germ. *Kandare* ‘zăbală (la cal)’, al căror sens este lesne de dedus din cel al turc. *kantarmá*, anume ‘Halfter, Anhängestrick’. K. Lokotsch trece cu ușurință peste faptul că rom. *cataramă*, pe care îl explică prin ‘Schnalle, Spange’ (=cataramă, agrafă, pafta, încheietoare),

* Publicat în volumul *Interferențe culturale româno-germane*, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, 1988, îngrijit de Andrei Corbea și Octavian Nicolae, în seria *Contribuții ieșene de germanistică*, IV, p. 31-40.

¹ Vezi V. Arvinte *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. În legătură cu etimologia cuvîntului ravilă*; în acest volum, p. 56.

denumește un cu totul alt obiect decît este zăbala de fier pusă în gura calului. Dificultatea este ocolită și de A. Scriban, *Dicț.*, s.v. Aici, alături de turec. *kantarmá*, este dată și de varianta turec. *kantyrmu*, ambele cu sensul 'frîu'. Lexicograful ieșean este preocupat, în schimb, de un detaliu formal important, anume mutarea accentului de pe ultima pe penultima silabă în rom. *catarámă*. El citează în acest sens cuvintele românești de origine turcească *mahrámă*, *pastrámă*, munt. *patarámă* 'pățanie, întîmplare neplăcută', în care accentul s-a fixat, ca și în *catarámă*, pe silaba penultimă. Lista exemplelor date de A. Scriban continuă și cu termenii *cacealmá* și *șandramá*, dar fără rost, căci aceste cuvinte nu cunosc variantele *caceálma* sau *șandrâma*. Referitor la primul exemplu, *mahrâma*, cu variantele *marámă*, *năhrámă*, *măfrámă*, *năfrámă* etc. (vezi *DLR*, s.v.), el nu a venit direct din turec. *mahrámá*, ci din una sau mai multe limbi balcanice, în care schimbarea accentului avusese loc: scr. *marâma* 'șervet, prosop, basma', alb. *marámë* 'șervet, prosop'; cf. și ucr. *bahrâma*, pol. *machrám*, cu același mod de accentuare. O variantă cu -á nu apare în nici unul din numeroasele citate, vechi și moderne, date în *DLR*. Nu la fel se prezintă lucrurile în cazul celui de-al doilea cuvînt, *pastrámă*, care cunoaște și forma învechită *pastramá*, ca și radicalul turec. *pastirmá*, și ca și reprezentanții acestui cuvînt turcesc în alte limbi balcanice: ngr. *παστσαμλς*, *παστουμλς*, alb. *pastërmâ*, bg. *pastrámá*, ser. *pastrmá*. Schimbarea accentului pe silaba antepenultimă a putut avea loc, în acest caz, pe terenul limbii române. Dar compararea acestui cuvînt cu *catarámă* < turec. *kantarmá* este nejustificată, deoarece nicăieri în română nu este atestată o formă *cantarmá* și, cu atît mai puțin, o formă cu accentul schimbat *cantármă*. Chiar dacă o asemenea variantă ar fi existat, ea nu putea deveni *cataramă*. În sfîrșit, al treilea exemplu, munt. *patarámă*, este complet lipsit de putere probantă, atît timp cît etimonul său nu poate fi, cum propune A. Scriban, turec. *batırma* „cufundare”. Mai degrabă, cum arată H. Tiktin, *DRG*, s.v., *patarámă*, ca și *patarânie* și *pățânie*, stă în legătură cu vb. *a păți* și cu subst. *patimă*.

După ce spune că termenul *cataramă* a fost „explicat suficient, din săsește, de Lacea”, V. Bogrea, în *DR IV*, p. 78, atrage din nou atenția asupra turec. *kantyrma*, *kantarma* 'mors, frein (d'une bride)', 'bride', pe motivul, neîntemeiat, cum s-a văzut mai sus, că aceste

cuvinte turecești ar avea forma și înțelesul foarte apropiate de cuvântul românesc.

O atitudine ambiguă adoptă și Al. Cioranescu, *DER*, nr. 1523. De la început el precizează că originea cuvântului este problematică („Origen dudoso”). După ce observă că un etimon săsese, neatestat, **kattenramen*, propus de C. Lacea, și acceptat de *DA* și de Gálđy, este posibil, Cioranescu formulează obiecția că marca răspindire teritorială a cuvântului românesc nu se împacă cu ideea unui împrumut din dialectul săsese. Obiecția este lipsită de temei, cum se va vedea mai jos. Articolul din *DER* se încheia cu menționarea etimonului turecesc propus de V. Bogrea și K. Lokotsch.

Diferența semantică dintre cuvântul românesc și etimonul turecesc invocat de cercetătorii menționați iese și mai bine în relief dacă urmărim reflexele cuvântului turecesc *kantar*, de la baza lui *kantarmá*, în unele limbi slave, în maghiară, în germană, și în dialectul sașilor transilvăneni. În nici una dintre aceste limbi nu întâlnim un sens cât de cât apropiat de cel al cuvântului românesc *cataramă*. Astfel, cuvântul ser. *kantar* înseamnă ‘botniță, friu, căpăstru’, ech. *kantár* are sensul ‘Zaumstange, Gebißstange (=zăbală)’, iar vb. *kantáriti* ‘a pune zăbala la cal’. Același sens îl au și pol. *kantar* (dial. *kantor, kentar, ketar*) și ucr. *kantáryka*. În aceste limbi, împrumutul a avut loc din magh. *kantár*, care, la rândul său, provine din ture. *kantar* (E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch (SEW)*, I, p. 482). Tot din limba maghiară a fost împrumutat și germ. *Kandare* ‘zăbală de fier pusă la gura calului’. Preluarea obiectului, care permitea călărețului o mai bună stăpânire a animalului, și împrumutarea, totodată, și a denumirii, au avut loc prin secolul al XVI-lea. Până atunci se folosea numai dirlogul sau friul fără zăbala de fier. (*EWDS*¹⁶, p. 344). În dialectul săsese din Transilvania, cuvântul în discuție nu a pătruns. O singură dată, într-un document săsese din anul 1607, apare forma *Canthar*: „Item Ein alt Canthar mit silberinnen spangen und steinen versetzt” (*SSB*, V, K, p. 33). Termenul curent pentru acest obiect în dialectul săsese este *gebász* (=germ. lit. *Gebiß*), atestat prima dată la anul 1532, sub forma *Gebysz* (*SSB*, III, G, p. 54).

Dar magh. *Kantár* a pătruns și în unele graiuri românești din Transilvania. E. Petrovici, în *ALR* XV II, harta 286, intitulată *dirlog (la căpăstru)*, a înregistrat în punctul 284 (Sînmihaiul Almașului, la nord-vest de Cluj) termenul *cântár* cu sensul ‘căpăstru’. Pe o altă

hartă din același volum, anume 291, *căpețea*, răspunsul *cântărⁱ* ; *cântăriurⁱ* a fost primit în pct. 64 (Ineu, jud. Arad). Expresia *cântărⁱⁱⁱ* cu *oblōnē*, ‘căpețea cu ochelari de cai’ a fost notată în punctul 250 (Petrești de jos, la vest de Turda), iar *cântărⁱ* ‘căpețea’, în punctul 260 (Beclean). Demn de menționat este faptul că în punctul de limbă maghiară 287 (Bicălatu, com. Huedin) răspunsul primit este magh. *çontār*, care este etimonul cuvîntului dialectal românesc în discuție, cuvînt neînregistrat în dicționarele românești. Termenul apare însă în *EWUR*, p. 176.

Pătrunderea, sporadică, dinspre vest, din maghiară, a turc. *kantar*, cu sensul avut de etimonul turcesc, constituie o nouă dovadă că acest cuvînt nu are nimic a face, pe plan semantic, cu rom. *cataramă*. Este semnificativ faptul că în aceleași graiuri românești din Transilvania împrumutul de origine maghiară *cântăr* înseamnă ‘căpețea; căpăstru (la cal)’, în timp ce tot acolo *cataramă*, presupus de unii a fi din același radical, denumește o încheietoare la curea, adică un cu totul alt obiect.

Revenind la forma turcească *kantarmá*, observăm că, pe baza informațiilor de până acum, ea nu ar fi pătruns decît în limba română ca etimon al rom. *cataramă*. Cu o modificare semantică de neexplicat, acest cuvînt ar fi cunoscut și o răspîndire teritorială în toate graiurile dacoromânești, inclusiv în cele din Transilvania, Crișana și Maramureș, fapt nemaîntîlnit însă în cazul împrumuturilor de origine turcească. Ultimul amănunt, asupra căruia vom reveni, a fost trecut cu vederea de susținătorii etimologiei turcești. Dar turc. *kantarmá*, cu sensul aparținînd terminologiei harnașamentului la cai, a fost într-adevăr împrumutat, dar nu în limba română, ci într-un dialect bulgăresc, din sud-estul României anume în localitatea Tuzla, din județul Constanța. Într-adevăr, pe harta menționată 291, din *ALR SN*, în punctul 991 de limbă bulgară, informatorul a dat pentru ‘căpețea’ termenul bg. *cantărmá*. Este foarte posibil ca acest cuvînt dialectal să existe și în alte graiuri ale limbii bulgare. El nu a fost înregistrat, însă, pînă acum, după cîte știm, în nici un grai românesc sudic, deși nu este exclusă o asemenea posibilitate. Chiar așa fiind, în afară de o vagă asemănare sonoră, întîmplătoare, tc. *kantarmá* și, eventual, bg. *cantărmá*, nu au nimic a face, din punct de vedere formal și semantic, cu rom. *cataramă*.

Obiecțiile de natură formală și semantică aduse etimologiei turcești se transformă în argumente pozitive în cazul admiterii unui împrumut din limba germană a sașilor transilvăneni, într-o epocă mai veche. Tot pozitive sînt și repartitia teritorială a cuvîntului *cataramă*, împreună cu detaliile de natură etnografică privind obiectul denumit printr-însul. Dar în acceptarea acestei explicații de către unii cercetători o influență negativă a avut-o recurgerea la construirea unui radical săsesc neatestat. Prin aceasta, chestiunea dacă putem opera, în cazul elementelor germane medievale (săsești) pătrunse în română, cu radicalele reconstruite prezintă și o importanță de natură metodologică.

Într-adevăr, C. Lacea (DR II, pag. 741), plecînd de la germ. mod. *Kettenriemen* „curea cu lanț”, a reconstruit pentru rom. *cataramă* un cuvînt săsesc neatestat *kattərramən*. Explicația a fost acceptată în *DA*, în *DM*, precum și în *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, de N. Raevskii, M. Gabinskii ș.a., Chișinău, 1978, p. 177. Dar în *DEX* se revine la formula „etimologia necunoscută”.

Este adevărat că în nici una din lucrările lexicografice, mai vechi sau mai noi, privitoare la dialectul sașilor transilvăneni, nu a fost atestat cuvîntul compus preconizat de C. Lacea. Dar dacă acesta nu există, totuși fiecare din cele două elemente lexicale care îl compun sînt foarte bine atestate în dialect. În această situație, o combinaire a lor era și este oricînd posibilă, cu condiția să existe o motivație la nivelul realității obiective. Cum se va vedea, o asemenea motivație a existat în secolele precedente. Cuvîntul compus săsesc a denumit, într-adevăr, o curea lată cu lănișoare de încheiat; dar, după ce obiectul a ieșit din uz, cuvîntul n-a mai circulat ca atare în limba sașilor. În schimb, cu o ușoară modificare semantică, el trăiește în graiurile populare românești, de unde a pătruns și în limba literară, coexistînd aici cu sinonimul, aproximativ, de origine turcească, *paftă, -le*.

Astfel, primelor două silabe ale cuvîntului românesc, *cata-*, le corespunde cuvîntul săs. de sud *katən* (*kātən*), săs. de nord. *katn* (*kātñ*). În dialect, vocala din silaba inițială cunoaște numeroase realizări; adeseori, în locul ei apar niște diftongi, totuși în cele mai multe localități a fost înregistrată vocala *-ā-* (lungă), pe care o are și cuvîntul românesc (minus lungimea). De aceea, radicalul reconstruit de C. Lacea trebuia să aibă nu o vocală scurtă, **kattən-*, ci o vocală

lungă, **kātən*-. Sensul este ‘lanț’ și apare în numeroase atestări, vechi și moderne, din toate graiurile săsești din Transilvania, fiind aici echivalentul germ. lit. *Kette* (< lat. *catēna*, lat. pop. **cadena*) (vezi *SSW*, V, K, p. 112-113; Fr. Krauß, *Hwspr.*, p. 475; idem, *Trepp.Wb.*, p. 525; Kluge-Mitzka, *EWDS*, p. 365). În afară de izvoarele menționate, forma cu vocala -*a*- (-*ā*-) a mai fost notată și de E. Petrovici în cele două localități incluse în rețeaua ALR II. Le menționăm aici din cauza precizunii transcrierii fonetice și a rarei folosiri a acestei surse de informație în lucrările privitoare la dialectul săsesc. Astfel, varianta *cātān* a fost înregistrată în punctul 243 (Richișul, săs. Reichesdorf, jud. Sibiu), iar *chātēn*, pl. *chātņā*, în pct. 245 (Dipșa, săs. Dürrbach, jud. Bistrița-Năsăud) (vezi *ALR II/I*, MN 3947, *lanț*, p. 152).

Ultimele două silabe ale cuvântului românesc, *ramă*, provin din săs. *rāimən*, *rāmən*, echivalentul din dialect al germ. lit. *Riemen*. Dintre numeroasele variante dialectale săsești, mai menționăm: *ramən*, *rāimə*, *rümə*, *rāimən*, *reimən*, *remən*, *remə* etc. Toate au sensul ‘curea (de piele)’ (*SSW*, IV, H-J, p. 279, sub *Hosenremen*; Fr. Krauß, *Hwspr.*, p. 722-723). În ultima lucrare, la p. 377, sub *Gürtel*, la sensul (1), care-i același cu sensul (2) al lui *Riemen*, se dă o definiție pe care, fiindcă o socotim foarte importantă pentru discuția de mai jos, o vom reproduce integral, în original și în traducere: „*Gürtel*... 1. breiter lederner Leibriemen, -gurt, von der männl. ss. u. rum. Landbevölkerung getragen, bei der Arbeit dem Leibe Halt gebend, ein Stück der Sonntagstracht, auch zum Aufbewahren von Geld und Kleinigkeiten dienlich, vom sächs. Bauern meist „Riemen” (*rāimən*) genannt”, adică: ‘centură (șerpar, chimir), brîu lat de piele, purtat de țăranii sași și români, care la lucru ajută la susținerea trupului; este o piesă din portul de sărbătoare, servește și la păstrarea banilor și a unor lucruri mărunte, iar de către țăranii sași este numit cel mai adesea *raimən*’. Centrele săsești din nordul Transilvaniei produceau un asemenea obiect nu numai pentru țăranii sași, ci și pentru cei români sau pentru cei ucraineni, se spune în continuare în lucrarea lui Fr. Krauß. Cuvântul este bogat atestat în dialectul săsesc (cf. și *SSW*, V, R, p. 172). Alături de el, există și subst. *rāimər*, cu numeroase variante, avînd sensul germ. lit. *Riemer* (= curelar), precum și adj. *rāimər*n ‘de (din) curea’ (Fr. Krauß, *Hwspr.*, p. 723-724). În *ALR SN IV*, h. 1172, *curea (la cioareci)*, E. Petrovici a

notat în localitățile săsești menționate următoarele variante: pct. 143, *remān* (în *hōūzāremān* 'curea la pantaloni') și pct. 245, *rāuāmă* (în *heuzīrāuāmă* 'id').

Important de reținut este amănuntul că țărani sași numesc centura lată de piele, sau șerparul, cu termenul *rāimōn*. De aici putem deduce faptul că în **kātōnrā(i)mōn*, compus din cuvintele prezentate mai sus, al doilea element denumea nu o curea îngustă, ci un chimir sau un șerpar lat de piele, care se încheia cu ajutorul unuiia sau al mai multor lăntișoare. În sprijinul acestei presupuneri poate fi invocat detaliul că și termenul săs. *gürtəl* (cu variante fonetice numeroase, ca *girkəl*, *girttel* etc.), sinonimul în acest dialect al lui *raimōn*, denumește o centură lată (de piele), care se încheie cu ajutorul unor lăntișoare. În *SSW*, IV, G, p. 341, sub *Gurt(e)* și *Gürtel*, se pot vedea numeroase exemple, vechi și moderne, în acest sens. Din *SSW*, V, K, p. 113, menționăm următorul citat din anul 1607: „*Ein goldt girttel... sambt Zwenn Ketten dran*”, adică 'o centură aurită... împreună cu două lanțuri la ea'.

Asemenea centuri late de piele, bogat ornamentate, pe care nu le puteau procura decât oamenii bogați, nobilii sau boierii, erau produse de meșteșugarii sași din Transilvania. Cîteva exemplare splendide din aceste „brîie” de proveniență transilvană pot fi văzute în Muzeul de Istorie „Vasile Pârvan” din orașul Bîrlad (donația prof. I. Chiricuță). Esențial pentru discuția noastră este amănuntul referitor la modul lor de încheiere, care nu se face printr-o cataramă sau o pafta, ci cu ajutorul unui lăntișor, sau al mai multora, în felul acela că la un capăt al centurii există un cîrlig de metal, iar la celălalt capăt un lăntișor. La încheierea pe trup, una din verigile acestui lăntișor este introdusă în cîrligul fixat la celălalt capăt al centurii. Avem, prin urmare, o motivare perfectă a denumirii cu sensul „curea cu lanț” a săs. **kātōnrāimōn*.

Adaptat la portul țărănesc al românilor, obiectul a cunoscut unele modificări. Pe lângă dispariția ornamentației foarte scumpe, în locul lăntișorului cu mai multe verigi și al cîrligului de metal s-au fixat la un capăt al centurii late de piele una sau mai multe verigi cu un cui mobil în interior, iar la celălalt capăt, una sau mai multe curelușe cu găuri. Denumirea împrumutată din săsește, la început odată cu obiectul, a fost folosită mai târziu numai pentru veriga de metal în care se introduce curelușa și se fixează cu cuiul băgat într-o

gaură. Cuvîntul sășesc a cunoscut, astfel, o restrîngere a sensului, menținîndu-se însă în cadrul aceleiași sfere semantice referitoare la accesoriile de îmbrăcăminte.

Pătrunderea cuvîntului în română a avut loc cel mai tîrziu în secolul al XVII-lea. Prima atestare de care dispunem datează din jurul anului 1670: *kētëramé*, la Anonymus Caransebesiensis (DA, s.v.). Fără îndoială că împrumutul poate fi cel puțin cu un secol mai vechi. Notarea accentului pe ultima vocală este curioasă. Nici într-un caz acest detaliu nu poate fi invocat în favoarea etimologiei turcești. Producerea și vinderea unor asemenea obiecte de piele de către meșteșugarii din orașele sășești din Transilvania, sau chiar din așezările cu populație germană din Moldova, este un fapt istoric bine cunoscut. Pentru cazul din urmă putem menționa, pentru anul 1408, numele lui Johannes Vitrigus, care a fost „Gürtler de Moldawia”, adică curelar din orașul Baia (Renate Möhlenkamp, *Die ältesten Siegel moldauischer Städte*, în „Jahrbuch für Geschichte Osteuropas”, 29 (1981), Wiesbaden, p. 353).

Faptul că nu dispunem deocamdată de atestări germane medievale (sășești vechi) ale etimonului de la baza cuvîntului românesc *cataramă* nu constituie un caz singular în istoria raporturilor lexicale româno-germane. În lucrarea de la p. 45-59 din acest volum, m-am ocupat de mai multe asemenea cuvinte: vb. *a căptuși*, *ciuhă*, *maldăr*, *ravilă*, *roabă*, *struț*, interj. *țiga-țiga!* și altele. Pentru clarificarea acestora, ca și a termenului în discuție, recurgerea la reconstituirea unor etimonuri germane medievale (sășești), prin atragerea în comparație a unor variante și din alte dialecte germane, sau din germana literară medie (Mhd.), s-a dovedit a fi utilă și concludentă.

Una din obiecțiile aduse etimologiei sășești a fost marea răspîndire teritorială a cuvîntului *cataramă*. Autorul ei, Al. Cioranescu, *DER*, nr. 1532, o formulează astfel: „...la gran extensión de la voz rum. no conviene con la idea de un préstamo saj.”. Afirmarea este însă contrazisă de numeroase exemple.

Extensiunea teritorială a cuvîntului *cataramă* este arătată pe harta 1173, intitulată *cui (la catarama curelei)*, din *ALR SN*, IV. Termenul a fost notat în marea majoritate a punctelor anchetate, diseminate pe tot teritoriul dacoromân. Dar, ca și în cazul tuturor elementelor de origine săsească, și acesta lipsește în dialectele

sud-dunărene. Harta conține unele variante fonetice care merită menționate. Astfel, alături de forma *cataramă*, atestată prin graiurile din Moldova, Dobrogea, Muntenia și Oltenia, există și varianta *cătăramă*, cunoscută în graiurile din Transilvania, Crișana, Maramureș și Banat. În patru puncte, dintre care trei în Transilvania de sud-vest și unul în centrul Moldovei, a fost notată varianta *cătărămbă*, cu *-mb-*, în loc de *-m-*, în urma unui fenomen de „despicare” a consoanei, ca în *chilimbar* < turc. *kehlibar*, *cramb* < *eram* (<germ. *Kram*), *glumbă* < *glumă* etc. (vezi DR X, p. 392). În punctul 29 din Banatul de sud-vest (localitatea Secășeni), a fost notată forma *keteráme*, cu ocluziva *k+e* nepalatalizată. Prezența sunetului *e* în primele două silabe amintește de varianta săsească *kätən*, cunoscută în graiul săsesc din Sibiu. Totodată, ea se aseamănă cu forma din Anonymus Caransebesiensis, fără a se putea stabili însă vreo relație între ele². Difuziunea pe întregul teritoriu dacoromân s-a datorat relațiilor comerciale vechi, permanente și intense dintre centrele săsești și populația românească din interiorul și din exteriorul arcului carpatic. În teritoriile de la sud și de la est de Carpați, răspîndirea cuvîntului s-a petrecut și prin intermediul românilor transilvăneni, care au migrat în număr foarte mare în Moldova și în Muntenia de-a lungul ultimelor patru-cinci secole. Vechimea relativ mare a împrumutului este probată și de apariția unor derivate și expresii: vb. *a (în)cătărăma*, cu varianta *a încătărîmba*, *a descătărîmba*, locuțiunea adjectivală și adverbială *la cataramă* „strîns tare”, apoi „*strașnic, zdravăn*” (ex. *Beție la cataramă, a bea la cataramă*), expresia *prieteni la cataramă* „prieteni foarte buni”.

Dar cuvîntul *cataramă* nu este singurul element de origine săsească în română care să fi cunoscut o mare extensiune teritorială.

² Localitatea Secășeni este așezată pe râul Caraș, din sudul Banatului. În graiurile de pe această vale, ca și în cele din Valea Almăjului, și în cele de pe valea inferioară a Nerei, vocala *ă* neaccentuată (și accentuată) se transformă în *e*: *făină* apare ca *fenină*, *pămînt* ca *pemînt*. Fenomenul există și în scrisul lui Paul Iorgovici: *îmbreecat*, în loc de *îmbrăcat*, *pecat* pentru *păcat* (v. G. Ivănescu, *ILR*, p. 618-619). El este semnalat și de Eugen Beltechi, *Graiurile din Almăj. Fonetica* (rezumatul tezei de doctorat), Timișoara, 1985, p. 9: *oarbe* pentru *oarbă*, *mame* pentru *mamă*, *maike* pentru *maică*, în localitățile Bănia, Eftimie Murgu și, mai rar, în Gîrbovăț, Bozovici, Șopotu Vechi și Dalboșeț. E. Beltechi spune că pe valea Carașului fenomenul este atestat mai des. De asemenea, el atribuie această rostire unei influențe sîrbocroate.

În aceeași situație sînt: *a căptuși (căptușeală), leaț, ochelari, șold, șopru (șopron), șură (șiră), ștreang, troc (troacă), țandură* și multe altele. Acestea li se alătură termeni ca *buștean, joagăr, maldăr, pensulă, roabă, șină (de roată), șind(r)ilă, tron* 'siciriu' etc., cunoscuți pe zone întinse din afara arcului carpatic³. Criteriul mării extensiuni teritoriale, folosit ca singurul argument împotriva unei explicații plauzibile prin dialectul săsesc al unor cuvinte românești, este anulat de analiza etimologică și areală a cuvintelor menționate, care, deși de origine germană/săsească, cunosc o difuziune în aproape toate graiurile românești. Prin urmare, obiecția lui Al. Ciorănescu privind etimologia germană, săsească, a termenului *cataramă* este lipsită de temei.

Același criteriu geografic, aplicat de data asta etimologiei turcești, se transformă într-un argument împotriva acesteia. După cum este cunoscut de multă vreme, încă din lucrarea lui L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturai române*, București, 1900, p. LXXIX, împrumuturile turcești osmanlii, pătrunse în graiurile populare din Țara Veche, nu depășesc, decît în rare cazuri, linia Carpaților, și anume numai într-o fișie din sudul Transilvaniei. Unele turcisme din Banat sînt împrumutate din limba sîrbocroată. La fel se comportă și împrumuturile de origine neogrecescă. Constatara lui L. Șăineanu este confirmată de datele ALR⁴. În această situație, dacă rom. *cataramă* ar proveni din turc. *kantarmá*, atunci ar rămîne cu totul de neînțeles extensiunea lui în graiurile românești din toată Transilvania, din Crișana și din Maramureș, teritorii lipsite de un aport lexical turcesc osmanliu.

În concluzie, toate faptele de mai sus vin în sprijinul etimologiei săsești a rom. *cataramă*.

Etimonul acestuia este săs. **katə (n)ra(i)mən*.

³ Vezi Vasile Arvinte, Dt. Entlehn., p. 60-74, 75-94.

⁴ *Idem*, p. 118-125.

Șerpar

Din aceeași sferă semantică referitoare la obiectele accesorii ale îmbrăcămintei populare, face parte și termenul *șerpar*, definit în *DLR*, s.v., astfel: 'brîu lat de piele (prevăzut cu buzunare) pe care îl poartă țărani'. Sub același cuvînt-titlu, sub II, mai sînt consemnate sensurile: 1. 'numele a două specii de pești': a) 'țipar' (*Misgurnus fossilis*), b) 'pește cu corpul cilindric, alungit, fără înotătoare' (*Petromyzon fluviatilis*); 2. (în sintagma *vultur șerpar*) 'pasăre răpitoare, cu spatele de culoare brună-cenușie și cu pîntecul alburiu' (*Circaetus gallicus gallicus*). Ambele sensuri au o circulație restrînsă. Motivația primului sens constă în asemănarea cu șarpele a peștilor respectivi, iar în cazul păsării răpitoare, faptul că ea se hrănește cu șerpi. Nu este însă deloc clar ce legătură poate exista între aceste două sensuri și 'brîu lat de piele, cu buzunare...'. Din această cauză, unii autori de dicționare, de exemplu cei ai *DM*, separă pe *șerpar*¹ 'brîu, chimir' de *șerpar*² 'țipar, pasăre răpitoare'. La fel procedează și Al. Cioranescu, *DER*, nr. 7405. Dar cînd e vorba de etimologie, atît autorii *DLR* cît și cei menționați acum, recurg la explicația: din *șarpe* + *-ar*. În același mod procedează și autorii unor dicționare mai vechi: Scriban, *Dicț.*, s.v., CADE, s.v., Șăineanu, *DU*, s.v. Acesta din urmă, probabil sesizînd dificultatea semantică, face următoarea precizare despre *șerpar* 'cingătoare țărănească...': '...care se încolăcește în jurul pîntecului ca un șarpe'. Aceeași soluție etimologică este dată și de Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, București, 1978, p. 156. 'Probabil ulterior fazei în care diferențierea între cele două tipuri de cingători se făcea prin determinante [e vorba de *curea îngustă* de piele și *curea lată*], serie autoarea, au început să se folosească termeni științifici. Considerăm că cel mai vechi este derivatul pe terenul lb. române *șerpar* (<*șarpe* <lat. **serpes*, -is) 'cingătoare lată din piele'...'. Nu se spune însă nimic despre motivația sensului cu totul neobișnuit al derivatului de la *șarpe* și nici despre vechimea aproximativă a derivatului cu sensul 'brîu'.

Ca în numeroase alte exemple, perspicacitatea etimologică a lui H. Tiktin, *DRG*, s.v., se face simțită și în cazul termenului în discuție. După ce dă, sub I, sensul 'Meergrundel', iar sub II, 'breiter Ledergurt

der Bauern'. la etimologie scrie: „Anscheinend zu *şarpe*. Zur Bildung vgl. *pieptar*, *degetar*, *lăvicar*, etc.". Într-adevăr, cum vom arăta îndată, apropierea de *şarpe* este numai aparentă.

Etimonul este un echivalent mai vechi al actualului cuvânt german *Schärpe* 'legătură, bandă'. Termenul german a fost împrumutat, în două rînduri, din franceză, de fiecare dată cu sensuri întrucîtva diferite. Prima dată, prin secolul al XII-lea, vfr. *echerpe* 'die dem Pilger um den Hals hängende Tasche' (=geantă care-i atîrnă pelerinului de gît) a pătruns în germana medie literară (Mhd.) sub forma *schirpe* f. 'Pilgertasche', prin intermediul limbii olandeze medii. Etimonul cuvîntului francez vechi ar fi, după unii (Kluge-Mitzka, *EWDS*, p. 637), lat. *scripa*, lat. meroving. *scrippa* 'Pilgertasche' < lat. clas. *scripea* 'paner de papură, coş de nuiele'; după alţii (*REW*², 7989; E. Gamillscheg, *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*, p. 335; A. Dauzat, *Dictionnaire étimologique de la langue française*, p. 262-263), cuvîntul francic **skrepa* 'sacoche en bandoulière', v.nord. *skreppa* 'Tasche'. Prin extensiune, cuvîntul vechi francez a căpătat, în secolul al XIII-lea, sensul 'bande d'étoffe passée autour du corps', 'Gürtel'.

A doua oară, împrumutul termenului german din franceză s-a făcut prin teritoriul dialectului renan, şi anume în secolul al XVIII-lea. Acum, fr. *écharpe* avea sensurile 'die über Schulter niedergehende Binde', 'Armbinde (für einen verletzten Arm)' (Weigand-Hirt, *Dt. Wb.*, II, p. 679). Pătruns în germană, el a cunoscut variantele: *Scharp*, atestată la 1644, *Scharpe*, la 1652, *Scherpe*, la 1698, *Scharfe*, la 1716. Grafia actuală cu -ä-, *Schärpe*, datează din 1684. Neobişnuită este trecerea lui -p- la -f-, care se întîlneşte şi în varianta actuală din dialectul german de jos (niederdeutsch) *Scherf*. Ea apare şi în rusă, *şarf*, care a putut influenţa şi pe rom. *eşarfă* (Scriban, *Dict.*, s.v.), explicat, de obicei, numai prin fr. *écharpe*. Sensurile variantelor germane menţionate sînt cele ale cuvîntului francez. Noul împrumut din germană a trecut şi în olandeza modernă, în forma *sjerp*, precum şi în suedează, *skärp*. În ultimul caz, sensul este 'breiter Gürtel', ca în română.

La noi, cele mai vechi atestări datează din prima jumătate a secolului al XIX-lea: la 1823, în dicţionarul român-german şi german-român de Andreas Clemens, în acelaşi an, în *Dicţionariu rumanesc, latinesc şi unguresc*, la 1825, în *Lexiconul budan*. Spre

mijlocul secolului, atestările se înmulțesc (vezi *DLR*, s.v.). După cum se vede, primele surse provin din Transilvania, un indiciu că radicalul a pătruns din limba germană vorbită fie în așezările săsești, fie în cadrul instituțiilor statale (administrație, armată, etc.) austriece. Este foarte probabil că termenul a fost folosit în legătură cu uniforme civile sau militare. În această privință, informațiile sînt încă insuficiente. Sigur este însă faptul că în dialectul săsesc din nord, din zona Bistrița-Năsăud, termenul german *Schärpe* nu a devenit popular, căci lipsește în cele două dicționare foarte amănunțite ale lui Fr. Krauß. Nu știm care este situația în *SSW*, căci litera S încă nu a apărut. Atît doar putem spune că printre sinonimele lui *Gürtel*, în *SSW*, III, G, p. 342, apare și *Šärpar*, care, după aspect, pare a fi un împrumut din română.

Încă din primele atestări, cuvîntul românesc are sufixul *-ar*: *șerpar* (cf. *brăcinar*). Funcția sufixului *-ar* este în acest caz neobișnuită. Sufixul s-a alipit la un radical **șarpe*, **șerpe* „brîu lat de piele”, întocmai ca în *brăcinar* < **brăcirar* < *brăcire*+*ar*. Cele mai apropiate exemple sînt derivatele în *-ar* care denumesc un lucru de îmbrăcăminte aplicat la o parte a corpului, de tipul: *botar* ‘botnița căpăstrului’, *bucar* ‘curea de la ham așezată pe buci’, *copsar* ‘curea așezată peste coapsă’, *curar* ‘cureaua de la ham așezată pe cur’, *gîtar* ‘cureaua de la ham așezată pe gît’, *grebănar* ‘cureaua de la ham așezată pe spinare’, *șoldar* ‘cureaua de la ham așezată pe șold’, *vînar* ‘cureaua de la ham așezată pe vînă’. Mai pot fi adăugate *genuncher* < *genunchi*, *pieptar* < *piept*, *obrăzar* < *obraz*, etc. Desigur, *șerpar*, prin radicalul său, nu intră în această categorie, dar derivarea lui s-a făcut prin presiunea exemplului de mai sus, care, toate, sînt populare (v. G. Pascu, *Sufixe românești*, p. 83). Totodată, folosirea unui cuvînt *șarpe* cu sensul ‘centură lată de piele...’ provoca o confuzie supărătoare cu numele reptilei.

O cu totul altă valoare are sufixul *-ar* în *șerpar* cu sensurile ‘țipar’, ‘o specie de vultur care mănîncă șerpi’. Aici el s-a alipit radicalului cu sensul ‘Schlange’, fiind în bună vecinătate cu alte derivate în *-ar* de la nume de animale: *iepurar*, *șorecar*, *păsărar* ‘épervier’, mgl. *cirișar* ‘bot-gros’, mgl. *vișnar* ‘pasăre căreia-i plac mult vișinile’, *furnicar* ‘prigor, pasăre care se hrănește mai ales cu furnici’, *prundar* ‘pasăre care umblă pe prundul gîrlor’ etc. (G. Pascu, *op. cit.*, p. 81). Prin funcția diferită a sufixului și prin sensul

fundamental al radicalului, *șerpar* din acest grup este alt cuvânt decât cel discutat în paragraful precedent. Diferența a fost sesizată de lexicografii care au înregistrat un *șerpar*¹ și un *șerpar*². Aceștia însă, în virtutea aceluiași mecanism care a funcționat la nivelul gândirii populare - este vorba de etimologia populară -, au dat o explicație greșită termenului care are sensul 'centură lată de piele...'. Radicalul acestuia este, cum am arătat, germ. *Scharpe*, *Schärpe*+suf. -*ar*. În lucrările lexicografice viitoare, el va trebui tratat ca un cuvânt independent, fără nici un număr la umăr.

Originea germană a radicalului **șarpe*, **șerpe* 'curea lată de piele...' este probată și de răspândirea teritorială a rom. *șerpar*. După *ALR I*, întrebarea 1866 (material nepublicat), acesta formează o arie compactă în graiurile românești din centrul și sudul Transilvaniei (între Brașov și Sibiu). În punctul 798, Voineasa, jud. Vâlcea, a fost înregistrată și varianta *șelpar*, rezultată prin disimilație. Prin coloniștii ardeleni veniți în decursul secolului al XIX-lea, se explică mica arie descrisă de același termen și în partea centrală și de est a Dobrogei. Datele oferite de *NALR* vin să confirme extensiunea menționată, aducând și unele precizări noi. În afară de centrul și sudul Transilvaniei *șerpar* a mai fost înregistrat în Oltenia, prin Banat și Crișana, (v. Zamfira Mihail, *op. cit.*, p. 156 și 225, harta 16). Centrul de iradiere al cuvântului se află în jumătatea de sud a Transilvaniei, acolo unde, după datele *ALR*, sînt masate cele mai numeroase arii ale împrumuturilor de origine săsească/germană pătrunse în vorbirea populară românească (vezi mai sus, v. Arvinte, *op. cit.*, la nota 3, p.110.). Fiind vorba de un cuvânt care denumește un obiect adoptat ca accesoriu important al portului țărănesc al românilor, termenul *șerpar* a fost vehiculat prin meseriași, prin negustori și prin coloniștii transilvăneni în afara ariei inițiale în care a apărut.

În zona compactă din sudul Transilvaniei, împrumutul nu pare să fie mai vechi decât secolul al XVII – al XVIII-lea. Cam tot atunci pătrund în alte graiuri românești și termenii echivalenți: *chimir*, de origine turcească, și *tisău*, de origine maghiară. Primul formează arie prin Oltenia, Muntenia, și Moldova, al doilea prin Crișana, Maramureș și centrul Transilvaniei. Etimonul ultimului cuvânt, magh. *tűsző*, *tűsző* 'Geldgürtel', care, la rîndul său, provine din turc.osm. *k'isé*, *k'esé* 'Beutel, Tasche', nu-i atestat în maghiară

înainte de prima jumătate a secolului XVI-lea (Lajos Tamás, *EWUR*, p. 787). Ca și *căntar* ‘căpăstru’, ‘căpețea’, menționat mai sus, *tisău* este, în ultimă instanță, un cuvânt turcesc osmanlîu, dar care n-a pătruns direct în graiurile transilvănene. Datarea relativ tîrzie a tuturor celor trei sinonime (*șerpar*, *chimir*, *tisău*) stă, desigur, în legătură cu vechimea, de asemenea nu prea mare, a obiectului. Repartiția teritorială a noilor denumiri corespunde unor situații cunoscute: termenul de origine turcească formează arie în Țara Veche, iar dincolo de munți îi corespund denumiri de origine germană/săsească sau maghiară. Însăși această repartiție reprezintă o probă cu privire la caracterul recent al respectivelor împrumuturi.

Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. Etimologia cuvântului *șuslete**

Din cauză că etimologia acestui termen popular și regional, cu numeroase variante fonetice, nu este cunoscută, autorii dicționarelor românești au fost nevoiți să-l înregistreze în moduri foarte diferite, optînd, la întîmplare, pentru una sau alta din realizările sale dialectale. Astfel, varianta din titlu se întîlnește în *DLRM*, 1958, în *DEX*, 1975, și în *DLR*, litera Ș, 1979. În alte dicționare, mai vechi, întîlnim însă alte forme. Astfel, L. Șăineanu, *DU*, ed. a IV-a, p. 590, dă ca formă de bază varianta *șișlete* (de genul feminin), considerînd pe *șuslet* (de genul neutru) ca variantă a celui dintîi. Cuvîntul este însoțit de formula: „Origine necunoscută”. H. Tiktin, *DRG*, vol. III, p. 601, dă patru variante: *șișlét*, *șișléte*, *șișlét* și *șuslét*, toate de genul masculin. Tiktin nu cunoaște în cazul niciuneia din variantele menționate forma de plural. El precizează că aria de răspîndire se află în Oltenia și Muntenia, consemnează în continuare sinonimele *codirlă* și *chelnă*, traducînd apoi termenul în germană prin „Wagen-, Schoßkelle”. El încheie micul său articol cu formula „Et. unbek.”. I.A. Candrea, *CADE*, p. 1251, optează pentru varianta *șișlete* ca frunzașă în serie, după care, tot în titlul cuvîntului, adaugă, cu litere ceva mai mici, variantele *șuslete* și *șusleț*. Aceste substantive sînt, după autor, de genul masculin. Răspîndirea teritorială este limitată numai la Oltenia. Definiția este rezolvată prin trimiterea la sinonimul *codirlă*, în timp ce din citatul provenit din scrierile lui Ion Ionescu de la Brad, anume „șișlete sau chilnă este fundul carului dinapoî”, rezultă că există și al doilea sinonim, *chilnă*. Pluralul nu este notat. În sfîrșit, pentru A.Scriban, *Dicț.*, p. 1291, forma de bază ar fi *șusleț*, substantiv de genul neutru, cu pluralul *șuslețe*. Răspîndirea teritorială este foarte neprecisă: „Vest” (în loc de Oltenia). Este consemnată și varianta oltenească *șișlete*, de genul masculin, iar etimologia, ca în toate celelalte dicționare, lipsește.

Cum e și normal, cele mai multe informații despre cuvînt se găsesc în *DLR*. Aici se arată că *șuslete* are două sensuri, de fapt foarte

*Apărut în „Kurier der Bochumer Gesellschaft für rumänische Sprache und Literatur”, 15, Bochum, 1990, p. 186-194.

apropiate: 1. (Oltenia, Muntenia) „Codîrlă (la căruță)”, 2. (Oltenia, Muntenia și prin sudul Transilvaniei.) „Grătar pentru nutreț fixat deasupra ieslei, la peretele grajdului”. Al doilea sens a fost dedus din materialul dialectal adunat de Sever Pop, în *ALR I*, întrebarea 782 (nepublicat). Acest sens a fost înregistrat în opt localități din Oltenia, în 6 din partea de vest a Munteniei și într-un punct din sud-vestul Transilvaniei (pct. 831, Petroșani, Livezeni, jud. Hunedoara). Din materialul *ALR I*, precum și din alte surse dialectale, au putut fi consemnate următoarele variante fonetice și morfologice: *șușlét*, *șușleț*, s.m. (plural și neutru, *șușlețe*), *șușulét*, *șurlét*, pl. *șurléțe*, s.n., *șusléte* (1839, Valian), s.m., *șisléte*, *șleț*, *sislét*, *suslét*, pl. *suslețe*, *suşleț*, pl. *suşlețe*. Dacă luăm în considerație și variantele date mai sus, din dicționare, numărul realizărilor fonetice este aproape de 15. Faptul se explică prin caracterul cu totul special al termenului în discuție. Este un cuvînt rar folosit, popular, regional și fără familie de cuvinte. Din această cauză, asupra lui acționează tot felul de factori modificanți: etimologia populară, fenomene fonetice accidentale (haplologia, metateza, asimilația, disimilația etc.).

Datele despre cuvînt cunosc o îmbogățire substanțială în urma anchetelor pentru noile atlase lingvistice regionale românești. Deocamdată nu dispunem decît de cele cuprinse în vol. al IV-lea, h. 652, al *NALR- Oltenia* (hartă este intitulată *codîrlă*). Ele vor putea fi completate cu informațiile din atlasul Munteniei și din cel al Transilvaniei. La întrebarea indirectă „Cum îi spui la aceea pe care o legi în partea de dinapoi a carului sau a căruței și în care pui fîn cînd pleci la drum?”, informatorii olteni au răspuns cu termenul de care ne ocupăm în marea majoritate a punctelor studiate (aproximativ 75-80 de atestări, din 100 posibile; în 17 localități n-a fost pusă întrebarea, în altele nu-i cunoscut obiectul și nici cuvîntul).

Din punctul de vedere al modului în care se prezintă vocala din silaba inițială neaccentuată, graiurile oltenești se grupează în două mari arii. Prima, în care această vocală este *-u-*, (*șuș-*, *șuj-*, etc.), apare ca o fâșie de-a lungul Oltului, începînd din nordul provinciei, și mergînd pînă la vărsarea acestui rîu în Dunăre. Lățimea ariei este mai mare în dreptul Craiovei și mai la sud de acest oraș. Aria cuprinde și jumătate de sud a văii Oltețului. Numărul punctelor se ridică la cifra de 25. Această variantă mai apare însă și într-un punct izolat, 947, Cîlnic, Pieptani, jud. Gorj (*șuș-*). În restul de puncte,

diseminate pe cea mai mare parte a provinciei (peste 50 de puncte), a fost înregistrată aproape compact varianta în care vocala neaccentuată din silaba inițială este *-i-* (*șiș-*, *șij-*). Datorită rostirii dure a lui *ș-*, mai cu seamă în graiurile oltenești din partea de sud, acest *-i-* apare și ca *-î-* (*șiș-*). Localitățile în care nu a fost pusă întrebarea se află în partea de nord-vest a Olteniei, precum și în colțul de nord-est.

O altă chestiune de natură fonetică se referă la rostirea consoanei finale din silaba inițială. În cea mai mare parte a ariei oltenești a fost notată realizarea *-ș-* (*șiș-*, *șuș-*). Însă, într-o zonă situată mai cu seamă în partea de sud, de-a lungul Dunării, iar înspre nord trecând dincolo de Craiova, cu prelungiri spre nord-est pînă la Olt, acest *-ș-*, din grupul *-șl-*, printr-un fenomen cunoscut de acomodare, apare sonorizat. Avem în această arie realizările următoare: *șujléte*, *șijléte*, *șîjléte*, care lipsesc, toate, din inventarul *DLR*. Sonorizarea lui *-ș-* a mai fost înregistrată și într-o arie nordică și nord-estică, formată din 6 puncte. Și aici sînt cunoscute toate aceste trei variante.

În afară de tipurile fonetice de mai sus, care formează, de regulă, arii mai mult sau mai puțin întinse, harta din *NALR- Oltenia* mai conține și cîteva realizări singulare. Astfel, în pct. 962, Ostrovu Mare, și în pct. 964, Padina Mare, ambele din jud. Mehedinți, a fost notată varianta în care consoana de la limita primei silabe nu este *ș*, ci *s*: *șisléte*, variantă consemnată și în *DLR*. Acest *-s-*, cum se va vedea îndată, este etimologic, în sensul că există în radicalul din limba din care provine acest cuvînt. Mai apar în materialul atlasului oltenesc și niște variante cu *ș'* (muiat), fie în cazul cînd acesta este medial, *șiș'léte* (pct. 966, Vlădaia, jud. Mehedinți), fie în amîndouă cazurile, *ș'uş'léte* (pct. 934, Balș, jud. Olt). O singură dată a fost notată varianta *șuşuléte* (pct. 910, Zmeurătu, jud. Vîlcea), cu pluralul *șuşuléță* (alături de sinonimul *codărie*), variantă atestată și în *DLR*: *șuşulét* și *șuşuleț* (ultima în *ALR I/782*, pct. 880, Mîrșani, jud. Dolj).

Din punct de vedere morfologic, materialul *NALR- Oltenia* arată că în cele mai multe localități cuvîntul este de genul masculin: (un) *șuşléte* (*șișlete*, *șîjléte* etc.) ~ (doi) *șuşlét* (*șișlét*, *șîjlét* etc.). Există însă și (un) *șuşlét* ~ (două) *șuşléte* (s.n.), în cinci localități din nord-estul Olteniei (jud. Vîlcea). Nu a fost notată o formă de feminin, admisă de L. Șăineanu.

Etimonul tuturor variantelor menționate, neidentificat pînă acum de nici un dicționar, este cuvîntul german săsesc din Transilvania *šōs-letər* (= germ. lit. *Schoß-leiter*, combinație care însă nu-i curentă în limba scrisă și în alte dialecte germane). Termenul săsesc are ca echivalente în germana literară (Nhd.) cuvintele *Wagenkelle* și *Schoßkelle*. Fr. Krauß, *Hwspr.*, p. 824-825, definește săs. *šōs-letər*, care-i cunoscut în regiunea din jurul Reghinului Săsesc, în modul următor: „vorne u. hinten am Wagen angebrachter versetzbarer Schlag, Schoßkelle” (= codîrlă, partea din față sau din spate, mobilă, a unui car sau a unei căruțe). În continuare, Fr. Krauß precizează că partea din spate este fie încovoiată, fie dreaptă, dînd apoi mai multe exemple de cuvinte compuse săsești în care *šōs-letər* intră ca element de bază. Același autor, în *Trepp. Wb.*, p. 880, înregistrează forma *schueß-letər*, pe care o definește astfel: ‘Schoßkelle, Querleiter hinten am Wagen, in der Regel mit gebogenen Holmen’ [= codîrlă, loitră transversală în spatele carului (căruței), de regulă cu carîmbii arcuiți]; ‘Querleiter hinten am Wagen mit geraden Holmen zur Verlängerung des Wagenbodens’ [= loitră transversală în spatele carului (căruței) cu carîmbii drepți, cu care se poate prelungi fundul carului]. Pentru același obiect, dialectul săsesc nordic mai dispune și de sinonimul săs. *kēsckki*, **kēsckər*, literarizat *Köschchen* (*Trepp. Wb.*, p. 566; *Hwspr.*, p. 504). În *SSW*, V, K, p. 151, sînt înregistrate încă multe alte variante dialectale sudice ale acestui cuvînt. În privința etimologiei, unii lingviști sași (G. Kisch) l-au apropiat de rom. *coș*, alții (Krauß, apoi autorii dicționarului *SSW*) preferă apropierea de un cuvînt asemănător din dialectul austriac, care provine direct din sl. *košī*.

Vom începe scurta analiză a elementelor care compun cuvîntul săsesc de la baza rom. *șușlete* cu unele lămuriri privind cel de al doilea element: *-letər* (*-letter*). Acesta este reprezentantul în dialectul săsesc transilvănean a germ. *Leiter* ‘scară’, ‘loitră de car’ (cf. mhd. *leiter(e)*, ahd. *leitara*, dintr-o formă mai veche **hleitara*, care presupune un radical germanic **hlai-drī*, cu corespondenți pe plan indoeuropean în vechea greacă, vechea lituaniană, vechea irlandeză etc.) (Fr. Kluge, *EWDS*¹⁹, p. 434). Germ. *Leiter*, în forme mai apropiate de cele din Mhd. și Ahd., a pătruns în diferite limbi din centrul și estul Europei: scr. *lojtra*, *lotra*, bg. *ritla*, ucr. *luitra*, polon. *letra*, magh. *lajtra* (Scriban, *Dicț. s.v.*, care menționează și varianta

germană carintiană *loitr*; Lajos Tamás, *EWUR*, p. 507-508, pledează pentru originea din maghiară a rom. *loitră*). Prin urmare, grupul de silabe *-léte*, din *șușléte*, nu conține cumva sufixul *-ete*, care în Oltenia este foarte productiv, ci este al doilea element din săs. *šös-letər*, din care însă *-r* a dispărut în urma apropierii acestui cuvânt de cele care în graiul oltenesc se termină în *-ete*. Astfel, împrumutul a fost încadrat la declinarea a III-a. Totodată, din punct de vedere al etimonului, *-lete* este în ultimă instanță același cuvânt cu *loitră*, numai că fiecare din ele a avut o altă istorie.

Combinarea săs. *letər* (nhd. *Leiter*) cu săs. *šös* (nhd. *Schoß*) pare să caracterizeze dialectul săsesc din Transilvania. Drept model au servit germ. *Schoßkelle* și *Wagenkelle*. Primul dintre aceste cuvinte conține silaba întâia din rom. dial. *șușlete* (*șișlete* etc.). Elementul al doilea din ambele cuvinte germane este etimonul cuvântului dialectal și popular românesc *chelnă* (*chilnă*), care are cam același sens ca *șușlete*. Din această cauză, ne vom opri puțin asupra ambelor cuvinte germane.

Termenul propriu, obișnuit, cel mai cunoscut și mai folosit pentru a denumi realitatea de care ne ocupăm este, în limba germană, *Schoßkelle*. El este definit după cum urmează: 'korbartiger Fuhrmannssitz vorn am Lastwagen, früher Behältnis zum Gepäck hinten am Postwagen' (=scaunul în formă de coș, la căruță, pe care stă vizitiul; altădată, loc de bagaje în spate la poștalion). Prima atestare datează din secolul al XVII-lea (1697). Cam în același timp este atestat și sinonimul *Wagenkelle* (în 1691). Elementul *Schoß* apare în combinație cu *-lade* în germana literară medie târzie (Spät-mhd.) în forma *schoßlade* f. 'Schublade' (= sertar) sau și singur, (das) *Schoß* 'Schublade, Schubkasten', ambele cuvinte atestate începând din secolul al XV-lea. *Schoß* este din aceeași familie cu vb. *schießen*, și anume el reflectă un sens mai vechi al acestuia, anume 'a împinge' (schieben), sens atestat în secolul al XVI-lea în terminologia brutăriei, în expresia *Brot in den Ofen schießen* 'a băga (a împinge) pâinea în cuptor'. Deci, inițial, cuvântul *Schoß* denumea un sertar care se împingea în lada de la căruță, pe care ședea vizitiul (Fr. L. K. Weigand, *Dt. Wb.*, p. 783). Această ladă avea, desigur, forma unui coș, a unui vas de scos apa, sens care este propriu cuvântului german *Kelle*, alături de alte sensuri mai mult sau mai puțin înrudite, și anume: 2. 'breiter, tiefer Löffel mit langem Stiele'

(=polonic, lingură lată și adîncă cu coada mare) și 3. ‘mistrie’ (Weigand, *Dt. Wb.*, I, p. 1021). Etimologia cuvîntului german nu-i clară, după Weigand. La Kluge, *EWDS*, p. 363, *Kelle* este dedus dintr-un radical germanic **kaljō* f., iar acesta este derivat dintr-o rădăcină verbală indoeuropeană cu sensul ‘schabend aushöhlen’ (=a scobi răzuind). Așadar, *Schoßkelle* trebuie să fi fost la început un fel de coș cu sertare, în partea dinaintea căruței, pe care ședea vizitiul. În limba germană, cuvîntul *Kelle*, izolat, nu are sensul de care vorbim. Din această cauză, rom. *chelnă* (*chilnă*), care provine, direct sau indirect, din germ *Kelle*, a fost, de fapt, detașat din cuvintele compuse germane *Schoßkelle*, respectiv *Wagenkelle*. Detașarea a putut avea loc în alte limbi vecine cu româna: ceh. *kelna*, polon. *kielnia*, ucr. *kelnia*, care, toate, provin din germ. *Kelle*. O derivare a cuvîntului românesc, în graiurile românești transilvănene, din săsește, cum presupun autorii *DA*, s.v.) nu este exclusă, deși în acest dialect termenul nu este popular, ci preluat din germana literară și folosit numai cu sensul ‘mistrie’ (*SSW*, V, K., p. 96). În cuvîntul compus săsesc *šōs-letər*, primul element a putut avea la început sensul originar al germ. *schießen*, acela de ‘a împinge’, dacă ținem seama de faptul că această parte a carului (sau căruței) este un fel de loitră cu carîmbii strîmbi, care se poate împinge înainte și înapoi, micșorînd sau mărind, după nevoie, coșul carului. Cuvîntul săsesc a putut, deci, însemna, la început, ‘loitră mobilă, care putea fi împinsă înainte și înapoi’.

Cea mai veche atestare a cuvîntului de care ne ocupăm, în varianta *șusléte*, pare a fi din anul 1839, din Vaillant (Valian), *Vocabular purtăreț român-franțozesc...*, București. Fără îndoială că împrumutul a putut avea loc cu mult timp înainte.

Intrînd în română, etimonul săsesc *šōs-letər* a cunoscut o serie de modificări fonetice. Mai întîi, cum s-a mai spus, *-r* a dispărut sub influența numeroaselor derivate românești (oltenești) cu sufixul *-ete*. Apoi accentul, care în etimonul săsesc era pe prima silabă, s-a mutat pe silaba a doua, medială, ferind vocala de acolo, *-é-*, de alte transformări ulterioare. În schimb, primele trei sunete din silaba inițială neaccentuată au cunoscut, cum s-a văzut mai sus, tot felul de transformări, a căror succesiune este greu de reconstituit. O primă separare s-a produs între variantele care au vocala neaccentuată din prima silabă *-u-* și cele care au *-i-*. În etimon era însă *-ō-* accentuat.

Devenind în română neaccentuată, vocală *ō*, cu o rostire închisă în etimonul săsesc, a putut fi substituită prin *-u-*. A intervenit în această schimbare și jocul obișnuit în română între *-o-* și *-u-* neaccentuați, care poate fi ilustrat printr-o sumedenie de exemple (cf. *șușoti* – *șoșoti*, *șușoi* – *șoșoi*, *șușea* – *șosea* etc.). Mai greu de explicat este substituirea lui *-o-*, din săs. *šōs-*, sau a lui *-u-*, din olt., munt. *șuș-*, prin *-i-*, *șiș-*. În cazul în care originea acestui *-i-* nu se află în vreun grai săsesc, schimbarea s-a datorat influenței unor dublete românești ca *șuștar* – *șiștar*, *șușanea* – *șișanea*, *șușcăvi* – *șișcăvi*, *șuștoacă* – *șiștoacă*, *șuștor* – *șiștor*, *șușoarcă* – *șișoarcă*, *șuștav* – *șiștav* etc. Prin presiunea exercitată de aceste cuvinte cu *șuș-* sau *șiș-*, se explică, totodată, și înlocuirea lui *-s-*, din săs. *šōs-*, prin *-ș-*: *șuș-*, *șiș-*. Apariția grupului consonantic *-jl-*, în *șujléte* etc., a fost discutată mai sus. Rezultă din cele spuse pînă acum că varianta care ar trebui „literarizată”, ținîndu-se seama de etimon, este *șusléte*. De altfel, această variantă este și cea mai veche cunoscută, fiind înregistrată ca atare în dicționarul „purtăreț” al lui Vaillant, din 1893.

Originea săsească a unui cuvînt din cîmpul semantic legat de mijloacele de transport (carul, căruța, harnașamentul etc.) nu este ceva neobișnuit în istoria lexicului românesc. În lucrarea *Die deutschen Entlehnungen in der rumänischen Mundarten*, Berlin, 1971, la p. 163, am grupat mai multe exemple de acest fel. De asemenea, în aceeași lucrare la p. 69-74, sînt prezentate ariile unor elemente lexicale de origine săsească pătrunse în graiurile oltenești și muntenești care sînt vorbite de o parte și de alta a Văii Oltului. Pe această vale, în evul mediu, se afla una din principalele artere comerciale care venea dinspre Orient, trecea prin centrele săsești din sudul Transilvaniei, și mergea mai departe spre centrul Europei. Graiurile românești din această regiune, în urma contactului intens, de natură economică, cu vorbitorii dialectului săsesc, au împrumutat din graiul acestora o serie de denumiri de obiecte pe care nu le întîlnim în alte graiuri dacoromânești. Poate că în acest sens a avut un rol și stăpînirea austriacă asupra Olteniei de la începutul secolului al XVIII-lea, carc, însă, a fost de o scurtă durată¹. Numărul

¹ Pentru elementele germane din graiul oltenesc în timpul stăpînirii austriace a Olteniei, vezi studiul lui C. Frîncu, *Neologisme juridico-administrative în documentele din Oltenia din timpul administrației austriece (1718-1739)*, în SCL, nr.

cuvintelor de origine germană săsească ale căror arii dialectale se află în zona indicată este cu mult mai mare decât am putut cu arăta în lucrarea menționată. În materialul *NALR- Oltenia*, am găsit încă multe exemple în acest sens. Menționez din volumul folosit, al IV-lea, numai două hărți: 648, pentru termenul *lană* (la căruță), și 681, pentru termenul *moldă* 'dejă, vas de lemn etc.'. Originea germană săsească a acestor cuvinte este indiscutabilă. Numărul lor ar crește simțitor dacă s-ar întreprinde o cercetare aprofundată a materialului dialectal extrem de bogat pe care îl conțin noile atlase lingvistice românești.

Exemplul oferit de harta cu *șusléte*, din atlasul oltenesc, nu constituie, prin urmare, o excepție.

4, 1985, p. 307-319, nr. 6, 1985, p. 495-506; id., *Elemente germane (austriece) în Cronica Banatului de Nicolae Stoica de Hațeg*, în *ANL*, t. XLIII (1997), p. 113-124.

*Atlasul lingvistic român și cercetările etimologice. În legătură cu originea cuvintelor bucușă, buceă**

Cu toate că în ultimul timp cercetările etimologice au fost în mare măsură neglijate de lingviști, în favoarea studiilor teoretice, importanța acestui domeniu al faptelor concrete, privite din perspectiva istorică, pentru dezvoltarea generală a lingvisticii nu poate fi contestată încă de nimeni. Se poate spune, împreună cu Al. Graur, că „orice lucrare de lingvistică, din orice ramură a științei noastre și cu orice subiect, se sprijină, conștient sau nu, pe etimologie”¹. Astfel stînd lucrurile, se înțelege că munca de descoperire sau de rectificare a etimologiei cuvintelor trebuie astăzi reluată, paralel cu efortul de a introduce aici metodele de cercetare dezvoltate în timpul nostru.

Dintre acestea, am putea aminti încercarea justificată de a studia originea cuvintelor din punctul de vedere al lingvisticii structurale, prin urmărirea modificărilor formale și semantice ale acestora în cadrul «cîmpurilor» onomasiologice, semantice și noționale din care fac parte, fără a neglija independența relativă a fiecărui element și raportul lui cu realitatea obiectivă².

O strînsă legătură există între metoda onomasiologică și metoda geografică de studiere a limbii, concretizată în atlasele lingvistice ale diferitelor idiomi. Ne referim în primul rînd la materialul lexical al acestor lucrări. Se știe, de altfel, că înmulțirea studiilor de onomasiologie a fost determinată, în mare măsură, de apariția diferitelor atlase lingvistice, în care și-a găsit o largă utilizare și metoda mai veche numită «Wörter un Sachen».

Dar importanța atlaselor lingvistice pentru studierea lexicului mai rezultă și din alte considerente. Între aceste lucrări și cercetările

* Apărut în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, 1965, p. 19-24.

¹ Vezi Al. Graur, *Etimologii românești*, București, 1963, p. 7-8

² Vezi K. Baldinger, *L'étimologie hier et aujourd'hui*, în „Cahiers de l'Ass. Lat. des études fr.”, 11, (1959), passim; U. Ricken, *Onomasiologie oder Feldmethode? Bemerkungen zur Methode einiger neuerer wortkundlicher Arbeiten*, în „Beiträge zur romanischen Philologie”, I. Jahrgang, Berlin, 1961; V. Arvinte, *Din terminologia corpului omenesc: șold, coapsă, pulpă (pe baza ALR). Încercare de analiză structurală a lexicului*, în SCL XIV, București, nr. 4, 1963.

etimologice în special există un strîns raport, din care pot fi reliefate cel puțin două aspecte esențiale. Pe de o parte, cunoașterea etimologiei cuvintelor este hotărîtoare pentru înțelegerea și interpretarea justă a datelor cuprinse de hărțile lexicale (dar și fonetice și morfologice etc.). Pe de altă parte, și aceasta ne interesează îndeosebi aici, atlasele lingvistice constituie, la rîndul lor, instrumente prețioase de lucru pentru etimologist.

În legătură cu primul aspect, se știe că pe hărțile lexicale sînt grupate în mod sinoptic majoritatea denumirilor de care dispune o limbă, la un moment dat, pentru o anumită noțiune (mai corect ‘reprezentarea lingvistică’)³. Ariile descrise de acestea, interpretate din perspectiva istorică, diacronică, adică avîndu-se în vedere etimologia cuvintelor, pot da indicații interesante asupra diferitelor stratificări lexicale, survenite în evoluția acelei limbi, asupra concurenței dintre anumite sinonime în zonele de interferență etc. De o mare însemnătate este acest studiu pentru cunoașterea contactelor limbii în discuție cu limbile altor popoare vecine sau a grupurilor etnice stabilite temporar, unele definitiv, în decursul istoriei, pe teritoriul lingvistic respectiv. Această metodă, cunoscută sub numele de „geologie lingvistică”, a putut aduce contribuții valoroase nu numai în domeniul istoriei limbii, ci și în cel al istoriei propriu-zise a poporului care vorbește acea limbă. Ea se bazează, în primul rînd, pe cunoașterea cît mai precisă a etimologiei cuvintelor.

În lingvistica românească, problema extensiunii teritoriale a elementelor împrumutate din diferite limbi, adică a așa-numitelor straturi lingvistice, a fost abordată, pe baza materialului din *ALR*, de mai mulți cercetători. S-a putut, astfel, vedea că izoglosele unor elemente împrumutate dintr-o anumită limbă, fără a se suprapune perfect, acoperă, de regulă, numai un anumit teritoriu. Ca să dăm numai cîteva exemple, elementele ucrainene formează arii în partea de nord-est a țării, cele sîrbești sînt atestate mai ales în Banat și în regiunile limitrofe cu această provincie, împrumuturile de origine turcească și neogrecescă numai arareori trec dincolo de linia Carpaților, cele maghiare mai noi se grupează îndeosebi în partea de

³ Pentru conceptul de ‘reprezentare lingvistică’, mult mai precis și, deci, mai potrivit pentru realitatea la care se referă, vezi K. Ammer, *Einführung in die Sprachwissenschaft*, Bd. I, Halle (Saale), 1959, 57 și urm.

nord-vest a României. Chiar și neologismele limbii literare de origine latină și romanică, pătrunse în graiurile populare, sînt atestate de *ALR* numai în Moldova și Muntenia. Există, fără îndoială, și numeroase excepții, pentru că nu toate împrumuturile s-au produs neapărat pe calea contactului direct dintre popoare. Principiul stabilit de J. Gilliéron că fiecare cuvînt își are istoria sa proprie se verifică adeseori și cu materialul din *ALR*.

Pentru cercetările etimologice, și cu aceasta trecem la al doilea aspect menționat mai sus, concluziile scoase din analiza răspîndirii teritoriale a diferitelor cuvinte sînt adesea de cea mai mare însemnătate. Fără a mai insista asupra laturei teoretice a chestiunii, voi încerca mai degrabă să o ilustrez direct, luînd în discuție originea cuvintelor *bucșă* și *buceá*, în lumina datelor oferite de *ALR*. Exemplele acestea sînt potrivite și pentru că dicționarele noastre prezintă explicații etimologice contradictorii.

Sensul fundamental al acestor două cuvinte este ‘țevă de fier băgată în butucul roții, care se învîrtește pe osia carului sau a căruței’. Celelalte șase sensuri secundare notate în *DA* nu sînt prea depărtate de cel fundamental.

A. de Cihac, II, p. 31, îl explică pe *bucșă* (cu varianta *bocșă*) ‘boît (de fer) de la rue’ din pol. *buks, buksa* ‘idem’, după care înșiră corespondentele v.sl. *bukva*, v. germ. *buhśá, puhsa*, etc., germ. *büchse*, lat. med. *buxis*, lat. *pyxis*, după care trimite la *pușcă*. Termenul *buceá* nu este înregistrat.

H. Tiktin, *DRG*, discută cuvîntul *bucșă* sub *buceá* ‘Radbuchse, -büchse (metallenes Futter der Radnabe)’. *Buceá*, cunoscut în graiul din Muntenia, vine “probabil” din lat. **buccella*, un derivat de la *bucca* ‘gură’. Despre *bucșă*, cunoscut în graiul moldovenesc, spune însă că “ist deutsch *Büchse* (auch poln. *buks, buksa*, ruth. *bukś*)”. Din această cauză nu putem înțelege de ce el tratează aceste două cuvinte la un loc.

Această confuzie este dusă mai departe de I.-A. Candrea, *CADE*. El spune că *bucșă* = *buceá*, pe acesta din urmă derivîndu-l din lat. *buccella*, fără a mai pomeni pentru *bucșă* formele ucrainene, poloneze sau germane.

Întocmai ca Tiktin și Candrea, autorii *DA* îl discută pe *bucșă* sub *buceá*, acesta din lat. *buccella*, -am ‘guriță’. “Formele *bucșă* și *bocșă*, se arată în continuare, par a fi influențate de pol. *buks, buksa*

‘boîte du moyen de la roue’, rut. *bukš* și de germ. *Büchse*”. Este reluată, prin urmare, etimologia lui Tiktin.

Dimpotrivă, după A. Scriban, *Dict.*, *buceá* nu poate fi explicat prin lat. *buccella*, ci este un diminutiv al lui *bucșă*, care vine din ucraineană, polonă, respectiv germană.

În sfârșit, *DLRM* tratează separat aceste cuvinte, îl derivă pe *bucșă* din *buceá* (influențat de ucr. *buksa*)”, iar pe *buceá* din lat. *buccella* ‘guriță’.

Au fost prezentate amănunțit părerile autorilor de dicționare pentru a se vedea că pentru ei raportul dintre aceste cuvinte este cât se poate de neclar. Explicația lui L. Șăineanu, *DU*, mai apropiată de adevăr, va fi menționată mai jos.

ALR SN, II, dedică acestor cuvinte harta nr. 342, intitulată *bucșă*. Termenul *bucșă* mai apare și în *ALR SN*, I, hărțile 160, *cep* (*la grindeiul morii*), 161, *broască* (*sub cepul grindeiului*), 169, *buric* (*în piatra stătătoare*), iar *buceá* în *ALR SN*, II, h. 341, *cercuri* (*pe butucul roții*). Pe baza lor am alcătuit harta alăturată.

Prima constatare este că *bucșă* și *buceá* alcătuiesc arii dialectale distincte, ceea ce înseamnă că avem a face cu două cuvinte diferite, care numai întâmplător au sensul fundamental asemănător. Urmează că explicațiile etimologice bazate pe identificarea lor nu sînt întemeiate.

Mă voi ocupa mai întâi de cuvîntul *bucșă* și apoi de *buceá*. Înrudite etimologic cu primul sînt și *pușcă* “id.”, *picsă* “id.”, din unele graiuri din vestul țării (Crișana, Banat). Ele vor fi aduse, de asemenea, în discuție.

bucșă formează o arie compactă în Moldova, Dobrogea, estul Munteniei, Transilvania propriu-zisă, cu excepția părții de sud, Maramureș, Bucovina. El mai apare în pct. 833, din sudul regiunii Hunedoara, cu forma *bócșă* (aici se spune și *bușé*, *bușéle* = *buceá*). În pct. 95, din Munții Apuseni, a fost înregistrată varianta *bópsă*, *bópsș*. Celelalte accepții ale termenului în discuție, notate în alte hărți ale *ALR*, menționate mai sus, nu se depărtează prea mult de sensul fundamental.

În privința etimologiei, au dreptate autorii de dicționare care l-au apropiat de ucr. *bukš*, pol. *bukš*, *buksa*, din germ. *Buchse*, *Büchse*, cu precizarea că celălalt sinonim, *buceá*, trebuie lăsat deoparte. Această explicație este sigură pentru graiurile din nord-estul țării și chiar

pentru estul Munteniei. În Dobrogea cuvîntul trebuie să fi ajuns prin intermediul moldovenilor, veniți acolo într-un număr destul de mare. Mai greu se poate explica însă prezența termenului în centrul Transilvaniei, în sudul regiunii Hunedoara și în Munții Apuseni, unde, cum se știe, influența ucraineană nu s-a extins⁴. O ipoteză ar fi circulația cuvîntului, împreună cu obiectul, și în afara zonei în care a avut loc contactul lingvistic direct româno-ucrainean.

Dar pentru ultima regiune mai poate fi avut în vedere și un alt considerent, anume existența cuvîntului și în graiurile săsești din Transilvania. Corespondentele săsești actuale sînt *Biss*, *Buss*, care, printre altele, au și sensul 'Futter einer Wagennabe' (= bușă). Ele nu ne ajută însă prea mult. În schimb, documentele săsești medievale atestă forme mai apropiate de rom. *bucșă*. Astfel, sub *Biss*, A. Schullerus, *SSW*, I, p. 800, înregistrează, alături de formele *pix*, *pixen*, influențate de lat. med. *pixa*, și variantele *büxen* (1559), *Büchsen* (sec. al XVI-lea), *buxen* (1478, de două ori), *bwxs* (1550), *pwxcn* (1514), *bwxcn* (1478). Toate au sensul 'flintă', 'pușcă'. Sub *Buss* (< ahd. *buhsa*, mhd. *bühse*), cu sensul (3) 'eine hölzerne Röhre zu einer Wasserleitung' (1547); *Bwszyn* (1548); 'zu den Brunnen B u z z e n lassen zu machen' (1672). Interesant e amănuntul că în cea mai veche atestare a rom. *bucșă* (anul 1588) apare același sens legat de construcția fîntînilor: "444 de bucși de fîntînă, de oțel" [*CB*, I, 135, vezi *DA*, s.v. În antroponimicul *Bucșe pitariul*, cuvîntul este atestat în anul 1489; cea mai veche atestare este din 1482 (H. Tiktin, *DRG*², sub *bucea*)]. Ținînd seama de toate acestea, pentru graiurile din centrul și sud-vestul Transilvaniei putem să admitem, în cazul lui *bucșă*, și o filieră săsească.

În patru puncte din partea de nord-vest a României, acolo unde influența maghiară asupra graiurilor românești este foarte puternică, în loc de *bucșă* apare forma *púșcă*; *púșt'i dă rôtă*, pct. 316; *púșca d'im butúc*, pct. 279; *púșcă*; *púșt'e*, pct. 334; *púșcă*, pct. 325. Precizările informatorilor (*de roată, din butuc*) tind să evite omonimia cu *pușcă* 'armă', care are în română o origine multiplă (magh. *puska* 'Flinte', 'Geschütz', sl. *pušika*, din v. germ. *puhsa*,

⁴ Recent, problema a fost reluată de G. Mihăilă, *Contribuții la stabilirea împrumuturilor slave în limba română (pe baza Atlasului lingvistic român)*, în „Romanoslavica”, VII (Dialectologie), București. Pentru răspîndirea unor împrumuturi ucrainene, vezi hărțile de la p. 46, 47.

buhsa. sîrb., ceh. *puška*, pol. *puszka*, rus. *пушка* 'tun'). *Pușcă* 'țevă de fier băgată în butucul roții' trebuie să fie de origine maghiară⁵.

Înrudită etimologic cu *bucșă*, *pușcă* este forma *picsă*, *picsuri* (formă de plural neobișnuită), notată în pct. 29 din Banat, alături de *picsa* din pct. 25 de limbă sîrbă. În acest caz trebuie admisă o filieră sîrbească, scr. *piksa* 'Büchse, Dose, Almosenbüchse', *piksla* "id.", *picsna*, care, după H. Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*, Berlin, 1958, p. 172, provin din „bair.-öster. *Püchse*, mdal. meist *bicks'n*, bzw. aus der entsprechenden Deminutivform *piksl*, *pikl'*" (vezi și E. Schneeweis, *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*, Berlin, 1960, p. 12). Nu poate fi exclusă nici posibilitatea ca acest termen să fi pătruns în graiul bănățean direct de la populația germană conlocuitoare (șvabi). Termenul *tulăț* 'bucșă', atestat în două puncte din Banat (36 și 76), este scr. *tulac* 'Köcher', 'Pfeilhalter', 'Futteral' (vezi Antum Hurm, *Hrvatskosrpsko-njemački Rječnik*, Zagreb, 1958, p. 601).

Față de situația prezentată mai sus, în jumătatea de sud a țării, mai precis în Oltenia, în cea mai mare parte din Muntenia și într-o fâșie din sudul Transilvaniei, 'țevii de fier băgată în butucul roții' i se spune *buceá* (vezi harta). În pct. 2 s-a notat forma articulată *bușéua*, în pct. 836, *bućáua*.

Ariile descrise de *bucșă* și *buceá* se întretaie numai în două puncte: 723 și 833. În primul caz, subiectul anchetat a dat răspunsul: *búcsă sau buccá*. Ultima formă trebuie să fie o contaminație dintre *bucșă* + *buceá*. În al doilea caz (pct. 833), *bušé; bušél'ě* apare alături de *bócșă*. Prezența ambelor forme la același individ vorbitor sau în graiul din același sat (pct. 833, unde au răspuns doi informatori) constituie o dovadă că ele nu provin una din alta. Este un argument în plus că avem a face cu două cuvinte deosebite, tratate în mod greșit împreună de autorii de dicționare.

Tot rezultată prin contaminație trebuie considerată și forma

⁵ De origine maghiară este și *perj*, *pérjuri*, pct. 105; *péșei*, *pérșeiuri*, pct. 157; *péșe*, *pierși*, pct. 346; *péșet*, pct. 574, din magh. *persely* 'Büchse', vezi Előd Halász, *Ungarisch-deutsches Handwörterbuch*, Budapest, 1957, p. 634, precum și răspunsul *pérșe* din pct. 287, de limbă maghiară. Termenul *burculău*, *burculăuă* 'bucșă', din pct. 310, vine din magh. *burkolat* 'Hülle', 'Umhüllung', vb. *burkol* '(ein)-hüllen', 'umhüllen', vezi Halász, *op. cit.*, p. 113.

bucşălă; *bucşăli*, din pct. 47, 53, plecîndu-se de la *bucşă* şi pluralul *bucele* (*bucşălă* are în pct. 47 şi sensul ‘străgălie’, ‘şaibă’ (vezi ALR II, s.n., h. 351, *străgălie*).

Putem conchide că *buceá* este termenul mai vechi, de origine latină, păstrat numai în aria indicată, de altfel destul de întinsă, în timp ce în restul graiurilor dacoromâneşti a pătruns prin diferite filiere (ucraineană, maghiară, sîrbă), şi destul de tîrziu, termenul de origine germană *Buchse*, *Büchse* (< lat. *buxis*, gr. *pyxis*) (Vezi Fr. Kluge, *EWDS*, p. 107). În unele cazuri, trebuie avute în vedere şi graiurile săseşti din Transilvania. Istoria cuvintelor *bucşă* şi *buceá* trebuie făcută separat. Aceasta o arată cu claritate ALR.

Singur Lazăr Şăineanu, *DU*, a procedat în acest fel. Dar el, ca şi alţi autori de dicţionare, dă ca etimon al rom. *buceá*, *bucele* pe lat. **buccëlla* ‘guriţă’ Şăineanu precizează: „după forma-i circulară”. Pe de altă parte, W. Meyer-Lübke, *REW*³, nr. 1360, derivă rom. *bucşă* ‘Radnabe’ din lat. **büccëlla* ‘kleine Wange’, ‘kleiner Buckel’. Din acelaşi etimon latinesc provine şi cors. *buçeddu* ‘Wange’. Dacă în acest din urmă caz legătura semantică este clară, la cuvîntul românesc nu se poate înţelege cum, plecîndu-se de la sensul ‘Wange’ (= obraz), sau chiar de la acela de ‘guriţă’, s-a putut dezvolta sensul de ‘Radnabe’, ‘bucşă’.

Din această cauză, propun ca etimon al rom. *buceá* lat. **būcëllum* ‘kleine Trompete’, din care derivă v. fr. *busel* ‘Röhre’ (=ţevă), valon. *büzé* ‘Schalmei’ (= bucium), fr. *buse* ‘oberschlächtiges Mühlgerinne’, ‘Zugröhre’, surs. *bischel* ‘Wasserleitungsrohr’, engad. *büschen* ‘hölzerne Röhre einer Wasserleitung’ (Vezi W. Meyer-Lübke, *REW*, nr. 1365; E. Gamillscheg, *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*, p. 160). Sensul fundamental al rom. *buceá*, acela de ‘Radbuchse, metallenes Futter der Radnabe’ (Tiktin), pleacă de la ideea de ‘tub’, ‘ţevă’, care se găseşte şi în alte limbi romanice.

Lat **būcëllum* face parte din aceeaşi familie cu *būcīna*, din care avem în română pe *būcīn*, *būcīum*, cu numeroase derivate (vezi *DA*, s.v.). De aceea, *buceá*, care cunoaşte şi o variantă *būcie*, trebuie trecut în familia lui *būcīn*, *būcīum* şi, încă o dată, separat definitiv de *bucşă*.

În privinţa laturii formale, pentru *buceá* trebuie să se plece de la un plural **būcëlla*, care a evoluat ca femininele de declinarea I, de

felul lui *maxilla*, devenind **buceáyuă*, apoi *buceá*, ca și *măseáyuă* > *măseá*, *steáyuă* (< *stēlla*) > *steá*. S-a refăcut, apoi, după modelul aceluiași grup de feminine, un plural *bucéle*. Pentru impunerea formei de plural în locul celei de singular, o dată cu trecerea de la neutre la feminine și de la declinarea a II-a la declinarea I, să se compare lat. *arma*, *armorum* (pl.), din care vine rom. *armă* (sg.), apoi rom. *pară* < lat. *pīra*, pluralul de la *pīrum*, rom. *păioară* ‘pânză de pe fața mortului, vâl’ < lat. *palliōla*, pluralul lui *palliōlum*, și altele.

În concluzie, atlasul lingvistic constituie și în domeniul etimologiei un instrument de lucru indispensabil. Utilitatea lui a putut fi probată și în cazul altor cuvinte fără etimologie sau cu etimologie nesigură, cum ar fi *bruș*, *ciuhă*, *fialdără-ferdelă*, *lană*, *leaț-laț-leț*, *rapăn*, *șină*, *șleau* și încă multe altele, mai ales dialectale, de care m-am ocupat într-o lucrare mai întinsă asupra împrumuturilor germane în graiurile românești. (*Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlases)*, Berlin, Akademie Verlag, 1971).

*Testu(m) 'Backglocke', țeșta 'Schädel', troacă 'Schädel' în română**

În *NALR- Oltenia I*, București 1967, harta 4, țeastă 'Hirnschale', 'Schädel', termenul cel mai răspândit în graiurile oltenești pentru această noțiune este *troacă*, propriu-zis 'Trog', 'Mulde aus einem ausgehöhlten Baumstamm', 'Futtertrog'. Precizăm că, deși aria de răspândire a lui *troacă* (cu varianta *troc*) cuprinde cea mai mare parte a teritoriului lingvistic dacoromân [v. *ALR SN*, II, vol. 1, harta 330, *troacă (pentru porci)*, *ALR SN*, II, vol. 4, harta 1223, *albie (de spălat rufe)*, *ALR SN*, I, vol. 2, harta 238, *leagăn*], sensul 'Schädel' apare numai în Oltenia (v. și *ALR*, I, vol. I, harta 7, *craniu* alcătuită de S. Pop). În cele ce urmează, ne propunem să dăm o explicație acestui fapt.

Cu privire la etimologia rom. *troacă* și *troc* 'Trog', 'Mulde', 'Futtertrog', excepând părerea lui Cihac, II, p. 421, care invocă termenul ceh *troky*, toată lumea este de acord că el este pătruns în română din dialectul german al sașilor transilvăneni: săs. *Trôch* (v. *SSW*, I, p. 392, sub *Buettrôch* 'Badewanne') sau *trôχ* (v. I. Borcia, *Dt. Sprach elem. im Rum.*, p. 215)¹, fiind unul din numeroșii termeni săsești cu o largă răspundere în română. Dintre variantele germane și germanice, menționăm, după F. Kluge, *EWDS*¹⁹, p. 793, următoarele: germ. *Trog*, mhd. *troc(g)*, ahd., asachs., mnl., ags. *trog*, engl. *trough*, norw. *trug*, *trau(g)*, dan. *trug*, schwed. *tråg*. Din longobardă, el a pătruns și în v. ital., *truogo* 'Trog', 'Kessel', 'Kübel', lucc. *troga*, ital. *truogolo* 'Freßtrog', kors. *tróvula* (*REW*, 8932). Este, prin urmare, un nou caz, printre multe altele, în care româna opune unor împrumuturi germanice din restul Romaniei un termen de origine germană săsească².

Forma cea mai veche, apropiată de etimon, este, fără îndoială, *troc*, atestată, alături de *troke* (care poate fi interpretată și ca *troacă*)

* Apărut în *Sprache und Geschichte*, Festschrift für Harri Meier zum 65. Geburtstag, herausgegeben von Eugenio Coseriu und Wolf-Dieter Stempel, Wilhelm Fink Verlag, München, 1971, p. 9-15.

¹ Cf. și săs. *văiștreux* 'Mulde', în *ALR* II, S.N., vol. 4, h. 1223, pct. săs. 143.

² Un singur exemplu ilustrativ: rom. *șold* 'Hufte' <săs. *Scholdar*, față de it. *anca*, fr. *hanche*, prov., cat., sp., port. *anca* <germanic. *hanka*.

‘pelvis’, ‘linter’, încă din secolul al XVII-lea, la Anonymus Caransebesiensis (v. N. Drăganu, în DR IV, p. 147). Forma sigură cu *-oa-* apare într-un *Catastif de lucruri* de la 1803: ‘1 *troake* de soponit’ (N. Drăganu, *ibid.*) Pe hărțile ALR amintite, cele două forme coexistă, efectuându-se pe alocuri anumite specializări semnatică. Astfel, forma *troacă* ‘Futtertrog’ e atestată în Transilvania propriu-zisă, în Maramureș, Bucovina și în nord-vestul Moldovei, dar și în sudul Olteniei și în Muntenia. În jumătatea de sud a Transilvaniei și în Banat, varianta *troacă* are, însă, și sensul ‘Mulde’ (albie). Într-o altă arie, care cuprinde răsăritul Olteniei și sud-vestul Munteniei, peste zona menționată mai înainte a lui *troc* ‘Futtertrog’, apare din nou varianta *troacă*, avînd însă sensul ‘Wiege’ (leagăn). Pentru a întregi acest tablou, reamintim aria oltenească a lui *troacă*, în care ne întîmpină sensul neobișnuit de ‘Schädel’ (țeastă). În colțul de sud-est al Olteniei și în cel de sud-vest al Munteniei, se suprapun nu numai ariile celor două forme, ci și cele ale unor trei sensuri: ‘Wiege’, ‘Schädel’ și ‘Futtertrog’.

Se poate admite că și această specializare semantică a contribuit la diversificarea formelor. Punctul de plecare l-a constituit forma de plural *troace*, normală în cazul s. n. *troc*. De la ea, s-a refăcut un sg. *troacă* (f.), poate și sub influența unor sinonime aproximative ca *albie*, *covată*, *balie*, *vană*, toate feminine. Pe alocuri, de pildă prin centrul Transilvaniei, în Banat și în Oltenia, de la sg. *troacă* s-a refăcut un nou pl., *troci* (ca *poartă-poști*, *roată-roți* etc.). Cuvintele *treucă*, *teucă* și *teică*, care par a avea o legătură cu *troacă*, de altfel insuficient explicată, atestate în partea de răsărit a României, le eliminăm din discuția de față.

Transferul semnatic cunoscut de termenul *troacă* în Oltenia (= țeastă) nu poate fi prea vechi. Împrumuturile săsești n-au putut pătrunde în graiurile de peste Carpați decît la sfîrșitul evului mediu, cele mai multe, inclusiv cel de care ne ocupăm, în urma strînselor raporturi economice cu așezările săsești din Transilvania. Aceste legături cunosc o maximă înflorire mai ales în decursul secolelor al XV-lea și al XVI-lea (ele se continuă, firește, și în secolele următoare). Valea Oltului a constituit una din principalele căi comerciale, încă înainte de întemeierea Principatelor Românești. De aceea, nu ne surprinde prezența în graiurile populare românești de aici a termenului *troacă*, ca, de altfel, încă a multor altor săsisme.

Mai înainte de aceasta, în aceste graiuri trebuie să fi existat însă un alt termen pentru noțiunea 'Schädel'. Este vorba de *țeastă* continuatorul lat. *TĚSTA*. Ne bazăm această susținere pe faptul că în câteva puncte de pe harta 4 a *NALR- Oltenia*, și anume 907, 924, 984, 985, 990, și 998, toate în afara ariei compacte cu *troacă* 'Schädel', anchetatorii au notat răspunsul *țeastă* 'id.'. Mai mult chiar, în unele locuri, ca de pildă în pct. 995 și 997, au fost înregistrați ambii termeni, *troacă* și *țeastă*, de unde rezultă că procesul substituirii termenului vechi nu este încă terminat. La fel par să stea lucrurile și în pct. 975, numai că aici, în loc de *țeastă*, apare forma dubioasă *tească*, pl. *tești*, poate rezultată printr-o falsă apropiere de *teasc* sau mai degrabă printr-o contaminație dintre *doască* 'Schädel' (pct. 962, 963, 965, 968) și *țeastă* 'id.'. Am lăsat intenționat la urmă răspunsul din punctul 940, din colțul de nord-vest al Olteniei, unde apare sg. *țăstu capului*, pl. *țăstă de cap*, care ne trimite imediat la etimonul latinesc *testu(m)*. Este, de altfel, singura dată când în materialul *ALR* întâlnim cuvântul *test* cu această accepție. Avem în vedere și harta 7 a *ALR I* (S. Pop), în care *țeastă* 'Schädel' a fost notat în pct. 697 (Tulcea), 960 (Ialomița), 724, 954 (Ilfov), 746 (Prahova), 926, 932 (Vlașca), 900, 898 (Teleorman), 770, 776 (Muscel), 792 (Argeș). Unind aceste puncte cu cele din *NALR- Oltenia* ajungem să reconstituim o arie, desigur cea mai veche, în care pentru 'Schädel' s-a folosit termenul de origine latină *țeastă*.

Absența pe hărțile analizate a continuatorului lat. *TĚSTU(M)* (cu excepția arătată) vine oarecum în contradicție cu situația din limba veche, în care singura formă atestată este *test*: *Deci ferecă Crum țestul capului lui Nichifor și dede tuturor să bea vin dentr-însul* (Tiktin *DRG*², s. v., unde apar și alte atestări). Din această cauză, Tiktin este de părere că româna n-ar fi moștenit decît lat. *TĚSTU(M)*. În sprijinul acestei susțineri, el aducea și argumentul că forma *țeastă* nu numai că nu apare în limba veche, dar ea nu ar fi nici populară, ceea ce, cum s-a văzut imediat mai sus, nu corespunde adevărului (cf. și I. Iordan, *Les dénominations du 'crâne' d'après L'Atlas linguistique roumain* (I, Carte 7), în „Bulletin linguistique” publicé par A. Rosetti, 8 (1940), p. 100. Cît privește forma *țeastă*, Tiktin crede că ea s-a format mai târziu de la pluralul *teste*, sub influența unor sinonime feminine ca *scăfirlicie*, *căpățînă*, *tigvă*. I. Iordan nu respinge posibilitatea transiterii separate în română a celor două

etimologii latinești TĚSTA și TĚSIU(M). Mergînd totuși pe linia lui Tiktin, el justifică apariția formelor *țest* și *țeastă* prin necesitatea evitării omonimiei (sau polisemiei). Aceasta s-a putut petrece numai în acele graiuri populare în care forma unică *țest* "était employé couramment avec deux acceptions différents ('Schädel' et 'Backglocke')". Nevoia de a marca o distincție între cei doi termeni a dus la crearea unei forme noi de feminin, alături de cea mai veche de masculin (I. Jordan, *ibid.*). „Le fait que l'ancienne variante (*țest*) a conservé le sens de 'Backglocke.-schüssel', prouverait que ce sens est antérieur à l'autre, ce qui correspond d'ailleurs à l'état de choses du latin, ou *testu(m)* ne signifiait pas encore 'Hirnschale', mais seulement 'irdenes Geschirr'”.

Apariția tîrzie a textelor românești constituie o mare dificultate în clarificarea acestei chestiuni. Trebuie să observăm, însă, că lipsa în textele din secolul al XVI-lea și următoarele a formei *țeastă* nu poate fi o dovadă că ea nu va fi existat totuși în limbă.

Istoria acestei forme s-ar putea clarifica mai bine dacă am dispune de date mai precise cu privire la răsîndirea teritorială a obiectului numit *țest*, care, după Tiktin înseamnă: „Glockenformiges Tongefäss den Bauern zum Backen kleiner Quantitäten dienend, was in der Weise geschieht, dass der Teig auf einen heissen Herd gelegt, die Glocke darüber gestülpt u. diese mit heisser Asche bedeckt wird”. Este neîndoios că diferențierea de care vorbește Tiktin și Jordan nu a putut să se producă decît acolo unde se folosește acest obiect arhaic. După cîte știm, în materialul *ALR* nu există date cu privire la acest termen. Din această cauză, ne vom mulțumi cu cele supuse de etnograful Ion Cheleca în articolul *Testul de copt pîine*, în „Revista muzeelor”, anul 5, nr. 2, București 1958, p. 170-172, cu privire la răsîndirea acestui obiect. „Zona de maximă răsîndire a *țestului* în țara noastră, scrie autorul, p. 172, e Oltenia și o parte din Banat”, precizînd de la început că e vorba de “o delimitare cu totul generală”. De aici putem deduce că chiar în Oltenia el nu-i cunoscut în toate zonele. *Testul* a mai fost semnalat, după același autor, care dă informațiile bibliografice necesare, în localitatea Nicolinți-Caraș din Banat, prin județul Alba și pe Valea Ampoiului din Transilvania, pînă în centrul Munților Apuseni, apoi în Muntenia în 11 sate din județul Argeș, care-i vecin cu Oltenia, într-un sat din județul

Dimbovița și în 7 sate din județul Ilfov, deci în jurul capitalei³.

De o suprapunere perfectă a ariei etnografice care cunoaște *țestul* cu aria lingvistică în care apare *țeastă* 'Schädel' este evident că nu poate fi vorba. Obiectul este cunoscut și în Banat, și în Transilvania, unde, însă, *țeastă* 'Schädel' nu-i semnalat. Pe de altă parte, în aria din Muntenia și nordul Dobrogei în care sînt diseminate cele 12 puncte cu *țeastă* 'Schädel', forma *țest* 'Backglocke' apare numai într-o zonă mai compactă (7 sate) din județul Ilfov. Va fi fost, oare, cunoscut altădată acest obiect numit *țest* în toată Muntenia și în Dobrogea? Este o întrebare la care deocamdată nu putem răspunde. În orice caz, lipsa formei *țeastă* în Banat și în Transilvania, unde *țestul* este semnalat, ne determină să avem rezerve cu privire la explicația care admite că primul cuvînt s-ar fi dezvoltat din pluralul celui de al doilea. Mai curînd vom admite, împreună cu REW, 8686, că lat. TĒSTA 'Scherbe', 'Hirnschale', 'Kopf' stă la baza rom. *țeastă* 'Hirnschale', ca și a vfr. *teste*, fr. *tête*, prov. *testa*, it. *testa*, vejl. *tyasta*, sp. *testa* etc., în vreme ce rom. *țest* 'irdenes Backgefäß', ca și abruzz. *teste* 'Pfannendeckel', arpin. *tiesto* 'Deckel', 'Kochtopf', lomb. *test* 'Herddeckel', engad. *test* 'Pfanne', vfr. prov., cat. *test* etc. au la bază lat. TĒSTU(M) 'Scherbe'⁴.

Revenind la graiul din Oltenia, indiferent care din explicațiile etimologice de mai sus sînt valabile, este cert că aici au coexistat o vreme termenii *țest* 'Backglocke' - *țeastă* 'Schädel'. Această stare de lucruri n-a putut însă dura prea mult. Cel puțin două cauze veneau să o tulbure: pe de o parte, existența unei forme de plural unice (*țeste*), pe de altă parte, pe plan semnativ, omonimia supărătoare care s-a creat și care făcea ca același cuvînt să servească a denumi atît *țestul* de copt pîinea, cît și craniul. Ca și în alte graiuri, s-a ajuns la înlocuirea lui *țeastă* 'Schädel' prin alte sinonime cum sînt: *căpăfînă*, *doaseă*, *giuăcă* (cu variantele *giuóc*, *giuacă*), *hîrcă*, *hîarcă*, *tîgvă*, *tîugă* etc., atestate izolat în NALR- Oltenia, I. Însă principalul înlocuitor al lui *țeastă* 'Schädel' a fost în Oltenia, cum s-a văzut, termenul *troacă*. În toate aceste cazuri, cum a arătat și I. Jordan, *op.*

³ Obiectul mai există în Iugoslavia (Bosnia și Macedonia), Bulgaria, Albania, prin Elveția, Germania și Belgia. Era cunoscut vechilor evrei, precum și în antichitatea romană, cum rezultă din materialele arheologice (v. Cheleca, *op. cit.*, p. 172).

⁴ În cîteva sate de pe Valea Bistriței, în Moldova, am semnalat forma *țăstru* 'capac de sicriu'.

cit., pe lângă diferite cauze particulare, a funcționat și un motiv general, de natură afectivă, nevoia de expresivitate, care în cazul noțiunii în discuție găsește un teren foarte prielnic de manifestare. În acest sens, stau mărturie și alte sinonime cunoscute în restul țării: *curcubătă* < lat. CUCURBITA ‘Kurbis’, *tigvă*, în bg. ‘Kurbis’, *bostan* ‘id.’, *căuș* ‘Kelle’, *ciutură* ‘Schöpfeimer’ și altele. Lor li se alătură, tot pentru valoarea expresivă, și *troacă*, care pe alocuri are și sensul ‘Flaschenkürbis’ (cf. precizarea dată de informatorul din pct. 971, de lângă Craiova, după răspunsul *troacă* ‘Schädel’: „e ca o troacă de dovléte”, în care *dovléte* = *dovleac* ‘Kurbis’). Dar, cum remarcă I. Jordan, *op. cit.*, p. 129, *troacă* „aurait pu être employé pour désigner le ‘crâne’ en partant même de son sens propre, sans l’intermédiaire sémantique de ‘Backglocke’ et de ‘Flaschenkürbis’”. Une auge (surtout par sa forme concave) ressemble suffisamment à la boîte crânienne pour que les deux images et les deux termes se confondent dans le langage affectif”. Această explicație, satisfăcătoare în linii generale, trebuie însă completată.

Revenim la întrebarea de la început: de ce sensul ‘Schädel’ al lui *troacă* apare numai în Oltenia, atîta timp cît termenul în discuție este cunoscut în cea mai mare parte a teritoriului dacoromân, dar nicăieri cu această semnificație? Credem că acest transfer semnatic a avut loc numai în graiul oltenesc pentru că numai aici, păstrîndu-se obiceiul vechi de coacere a pîinii cu *țestul*, paralel cu numele *țeastă* pentru ‘Schädel’, s-a putut ajunge, cum s-a mai spus, la omonimia supărătoare constînd din a numi obiectul de copt pîinea, și totodată și craniul, cu același cuvînt. De aceea, în locul vechiului raport *țest* ‘Backglocke’ – *țeastă* ‘Schädel’, iar la pl. *țeste* ‘Backglocken’ și ‘Schädel’, a apărut un altul, anume *țest* ‘Backglocke’ – *troacă* ‘Schädel’. Absența obiectului numit *țest*, sau raritatea lui în aria muntenească și dobrogeană a lui *țeastă*, ar putea fi cauza pentru care ultimul termen s-a păstrat pînă astăzi cu sensul ‘Schädel’ în cele 12 puncte izolate amintite mai sus. Dacă această presupunere are vreun temei, atunci trebuie să admitem că și în cele 11 localități din Oltenia în care apare *țeastă* ‘Schädel’, toate la marginea ariei unitare cu *troacă* ‘id.’, obiectul numit *țest* s-ar putea să nu fie cunoscut. Am avea cuprinse în datele *NALR- Oltenia*, în mod indirect, pînă la o nouă anchetă etnografică și lingvistică amănunțită, indicațiile provizorii cu privire la aria de răspîndire a obiectului și cuvîntului *țest*.

'Backglocke'. Aria lui s-ar suprapune, bineînțeles cu aproximație, peste cea descrisă de cuvântul *troacă* 'Schädel'.

Aceste precizări nu exclud, ci dimpotrivă întăresc explicația de principiu propusă de I. Jordan, în citatul de mai sus. Dacă *troacă* a căpătat, într-un stadiu intermediar și într-o mare parte din aria actuală oltenească și sensurile 'Backglocke', respectiv 'Flaschenkurbis', de la care apoi să se poată trece mai ușor la cel de 'Schädel', este o întrebare la care, după datele de care dispunem, nu putem încă răspunde.

Expresia *iarbă de pușcă**

Sintagma cu sensul ‘praf de pușcă’, ‘pulbere’, atestată în texte vechi și în surse populare, precum și în toate dicționarele românești, conține un sens special, neobișnuit, al primului element. Autorii de dicționare înregistrează expresia sub cuvântul *iarbă*, iar la sfârșitul articolului, de regulă foarte bogat în sensuri, expresii și denumiri populare de plante etc., după sensul ‘praf de pușcă’, dau ca etimon lat. *hērba*, -am, fără a ține seama că acest etimon latinesc nu putea să aibă un sens care s-a dezvoltat în Europa abia după descoperirea prafului de pușcă. Nici chiar Tiktin, *DRG*, s.v., care, traducând expresia în limba germană, face precizarea că denumirea veche în această limbă a fost și (*Zünd-*)*Kraut*, nu are de făcut vreo observație asupra semanticii speciale a termenului *iarbă*. Vom încerca, în cele ce urmează, să completăm această mică lacună.

În privința vechimii, după datele oferite de *DA*, sintagma *iarbă (de pușcă)* apare pentru prima dată în anul 1612: „*De rîndu erbii-de-pușcă și plumbu*”, IORGA, B.R., 285 (abrevierile sînt cele din *DA* și *DLR*). În *Letopisețul Țării Moldovei de la 1661-1705*, editat de C. Giurescu, București, 1913, p. 62, alături de *iarbă*, apare și derivatul *erbărie* ‘depozit de pulbere’, în următorul citat: „*Numai Volodiovskii... au intrat în erbărie și aprinzînd iarba, au ars cu iarba, socotind mai bine să moară decît să încapă în mîna păgînilor*”. În LET. III, 14: „*S-au aprins erbăria, de au ars și el cu iarba cea de pușcă*”. La Șincai, HR, I, 78/10: „*Zece măji de prav sau iarba-de-pușcă*”. În *DA*, expresia este ilustrată, în continuare, cu exemple din secolele al XIX-lea și al XX-lea, atît din scriitori, cît și din graiurile populare. De altfel, în acestea din urmă, expresia este încă destul de bine cunoscută, mai ales în jumătatea de sud a țării, cum rezultă din *ALR SN IV*, harta 948; *praf de pușcă*, și din *NALR-Oltenia*, III, harta 540.

Într-adevăr, în materialul E. Petrovici, aria sintagmei *iarbă (de pușcă)* cuprinde toate punctele din Muntenia, un punct din sud-estul Transilvaniei și un punct din Dobrogea. Expresia completă a fost înregistrată după cum urmează: în punctul 182, Cernatu, jud. Brașov

* Apărut în *AUI*, t. XXXIII, Iași, (1987), p. 67–70.

(primul răspuns a fost aici *praf de pușcă*): în pet. 705, Piușă Pietrii, jud. Jalomita; în pet. 723 Căzănești, același județ; în pet. 800, Zimnicea, jud. Teleorman; în pet. 928, Ghimpați, jud. Teleorman; în pet. 927, Topraisar, jud. Constanța (aici primul răspuns a fost *pulbere*). Numai primul element al sintagmei, *iarbă*, a fost notat în pet. 728, Sărățeanca, jud. Buzău; în pet. 762, Valea Lungă-Crieov, jud. Dâmbovița; în pet. 760, Ștefănești, jud. Ilfov; în pet. 784, Nueșoara, jud. Argeș; în pet. 711, Negreni, jud. Olt (al doilea răspuns a fost *praf*). Răspunsul *iarbă* apare și în pet. 886, Izbiceni, jud. Olt, aproape de vărsarea Oltului în Dunăre. De altfel, în acest colț de sud-est al Olteniei, în afară de Izbiceni, răspunsul în discuție mai apare încă în 5 puncte din rețeaua *NALR- Oltenia*, harta 540, și anume expresia *iarbă de pușcă* în pet. 978, 995, 997 (Izbiceni), 998, iar *iarbă* în pet. 992, 996. Uneori se face precizarea că denumirea este folosită mai ales de generația mai în vârstă.

Cunoscut la chinezi, la indieni, la greci și la arabi, praful de pușcă a fost (re)descoperit în Europa pe la anul 1259 de călugărul franciscan Bertold Schwartz din Freiburg i. Br., cărui i se atribuie și folosirea pentru prima dată, în 1313, a pulberii la armele de foc. Începând din secolul al XIV-lea, utilizarea prafului de pușcă în armamentul de luptă a cunoscut o răspândire rapidă în toată Europa (*Meyers Lexikon*, 7. Auflage, 10. Bd., Leipzig, 1929, p. 1912, 1570). În țările românești, praful de pușcă și armele de foc au ajuns prin intermediul mercenarilor nemți, atestați, de pildă, în Moldova, în timpul domniei lui Ștefan cel Mare (vezi *Istoria României*, II, București, 1962, p. 339). Un rol important l-au avut în acest sens și orașele săsești din Transilvania, precum și populația de limbă germană din numeroase orașe din Muntenia și Moldova, care s-a „românizat” prin secolul al XVII-lea.

Pînă prin secolul al XVIII-lea, una dintre denumirile foarte mult folosite pentru praful de pușcă în limba germană a fost *Büchsenkraut*, sau mai simplu *Kraut*. Paralel, se folosea și denumirea *Zündkraut*. Aceste denumiri stau la baza sintagmei românești *iarbă de pușcă* sau a cuvîntului *iarbă*, cu sensul ‘pulbere’. Pentru că este evident că expresia românească reprezintă un cale lingvistic după cuvîntul german *Büchsenkraut*. Pentru a proba această afirmație, vom începe cu o scurtă analiză a elementelor componente ale termenului german.

Primul element, *Büchse*, a denumit inițial o cutie sau o trusă de medicamente făcută din lemn strunjit din cimișir sau merișor turcesc. Arbustul acesta este numit în germană *Buchs*, *Buchsbaum* (denumirea savantă: *Buxus sempervirens* L.). Etimonul este lat. *buxus*; la rîndul său, acest cuvînt provine din gr. $\beta\acute{\upsilon}\xi\omicron\varsigma$. Împrumutul a avut loc înainte de perioada „althochdeutsch” (înainte de anul 600), cînd triburile germanice ajunseseră în sudul Germaniei, în Elveția și în Munții Jura, unde crește acest arbust. Tot acum au deprins germanicii de la romani meșteșugul strunjirii lemnului. Denumirea germană a trusei medicale, *Büchse*, provine din lat. *buxis* „id”. (<gr. $\beta\upsilon\chi\acute{\iota}\varsigma$ „cutie de lemn de $\beta\acute{\upsilon}\xi\omicron\varsigma$ ”), care a cunoscut în spațiul germanic forme ca: vorahd. **buhsja*, ahd. *buhsa*, mhd. *būhse*, mnl. *bosse*, *busse*, ags. engl. *box*. Sensul ‘armă de foc’ al germ. *Büchse* s-a dezvoltat începînd din secolul al XIV-lea din acela de ‘țevă, cilindru cav, găunos’ (Fr. Kluge, *EDWS*¹⁹, p. 107).

Germ. *Büchse* (1) ‘tub, țevă (de lemn sau de metal)’, (2) ‘armă de foc, tun, pușcă’ a pătruns în toate limbile din centrul, estul și sud-estul Europei: austr. *Püchse*, magh. *puska* ‘Flinte, Geschütz’, srb. ceh. *puška*, polon. *puszka*, rus. *пушка* ‘Kanone’, scr. *piksa* ‘Büchse, Dose’, etc. Cu ambele sensuri, cuvîntul a pătruns și în română, din una (maghiară) sau din mai multe limbi vecine. Pentru unele variante din româna veche, trebuie avut în vedere și dialectul sașilor transilvăneni, în care există variante ca *biss*, pl. *bissen*, v.săs. *buxen*, *pixen*, *pwxen* etc. V.rom. *pușcă* însemna ‘tun’, derivatele *pușcar*, *pușcaș* însemnau ‘tunar’, *pușcărie* avea sensul ‘artilerie’, iar vb. *a pușcări* însemna a ‘trage cu tunul’ (V. Arvinte, *Dt. Entlehn.*, p. 134-138; H. Tiktin, *DRG*, s.v.). Rezultă că la început *pușcă*, din sintagma *iarbă de pușcă*, a însemnat ‘tun’, după care s-a trecut spre sensul ‘flintă’.

Al doilea element, *Kraut*, al cărui sens inițial a fost ‘plantă (la care partea importantă o constituie frunzele)’, de la care s-a trecut la sensul ‘plantă medicinală, buruiană (sau iarbă) de leac’, a căpătat în sec. al XIV-lea, desigur în mediul alchimiștilor care distilau substanțe din plantele medicinale, și accepțiunea ‘substanță explozivă’, ‘praf de pușcă’ (germ. *Schießpulver*), alcătuită, inițial, dintr-un amestec de salpetru, sulf și mercur sau de salpetru, sulf, plumb și ulei (*Meyers Lexikon*, loc. cit). Sensul acesta l-a avut, desigur, și cuvîntul latinesc savant *hërba* în latina medievală. În

latina clasică, sensul era '(fire de) iarbă', 'ierburi, buruieni', plante în genere; „der grüne Halm, Pflanze, Kraut, Gras” (G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, 1983, p. 542; A. Walde-J.B. Hofmann, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*³, I. Heidelberg, 1938, p. 639). Cuvântul *Kraut* a fost folosit în germană în expresia *Kraut und Lot* (mhd. *krūt unde lōt*) ‘Pulver und Blei’ (= pulbere și plumb), și, cum s-a mai spus, în cuvintele compuse *Zündkraut* (germ. *ziinden* „a da foc, a aprinde”) și *Büchsenkraut* (Fr. Kluge, *EWDS*¹⁹, p. 401; H. Paul, *Dt. Wb.*⁷, p. 368; Fr. L. K. Weigand, *Dt. Wb.*⁵, I, p. 1142).

Deoarece rom. *iarbă* are și sensul medicinal în expresia *iarbă de leac*, alături de *buruiană de leac*, ca și germ. *Kraut*, traducerea acestuia din urmă prin *iarbă*, iar a cuvântului german compus *Büchsenkraut* prin *iarbă de pușcă*, a fost lesne de realizat. Sensul ‘substanță chimică’ a rom. *iarbă* se întâlnește și în sintagma *iarbă pucioasă* ‘sulf’, atestată în româna veche (vezi *DA*). Expresia *ierba pucyos* ‘sulf’ este consemnată și în glosarul lui Silvestru Amelio, din 1719 (Giuseppe Piccillo, *Il glosario italiano-moldavo di Silvestro Amelio (1719)*. *Studio filologico-linguistico e testo*, Catana, 1982, p. 98).

Merită a fi subliniat faptul că termenii germani *Kraut*, *Büchsenkraut*, *Zündkraut*, cu sensul de care ne ocupăm, nu apar în dicționarele dialectului săsesc din Transilvania. De asemenea, lipsesc atestările documentare ale sensului ‘Schießpulver’ al săs. *Kraut* (dial. *krokt*, *kraut* etc.; *SSW*, V, K, p. 338-342). În acest dialect, denumirea folosită pentru această substanță este (*Schieß-*) *Pulver* (săs. de nord. *polvar*, *palbər* < mhd. *pulver* ‘Pulver, Staub, Asche, Sand’ = pulbere, praf, cenușă, nisip), cuvânt care căpătase acest sens de asemenea din secolul al XIV-lea, când substanța de care ne ocupăm se fabrica sub formă de praf, nu de granule. Această caracteristică explică și celelalte denumiri populare românești: *praf de pușcă*, *pulbere*, (*ALR SN*, IV, h. 948), prima fiind mai răspândită chiar în aria nordică, cuprinzând jumătatea de nord a Crișanei, Maramureșul, jumătatea de nord a Transilvaniei, și cea mai mare parte a Moldovei (vezi *ALR SN*, III, h. 864), în care pentru ‘praf’ se folosește cuvântul *colb*. Așadar, în zona menționată se spune *praf de pușcă*, iar nu *colb de pușcă*. Este vorba de niște specializări semantice care ar merita o atenție specială.

Absența sensului ‘substanță explozivă’ în sfera semantică a săs. *Kraut* în trecut (și astăzi) ne determină să atribuim mediul militar al

mercenarilor germani din evul mediu, aflați în serviciul voievozilor moldoveni și munteni, rolul de focar de iradiere a calculului lingvistic rom. *iarbă de pușcă* ← germ. *Büchsenkraut*. Fenomenul a avut loc înainte de secolul al XVIII-lea, cum o probează, pe de o parte, dispariția sensului menționat al germ. *Kraut* în această limbă tocmai în acest secol și, pe de altă parte, prima atestare a sintagmei românești, care se situează la începutul secolului al XVII-lea. Calcul lingvistic a putut avea loc foarte bine chiar cu un secol mai devreme.

Etimologia cuvintelor *șanț*, *deșanț*, *deșănțat**

În ciuda numeroaselor încercări făcute pînă acum, etimologia cuvintelor *șanț*, *de șanț*, *deșanț*, *deșănțat*, *a (se) deșănță* a rămas neclarificată. Vom începe prin a prezenta încercările de etimologizare, după care va urma soluția la care am ajuns.

Ultima dată, pe baza unui material mai bogat, cuvîntul *șanț* a fost reanalizat în volumul dedicat literei Ș al *DLR*, volum realizat de colectivul de lexicografie de la Centrul de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor din Iași. Aici, cuvîntul *șanț* este tratat în patru articole separate, deși, cum se va vedea, numărul acestora ar fi trebuit să fie numai trei. Autorii au distins un *șanț*¹, cu sensurile cunoscute: 1. 'săpătură lungă și adîncă... în jurul unei cetăți... în scopuri de apărare (fortificație umplută cu apă etc)', 2. 'săpătură lungă și îngustă făcută pentru scurgerea apei...' (sînt date și alte accepții secundare, rezultate prin analogie). La etimologie sînt menționate germ. *Schanze*, magh. *sánc*. În discuția de față, acest cuvînt nu ne interesează.

Un cuvînt separat este, apoi, *șanț*², localizat în Moldova, cu sensul vechi, atestat la Dosoftei, de 'ciudățenie, minunăție', recunoscut și în expresii ca *a-i fi (cuiva) de șanț*, *a-i părea (cuiva) de șanț*, explicate prin 'a-i părea (cuiva) ciudat sau amuzant'. Este consemnat și sensul 'a se jena, a-i fi rușine', comunicat de Iorgu Iordan, în expr. *Nu ți-i de șanț că n-ai nici un copil?*, sens pe care l-am auzit și eu de la un informator din orașul Botoșani în fraza: *Mi-i de șanț să mă duc să-i spun 'mă jenez să... mi-i rușine să...'*. La sfîrșitul articolului, este dată și expresia *a-i ține (cuiva) șanțul* 'a-i face cuiva pe plac', atestată în revista „Ion Creangă”, III, p. 252. Sensul se îndepărtează de cel al expresiilor precedente, dar, cum se va vedea mai jos, este mai apropiat de cel al etimonului. Articolul se încheie cu precizarea: „Etimologia necunoscută”.

Urmează *șanț*³, cu sensul 'scrumul rămas în pipă după arderea tutunului', care este un regionalism în Transilvania și provine din magh. *sanc* (< germ. *Satz*) (vezi Lajos Tamás, *Notes d'étimologie roumaine*, în *Beiträge zur romanischen Philologie*, 1. Jg., Berlin,

* Apărut în „Limbă și literatură”, 3, București, 1984, p. 327-335.

1961, p. 213-214; vezi și EWUR, p. 719). Nici acest cuvânt nu interesează în discuția de față.

Ultimul cuvânt, *șanț*⁴, învechit și rar, își află justificarea prin existența doar a unui singur exemplu, din Barițiu: *a-și arunca viața în șanț*, explicat prin 'a-și risca viața'. Autorii fac precizarea că este vorba de un cale după expresia germană *Sein Leben in die Schanze werfen*, indicînd drept etimon germ. *Schanze* 'șansă'. Trebuie spus, însă, că expresia curentă în limba germană nu conține verbul *werfen*, ci verbul *schlagen*: *Etwas in die Schanze schlagen* 'a risca ceva', *Sein Leben in die Schanze schlagen* 'a-și risca viața', deoarece, inițial, aceste expresii însemnau 'a bate zarurile, a da în zaruri' (în argou, 'a bate babaroasele'), idee conținută în vb. *schlagen* 'a bate', folosit și în expr. *Die Karten schlagen* 'a da în cărți'. De aceea, trebuie spus că Barițiu a tradus greșit expresia germană, iar autorii volumului menționat al *DLR* au creat, după modelul oferit de Barițiu, un cale greșit în limba germană după română.

Soluțiile la care au ajuns autorii ultimei lucrări lexicografice reprezintă, sub unele aspecte, un progres față de majoritatea lucrărilor similare precedente. Astfel se prezintă lucrurile în privința separării lui *șanț*² de *șanț*¹, apoi, parțial, în identificarea etimonului germ. *Schanze* 'șansă', pentru expresia discutată sub *șanț*⁴. Dar ei au separat în mod nejustificat pe *șanț*² de *șanț*⁴ și, mai mult, sub *șanț*² nu au făcut nici o trimitere la adv. *deșanț* 'în mod curios, ciudat', la adj. *deșanțat* 'dezmățat, dezordonat, neglijent', apoi (reg.), despre lucruri, 'ciudat, curios, straniu', la vb. *a se deșanța* 'a se destrăbăla' și la subst. *deșanțare* 'destrăbălare, dezmăț'. În *DEX*, ca și în *DLRM*, de unde am preluat aceste sensuri, cuvintele menționate nu au etimologie (în *DEX*, sub *deșanț* și *deșanțat* se precizează: „Et. nec.”). Sensurile date de *DLR* sub *șanț*² și *șanț*⁴ lipsese în aceste două dicționare.

Acceși nesiguranță în modul de tratare a acestor cuvinte, determinată în primul rînd de necunoașterea etimonului, se întîlnește și în lucrările lexicografice mai vechi. Ea se reflectă și în oscilațiile de la un autor la altul în ceea ce privește încadrarea lor morfologică.

Astfel, II. Tiktin, în *DRG*, sub *șanț*, după ce dă sensurile 1. 'Schanze', 'Schanzgraben', 2. 'Graben', introduce tot aici și sensul 3. 'deșanț', pe care îl traduce prin 'Wunderbares' (= minune, miracol), sens desprins din două citate din Dosoftei, asupra cărora vom reveni.

În paragraful dedicat etimologiei, Tiktin se referă numai la primele două sensuri, deduse din germ. *Schamze* și polon. *szamc*. Sub *deșamț* (adv.), după precizarea ariei de răspîndire (Mold.) și a caracterului „învechit” al cuvîntului, Tiktin consemnează expresiile cunoscute *mi-i, îmi pare deșamț* „es kommt mir wunderlich, sonderbar vor”, ilustrîndu-le cu cîte un exemplu din Creangă („*Poate ți-i deșamț de una ea aceasta?*”) și din C. Negruzzi („*Îmi pare deșamț că d-ta ai luat un capriț drept amor*”). La etimologie, se precizează că este necunoscută. Adj. *deșamțat* este dat în forma aceasta „literarizată”, considerîndu-se varianta moldovenească cu -șă- ca rezultată prin velarizarea lui *e* precedat de șuierătoarea dură, probabil, presupunem noi, tot din cauză că nu cunoștea etimonul. „Literarizarea” o efectuase mai înainte și Conachi și se întîlnește și în *DER*. În citatele din N. Xenopol și C. Negruzzi, date de Tiktin, apare și varianta dialectală moldovenească *deșamțat*. Important este amănuntul că termenul, în această ultimă variantă, și în ciuda precizării făcute de Tiktin, la începutul articolului, cum că el ar fi cunoscut numai în Moldova, se întîlnește și în graiul moșilor din Munții Apuseni, în expresia (*imi vine*) *cu deșamțat* ‘es kommt mir sonderbar vor’ (I. Frîncu și G. Candrea, *Românii din Munții Apuseni (Moșii)*, București, 1888, p. 101). Ultima atestare lărgeste simțitor aria de răspîndire a cuvîntului nostru, avînd implicații importante în problema originii sale. În varianta *deșamțat*, cuvîntul mai este atestat la Odobeseu și Polizu.

În *DE*, ed. a IV-a, p. 199, *deșamț* (Mold.), este glosat ca adj., cu sensul ‘curios, bizar’, dîndu-se același citat din Creangă, menționat mai sus, în care însă valoarea de adverb este clară. Și pentru Șăineanu etimologia este „necunoscută”. Tot acolo, adj. *deșamțat* este trecut cu următoarele sensuri: 1. (Mold.) ‘ciudat (la port sau la vorbă)’, ilustrat printr-un text din Creangă („*Dar deșamțat mai ești?*”) și 2. ‘trist, mîhnit’ (ex. *E deșamțat copilul*), în Transilvania. Sensul ‘minune, ciudățenie’ al cuvîntului *șamț* nu este înregistrat.

În *CADL*, sub *deșamț* (adv.), se precizează că termenul este cunoscut atît în Moldova, cît și în Transilvania, dar nu i se dă etimologia. Adj. *deșamțat*, cu variantele *deșamțat*, *dișamțat*, este însoțit de precizarea că-i cunoscut în Moldova, cu toate că în corpul articolului este reprodus citatul din graiul moșilor, *imi vine cu*

deșanțat. I.-A. Candrea îl separă pe *șanț*¹ ‘săpătură în pământ etc.’ de *șanț*². În ultimul caz, el face precizarea: ‘*deșanț*’.

Dificultățile în tratarea acestor cuvinte sînt evidente și în A. Scriban, *Dict.* Prevăzîndu-l pe *șanț* ‘săpătură în pământ’ cu cifra 1) pusă la începutul cuvîntului, iar pe *șanț* ‘minune, lucru minunat’ cu cifra 2), el nu desface, totuși, aceste cuvinte în articole separate, cum procedează, de regulă, în cazul omonimelor cu etimonuri diferite. Și nu face acest lucru pentru că i se pare că ‘minune, lucru minunat’ ar putea fi explicat de la *șanț*¹, „poate prin aceeași figură ca *a deraia*, *a delira*, adică ‘a ieși din linia obișnuită’”. Reamintim că fr. *dérailer* < *rail*, engl. *rail* ‘șină’, iar *a delira* < *délirer*, it., lat. *delirare*, *delir* > fr. *délire*, it. *delirio*, lat. *delirium*. Derivatele latinești au la bază lat. *līra* ‘brazdă’, de unde *dēlīro* ‘a ieși din brazdă, din linia dreaptă’, apoi ‘a aiura, a vorbi aiurea’. Tot astfel presupune Scriban că *de+șanț* a putut ajunge, prin intermediul sensului ‘a ieșit din linia obișnuită’, adică, în cazul de față, din *șanț*, la sensul ‘deșanțat’, ‘straniu’, ‘ciudat’, ‘bizar’, apoi chiar la cel de ‘minunat’, ‘lucru minunat’, ‘minune’. Explicația lui presupune existența la început a unui verb *a deșanța*, cu sensul *‘a ieși din șanț’, fapt care nu se poate proba. Verbul actual *a se deșanța* este creat mai târziu de la adj. *deșanțat*, care provine din *deșanț*, iar acesta din *de șanț*. Ultimul cuvînt, *șanț*, avea chiar în limba de origine sensul ‘bizarerie’, ‘ciudățenie’, ‘lucru minunat’. A. Scriban menționează și verbul ceh. *šantovati* ‘a glumi’. Sub *șanț*² sînt consemnate expresiile cunoscute *a ți se părea de șanț*, *a vorbi de șanț*. Apar atît adv. *deșanț*, cît și adj. *deșanțat*, cu sensurile date mai sus. De asemenea, ca în *DU*, este înregistrat și sensul transilvănean de ‘trist’ al adj. *deșanțat*, sens lăsat neexplicat de ambii autori. Asupra acestei chestiuni vom reveni mai jos.

Al. Cioranescu, *DER*, 7425, include sensul (învechit) al cuvîntului *șanț*, anume ‘prodigio, maravilla’ (= minune, minunăție), sub cuvîntul-titlu *șanț*, cu sensul ‘săpătură în pământ’, dar face precizarea că: „El semantismo del último uso [‘prodigio, maravilla’] no es claro, y podría fundarse en alguna voz diferente, cf. sin embargo Jordan, *BF*, VII, 234”. Printre derivate sînt menționate: *deșanț*, categorisit greșit drept substantiv neutru, cu arie teritorială în Moldova și Transilvania și avînd sensul ‘estrañeza, sorpresa’, *deșențat* (var. *deșanțat*), cu sensurile cunoscute. În mod eronat sînt incluse printre derivate și cuvintele *șăncăleț* (var. *șăncălău*,

șâncălos) și *șâncălie*, pentru care vezi *DLR*, litera Ș, p. 40-41, unde se propune ca etimon (probabil) germ. dial. *Schankel* 'ștregar'.

Cuvintelor de care ne ocupăm le-a dedicat Iorgu Iordan o notă lexicală specială, apărută în *BIFR*, VII (1940 - 1941), p. 234-236. Plecînd de la datele din Tiktin, *DRG*, cărora autorul le adaugă cîteva noi atestări din Moldova ale expresiei *a-i fi (cuiva) de șanț*, cu care ocazie este atestată pentru prima dată și varianta *deșanță* (*Oare nu-i este deșanță să se ducă pe așa vreme?*, în Valea Lupului, jud. Iași), se susține că substantivul din izolarea *de șanț* „trebuie să fie același cu *șanț* 'Schanze, (Schanz-) Graben', conform principiului, care pe zi ce trece se dovedește a fi tot mai just, că, pînă la proba contrară, omonimele dintr-o limbă sînt la origine unul și același cuvînt". Ar pleda pentru această ipoteză, se spune în continuare, „și varianta *șanță* (= *șanț*, cu înțelesul lui propriu), pe care o înregistrează Tiktin, după Dionisie Ecclesiarhul. Am văzut însă că *deșanț* sună și *deșanță*, deci încă o potrivire între cele două cuvinte". Și autorul continuă: „Mult mai grea, pentru mine imposibilă, este limpezirea legăturii semantice dintre *șanț* și *deșanț*. Ar trebui să știu ceva despre modul de construire a șanțurilor (= tranșecelor) de pe vremuri, despre întrebuițarea lor ca mijloc de apărare în luptă etc.". În sprijinul unei asemenea evoluții semantice posibile, Iorgu Iordan invocă locuțiunea maghiară *sánkra itélni* 'zur Schanzarbeit verurteilen, precizînd că o astfel de pedeapsă „este, evident, rușinoasă, dacă nu chiar infamantă. Am avea aici, poate, un punct de plecare pentru sensul rom. *deșanț*, așa cum se întrebuițează el prin unele locuri... Ar trebui să presupunem însă că pedeapsa în discuție este veche, că a existat și la noi încă demult etc. Și tot ar rămînea obscură evoluția semantică, mai ales pentru însemnarea dată de Tiktin ('Wunder', 'wunderbar')".

Tot neclarificată rămîne etimologia cuvîntului *deșanț* în *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, Chișinău, 1987 (de N. Raevschii, M. Gabinschii și alții). La p. 110, se spune că etimologia este „necunoscută”.

Preluînd modul de grupare al acestor cuvinte din *DLR*, vom separa în discuția care urmează pe *șanț*¹ de *șanț*². La acesta din urmă vom grupa și datele cuprinse sub *șanț*¹. Nu ne vom ocupa, prin urmare, decît de etimologia lui *șanț*², care, în ciuda omonimiei, nu are nimic a face cu cea a lui *șanț*¹. Istoria celorlalte elemente (*deșanț*,

deșănțat, etc.) se va clarifica îndată ce vom cunoaște adevăratul etimon al lui șanț².

Acesta din urmă, cu valoare de substantiv neutru, este cunoscut, după datele de care dispunem pînă acum, numai din scrierile lui Dosoftei. Aici cuvîntul are două sensuri, nu numai unul, cum a arătat Tiktin.

Primul sens, neînregistrat în dicționare, este cel de ‘extravaganță, năzbîtie, ciudățenie’, poate și ‘poznă’, ‘glumă’, chiar ‘mascaradă’. El este prezent în următorul text din *Psaltirea în versuri*, ediția N. A. Ursu, Iași, 1974, p. 237: „Ca om jealnic care-ș plînge mortul,/ Sînt trist, Doamne, și mîhnit cu totul./ Pregiur mine s-adună cu șanțuri,/ Strîngînd bice asupra-mi și lanțuri”. N. A. Ursu glosează: șanț ‘glumă’. Versetul echivalent (Ps. 34, 14) din Dosoftei, *Psaltire de-nțales*, Iași, 1680, nu mai conține, însă, cuvîntul șanț: „Și asupra mea să veseliră și să strînsără”. Dar o concordanță semantică între cele două redacții este evidentă. La fel stau lucrurile și în varianta actuală a *Bibliei*, din 1975: „Dar împotriva mea s-au veselit și s-au adunat; adunatu-s-au împotriva mea cu bătăi și n-am știut”.

Al doilea sens este ‘minune’, ‘lucru minunat’. Exemplul dat și de Tiktin, *DRG*, sub șanț (3), din *Viețile Sfinților*, Nov. 20, p. 137, îl reproducem într-un context mai larg: „Și cutrierînd tot Apusul și minunînd pre mulți cu ciudesele și cu șanțurile, iarăși s-au întors la Țarigrad. Deacia mersă la părțile Olimpului”. Observăm că *ciudese* din acest citat are tot sensul ‘minuni’, astfel încît apariția lui alături de șanțuri ‘id.’, pare a fi pleonastică. De aceea, putem face presupunerea că acesta din urmă avea la Dosoftei o nuanță semantică în plus, poate pe aceea de ‘lucruri minunate’, ‘lucruri de mirare’, ‘ciudățenii’, ‘extravaganțe’, care îl apropia de sensul consemnat în paragraful precedent. Al doilea citat este din *Psaltirea în versuri*, ed. cit., p. 761 (Ps. 104, 5): „Minuni ce-au făcut [Domnul] să îneț minte/ Și de șanțuri dintăi, de mainte,/ Din svîntul său rost ce-au dat giudețe,/ În sfînta sa lege să să-nvețe”. Se observă că aici în loc de *ciudese* apare sinonimul *minuni*. Al treilea exemplu, neînregistrat în dicționare, provine din *Psaltirea de-nțales*, Ps. 104, fiind echivalentul citatului precedent din *Psaltirea în versuri*: „Pomeniț miratele lui ce-au făcut, șanțurile lui și giudețele rostului lui”. De data aceasta, în loc de *ciudese* sau de *minuni*, apare un alt sinonim,

mirate, pentru care vezi *DLR*, s.v. Facem și precizarea că echivalentul vechi slav al sintagmei *șanțurile lui* din aceste text este *дубеца его* (cf. vbg. *divŭ* ‘Wunder’, nominativ plural *divesa*, la E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, I, p. 202). Totodată, adăugăm amănuntul că în ms. 4389 al *Bibliei* (cca 1665-1680) pasajul respectiv nu conține cuvântul *șanț*. Se recurge la repetarea cuvântului *minune*: „Aduceți-vă aminte de minunile lui cele ce au făcut, de minunile lui și de judecățile gurii lui”; la fel și în textul actual al *Bibliei*.

Etimologia acestui cuvânt este germ. *Schanze* (f.), pl. *Schanzen*, pe care toate dicționarele etimologice germane îl tratează separat¹ de omonimul său care are sensul ‘săpătură în pământ’, ‘fortificație’, al cărui etimon este (după Fr. Kluge, *EWDS*¹⁹, p. 635) ital. *scansi*, pl. de la *scanso* m. ‘Abwehr’ < vb. *scansare* ‘aus dem Wege gehen’ < lat. **ex-campsāre* < gr. *kámpsai*, *kámptein* ‘biegen’.

După Fr. L. K. Weigand, *Dt. Wh.*, ed. a 5-a, scoasă de Herman Hirt, Gießen, 1910, vol. II, col. 674, Fr. Kluge, *op. cit.*, p. 635 și Hermann Paul, *Deutsches Wörterbuch*, ed. a 7-a prelucrată de Werner Betz, Tübingen, 1976, p. 533, substantivul feminin *Schanze*¹ înseamnă ‘Glückswurf’ (= aruncătură norocoasă la zaruri), ‘Glücksfall’ (= întâmplare norocoasă, noroc, șansă), ‘Wagnis’ (= risc, acțiune îndrăzneată, temerară, cutezanță), ‘Vorteil’ (= folos, câștig, avantaj, profit). Astăzi termenul este folosit mai ales în expresia, menționată și mai sus, *Etwas in die Schanze schlagen* ‘a risca ceva’. Într-un exemplu datînd din anul 1540, expresia latinească *jacio aleam* este tradusă prin *ich schlag in die schantz*. În germana medie literară (Mhd.), substantivul *schanz(e)* (f.) (mai rar m.) avea sensul ‘Fall der Würfel’ (= căderea zarurilor), ‘Glückswurf’ (aruncătură norocoasă la zaruri), ‘Spieleinsatz’ (= miză), ‘glücklicher Zufall’ (= întâmplare norocoasă), ‘gewagtes Spiel’ (= joc temerar, îndrăzneț), ‘Wechselfall’ (= vicisitudine, peripeție). În limba germană cuvântul a intrat din franceză cam prin jurul anului 1200: vfr. *cheance* < lat. med. *cadentia* ‘das Fallen’ (= căderea) < lat. *cadens* ‘falend’, part. prez. al lat. *cadere* ‘a cădea’, fr. mod. *chance*, ital. *cadenza*, oland.

¹ Numai în *Dicționar român-german*, Institutul de Lingvistică din București, 1966, p. 842, sensul al treilea, ‘șansă’, din expr. *Etwas in die Schanze schlagen*, *Sein Leben in die Schanze schlagen*, este trecut sub cuvântul *Schanze*, cu sensul ‘șanț, fortificație de pământ’.

med. *canse*, oland. mod. *kans*, germ. de jos med. *kanze*, *kanse*, engl. *chance*. De la *schanze*, cu sensurile menționate, s-au dezvoltat în germana literară medie (Mhd.) verbul *schanzen* ‘mit Würfeln spielen’ (= a juca zarurile), ‘Glücksspiel treiben’ (= a juca jocuri de noroc) și verbul *zuschancen*, folosit în jocurile de noroc din secolele al XVI-lea – al XVII-lea cu sensul ‘a acorda în secret un avantaj incorect unuia dintre jucători’. Ultimul verb este atestat și în dialectul sașilor din nordul Transilvaniei: săs. *zāo-schūnzə* ‘a primi, a avea parte de ceva’, ‘a face cuiva rost de ceva’, ‘a face să-i parvină cuiva ceva bun’, ‘a acorda’ (Fr. Krauss, *Trepp.Wb.*, p. 825, 1193).

Cuvîntul *Schanz(e)* este prezent și în cuvîntul compus german *Mummenschanz*, care înseamnă ‘mascaradă’, ‘dans sau petrecere cu persoane mascate’. Primul element, *Mumme* are sensul ‘persoană mascată’, ‘travestire’, ‘mască’, iar derivatul *Mummerei* înseamnă ‘deghizare’, ‘mascaradă’. Cuvîntul mhd. *mummen* (*mumman*) denumea în secolele al XIV-lea – al XVI-lea un ‘joc de noroc cu zaruri’. Alături de *schanz* (f.) ‘aruncătură norocoasă la zaruri’, existau în secolul al XVI-lea și cuvintele compuse *mumschanz* și *mummenschanz* (f.), cu sensul ‘o aruncare de zaruri în acest joc de noroc’. Deoarece, în timpul carnavalului, această aruncare de zaruri era oferită stăpînului casei (sau hangiuului) și oaspeților lui de către niște persoane mascate care umblau din loc în loc, termenul *mumschanz* a căpătat sensul ‘deghizare, mascare, travestire, mascaradă’ (atestat în anul 1595). Pe la începutul secolului al XVIII-lea, el a ieșit din uz, dar a fost repus în circulație, cu genul schimbat (m.), de scriitorii germani de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

Din limba germană, termenul a pătruns și în poloneză. Aleksander Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa, 1970, p. 540, sub *szance*, spune că acest cuvînt polonez are două sensuri complet diferite. Primul este cel de ‘val (de pămînt)’ și vine din germ. *Schanze* ‘id.’. Al doilea sens, preluat tot din germană, înseamnă ‘soartă’, ‘întîmplare’. Acest cuvînt german, la rîndul său, este împrumutat din fr. *chance* < lat. *cadentia* (aruncarea zarurilor). Expresia poloneză *sadzić na szanę* înseamnă ‘a risca’, iar *nie na jeden fortuny szanę wszystkie siły stawić* ‘să nu arunci (să nu riști) totul pe o singură carte’. Ultima expresie a fost foarte mult folosită de scriitorul polonez Rej, care a trăit în secolul al XVII-lea,

de exemplu în: *na szańc szczęścia wysadzi* ‘că mizează pe șansa fericirii’; *zdrowie na szańc kładli* ‘a-și pune sănătatea la risc, a risca’.

Evoluția semantică de la ‘a juca zarurile’ la ‘a risca’, apoi la ‘a fi îndrăzneț’, ‘a cuteza’, ‘a (se) hazarda’ și chiar ‘a fi nerușinat’ (sînt posibile alte nuanțe și alte evoluții) este cunoscută în diferite limbi. Astfel, verbul românesc *a cuteza* (mr. *cutedz*, *cutidzare*, mgl., istrorom. *cutez*) vine din vgr. *κοττίζω* ‘a juca zarurile’ > lat. pop. **cottizāre*, care are descendenți și în unele dialecte italiene: *scoteare*, *scotezar*. *kutizá* ‘a îndrăzni’; în dialectul sicilian, *kuttiatu* înseamnă ‘unverschämt’ (= nerușinat) (Cioranescu, *DER*, 2738, W. Meyer-Lübke, *REW*³, 2287). Cuvîntul francez *hazard* are ca etimon arab. *az-zahr* ‘zaruri de joc’ (cf. rom. *zar*; *-uri*), care a intrat în vechea franceză în secolul al XII-lea sub forma *hasart* ‘un fel de joc cu zaruri’, de la care s-a dezvoltat mai tîrziu sensul fr. *hasard* ‘aruncătură norocoasă la zaruri’, apoi ‘întîmplare’, ‘hazard’, ‘soartă’, ‘destin’, iar mai tîrziu, prin secolul al XV-lea, și verbul *hasarder* ‘a risca’ (Fr. Kluge, *op. cit.*, p. 291; E. Gamillscheg, *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*, Heidelberg, 1928, p. 385). Lat. *alea* avea sensul ‘zar’, ‘joc de zaruri’, de la care s-au dezvoltat cele de ‘risc’, ‘șansă’, ‘nesiguranță’ (G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, 1983, p. 64).

Față de aceste exemple, germ. *Schanze*, care nu a avut însă inițial sensul ‘zar’, dar a intrat ca un element important în sfera semantică a jocurilor de noroc, a căpătat, în împrejurările arătate, sensul ‘mascaradă’, ‘joc cu măști’, apoi ‘lucru ciudat’, ‘extravaganță’, ‘ciudățenie’, ‘bizarerie’.

În limba româna, cuvîntul *șanț* (și *șanță*) a circulat, sau circulă încă, la două nivele. Primul, cel literar, a existat numai în scrierile lui Dosoftei, care, după cum s-a văzut, l-a întrebuițat o singură dată cu sensul (1) ‘glumă, farsă, poznă, extravagantă, năzbîtie’, poate chiar ‘mascaradă’, sens lesne de apropiat de cel al germ. (*Mummen*)-*schanz(e)*, și de mai multe ori, cu sensul (2), dezvoltat din nuanța semantică ‘extravaganță’, anume acela de ‘ciudățenie, lucru de mirare’, poate chiar ‘minune’, dar foarte probabil nu în accepția sacrală, ci în cea laică, de ‘fapt neobișnuit, ieșit din comun’, ‘minunăție’. Evoluția semantică a fost posibilă și datorită faptului că termenul a fost pus în legătură cu sinonime ca *ciudă* (pl. *ciude* și *ciudese*), *minune*, *mirate* (pl.). Primul cuvînt mai ales are în structura

lui semantică și sensurile 'lucruri extravagante, extravagantă, capricii, năzbitii, pozne, șotii, ciudățenii'. Exemple din limba veche: „[Aron Vodă] *ciude și pozne făcea în domnia lui*”, *Let.*, I, 206/11; „*Domnind, nu altă ce ciudese și pozne făcea*” (*ibid.*, I, A., 102/28) (apud *DA*)². Să se compare la Dosoftei: „... *cu ciudesele și cu șanturile*”. După *DA*, s.v., acest sens al cuvântului *ciudă* derivă din cel de 'minune', care este etimologic (vsl. *čudo* 'minune'; cf. și *ciudat* < bg. *čudat* 'minunat, bizar, straniu'). Rom. *ciudă* are și accepția 'necaz, supărare mare, părere de rău' (ex.: „...*de ciudă, căzu jos și muri*”, la Dosoftei), pe care o întâlnim și la adj. *deșănțat* 'trist', din expresia trans. *e deșănțat copilul*, înregistrată de Șăineanu, *DL*, s.v. Cuvântul *ciudă* cunoaște și sensul, mai rar atestat, de 'rușine', 'jenă', pe care *DA* îl ilustrează cu exemplul: „*Mi-e ciudă să ies în lume cu cămașa asta!*” Aceeași evoluție semantică apare și la cuvintele *șanț*, *de șanț*, *deșanță*: „*Nu ți-i de șanț că n-ai nici un copil?*” (*DLR*). *Mi-i de șanț să mă duc să-i spun, Oare nu-i este deșanță să se ducă pe așa vreme*”? (în ultimul caz, cum observă Iorgu Iordan, sensul nu-i prea clar).

² Cuvântul *poznă* (și varianta *posnă*), cu sensurile 'faptă sau vorbă care provoacă haz', 'veselie', 'ghidușie', 'ciudățenie', 'curiozitate', 'intimplare regretabilă', 'neplăcere', atestat, cum s-a văzut, încă din secolul al XVII-lea, a fost apropiat de IL Fiktin, *DRG*, s. v. de germ. *Possen*, 'festă, poznă', la pl. 'farsă', 'glumă', 'ștregărie'. Cf. și expr. germ. *Possen treiben* (~ *reißen*) 'a face glume, a face năzbitii', apoi *possenhaft* (adj.) 'caraghios, amuzant, ștregar, zburdalnic, poznăș', *Possenreißer* (-*macher*) 'caraghios, clovn, bufon, persoană care se ține de șotii', *Possenspiel* 'farsă'. Etimologia aceasta, justă, este susținută și de Scriban, *Dicț.*, s.v. Dar Al. Cioranescu, *DER*, 6737, menționînd-o, propune totuși o soluție inacceptabilă din punct de vedere semantic: din sl. *poznovati* 'a cunoaște', *poznanije* 'cunoaștere', iar *DER*, s.v.: „Etimologia necunoscută”. În favoarea originii germane, sub aspect formal (căci din punct de vedere semantic nu există nici o dificultate), pledează modul de adaptare a altor elemente de aceeași origine, a căror silabă finală este *-en*: *crăfnă* (cu variantele *croăfănă*, *croăpănă*, *crăpfănă*, *croăfenă*) < germ. *Kraffen* 'gogoasă'; *chilnă* (variantele *chilnă*) < *Kellen*, pl. de la *Kelle* (cuvîntul german a pătruns și în cehă, polonă, ucraineană cu forme apropiate de cele ale cuvîntului românesc); *fostănă* (var. *föstănă*) < germ. *Pfosten*; *știolnă* (variantele *știolnă*, *ștolnă*) < germ. *Stollen* etc. Din germ. *Possen* s-a creat în română forma *posnă*, atestată în dicționare, în care grupul *-sn- > -zn-* prin acomodare regresivă. Fiind destul de vechi, cuvîntul a dezvoltat derivate destul de numeroase: *poznăș*, *poznat*, *poznat*, *poznaci*, *poznatec*, *poznășie* 'comicărie, caraghiozlie', vezi *DER*, s.v.; cf. și expr. mold.: „*Dacă-i poznă, dacă-i comicărie*”.

Cu ultimele exemple am făcut trecerea la cel de al doilea nivel, cel al vorbirii populare, în care cuvântul *șanț* circulă și astăzi regional. În lumina istoriei cuvântului pe terenul limbii germane, pot fi acum înțelese expresiile *a-i fi (cuiva) deșanț*, *a-i părea (cuiva) deșanț*, însemnând ‘a-i părea (cuiva) ciudat sau amuzant’, ‘a-i părea bizar, straniu, extravagant’ (create după modelul unor expresii ca *a i se părea (cuiva) de glumă*, *a i se părea (cuiva) de șagă*, *a-i fi (cuiva) de glumă*, *a-i fi (cuiva) de șagă*). Ele au la bază accepțiile ‘mascaradă’, ‘farsă’, ‘poznă’, ‘năzbîtie’ ale cuvântului *șanț*, dezvoltate, în limba germană, de la jocurile cu zarurile ale unor persoane mascate. Istoria cuvântului rom. *șanț*, cu sensurile de care ne ocupăm, este paralelă cu cea a cuvântului *poznă* (vezi nota 2). Nu este exclusă, în evul mediu românesc, o răspîndire a acestor cuvinte cu ocazia iarmaroacelor sau a bîlciurilor, prin intermediul spectacolelor populare de circ, de prestidigitații și scamatorii, care veneau la noi, de obicei, din lumea germană sau turcească și unde se făceau pozne, șanțuri, bazaconii, comicării, boscării, șotii³, caraghiozlicuri, mascarale etc. (vezi *DA*, sub *comédie*). La aceste *comédii*, puteau fi văzute lucruri peste fire, *de șanț*, *deșănțate*, adică ‘stranii, ciudate, bizare, extravagante’. *De șanț* a însemnat la început ‘de mirare’, ‘de ciudă’, adică ‘de minune’ și, folosit cu verbe ca *a fi*, *a părea (mi-i de șanț, îmi pare de șanț)* a devenit locuțiune adverbială. Ulterior, cele două elemente s-au sudat în adv. *deșanț* ‘în mod curios’, ‘în mod ciudat’, de la care, cu sufixul *-at*, s-a creat adj. *deșănțat*, punctul de plecare al verbului recent *a se deșănța*, rezultat prin derivare regresivă. În graiul moților, *deșănțat* se construiește cu verbul *a veni*: *îmi vine cu deșănțat* ‘îmi pare ciudat’.

³ Cuvântul *șotie*, din aceeași sferă semantică, trebuie explicat prin aceleași realități și tot ca un împrumut de origine germană, în ciuda părerii autorilor *DLR* care îl compară cu ucr. *šotka* și cu rom. *șod*. Cum s-a arătat demult, etimonul este cuvântul germano-evreiesc *Schote* ‘nebun, stupid, caraghios, prostănac’; ‘om rău’ (vezi N. Drăganu, *DR*, IV, p. 158; Lajos Tamás, *EWUR*, p. 735-736), care are în Mhd. dentala sonoră *-d-*, în loc de *-t-*, *schudde* (atestat în anul 1598), din care se explică magh. *sod* și trans. *șod*, *șoadă*, *șodoș* etc., dar nu și varianta cu *-t-* din *șotie*. Aceasta, atestată de prin secolul al XIX-lea (cealaltă, datează din secolul al XVII-lea), presupune un **șote*, care apoi a fost încadrat la substantivele terminate în sufixul *-ie*, neaccentuat, ca *salce* – *salcie*, *funie* – *funie*, *unghe* – *unghe* etc. (vezi G. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916, p. 246-258). Varianta literară germană este *Schaute*. S-ar putea ca *șotie* să fie împrumutat direct din limba idiș.

Alături de această cale, substantivul *șanț* a putut ajunge în graiurile populare și prin intermediul jocurilor de noroc. Expresia, atestată în *DLR*, *a-i ține (cuiva) șanțul* ‘a-i face (cuiva) pe plac’ nu poate fi înțeleasă dacă avem în vedere sensurile precedente. Ea trimite însă la verbul german *zuschancen*, folosit în jocurile de cărți din secolele al XVI-lea – al XVII-lea, cu sensul ‘a acorda unuia dintre jucători, în secret, un avantaj incorect’, sens care, cum s-a văzut, circulă și în graiurile săsești pînă astăzi. Acestea, alături de graiurile germane vorbite în evul mediu în numeroase orașe și târguri din Moldova, graiuri care au dispărut prin românizarea vorbitorilor lor prin secolul al XVII-lea, au putut fi, de asemenea, o sursă importantă a împrumuturilor de care ne ocupăm, atît în Moldova, cît și în Transilvania. Varianta *șanță*, de genul feminin ca și cuvîntul german *Schanze*, pe care a semnalat-o Iorgu Iordan, ar putea fi interpretată ca un reflex mai apropiat de etimon. Dacă nu cumva, mai degrabă, ea este rezultatul unei apropieri de sinonimele aproximative *glumă*, *șagă*, *poznă*, din expresiile menționate *a i se părea*, *a-i fi (cuiva) de glumă*, *de șagă*. Expresia *a-și arunca viața în șanț* ‘a risca’ este un calc nereușit al lui Barițiu.

În ceea ce privește prezența cuvîntului *șanț* în scrierile lui Dosoftei, este aproape sigur că autorul, perfect cunoscător al limbii poloneze, a avut drept model pol. *szańce*, în primul rînd. Scriitorilor care i-au urmat cuvîntul nu li s-a mai părut necesar și l-au eliminat din limba română literară⁴.

⁴ Cuvîntul *șanț* ‘săpătură în pămînt de scurgere a apei’ (< germ. < it.) a avut la început sensul ‘palisadă, fortificație din trunchiuri, pietre etc.’; ‘construcție din lemne pentru asediarea unei cetăți’. De la forma pozitivă a întăririi de apărare și de asediere, s-a trecut, în română, la sensul care are în vedere o formă negativă: ‘o săpătură adîncă în pămînt, umplută, adesea, cu apă, în jurul unei cetăți’; ‘săpătură îngustă și lungă pe marginea unui drum’. Sensul inițial este atestat în româna veche (vezi V. Arvinte, *ST. L. DT.*, p. 40, IV. 1.6.1., *șanț*).

Note etimologice (I)*

Hamzoaia

Toponimicul acesta, înregistrat în *Marele dicționar geografic al României*, III, p. 687, pentru fostul județ Neamț ca denumind un ‘trup de moșie’ situat în comuna Bicaz, pe pârîul Tașca, în stînga pârăului Bicazul, trebuie pus în legătură cu apelativul *hamzoaie* cunoscut de dicționarele noastre¹. Autorii acestora nu dau însă nici un fel de explicație etimologică cuvîntului.

Sensul notat în dicționare este de ‘scoac (la moară)’. În satul Călugăreni, pe Valea Bistriței, am înregistrat cuvîntul *amzoái*, pl. *amzói*, denumind întreaga construcție, alcătuită din stîlpi puternici de stejar, pe care se sprijină capătul de afară al *grindeiului* la moara de apă. Întregii instalații i se spune „*amzoáia di-afară*”, spre deosebire de „*amzoáia dinuntru*”, pe care este fixat celălalt capăt al *grindeiului*.

În dicționare sînt notate și următoarele forme ale acestui cuvînt: singularele *hamza* și *hamzea*, pluralele *-zale* și *-zauri*. La Drăgușeni, în raionul Fălticeni, se folosește mai ales pluralul *hamzări* și *hămzări*. Mai important pentru cele ce urmează este că în com. *Bîlca* (Rădăuți) există o moară care poartă numele de moara *Hazoaia*, ai cărei proprietari au fost nemți.

Avem a face, foarte probabil, cu un cuvînt de origine germană și anume în prima parte avem o rădăcină germană *ham*, de unde Mhd. *hammen*, *hemmen*, nhd. *hemmen* ‘a opri, a stăvili, a împiedica’². Cuvîntul german a pătruns în cehă și în polonă. În limba cehă există cuvîntul *ham* ‘Wasserpfahl’ (= stîlp puternic în apă); ‘Hemmstock (in der Mühle)’ (= stîlp, stăvilă la moară). Cuvîntul are aici și derivate³. La fel și în poloneză. În partea a doua a cuvîntului, recunoaștem pe germ. *Säule* ‘stîlp, pilon puternic’. Trebuie să

* Apărut în scșt., VI, Iași, 1955, nr. 3-4, p. 234-240.

¹ De altă părere este I. Iordan, *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, București, 1952, p. 140; la fel în *Toponimie românească*, București, 1963, p. 180. Toponimicul nemțean ar fi la origine, după autor, un antroponimic feminin.

² Vezi Fr. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Strassburg, 1905, p. 172; id. *EWDS*^{19, 22}, s.v.

³ E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1905-1913, p. 376.

pornim, deci, de la un cuvânt compus german *Hammsäule*, care înseamnă 'stîlp (puternic) pentru stăvilît (apa)', cu același sens ca și *Hemmstock*, numai că în acest caz poate fi vorba de un lemn mai subțire. Din germ. *Hammsäule* rezultă, fără nici o dificultate, forma *hamzale*, înregistrată în dicționare (v. *DA*, s.v.). De la această formă, s-a refăcut un singular *hamzea* sau *hamza*. A apărut, apoi, și forma *amzoăi* (prin dispariția lui *h-* și prin încadrarea la substantivele cu sufixul *-oaie*), la plural *amzoi*, notată la Călugăreni. De altfel, în această localitate a fost păstrat și sensul inițial al cuvîntului german presupus de noi ca punct de plecare, pentru că aici *amzoăie* înseamnă 'construcție alcătuită din stîlpi puternici de stejar la moara de apă'. Mai tîrziu, în alte părți, cuvîntul a ajuns să fie sinonim cu *lătoc*, așa cum arată dicționarele.

Asupra timpului cînd a pătruns acest cuvînt în Moldova nu putem, deocamdată, să spunem ceva precis. Oricum, el se adaugă la termenii de origine germană pătrunși în nordul Moldovei, fie de la populația germană din Bucovina, fie de la germanii din Transilvania. Cf. moara *Hazoai* din satul Bîlea (Rădăuți), ai cărei proprietari au fost germani.

Ciuhă

În Transilvania, Crișana, Maramureș și prin Moldova, se folosește cuvîntul *ciuhă* pentru a denumi un lemn înfipt în pămînt și învelit la vîrf cu zdrențe sau haine rupte sau cu un șomoiag de paie, servind ca 1. sperietoare pentru păsări, 2. semn de opreliște pentru păscutul vitelor, 3. spre a arăta hotarul, 4. spre a arăta pînă unde a înaintat lucrul cîmpului sau bucata pe care are să o secere un grup de lucrători, 5. la plutărit, pentru a arăta șipotul apei: se fixează pe mal, 6. înainte vreme, spre a semnală pericolul apropierii dușmanului (*DA*). Vezi *ALRSN*, I, harta 46, *moniie* (în grîu, în cînepă, etc.).

În privința originii acestui cuvînt, dicționarele etimologice nu au ajuns la un consens. Astfel, A. Cihac, II, p. 491, îl derivă din limba maghiară: *csóva* 'bouchon de paille, brandon en guisse de signe'. La rîndul său, cuvîntul *csóva* este reflexul cuvîntului german *Zeichen* 'semn', care a pătruns, cum arată Cihac, și în cehă: *cech*, *ceich* 'signe, marque', precum și în poloneză: *cecha*, *cefa*.

Dicționarul universal al lui Șăineanu (ed. IV, p. 135), pare a-l pune în legătură cu *ciuf* ‘buhă cu moțuri mici de trei-patru pene’ pentru că, după ce dă sensul cuvîntului *ciuhă*, acela de ‘semn făcut de secerători între holde: un mănunchi de iarbă sau grîu legat la vîrf cu alt mănunchi de fire rupte’, adaugă, între paranteze, că acest mănunchi aduce „întru cîtva cu capul zbîrlit al ciufului: buhele serveau înainte la vînatul păsărilor”.

H. Tiktin, *DRG* s.v., este cît se poate de concis „Et. zu *ciuf*”.

Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Romînească” de I.-A. Candrea trimite, de asemenea, la *ciuf*, ca și *Dicționarul* lui A. Scriban.

La fel procedează și autorii *Dicționarului Academiei*, însă sub rezerva probabilității. Aici se dau, totodată, și amănunte asupra originii cuvîntului *ciuf*. De origine germanică, el a pătruns în franceză sub forma *touffe* ‘mănunchi, smoc’, în italiană *ciuffo* ‘moț de păr’, în albaneză, *ciufke* ‘ciucure, mătase de porumb’, iar în română prin intermediul limbii maghiare, din italiană. Așadar, pe un drum extrem de ocolit. Nu este explicată însă modificarea lui *ciuf* în *ciuhă*. Cu această formă și cu noul sens, cuvîntul românesc a pătruns iarăși în maghiară: *csuha* ‘momîie, sperietoare de păsări’. Cuvîntul maghiar este atestat prin părțile Clujului.

Trecerea dintr-o limbă într-alta nu este imposibilă. Se știe că atîtea cuvinte cunosc o circulație intensă odată cu lucrul pe care îl denumesc. Ni se pare, totuși, că autorii *DA* au complicat prea mult lucrurile.

Cuvîntul *ciuhă* a mai fost discutat și de C. Lacea, *DR*, III, p. 743. Explicația lui pornește de la amănuntul că prin unele locuri (sudul Transilvaniei și Bucovina) *ciuha* este o prăjină înfășurată la un capăt cu zdrențe sau cîrpe. Considerînd esențială această notă, C. Lacea trimite la turc. *çoha*, *çoka* ‘postav’, care ar sta și la baza cuvîntului maghiar. Ținînd seama de repartiția teritorială a termenului, C. Lacea crede că el ne-a venit prin intermediul unei limbi slave și anume prin ucraineană. Dar, adăugăm noi, numai în limba bulgară el înseamnă ‘postav’, în timp ce la sîrbo-croați, sloveni, ucrainieni și ruși el denumește un anumit fel de haină. De exemplu, în ucr., dialectal, *çuha*, *çuhánia* înseamnă ‘wollenes Oberkleid, Art Mantel’, iar în rusă *чыра* ‘im alten Russland ein enger langer Rock’. La fel și în slovenă

și în sîrbo-croată⁴. Numai prezența cuvîntului în partea nordică a țării, în apropiere de limba ucraineană, l-a făcut pe C. Lacea să admită această filieră, neținînd cont de sensul lui aici.

Dar amănuntul că *ciuha* se face în unele locuri și din zdrențe sau cîrpe înfășurate la capătul unui par nu poate constitui punctul de plecare pentru stabilirea etimologiei acestui cuvînt. La fel de motivată ar fi o explicație care ar porni de la unul din celelalte elemente din care se alcătuieste o *ciuhă*: un șomoiaș de paie etc. Notăm că *DA* nu acceptă această explicație.

S-au propus, deci, trei etimologii pentru acest cuvînt: 1. magh. *csóva* (< germ. *Zeichen*), 2. rom. *ciuf*, 3. turc. *çoha*, *çoka*. A doua și a treia soluția pornesc de la o singură notă a noțiunii *ciuhă*⁵.

Credem însă că sensul de bază, care a fost și cel original și de la care trebuie să pornim pentru aflarea etimologiei, este ‘momîie pusă pe ogor ca sperietoare pentru păsări, sperietoare’. De altfel și *DA*, cînd explică cuvîntul, începe cu acest sens, socotindu-l, probabil, fundamental. Interesează numai în al doilea rînd din ce este alcătuită o *ciuhă*. Ulterior, cuvîntul a primit sensul generic de ‘semn, mijloc de a atrage atenția cuiva asupra unui lucru’, pe care îl ia în considerație Cihac.

În această lumină, o perfectă corespondență semantică există între cuvîntul românesc *ciuhă* și germ. *Scheuche*, cu sensul de ‘momîie, sperietoare’. La fel și verbul germ. *scheuchen* ‘a alunga sperind, a hîșii (despre păsări)’, sau *scheuen* ‘a (se) speria’. În Mhd., substantivul avea forma *schiuhe*, însemnînd, printre altele, ‘Schreckbild’ (‘momîie, fantomă’), iar verbul avea forma *schiuhen* ‘a (se) speria’, ‘a (se) feri’, ‘a goni’, ‘a alunga’. Substantivul mhd. *schiuhe* și verbul mhd. *schiuhen* derivă din ahd. **scioh* ‘scheu, schüchtern’ (= sfios, timid), cu corespondente și în alte limbi germanice: ags. *sceoh* „furchtsam” (= fricos), ndl. *schuw* ‘fricos, sfios’. Din familia germanică, și probabil din timpuri vechi, își are originea ital. *schivare* ‘a ocoli’, ‘a evita’, ‘a se feri’, *schivo* ‘rușinos’,

⁴ Vezi E. Berneker, *op. cit.*, p. 159.

⁵ Menționăm că același etimon turcesc *çoka* ‘postav’ a mai fost invocat de unii cercetători pentru originea altor cuvinte românești. Mai întîi de Cihac, *op. cit.*, pentru cuvîntul *ciórcă* ‘Tuch’, cu *r* epentetic (v. și I. Jordan, *Diftongarea lui e și o accentuați...*, Iași, 1921, p. 228), mai apoi de Al. Graur, *Contribuții la „influența orientală”*, gs, VI, p. 333, pentru rom. *țihal*.

'modest', 'dezgustat', sau fr. *esquiver* 'a ocoli, a scăpa (de ceva)'. Din familia germană mai amintim și pe *Scheusal* 'uriciune de om, monstru'⁶.

Corespondența dintre rom. *ciuhă* și germ. *Scheuche* nu este, după cum a rezultat din înșirarea formelor germane, numai de natură semantică, ci și formală. Unele dintre formele germane, și anume cele mhd., sînt foarte apropiate de cuvîntul nostru. Forma mhd. prezintă stadiul cînd nu se produsese diftongarea lui *û* precedat de *i*. Se spunea, deci, *schiuhe* pentru *Scheuche*, după cum se spunea *schiuere* pentru *Scheuer*, *liute* pentru *Leute* etc. Stadiul acesta e atestat și pentru vechea săsească din Transilvania. Într-adevăr, N. Drăganu (DR, IV, p. 147) citează v. săs. *schyræn* pentru a explica pe *shure* 'șură', găsit la Anonymus Caransebesiensis⁷. Astăzi se pare că dialectele germane din Transilvania l-au transformat pe *û*, precedat de *i*, în diftongul *ai*. Cel puțin așa se prezintă situația în dialectul german de la Bistrița, unde această vocală apare ca *ai*: *lait* 'Leute', *hait* 'heute', *aiəl* 'Eule'⁸.

Rămîne de explicat trecerea șuierătoarei *ş* (*sch*) în africata *ci* (din care, în mod normal, a rezultat spiranta moldovenească surdă). Fenomenul este atestat și în alte cuvinte împrumutate din limba sașilor ardeleni. Astfel, rom. *cioandă* este derivat de N. Drăganu din săs. *Schander*(*mensch*) (magh. *csander* 'rău, răutăcios')⁹. Transformarea putea să aibă loc și pe teren românesc (cf. rom. *șut* și *ciut* < alb., la A. Philippide, OR, II, p. 707). Se mai poate spune că *ş* (*sch*-) era pronunțat muiat de către sași, sau poate de români, și în acest caz trecerea spre africată (și apoi spre spiranta moldovenească) a fost ușoară.

Se poate admite, așadar, că, atît în limba română cît și în limba maghiară vorbită prin părțile Clujului, cuvîntul *ciuhă* (mag. *csóva*) a fost adus de sași, probabil împreună cu obiceiul de a apăra semănăturile contra păsărilor cu ajutorul acestor 'sperietori' sau 'momii'. Nu-i exclus ca prin unele locuri el să fi pătruns odată cu

⁶ Vezi Fr. Kluge, *EWDS*, p. 336-337. La fel în Fr. Kluge, *EWDS*^{19, 22}.

⁷ Vezi și V. Bogrea, DR, IV, p. 848, care admite pentru cuvîntul românesc *șură* o filieră ucraineană: ucr. *șura* „Gebäude zum Trocknen der Tabakblätter”.

⁸ Vezi Hermine Klein, *Die Bistritzer Mundart verglichen mit dem Sprachatlas des Deutschen Reichs*, Marburg, 1927, p. 42.

⁹ Vezi DR, III, p. 1089.

obiiciul feudal de a semnala pericolul apropierii dușmanului aprinzând pe înălțimi *cinhe* (DA).

Și repartiția teritorială a cuvântului (Transilvania, Crișana, Maramureș, prin centrul și nord-vestul Moldovei) coïncide, precum se știe, cu regiunile în care influența germană s-a făcut mult mai simțită în decursul timpului. Nu începe însă îndoiala că în multe locuri el s-a propagat prin vorbitorii de limbă română care au migrat, în secolele precedente, din Transilvania înspre Moldova. Astfel trebuie explicată prezența cuvântului în localitatea Dumasea din fostul județ Vaslui, la Borosești, în aceeași regiune, în timp ce prin împrejurimile Iașului cuvântul nu-i cunoscut, după câte știm¹⁰.

¹⁰ Lajos Tamás, *EBUR*, p. 233, după ce arată că etimologia acestui cuvânt este „foarte controversată”, face precizarea: „Beachtung verdient die Meinung von V. Arvinte nach der *cinhă* ‘Vogelscheuche’ aus d. *Scheuche* stamme «cînd acest cuvînt avea o formă apropiată de mhd. *schiuhe*» (...) vgl. dazu das z. T. vielleicht ähnlich zu beurteilende *șură* ‘Scheuer’”.

Note etimologice (II):

*brai, crihin(ă), crivinaș(ă), firțicușă, fôrțeș(ă), firțigău, firțog, hóbos, lapăn, șită (șisă), șofilă (șófilă), șulfă etc.**

Brai

Cuvântul dialectal *brai*, cunoscut prin Moldova și Bucovina cu sensurile (1) ‘pilug de lemn, avînd o lungime de peste un metru, rotund și gros cam de un lat de mînă, la capăt, de obicei, cu scrijelituri, cu care se bate brînza în bărbîntă’ și (2) ‘drug de fier cu care se îndesește făina în saci, la moară’ (DA, s.v.), a fost explicat de autorii de dicționare românești (S. Pușcariu, I.-A. Candrea, A. Scriban, Al. Ciorănescu) prin ucr. *braj* ‘idem.’. H. Tiktin, DRG, s.v., după ce spune că etimonul nu-i cunoscut („Et. unbek.”), face precizarea că și în ucraineană există cuvîntul *braj*, neconsiderîndu-l totuși pe acesta drept etimon al cuvîntului românesc. Se pare că în ucraineană avem a face cu un împrumut din română.

Explicația cuvîntului *brai* ca un împrumut din graiul german al sașilor din zona Bistrița-Năsăud a fost susținută, pentru prima dată, de Șt. Binder, în *Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești. III. Denumiri de obiecte casnice, de bucătărie, de alimente, băuturi, coloniale etc.*, apărut în „Analele Universității din Timișoara”, Seria Științe filologice, V, 1967, p. 52. Autorul propune drept etimon cuvîntul săsesc *braih*, cu sensul ‘masă cu un drug de lemn care servește la frămîntatul aluatului’, atestat de Fr. Krauß, *Hwspr.*, sub cuvîntul *Breche*. Această apropiere, justă în ultimă instanță, în sensul că radicalul cuvîntului românesc trebuie căutat în familia săsească a cuvîntului german *brechen*, comportă totuși unele precizări de detaliu. Considerăm că mai potrivit pentru a explica cuvîntul românesc *brai* este primul element din cuvîntul compus săsesc *brāij-aizn* (= nhd. Brech-eisen) ‘eiserne Brechstange’ (= rangă, drug de fier, pîrghie de fier), termen de tîmplărie (Krauß, *Hwspr.*, p. 164). În același dicționar, la p. 165; mai este înregistrat săs. *brāixston*, al cărui prim sens este identic cu

* Apărut în ALIL, XXXI, Iași, 1986–1987, p. 171–185.

acela al lui *brāij-aizn*; sensul (2.) este ‘Brechschneit an der „Breche”, adică ‘limba meliței’.

Prin urmare, din cuvintele săsești compuse *brāij-aizn* și *brāixšton*, amîndouă însemnînd ‘rangă, drug (de fier)’, vorbitorii limbii române au preluat numai primul element, sub forma *brai*, dar acestuia i-au conferit sensul global al celor două elemente care alcătuiesc cuvintele compuse săsești în discuție. Din nord-estul Transilvaniei, cuvîntul *brai* a fost adus la răsărit de Carpați, în Bucovina și prin Moldova, de coloniștii români ardeleni, în cadrul emigranției interne bine cunoscute. De la românii din Bucovina, termenul a pătruns și în unele graiuri ucrainene vecine.

Crîhin, crîhină; crivinăș, -ă

Primul cuvînt denumește un soi de prun (*Prunus insititia*), al doilea, fructul acestui pom. Ambele cuvinte lipsesc din DU (Șăineanu), din *Dicț.* (Scriban), din CADE, din DLRM și din DEX. În DA este înregistrată forma *crichîn* ‘Prunier Reine-Claude’, cu precizarea: „săsism în Transilvania”. Etimologia a fost dată de I. Borcia, *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen*, în „Jahresbericht”, X, Leipzig (1904), p. 184: din săs. de sud *krâichen* ‘die Krieche, eine runde, wilde Pflaume’. În dialectul săsesc din Sibiu, cuvîntul sună *kräche*. Din cauza nepotrivirii de natură fonetică, I. Borcia propune pentru cuvîntul românesc un etimon săsesc mai vechi. Aceeași etimologie germană se găsește și la H. Tikin, DRG, s.v. *crihen* (și varianta *crihîn*), explicat prin ‘Kriechenbaum’; numele fructului este *crîhenă*, pl. *crîhene*. Adăugăm că după DA sinonimele (aproximative) ale acestui fruct ar fi *goldane*, *culcudușe*, *fîrțicușe verzi*, *prune gogonețe*. Etimologia germană (săsească) se găsește și în *Diccionario Etimológico Rumano* (DER), de Alejandro Cioranescu, sub nr. 2567: „Al. *Krieche*, por medio del saj. *Krâichen*”. Soiul de prune numit astfel are pulpa lipită de sîmbure.

În ce privește originea etimonului german, după Fr. Kluge, EWDS¹⁹, p. 404, variantele ahd. *kriach-*, *criehboum*, mhd. *krieche*, mnd. *krēke*, mnl. *cri(e)ke* au fost apropiate de etnonimul *Chriach* ‘Grieche’ încă din secolul al XVI-lea: *Prunum graecum*. Dar apropierea nu e sigură, putînd fi vorba, mai degrabă, de un cuvînt

germanic neidentificat. În ceea ce privește situația cuvîntului în dialectul săsesc, cele mai multe date se găsesc în SSW, V, K, p. 357, sub *Kriech(el)baum* și sub *Krieche(l)chen*. Săs. *kräxən* (pl.) denumește niște prune mici, rotunde, galbene verzui sau vinete, dulci, a căror carne (pulpă) nu se desprinde de pe sîmburi; se coc timpuriu.

Informațiile despre cuvintele *crihin* și *crihină* pot fi îmbogățite cu cîteva atestări noi din materialul nepublicat al ALR II/6082 și din alte surse. Astfel, în ALR II/6082, pct. 141, Micăsasa, jud. Sibiu, s-a înregistrat răspunsul (prune) *crihine d-éle álbe* (sînt „mici”; se coc de timpuriu). Denumirea *crihine* (pl.) a fost notată și în pct. 157, Vînători, jud. Mureș. Cuvîntul mai apare în *Pomologia RPR*, I, București, 1963, p. 275 (*prune crihine*), în *Dicționar etno-botanic*, de Al. Borza, București, 1968, p. 138-139 (*crihine*, ~ *albe*, ~ *negre*, *crișine*). De asemenea, denumirea prune *crihini* sau prune *crihini* a fost înregistrată în localitatea Dobra, jud. Alba, de Gheorghe Iordache, *Ocupațiile tradiționale pe teritoriul României*. Studiul etnologic, I, Craiova, 1985, p. 309.

Deși, cum s-a văzut, etimologia cuvintelor în discuție este cît se poate de clară, în ultima lucrare citată găsim o explicație care ne-a uimit: „după numele lui Al. Krieche, prin intermediul săs. *Kräichen*”. Se vede imediat că Gh. Iordache s-a folosit de dicționarul etimologic al lui Alejandro Cioranescu, fără să-l citeze, și a crezut că Al., abreviere, în limba spaniolă, pentru *alemán* ‘german’ (subst. și adj.), ar fi prescurtarea unui nume de botez (poate Alexandru). Etimonul ar fi, deci, un nume propriu, Al. Krieche, devenit nume comun.

Asemenea erori supărătoare mai există în lucrarea lui Gheorghe Iordache. Astfel, pe aceeași pagină, 309, se spune că denumirea *batule* (*pătule*, *pătulate*), dată unor soiuri de mere, ar veni din germ. *Batullen* / apfel /, *Battullen* / baum /. În limba germană literară (Nhd.) nu este cunoscut un asemenea cuvînt. El există însă în dialectul german al sașilor transilvăneni. Dar, cum se arată foarte clar în SSW, I, B, p. 418, săs. *Batullenappel* are ca etimon rom. *pătule* „Heubett zum Einlagern von Gemüse und Obst, namentlich auch, der untere Boden von Heustristen, in den Winteräpfel zum Reifwerden eingelagert werden”. La origine, denumirea s-a referit la un soi de mere de iarnă care se coc abia după ce stau în timpul iernii într-un pătul de fin. Fr. Krauß, *Nösn. Pfl.*, consemnează și un soi de prune

care seamănă la aspect cu merele numite *batull(n)-appel*: *bätullpelz* (= *Batullbilse*). Același autor, în *Trepp. Wb.*, p. 104, compară cuvîntul săsesc cu austr. *Butellenapfel* (din Stiria) 'Name einer feineren Apfeligattung', deși, originea românească este neîndoielnică.

Cu acest prilej, observăm că nu numai româna a făcut împrumuturi din dialectul săsesc în acest compartiment. Alături de *crihin*, *crihină*, menționăm și pe *perjă*, *perj*, de etimologia cărora ne ocupăm, pe larg, în acest volum (p. 60-100). La rîndul lor, vorbitorii sași au preluat de la români destul de multe denumiri românești din domeniul pomiculturii. Astfel, un anumit soi de pere (și pomul respectiv) este numit în săsește *bläschbîr*, adică 'pere românești', un altul *bläschländərbîr* 'pere care, probabil, provin din Muntenia și Moldova', provincii care în săsește erau denumite și *Walachischland*. Pomul care face aceste pere se cheamă *bläschländərbîrbäm* (Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 1097). Planta denumită științific *Artemisa annua*, iar pe românește, popular, smirnă, mătura raiului, se numește în dialectul săsesc de la Bistrița-Năsăud *molnærkräut* (= *Moldauerkraut*), fiindcă este de originară din Moldova (Krauß, *Nosn. Pfl.*, p. 36). Un soi de mere este denumit în dialectul săsesc de nord *domnjescht*, cuvînt pe care Fr. Krauß, op. cit., p. 371, îl explică astfel: „Nach 1918 aus der Moldau eingeführt; < rum. [mere] *domnești*, wörtl. 'Herschaftliche [Äpfel]' ”. Aceste cîteva exemple fac parte dintr-un grup care cuprinde sute de cuvinte românești care au intrat în terminologia botanică a dialectului săsesc din nordul Transilvaniei. Situația este asemănătoare și în dialectul săsesc sudic. De aceea, originea românească a denumirii săsești *Batullappel*, din expresia românească *mere pătule*, nu poate fi pusă la îndoială. Cum observă autorii dicționarului săsesc (I, p. 418), și modul de accentuare a cuvîntului săsesc (UÛÛU) constituie o probă a originii lui din limba română.

Sîntem de părere că de la cuvîntul *crihină*, pl. *crihine*, cu sufixul *-aş* (*ă*), s-a creat, regional, derivatul adjectival **crihinás*, *-ă*, atestat, însă, în forma *crivinás*, *-ă*, în expresia *prune crivinașe* '(prune) care se coc în iunie', de G.F. Ciaușanu, G. Fira și C.M. Popescu, *Culegere de folclor din jud. Vîlcea și împrejurimi*. Adjectivul e atestat în localitatea Drăgășani, jud. Vîlcea, și Topoloveni, jud. Argeș (vezi și Ion Nuță, *Aspecte ale metaforei în terminologia viticolă românească*, în ALIL, t. XXIX (1983-1984), A. Lingvistică, p. 237). Sunetul *h + i*,

rostit *h'*, a fost interpretat, fie de informatori, fie de autorii glosarului dialectal care însoțește culegerea de folclor, ca provenind dintr-un *v + i*. Astfel s-a ajuns la forma hipercorectă *crivinăș* (-ă, -e). Folosirea unui derivat adjectival de la un radical care denumește un anumit fruct pentru a denumi un alt fruct este un procedeu des folosit în graiurile românești, cum se poate vedea din lucrarea citată a lui Ion Nuță. În cazul de față, s-a avut în vedere timpul în care se coc prunele numite *crihine*. Prezența cuvântului la sud de Carpații Meridionali, ca element adus de peste munți, nu constituie, cum se știe, un fenomen neobișnuit.

Neavând în vedere posibilitatea de explicare propusă mai sus, autorii DA au tratat cuvântul *crivinaș*, -ă sub substantivul *crivină*, care este un cu totul alt cuvânt. El înseamnă 'pădurice, desiș de măracini mari sau arbori tineri, pe prundul unei ape, unde se adăpțesc iepuri, potîrnichi'; 'loc umed, mlăștinos'. Etimonul este bg., scr. *krivina* 'cotitură (de râu)' (CADE, s.v.). Derivatul adjectival de la acest radical este *crivinos*, -oasă, 'nisipos', 'mlăștinos' (?) (DA). Sintagma *prune crivinașe* denumește însă cu totul altceva: este vorba de un soi de prune care se coc în același timp cu prunele numite *crihine*. Iar aceste prune se coc de timpuriu, deci în iunie. În acest derivat, sufixul -aș, adjectival, are funcția de a indica asemănarea, felul; dar poate, mai degrabă, substantival, servește la crearea unui diminutiv, în funcție determinativă.

Firțicușă, fôrțeș(ă), firță, firțigău, firțog

Absent în cele mai multe dicționare (Șăineanu, DU, CADE, Scriban, Dicț., DER, DLRM, DEX), cuvântul dialectal *firțicușă*, folosit, ca toate numele de fructe, mai ales la plural (*firțicușe*), este înregistrat numai de H. Tiktin, DRG, s.v., și de DA, s.v. În primul caz, substantivul feminin *firțicușă*, cu *t*, nu cu *ț*, este explicat prin 'Kriechenpflaume. Frucht von *Prunus insititia*'. În al doilea caz, explicația în franceză este „Prune ou prune Reine-Claude”, iar pe românește „prune goldane”. Și în DA litera *t* din mijlocul cuvântului nu are sedilă, continuându-se astfel o eroare grafică din prima sursă (Dimitrie Brândza, *Prodromul florei române...*, București, 1879/83). În DA este consemnată, după Zaharia C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, București, 1906, și denumirea compusă *firțicușe-*

verzi, de data aceasta cu -t-. Cum s-a văzut, această denumire este sinonimă cu *crihine*. Atît Tiktin, cît și autorii DA (S. Pușcariu) nu cunosc etimologia cuvîntului. Tiktin: „Et. unbek.”; DA: „Etimologia necunoscută”.

Înainte de a ne ocupa de această chestiune, vom prezenta cîteva date despre acest cuvînt. Prima atestare pare a fi cea din 1855, din lucrarea lui A. Kerner, *Die Flora der Bauerngärten*, Wien, menționată de Al. Borza, Dicționar etnobotanic, p. 139. Cuvîntul este cunoscut mai ales în graiurile românești din Transilvania. Al. Borza consemnează și varianta cu -g- (*fîrțigușe*), care se întîlnește și în expresia *prune fîrțigușuri*, înregistrată în localitatea Sadova, jud. Suceava, cu prilejul anchetei indirecte întreprinse de dialectologii Centrului de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor din Iași (Ion Nuță). Pluralul în -uri pare a fi nepotrivit în acest caz. Informatorul a mai precizat că soiul este „timpuriu”. Varianta cu -g- nu poate fi separată de cuvintele *fîrțog*, *fîrțigău*, de care ne vom ocupa mai jos.

În materialul dialectal nepublicat din ancheta E. Petrovici (ALR II/6082, *Felurile de prune și descrierea lor*; materialul mi-a fost pus la dispoziție de colegul Ion Nuță), cuvîntul în discuție este atestat, în forma *fîrțicușă* (= pl. *fîrțicușe*), în pct. 219, Prundu Bîrgăului, jud. Bistrița-Năsăud, și în pct. 260, Beclean, același județ. În prima localitate s-a primit precizarea că aceste prune „se coc întii”, în a doua că ele sînt „moi”. Altă atestare, în varianta *fuórțîșă*, din sintagma (literarizată) *prune fôrțese*, însoțită de precizarea că aceste prune sînt „timpurii”, provine din punctul 353, Bîrsana, jud. Maramureș. Pe de altă parte, Gheorghe Iordache, op. cit., p. 309, consemnează varietatea de prune numite *fortoșe* sau *foarteșe* în localitățile Lucăceni, Aliceni - Satu Mare, în Cupșeni - Maramureș și în Drăgășești - Bihor. Presupunem că este vorba despre același soi ca și prunele numite *fîrțicușe*, după cum la fel va fi fiind cazul și cu prunele numite *pîrțigușe*, din Deleni - Mureș, în care *p-* stă în legătură cu interjecția *pîr!* O variantă a lui *fîrțicușă*, cu alt sufix și cu metateză, anume (prune) *înfîiele*, este cunoscută în graiul din Coțușca, jud. Botoșani (informație de la colegul Șt. Giosu).

În toate variantele de mai sus pot fi distinse două radicale: **forț-* și **fîrț-*. Varianta *fôrțesă* (-e) este alcătuită din prima variantă a radicalului + sufixul -viș(ă), pl. -vișe, variantă populară frecventă a sufixului -veș(ă). Sufixul -veș (-viș) creează, printre altele, derivate

de la substantive care exprimă posesiunea unei calități (G. Pascu, Sufixe românești, p. 283). Același sufix este prezent și în varianta *forteșă*, în care *-t-* a putut rezulta din alternanța refăcută: *-t* la plural, *-t-* la singular, în loc de *-t* ~ *-t*. În varianta *fortoșă*, sufixul este *-oș(ă)*, din *tașoș*, *stogoș*, etc., indicând „asemănarea” (G. Pascu, op. cit., p. 287).

În varianta *firțicușă* se recunoaște ușor același radical **fort-* (sau **fir-*). Partea finală a cuvântului, *-icuș(ă)*, rostită de cele mai multe ori în graiuri *-icuș(ă)*, din cauza durificării consoanei *t*, conține în ultima silabă sufixul *-uș(ă)*, prezent și în *coreoșă*, *brîndușă*, etc. Înaintea sufixului se află silaba *-ic-* (*-ic-*), pe care o întâlnim și în *pițigiuș* ‘pițigoi’, *virticuș* etc.

Radicalul **fort-* (**fir-*) nu este altceva decât sâs. *Furz* ‘lauter Bauchwind’ (= vînt intestinal zgomotos), pl. *Firz*. Se poate pleca atît de la forma de singular, cît și de la cea de plural, sau, poate mai bine, de la amîndouă. După ce s-au alipit terminațiile și sufixe românești prezentate mai sus, cuvîntul a reintrat în dialectul săsese în varianta sâs. *Furzekusch*, *Furzikusch* (accentuat ca în românește UUUU). În SSW, II, F, p. 537, cuvîntul săsese este explicat ca provenind din germ. *Furz*, cu terminația românească *-(e)uș* < lat. *-(e)use(us)*. Sînt menționate și sâs. *Brandusch*, *Tchiperusch*, care provin din rom. *brîndușă*, *pipăruș*. Sâs. *Furzekusch* (*Furzikusch*) are sensul ‘Krieche’. Prin extensiune, la singular, m., el înseamnă și ‘unruhiger, unsteter Mensch’ (= om neliniștit, schimbător). Interesant de remarcă și pentru discuția de mai jos este faptul că același sens figurat există și în cazul cuvîntului sâs. *kräc* (= Krieche), care, alături de sensul ‘un anumit soi de prune’, mai înseamnă și ‘unruhiges munteres Kind’ (= copil neliniștit, neastîmpărat, vioi). Tot pentru discuția de mai jos, în legătură cu rom. *fîrțigău*, este bine să consemnăm acum și cuvîntul săsese *Furzäle*, cu accentul ca în română UUUU, f., și cu sensul ‘Knirps’ (= piei, copil mic, pipernicit), al cărui etimon, după SSW, II, F, p. 536, este tot sâs. *Furz*, cu terminația rom. *-ală*.

Vom prezenta în continuare, după lucrările lexicografice ale lui Fr. Krauß, mai multe realizări în dialectul săsese de nord ale sâs. *Furzekusch*. Astfel, în Nösn, Pfl., p. 446, sînt consemnate variantele: *furzikusch*, *furzekusch*, *furzökuschə*, *furzəguschə* ‘saure Krieche’, *furzegusch*; *fîrziguschə*, *fîrziguschkə*, *fərzəguschə*; *purzikusch*,

pərzəguschkər. Există, aşadar, atît variante cu -g-, cît și cu p-, ultimele după rom. *pîrî-*. De asemenea, în Trepp. Wb., 315, Fr. Krauß consemnează sãs. *furzikusch* (m.) ‘kleine Pflaume von abführender Wirkung’ (= prună mică cu acțiune purgativă). La etimologie, se spune că elementul săsesc provine din rom. dial. *firîăcușă*, -*gușă* și că vorbitorii sași l-au pus în legătură cu *Furz*. După cum se vede, acest cuvînt mixt româno-săsesc creează dificultăți de interpretare și lexicografilor sași. Vom vedea mai jos că în lexicul dialectului săsesc mai există cîteva exemple asemănătoare.

Pe terenul limbii române, apariția variantelor *firîicușă*, *firîigușă*, *pîrîigușă* nu poate fi despărțită de existența, pentru același soi de prune, a unor denumiri cum sînt: *corcodușe*, *colcodușe*, *curcudușe*, *culcudușe*, *culcudușe*, *coldușă*, *toldușă*, *colcotușă* etc. Pomul poartă numele de: *corcoduș*, *curcuduș*, *curcudul*, *colduș*, *tolduș* etc. Interesant de semnalat ni se pare faptul că unele din ultimele denumiri au pătruns, de asemenea, în dialectul săsesc din zona Bistrița-Năsăud: *kaldekusch* = *furzəkusch* (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 450), *kaldakusch*, *kaldəkusch* ‘Königsbilschen’ (și *kaldəkušcheôm*, pentru pom), *kaləkusch* (*kaləkuschpm*, pentru pom); *kulakusch*, *kuləkusch*; *kuldukusch*, *kulukuschə* (ibid., p. 452, 453).

În legătură cu radicalul germ. sãs. *Furz*, care apare în cuvîntul *firîicușă* etc., trebuie spus că punctul de plecare (sau motivația inițială) a fost determinată de efectul purgativ foarte puternic al acestui soi de prune. Nu-i de mirare, prin urmare, ca vorbirea populară să recurgă și la alte denumiri, deloc frumoase, pentru a indica aceste prune. Astfel, după ALR II/6082, putem menționa denumiri ca: (*prune*) *d-ale beșinoase*, în pct. 47, Vălceni, jud. Timiș; (*prune*) *beșinoase*, în pct. 8, Sveti Mihajlo, Iugoslavia; în pct. 53, Pecica, jud. Arad; în pct. 105, Dobra, jud. Hunedoara; (*prune*) *căcăcioase*, în pct. 102, Feneș, jud. Alba; în pct. 192, Voinești-Covasna, jud. Covasna; în pct. 310, Roșia, jud. Bihor; (*prune*) *căcălețe*, în pct. 64, Ineu, jud. Arad; (*prune*) *cicăcli*, în pct. 334, Moftinul Mic, jud. Satu-Mare; (*prune*) *băligoase*, pct. 723, Căzănești, jud. Ialomița; (*prune*) *băligăroase*, pct. 769, Ștefănești, jud. Ilfov. La fel și în dialectul săsesc din Transilvania: sãs. *schwuddərkräch* (= *Schwudderkrieche*) ‘un soi de prune care provoacă diaree’, de la vb. *schwuddərñ* ‘dünnen Kot von sich geben’ (Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 905); sãs. *schwiderkirsch*

(= *Schwucklerkirsche*), 'bewirkt Durchfall' (Krauß, Nösn. Pfl., p. 443); säs. *schaißskrauech* 'id.' (ibid., p. 457); säs. *schwutzpelz* (= *Schwutzhilse*) < schwutzn 'eine Flüssigkeit hingiessen, auch von dünnem Stuhl' (ibid.).

Säs. *Furz* (*Firz*), combinat de vorbitorii limbii româniei cu denumirea *curcuduşă* (cu variantele menţionate), a devenit radicalul unui cuvânt hibrid, *firşicuşă*. Acesta din urmă a fost reîmprumutat de vorbitorii saşi. Convieţuirea multiseculară a celor două comunităţi lingvistice în anumite zone din Transilvania a făcut posibilă şi alte împrumuturi şi reîmprumuturi reciproce. Putem aminti câteva cazuri. Astfel, rom. *ciuhă* 'momfie, sperietoare în lanuri', pe care l-am explicat din mhd. *schiuhe* 'Abseheu; Schreckbild' (SCŞt. Iaşi, Filologie, VI, 1955, nr. 3-4, p. 235-238), explicaţie, după părerea lui Lajos Tamás (EWUR, p. 233), demnă de luat în seamă (vezi şi prezentul volum, p. 157-161), a reintrat în dialectul săsese din localitatea Treppen (rom. Tărpui) sub forma *schuha*, f. 'aufgestelltes Reis als Zeichen' (= vrese pus ca semn). În aceeaşi localitate a fost înregistrat toponimul Tschuha, care este rom. *ciuha* (Fr. Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 886). Cuvântul românesc *rapuri* (pl.), *rapure* (sg.) 1. 'Pickel im Gesicht', 2. 'Masern', 3. 'Ausschlag', 4. 'Gerstenkorn im Auge', pe care l-am apropiat de säs. *Räper, Raeper* 'Schmutz, der durch andauernde Unreinheit sich an den Körper festsetzt, wie Grind aussieht' (vezi *Zu den altgermanischen Wörtern im Rumänischen*, în volumul *Vermischte Beiträge*, I, Heidelberg, 1968, p. 23, apărut în colecţia „Romanische Etymologien”, herausgegeben von Harri Meier und Wolfgang Roth) (vezi prezentul volum, p. 20-36), a fost reîmprumutat în dialectul săsese din Treppen sub forma *rāpur* 'Gnatz(e), Räude, Schabe, Grind, Schorf (bei Schweinen)' (Fr. Krauß, op. cit., p. 766: „< rom. *rapuri*”). Tot astfel, cuvântul românesc *cîrlan*, a cărui etimologie plauzibilă este säs. *gērlānk* (= Jährling) 'einjährigs Lebewessen', 'jähriges Schaf', a reintrat în graiurile săseşti din Transilvania sub forma *Kirlān* 'id.' (SSW, V, K, p. 368; Krauß, Hwspr., p. 479; id., *Trepp. Wb.*, p. 490) (vezi prezentul volum, p. 195-198). Aceeaşi situaţie are cuvântul rom. *glugă*, care provine din cuvântul germ. säs. *gugol* 'Kapuze oder Mantel mit Kapuze' (atestat pe la 1500) şi care a reintrat în unele graiuri săseşti din româneşte, sub forma *Glugō* (SSW, III, G, p. 266, 334).

Este foarte posibil ca radicalul săsese *Furz* (*Firz*) să stea la baza altui cuvânt românesc regional și puțin folosit, anume *fîrță*, f. 'copil mic și neastîmpărat'. În CADL, unde apare înregistrat, cuvîntul nu are etimologie. Scriban, Dietz, s.v., îl derivă din interjecția *fîta!* - *fîta!*, ea de altfel și autorii DA, precum și Cioranescu, DLR, 3410. În DRG, Tiktin nu-l înregistrează, dar aici există un alt cuvînt, din aceeași familie, anume *fîrțigău* 'unruhiger, leichtfertiger Mensch; 'Sausewind, Windbeutel, Windhund', pe care îl aproprie, cu îndoială, de *a fîții*. Pentru Scriban, *fîrțigău* ar putea fi polon. *fircyk* 'fîlizon', dar apropierea nu ni se pare motivată. Autorii DA, pe de altă parte, îl explică pe *fîrțigău* din *fîrțoagă*, cu sufixul *-ău*: *fîrțoagă*, la rîndul său, este derivat din *fîrță* + suf. *-og*. Sensul ultimului cuvînt este 'zburdalnic, zglobiu, neastîmpărat', sens atestat la Alecsandri: '.... copila cea fîrțoagă'. În DLRM și în DEX cuvintele de mai sus nu apar. Ele există însă la L. Șăineanu, DU, care, și el, pleacă tot de la interjecția *fîta!* G. Păscu, Sufixe românești, p. 417, spune despre *fîrțigău* (cu *-t-*) 'om fără astîmpăr' că ar proveni din vb. *învîrt*. De origine poloneză îl consideră și Mihai Mitu, în SCI., XXXIV, nr. 4, 1983, p. 368.

În sprijinul originii săsești a radicalului din aceste cuvinte (este vorba de radicalul *fîrț-* pe care îl găsim și în *fîrțicușă*), aducem faptul că în dialectul săsese transilvănean *Furz*, m., pl. *Firz*, în legătură cu un adverb sau cu un adjectiv, înseamnă 'ganz kurz' (= foarte puțin timp), 'sehr klein' (= foarte mic): „Furz langk, lang” 'ganz kurz'. Sensul 'foarte mic' se folosește în legătură cu copiii. Expresia *Furz frilich* (= *Furz fröhlich*) are sensul 'munter wie ein Fisch im Wasser', 'von heiterem Naturell' (= vîoi ca un pește în apă; cu o fire veselă, voioasă). Apoi, cum am mai spus, săs. *Furzăle* (*Furz* + rom. *-ală*) înseamnă 'copil mic, pipernicit, picî', iar săs. *Furzikusch*, pe lângă sensul 'cureudușă' mai înseamnă și 'unruhiger, unsteter Mensch' (= om neliniștit, instabil), întoemai ea săs. *kräx* (= *Kriche*), care, pe lângă sensul 'cureudușă', mai înseamnă și 'unruhiges, munteres Kind' (= copil neliniștit, vîoi). Din punct de vedere semantic, între aceste cuvinte și cele românești de mai sus nu există nici o barieră. Din punct de vedere formal, raporturile au putut fi următoarele: de la radicalul *fîrț-* (< **firtz-* sau **firtz-* < săs. *Furz*, *Firz*) + sufixul *-og* s-a format adj. *fîrțog*, *-oagă* '(copil) zburdalnic, zglobiu, neastîmpărat'. De la acest adjectiv, cu sufixul augmentativ-depreciativ *-ău*, s-a creat

derivatul substantival *fîrîgău*. În aceste două cuvinte, sunetul *-r-*, inexistent în interjecția *fî!(a)!*, invocată drept etimon, provine din radicalul săsesc *Furz*, *Firz*. Etimonul săsesc este prezent, prin urmare, din toată seria: *fîrțicușă*, *forțeș(ă)*, *fîrță*, *fîrțog*, *fîrțigău*.

Hóbos

În ALR SN, IV, harta 1065, *răsunoi*, în pct. 182, Cernatu, jud. Brașov, a fost înregistrat de E. Petrovici cuvîntul *hóbos*, pl. *hóbose*, cu sensul 'pînișoară făcută din răzuiturile de pe albia de frămîntat pîinea'. Termenul nu-i înregistrat în nici unul din dicționarele românești, ca atîtea alte cuvinte dialectale din atlasele lingvistice. Pe aceeași hartă, în pct. săsesc din sudul Transilvaniei, 143, Richișul (săs. Reichersdorf), a fost consemnat săs. *șárhâibăscăn*, cu același sens. O scurtă analiză a acestui cuvînt ne va ajuta să clarificăm etimologia rom. *hóbos*.

Cuvîntul săsesc conține substantivul *hâibăs* în forma lui diminutivală *hâibăscăn*. Radicalul este germ. *Hiebes*, înregistrat în numeroase variante fonetice în dialectul săsesc de sud. În dialectul săsesc de nord (Bistrița Năsăud), acest cuvînt nu-i cunoscut. Din materialul, foarte bogat, referitor la acest cuvînt, pe care îl prezintă dicționarul săsesc (SSW, IV, H-J, p. 199-200), putem vedea numeroasele realizări dialectale, dintre care cele cu silaba inițială în *hoi-*, *huə-*, *hüö-*, *hu-* pot fi luate ca puncte de plecare pentru cuvîntul dialectal românesc. În textele vechi săsești a fost înregistrată și forma *Hobes* (1777), alături de *Hibeß* sau de *hübes* (1609-1615) și de *Hiubesz* (1672-1674). Reținem și sintagma *blěš hiubesz*, în care primul cuvînt înseamnă 'românesc'. Radicalul are sensul: 'In einfachster Form aus Mehl, Wasser u. Salz, dann durch Zusatz von Sauertig oder Hefe, Milch u. Eiern auf feinere Art hergestellter Kuchen' (= un fel de prăjitură, în forma cea mai simplă, făcută din făină, apă și sare, iar într-o formă mai fină, prin adăugare de plămădeală sau drojdie, lapte și ouă). În SSW este înregistrat și diminutivul *hibəszkər*, pl. (= Hiebeschen), cu sensul 'kleine runde Kuchen' (= prăjitură mică, rotundă). Etimologia cuvîntului săsesc nu este clară. A fost interpretat de unii ca fiind rezultat din sintagma *hoher Bissen*. Lipsesc corespondentele din alte dialecte germane și din germana literară.

Săs. *şárháibăscăn*, notat de E. Petrovici, are în parte inițială silaba *şar-*, care stă în legătură cu vb. *scharren*, ‘a răzui, a răzălui’, realizat în dialectul săsesc nordic ca *šiarn* (și *šīrn*). În același dialect au fost înregistrate și subst. *šiær* (= Scherr) ‘Brötchen aus zusammengescharrem Teig’ (= pînișoară din aluat răzuit, răsunoi), *šiar-kācn* (= Scherr-kuchen) ‘Brötchen aus Resten von Zwieback- u. Klaatschenteig’ (pînișoară din resturi de aluat pentru pesmeți și colaci). Deci cuvîntul săsesc înseamnă ‘prăjitură făcută din aluat răzuit, răsunoi’, ca și rom. *hóbos*, din pct. 182, Cernatu, jud. Brașov.

Lápăn

Absent din dicționarele românești, ca și termenul precedent, rom. dial. *lápăn*, cu sensul ‘papuc (de casă)’, a fost înregistrat de E. Petrovici în ALR SN IV, h. 1196, papuci (de casă), în pct. 172, Arpașul de Jos, jud. Sibiu, în varianta *lápēni* (pl.); *lápăn(u)* (sg.), și în pct. 769, Valea Lungă - Cricov, jud. Prahova, în varianta *lipáni* (pl.); *lipán(u)* (sg.), aceasta din urmă rezultată, desigur, prin apropiere de verbul *a lipăi* și de interj. *leap-leap!* sau *lipa-lipa!*, ultimele imitînd zgomotul făcut de papucii tîrîți prin casă. Pe aceeași hartă, în pct. săsesc 245, Dipșa, jud. Bistrița-Năsăud, a fost înregistrat răspunsul săs. *lóp̄m* (pl.); *lop* (sg.), care constituie etimonul cuvîntului românesc. Într-adevăr, Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 597, sub Lappe, înregistrează, în localitatea Treppen (rom. Tărpui), din județul menționat, varianta săs. *lapp* f., pl. *lavppm*, al cărei al doilea sens este ‘Latsche, Pantoffel, Schlorre, Schlurre, Schlarfe, Schlarpe’ (= papuc). Același autor, în *Hwspr.*, p. 549, sub *Lappe* (săs. *lop*), definește termenul astfel: ‘der von einem alten (absatzlosen) „Schuh“ (mit Schaft) abgeschnittene pantoffelähnliche Unterteil’ (= partea de jos a unei „ghete” sau cizme, (fără toc) tăiată în formă de papuc). În dialectul săsesc de nord (Bistrița-Năsăud), *lop-lop!* se folosește și ca onomatopee, cu aceeași valoare ca și nhd. *schlapp!* Cuvîntul există și în dialectul săsesc din sudul Transilvaniei, de unde a pătruns în graiurile românești menționate, în care s-a plecat de la forma de plural a termenului săsesc.

Șită (șisă)

Etimologia acestui cuvânt dialectal, care înseamnă, după DLR, (1) 'șindrila (lungă)', (2) 'fuscel, tindeche (la războiul de țesut)', este controversată. A. Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, II, p. 389, l-a apropiat de scr. *știca* (și *dășțica*) 'planche', care există și în limba bulgară, *știca* (și *dăștica*) 'Brettchen'. Etimonul acestora este vbg. *dūštica*, diminutiv de la vbg. *dūska* 'Brett'; 'Tisch' [E. Berneker, *SEW*, I, p. 246; Lajos Tamás, *Notes d'étymologie roumaine*, în „*Beiträge zur romanischen Philologie*”, Berlin, I (1961), p. 212]. Soluția etimologică propusă de Cihac a fost preluată de L. Șăineau, *DU*⁴, p. 519, de A. Scriban, *Dict.*, p. 1282, de autorii *DLRM*, p. 834, de Alejandro Cioranescu, *DER*, 7870 și de autorii volumului cu litera Ș din DLR. Scriban și Cioranescu nu mai folosesc abrevierea restrictivă „cf.”, ci spun direct că etimonul cuvântului *șită* este scr. *știca*. Nu au acceptat explicația lui Cihac H. Tiktin, *DRG*, p. 1436 („Et. unbek.”) și I.A. Candrea (*CADE*). De asemenea, în ciuda concordanței semantice depline, etimologia în discuție a fost respinsă, pe drept cuvânt, de Lajos Tamás (op. cit.), care atrage atenția asupra dificultăților fonetice „serioase” pe care le implică acceptarea etimonului sîrbesc-bulgăresc: „... on attendrait *șită”. Pe lângă aceasta, Cihac, și cei care au acceptat etimonul propus de dînsul, a lăsat neexplicată alternanța *-s-/-ț-* din interiorul cuvîntului (*șisă* ~ *șită*). De obicei, această alternanță este mai frecventă în poziție inițială¹.

¹ Vezi Lajos Tamás, în „*Acta Linguistica*”, Budapest, IX, p. 28, unde se dau exemple de cuvinte populare care au fie *s-* fie *ț-* (exemplu *sarcă* ~ *țarcă*). Fiind vorba de un fenomen fonetic sporadic și mai puțin studiat, socotesc util să consemnez aici mai multe exemple adunate din materialul *ALR*, în care apare alternanța *ș/ț* în diferite poziții. Pentru poziția inițială *s-/-ț-*, următoarele exemple: (brînză) *saparișcă* 'iute' ~ *țaparișcă* (*ALR SN* II, h. 425); *sapin(ă)* ~ *țapin(ă)* (*ibidem.*, h. 617); *sarcă* ~ *țarcă* (*ALR SN* III, h. 692); *a sărcăli* ~ *a țărcăli* (*ibidem.*, h. 693); *sarsamuri* ~ *țarțamuri* (*ALR SN* I, h. 17); *săpăligă* ~ *țăpăligă* (*ibidem.*, h. 23); *sebeș* 'iute', 'repede' ~ *țebeș*; *sihlă* ~ *țihlă* (*țihlă*) (*ALR SN* II, h. 586); *sivoară* 'țigară de foi' ~ *țivoară* (*ALR SN* IV, h. 1150); *sîmbrăș* ~ *țîmb(o)raș* (*ALR SN* I, h. 15; V, h. 1373); *sîntirim* ~ *țîntirim* (*ALR* V/II, h. 301; *ALRR. Maramureș*, I, h. 243); *sirnic* 'chibrit' ~ *țirnic* (*ALR* IV/I, h. 276). Față de scr. *cedilo*, bg. *čedilo*, unele graiuri românești au *sădilă* (*sidilă*) 'strecurătoare' (*ALR SN* II, h. 412; în localitățile de limbi slave, de pe aceeași hartă. E. Petrovici a notat următoarele forme: pct. 366 ucr. *țidiélo*, pct. 48, *țidilu*, pct. 991, bg. *țidilu*, pct. 25, scr. *țidilo*, pct. 37, scr. *țedilo*). Față de variantele

Lajos Tamás, în articolul din „Beiträge”, p. 217, a propus pentru acest cuvînt o nouă etimologie, care ar fi meritat să fie luată în considerație de autorii volumului cu litera Ș al DLR-ului, volum apărut cu 17 ani mai tîrziu. Romanistul maghiar s-a gîndit, cu o anumită rezervă („*Il nous paraît plausible que șisă...*”), la germ. *Schießbrett*, consemnat în Grimm, DWb, IX, 30, cu sensul ‘an Bauernhäusern die Bretter, welche die Giebelflächen (s. Schieß) oberhalb der gemauerten Wände bis zum Dachrande bekleiden’ (= la casele țărănești, scîndurile care învelesc suprafața frontului dintre pereții de zid și marginea acoperișului). Rezerva lui Lajos Tamás era îndreptățită, în sensul că etimonul rom. *șîță* (*șisă*) (ca și sinonimul său *șindrila* < sās. *šęndəl*, față de germ. lit. *Schindel*) trebuie identificat, pe cît posibil, nu în limba germană literară, ci în dialectul sașilor transilvăneni, fiind vorba de niște împrumuturi lingvistice directe, la nivel popular. Nedispunînd însă de informații din dialectul săsesc (litera *Sch* din dicționarul săsesc nu a apărut pînă astăzi), lingvistul maghiar a fost nevoit să-și sprijine ipoteza, care pleca de la o intuiție etimologică justă, pe informații suplimentare din surse colaterale. Astfel, din Bayerisches Wörterbuch², II, este menționată varianta *Schüssen*, care apare într-un document din Sibiu, din anul 1714: „*von 1000 langen Schüssen*”. Ultimul cuvînt trebuie să fie forma de plural de la *Schuß* ‘Gibelseite ale Gegensatz der Dachseite’ (frontonul în opoziție cu acoperișul). Dar, după toate aparențele, continuă Lajos Tamás, acest termen ar fi avut și sensul ‘bardeau, échandole’. Pluralul *Schüssen* ar fi pătruns atît în română, sub forma *șisă*, cît și în maghiară, *sisza* (neînregistrat în dicționare). În ambele realizări, *-i-* ar corespunde sunetului german *-ü-*. Dar, la sfîrșitul articolului, se precizează că acest *-ü-* nu poate fi considerat „un phonétisme dialectal saxon”, deoarece forma *Schüssen*, datînd din 1714, „doit appartenir au style de chancellerie autrichien teinté de

românești cu *s-*, în cuvîntul *salată*, sau cu *ș-*, în *șălată* (< magh. *saláta*), în cele două localități săsești anchetate de E. Petrovici au fost notate variante cu *ț-*: *țălăut*, în pct. 143 și *țălout*, în pct. 245 (ALR SN IV, h. 1110). În interiorul cuvîntului, alternanța *-s/-ț-* este mai rară. În cele două exemple care urmează, *s* este precedat de sonanta *r*, așadar putem vorbi de grupul *-rs-* < *-rț-*: *bîrsă* ~ *bîrță* (ALR SN I, h. 21, 22); *sarsamuri* ~ *șarșamuri* (vezi mai sus). Pentru poziția finală, un singur exemplu: *șes* ~ *șeț* (ALR SN III, . 815, 817). Dar variantele *șîță* ~ *șisă* au o situație specială, căci alternanța există în limba din care s-a făcut împrumutul.

nuances bavaroises” (cu diftongul mhd. *ie* > *i* > *ii*). Mai jos vom arăta că *-i-* din forma românească (și din cea maghiară) se explică din variantele vechi săsești transilvănene.

Pe Lajos Tamás l-a preocupat și alternanța *-s-* / *-ț-*. Pentru a explica prezența în română a ultimului sunet (în *șiță*), el invocă formele germane literare medievale (mhd.) în care există această africată: mhd. *schiez*, *schieze* ‘giebelseite eines gebäudes; die seite der zweispitzigen bischofsmütze’ (= frontonul unei clădiri; latura unei mitre episcopale cu două vârfuluri). Concluzia este: „Il n’est pas impossible que roum. *șiță* se rattache immédiatement à cette dernière forme, vu que le changement *s* > *ț*, en roumain, semble se borner à l’initiale” (p. 217).

În *Dt. Entlehn.*, pornind de la notița etimologică a lui Lajos Tamás, făceam precizarea că punctul de plecare al cuvântului în discuție, cu cele două variante, va trebui căutat în graiurile săsești din Transilvania, îndeosebi în cele de sud, deoarece de aici provin și alte cuvinte dialectale care au fost transplantate la sud de Carpații Meridionali, în graiurile oltenești și muntenești. Menționez acolo termenii *tron*, *troacă* ‘țeastă’, *lană*, cărora li se mai pot alătura *muldă*, *șușlete* ș.a. Ariile dialectale descrise de aceste cuvinte seamănă cu cea pe care o cunoaște cuvântul *șiță*. Pentru răspândirea teritorială a acestuia din urmă, vezi *Dt. Entlehn.*, p. 66–69; ALR II/I, h. 229; ALR III/I, MN 3843, 126 (cuie de *șiță*); NALR- Oltenia, h. 210, 211 și articolul dedicat acestui cuvânt din DLR. Etimologia germană-săsească a fost acceptată și de G. Ivănescu, ILR, p. 436.

În sensul celor de mai sus, dispunem acum de date foarte prețioase privind istoria cuvântului săsesc de la baza rom. *șiță* (*șisă*). Ele se află în materialul nepublicat al dicționarului dialectului săsesc din Transilvania (SSW), litera *Sch*, și ne-au fost puse la dispoziție, cu multă amabilitate, de doamna Anneliese Thudt de la Centrul de Științe Sociale din Sibiu, coautoare a acestei lucrări monumentale, din păcate încă neterminată. Pentru gestul colegial, doresc să-i exprim și aici mulțumirile mele.

Etimonul cuvântului românesc *șiță* (*șisă*) se află în variantele grupate sub cuvântul titlu *Schieße* ‘lange Schindel’ (= șindrila lungă), ‘gespaltene Bretter zur Bedachung’ (= scândură despăcată folosită la acoperitul unei case). Aceste variante sînt de două feluri. În primul caz, în interiorul cuvântului există africata *ț* (folosim transcrierea

românească): v. săs. *schyzzen*, *schyccen*, atestate în a doua parte a secolului al XIV-lea (în *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven*, 1. Bd., Hermannstadt, 1880, 2). În al doilea caz, sunctul din mijlocul cuvîntului este s: *schyssen*, atestată în 1503 (ibidem, p. 383); *schyssenegel* (= Schieß Nägel ‘cuie de şită’), în 1501 (ibidem, 357); *sches negel* ‘id.’, în 1547 (în Archiv der Stadt Hermannstadt und der Nationuniversität); *schliessnegel* ‘id.’, în exemplul „... das sie aufklaubten alte verbrente schiessnegel” (= că au adunat cuie vechi, arse, de şită), în 1571 (SSW, I, p. 257 a). Forma apare și în cuvîntul compus *schyßpretter* (= *Schießbretter*, pl. de la *Schießbrett*, cu sensul ‘Schindel(brett)’, adică ‘şindrilă’), în 1548 (Hermannstädter Almosenrechnung), pe care Lajos Tamás îl avea atestat numai din dicționarul Grimm, și cu sens încă nespecializat în acela de ‘seîndură pentru acoperit, şindrilă’. Forma actuală din dialectul săsesc (de sud) este *šesz*, pl. *šeszn* (există și sg. *šiesz*).

În cele două dicționare ale dialectului săsesc de nord de Fr. Krauß (*Hwspr.* și *Trepp. Wb.*), nu este înregistrat cuvîntul *Schieße* ‘lange Schindel’. Pentru acest obiect se folosesc doi termeni: *Schindel* (săs. *šendəl*, *schänsəl*) și *drānits*, *drānjits* ‘große Schindel’ (*Hwspr.*, p. 208; *Trepp. Wb.*, p. 205), din rom. *draniță*, a cărei arie cuprinde și teritoriul dialectului săsesc nordic. Dar aici găsim, din aceeași familie (a vb. *schießen*), cuvîntul compus *schoß-däch* (= *Schußdach*, ‘an ein anderes Dach angeschlossenes, angefügtes, zur Verlängerung nach abwärts dienendes Dach’ (*Trepp. Wb.*, p. 892; *Hwspr.*, p. 839).

Alternanța dintre variantele cu africata *-t-* și cele cu spiranta *-s-* din exemplele vechi săsești stă, desigur, în legătură cu raportul dintre verbele germane *schießen* și *schützen*. Acesta din urmă este explicat de Weigand - Hirt., *Dt. Wb.*⁵, II, p. 807, ca fiind o „Intensivbildung zu schießen”; iar Hermann Paul, *Dt. Wb.*⁷, p. 579, sub *schützen*, spune că acesta „verhält sich zur schießen wie bücken zu biegen u.a.”. Alternanța în discuție se întâlnește și în cazul cuvîntului *Schuß*. Astfel, în cuvîntul compus, *Schußgatter*, cu sensurile (1) ‘Fallgatter im Tor’ (= zăbrea sau grilaj căzător, la poartă) și (2) ‘Gatter vor dem Ein- oder Ausfluß eines Gewässers’ (= grilaj la intrarea sau ieșirea unui canal cu apă curgătoare), găsim atestate, pentru primul sens, realizările fonetice *schoßgatter*, în 1482, *schussgatter*, în 1473, dar *Schutzgatter*, în 1561, iar pentru al doilea sens, *schoßgatter*, în 1362,

Schützger, în 1616, dar *Schützger*, în 1691 (Weigand - Hirt, *Dr. Hb.*, II, p. 783). *Algermania Schuf - Schufz - Schufz* (mhd. *schufz*) este consemnată și de Hermann Paul, *Dr. Hb.*, p. 578, sub *Schuf*. În cazul variantei *Schützger*, Weigand-Hirt invocau o influență din partea vb. *schützen* 'cîndămnen' (= a săvîrși, a bara, a îndiguți). În această ordine de idei, menționăm și sas. *šytsbr* (= *Schützbr*), care, alături de *senurle* (1) 'Bretz zum Schutzen, zwischen Fässer gelegt' (beim Fahren auf dem Wagen) 'scîndură de aparate, pusă între butoaie (la transportul cu carul)', (2) 'Schütze, Schützenbrett, Mühlschote, zur Lemmung und Stauung des Wassers vor dem "Gerinne" der Mühle' (= săvîrșitor de oprit apă la lăcoul morii), și *allele* (Krauß, *Hwspr.*, p. 843/44), mai înscamă, în localitatea săsască *Treppen* (rom. *Tărpini*) din nordul Transilvaniei, și 'Bretz in der hölzernen Schutzwehr am Kirchturn', iar la plural, *schützbröcker*, 'die breiterne Schutzwehr, Brustleime, -wehr, Brüstung am Kirchturn' (= scîndură la parapetul de lemn de la turnul bisericii, paramachieul, balustrada, parapetul din scîndură la turnul bisericii). În forma *Schützbr*, cu sensul 'stăvilar, săvîrșitor', termenul este atestat în 1599 (SSW, II, p. 146 a). Dacă acest cuvînt a avut vreun rol în istoria etimonului săsesc al rom. *știa*, în sensul menținerii sau întăririi alteranței *s ~ ț*, este o chestiune pe care nu o putem rezolva.

Neindoielnică rămîne, însă, pentru lexicologia și lexicografia românească, explicația variantei *știa* prin v. sas. *schyzen*, *schyven*, iar a variantei *ștîa* prin v. sas. *schyssen* (*schyssen*, *schyess*) și prin sas. actual *šyzt*, pl. *šyztzn*. Varianta ultimă e cunoscută în graiurile românești din sudul Transilvaniei, probabil datorită unei acomodări la varianta populară săsască actuală, care are tot -s-. De altfel, datorită, desigur, întîmplării, prima atestare românească a cuvîntului nostru, din anul 1806, este tot această variantă cu -s-, *șliassa* (la S. Klein, *Dictionary valahico-lemnium*, ed. (îald), Budapest, 1944). Călăria formă, cu -f-, răspîndită pe o arie mult mai întinsă, păstrează un stadiu mai vechi al fonetismului săsesc, cum se mai întîmplă și în cazul altor împrumuturi de această origine, de care ne-am ocupat în alta parte (*Imprumuturi de origine germană (săsească) în română*, I. În legătură cu etimologia cuvîntului *ravla*, în *Annuaire de linguistique et d'histoire literaire*, tomul XXIX, fasc. 1983-1984, A. Linguistica, p. 17-19) (vezi prezentul volum, p. 45-59).

Deși limba populară avea la dispoziție termenul *scîndură* (< lat. *scandula*; varianta lat. *scindula* stă la baza și a germ. *Schindel*, săs. *şëndəl*) care, regional, prin Banat, Transilvania și Crișana, a fost și este încă folosit și cu sensul ‘bardeau, échandole’ (ALR II/I, h. 229, *șiță*), constatăm pe harta menționată prezența unui număr destul de mare de sinonime (*şind(r)ilă* - *şindră*, *șiță* - *șisă*, *draniță*, *prăștilă*, *gont* (< ucr., rus.), *doscă*, *blană*), dintre care, însă, ariile cele mai întinse sînt cele ale primelor două elemente, de origine germană-săsească: *şind(r)ilă* și *șiță*. Împrumutarea acestor termeni specializați trebuie pusă în legătură cu faptul că folosirea şindrii pentru acoperit nu are o vechime mai mare de cîteva secole, ceea ce nu se poate spune despre folosirea scîndurilor. La început, în evul mediu, şindrila era întrebuințată numai la acoperișul castelelor (Lajos Tamás, EWUR, p. 729, sub şindrila). În documentele românești redactate în slavonă, *şindilă* este atestat prima dată la sfîrșitul secolului al XV-lea – începutul secolului al XVI-lea, în Țara Românească (1496/1507, DERS, p. 231). N. Iorga, *Brașovul și românii*, București, 1905, p. 90, susține că în trecut casele din Muntenia erau „acoperite totdeauna cu şindrilă ardeleană”. Putem presupune că obiectul a fost folosit ceva mai înainte de această dată, fiind la început confecționat în centrele săsești. Altfel nu s-ar putea explica noua denumire. Termenul și obiectul au trecut dincoace de munți o dată cu meseriașii și constructorii sași, menționați adesea în documentele moldovenești și muntenești. Obiect de import la început, *șița* sau *şind(r)ila*, o dată cu folosirea ei pe o scară mai largă, a fost produsă în satele românești de munte și transmisă apoi în satele de deal și cîmpie, pînă la Dunăre, la mare și pînă la Nistru, cum se poate vedea din prezența termenilor în discuție pe aria consemnată în harta ALR II/I, 229. În partea de nord-est a teritoriului dacoromân este cunoscut numai *şindilă*. Centrul de iradiere al acestui element german medieval a fost, desigur, zona săsească din nordul Transilvaniei, de la Bistrița-Năsăud, cu care domnii și boierii moldoveni au întreținut relații economice intense de-a lungul secolelor. Etimonul săsesc al rom. *șiță* (*șisă*) se pare că lipsește în acest dialect săsesc de nord, de aceea în aria mare moldovenească acest termen este absent. El coexistă însă cu *şindilă* în Oltenia, în Muntenia și, parțial, în Dobrogea, fiind singurul folosit în partea de sud-vest a Transilvaniei, în varianta *șisă*. Graiul săsesc de sud cunoaște ambele cuvinte, *Schieße* și *Schindel*. Din punct de

vedere semantic, primul se deosebește de al doilea prin aceea că denumește o șindrilă mai lungă. Diferența s-a transmis și în graiurile românești, dar există numeroase cazuri în care cele două cuvinte sînt sinonime perfecte (cf. hărțile citate mai sus din NALR- Oltenia). În difuzarea spre răsărit și spre sud a acestor două cuvinte germane-săsești au participat și numeroșii emigranți români din Transilvania, care s-au stabilit în secolele precedente și pînă la începutul secolului al XX-lea în regiunile menționate mai sus.

La începutul notei, am consemnat și sensul (2) ‘fuscel, tindeche (la războiul de țesut)’, pe care îl are prin sud-vestul Transilvaniei varianta *șisă* (la Cîlnic – Sebeș). Dacă obiectul respectiv este făcut dintr-o șită despăcată, etimologia acestui sens este cât se poate de clară: de la *șită*¹, cu un sens secundar apărut pe teren românesc. Cu toate acestea, consemnăm prezența în dialectul săsec a unui cuvînt asemănător, *Schätzbrietchen* (sinonim: *Wierfbrietchen*), care denumește o scîndurică folosită la înșirarea firelor cînd se urzește tortul (SSW, I, p. 737 a: „zum Einreihen der Fäden beim wierfen des Garns”). Din același cîmp semantic face parte și săs. *šetsbretxi* (= *Schützbrettchen*) ‘*Weberschiffchen*’ (= suveică) și săs. *šets* (= *Schütze*) ‘*Schiffchen* (für die „Spule”) beim Wirken der Gurten’ (= suveică la țesutul brîielor; termen de frînghierie) (Krauß, *Hwspr.*, p. 844). În cazul în care se va putea proba vreo legătură clară între sensul (2) al cuvîntului *șisă* și acești termeni săsești, acest sens ar urma să fie tratat separat, sub *șită*². Iar actualul *șită*² din DLR (cu etimologia necunoscută: poate că a rezultat prin haplogogie din *pămușită*) ar urma să devină *șită*³.

Șofilă (șófilă), șulfă

O răspîndire teritorială asemănătoare cu aceea a termenului discutat mai sus, anume tot în Oltenia și prin nord-vestul Munteniei, cunoaște și cuvîntul regional și popular *șofilă*, accentuat și *șófilă*. Lipsind în lucrările lexicografice mai vechi, el apare pentru prima dată în DLRM, s.v., fiind explicat prin (1) ‘zdreanță, petic’. Pe lîngă acest sens, existent în multe atestări, autorii DLR, litera Ș, mai adaugă încă două, destul de apropiate: (2) ‘fișie (de țesătură, de hîrtie etc.)’, (3) ‘bucată de țesătură întrebuintată în toată lățimea ei la confecționarea unui obiect’. În cadrul primului sens, în DLR se

menționează și expresia folosită prin nordul Olteniei *a face șofilă* = a distruge. Dintre variantele fonetice, menționăm, în afară de cele de mai sus, și pe *șufilă*, *ciohilă* (Peștișani - Tîrgu Jiu), *sofilă* (accentul necunoscut). În ultimul caz, remarcabilă este substituirea lui *ș-* prin *s-*, fenomen ce are loc cu regularitate în graiurile din partea de nord-vest a Olteniei, la granița cu Banatul.

De la acest substantiv, în aceeași arie dialectală s-a creat verbul *a șofili* 'a (se) rupe, a (se) sfîșia' (complementul indică țesături, obiecte de îmbrăcăminte etc.), precum și adj. *șofilit*, -ă 'zdrențuit' (despre țesături, obiecte de îmbrăcăminte). Ultimul cuvînt este cunoscut prin Muntenia.

Atît în DLRM, cît și în DLR cuvîntul nu este explicat din punct de vedere etimologic. În ultimul dicționar se face o trimitere la scr. *coha*, care denumește un fel de postav. Trecerea lui *ț-* la *ș-* rămîne neexplicată, la fel și evoluția semantică spre nuanța peiorativă.

Etimologia cuvîntului devine însă imediat clară dacă ne referim la cuvîntul german *Schofel*, s.m., cu sensul 'marfă proastă, gunoi', precum și la adj. *schofel* 'geringhaltig, schlecht, armselig, niederträchtig' (= fără valoare, rău, sărăcăcios, nenorocit, jalnic, ticălos, mîrșav, josnic). Adj. *schofel* provine în germană din cuvîntul ebraic *šāfāl* 'lumpig, wertlos, gemein' (= zdrențăros, jerpelit, jalnic, deplorabil, fără valoare, ordinar, mizerabil), care în idiș a ajuns la forma *schopholi*, cu aceleași sensuri, de unde a intrat în argoul german (Rotwelsch) sub forma *schofel*. Mai departe, acest cuvînt a devenit popular și foarte răspîndit. Din germană, adj. a pătruns și în limbile olandeză și norvegiană (*sjofel*). Prima atestare se plasează cam pe la anul 1750. Substantivul *Schofel* 'Ausschußware' (= marfă cu defect, sold) este atestat în scris de pe la 1782 (Fr. Kluge, EWDS¹⁹, p. 674; Fr. L.K. Weigand, *Dt. Wb.*⁵, II, p. 776; H. Paul, *Deutsches Wörterbuch, bearbeitet von Werner Betz*, 7., durchgesehene Auflage, Tübingen, 1976, p. 568).

Din cauză că litera *Ș* (*Sch-*) din dicționarul dialectului săsesc din Transilvania încă nu a apărut, nu putem ști dacă subst. *Schofel* și adj. *schofel* au echivalente în acest dialect german. În cele două dicționare dedicate dialectului săsesc din nordul Transilvaniei, de Fr. Krauß, aceste cuvinte lipsesc. Bănuim că ele au circulat în așezările germane săsești din sudul Transilvaniei, în legătură cu activitatea comercială. De asemenea, trebuie să avem în vedere faptul că pînă la

1918 cuvintele în discuție au putut fi vehiculate în Transilvania și de către vorbitorii limbii germane literare, în varianta ei austriacă. Românii le-au auzit în legătură cu activitatea de cumpărare a tot soiul de mărfuri din centrele săsești sud-transilvănene.

Referitor la adaptarea fonetică și la încadrarea morfologică în limba română, germ. *Schofel*, m. (și n.) 'wertloses Zeug' (= lucru fără valoare) a cunoscut un tratament asemănător cu acela al altor împrumuturi de aceeași origine, compuse, de regulă, din două silabe și terminate în *-el*. În legătură cu această chestiune vezi studiul *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. În legătură cu etimologia cuvântului ravilă*, în acest volum, p. 45-59.

1. Germ. *Schofel* a fost asimilat grupului mare de cuvinte românești (aproximativ 50) care au terminația sau sufixul *-îlă* neaccentuat. Prin aceasta, substantivul a devenit de genul feminin, declinarea I: *șofilă*. Dintre împrumuturile de origine germană (săsească), menționăm următoarele exemple: *chéndilă*, *jéhilă*, *héhilă* 'darac', *ravilă*.

2. Varianta cu accentul pe *-i-*, *șofilă*, a rezultat prin apropiere de grupa numeroasă de cuvinte românești terminate în sufixul accentuat *-îlă*. Dintre împrumuturile de origine germană amintim pe *șind(r)îlă* < săs. *șendel*, germ. lit. *Schindel*.

3. Al treilea mod de adaptare posibilă constă în sincoparea vocalei *e* din *-el* și adăugarea unui *-ă* final, astfel că terminația cuvântului devine *-lă*: săs. *bugəl* > rom. *buglă*; germ. *Kartoffel* > rom. dial. *cartoflă*; germ. *Kegel* > rom. *cheaglă*; germ. *Kugel* > rom. *cuglă*; germ. *Winkel* > rom. *vinclă* 'colțar'; săs. *schufel* (germ. *Schaufel*) > rom. dial. *șuflă* 'căuș'; 'vîntureșcă' ș.a.

În acest caz, de la germ. *Schofel* ne puteam aștepta la o variantă dialectală românească *șoflă*, care nu a fost înregistrată. În schimb, în DLR, litera *Ș*, există un cuvînt popular și regional, cunoscut prin Oltenia, vestul și sud-vestul Munteniei, anume *șulfă*, cu etimologia necunoscută, și al cărui sens de bază seamănă foarte bine cu cel al cuvîntului nostru, *șofilă*, *șofilă*. Într-adevăr, sub *șulfă*, primul sens este 'haină veche, deformată sau de calitate inferioară'. Se vede lesne că punctul de plecare a fost acela de 'lucru fără valoare', în cazul îmbrăcămintei, 'zdreanță', 'buleandă'. Celelalte sensuri (pînă la 7) sînt dezvoltate din acesta: 'femeie neglijentă în îmbrăcămintă', 'femeie de moravuri ușoare', 'femeie intrigantă' etc., încît este

aproape sigur că avem a face cu două variante ale aceluiași etimon. Metateza grupului *-fl-* > *-lf-* este un accident curent în vorbirea populară, iar trecerea lui *-o-* la *-u-* a putut avea loc în derivatul cu suf. *-ar*, *șulfăr* ‘nume depreciativ dat de țărani persoanelor care se îmbracă în haine orășenești’, precum și în cuvintele din aceeași familie; *șufleándră* (1) ‘zdreanță, ruptură’; ‘obiect de îmbrăcăminte sau de încălțăminte uzat’. (2) ‘epitet depreciativ pentru o femeie de moravuri ușoare’ și *șuflénderiță*, care are exact aceleași sensuri ca și termenul precedent, iar în plus și pe cel de ‘epitet depreciativ dat de țărani orășencelor’. Autorii DLR, litera Ș, au apropiat, pe drept cuvânt, aceste cuvinte de radicalul *șuflă*¹, de *șoflă*, iar pentru partea a doua a ultimelor exemple, de *fleandură*. Noi adăugăm că *șulfă* și *șofilă* sînt reflexe dialectale românești ale germ. *Schofel* ‘marfă proastă, gunoi’, adj. *schofel* ‘fără valoare, zdrențaros, rău, jalnic etc’. *Șulfă* cu sens depreciativ este adesea prezent în paginile „Academiei Cațavencu”.

Elemente germane (săsești) în cartea *Facerea din Biblia de la București* (BB, 1688, din ms. 45 și din ms. 4389)*

Biglariu

Acest cuvânt nu este înregistrat în dicționarele limbii române. El apare o singură dată în ms. 4389, Fac. 41, 43: „Și-l puse de șazu în a doaoa carătă de ale lui și striga *biglariul* înaintea lui”. Sensul este ‘crainic’, ‘pristav’, cum rezultă din compararea acestui fragment cu versetul echivalent din alte versiuni ale *Bibliei*. Astfel, în *Biblia de la București* (BB), partea a doua a citatului este: „Și strigă înaintea lui *pristav*”. Diortositorii acestui text au renunțat la termenul *strîgătoriu*, pe care l-a avut textul provenit de la Nicolae Milescu, pentru că în ms. 45 întâlnim: „Și strigă înaintea lui *strîgătoriu*”. De altminteri, acest din urmă text urmează în mod servil modelul grecesc: χαῖ ἐχίζυζεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ χήζυς, în care întâlnim vb. χηζύσσω, viit. -ζω ‘crier’ și subst. (ὁ) χήζυ, -υχος. În versiunea latinească, termenul este *praeco*, -onis ‘crainic, pristav’ („*Clamante praecone*”), în cea slavonească, проповѣдомѣникъ. În *Palia de la Orăștie* (PO), în locul substantivului apare o expresie verbală: „Și aceasta feace să strige înaintea lui”; la fel și în versiunea germană: „Und ließ vor ihm her ausrufen”.

Cuvântul *biglariu* este foarte probabil (dacă nu chiar sigur) de origine săsească. Ipoteza se bazează pe argumentele care urmează.

În *DA*, în care, cum s-a mai spus, *biglariu* nu-i înregistrat, întâlnim, totuși, un cuvânt care are același radical **bighil-* (**bigl-*): s.f. *bighilúșă*, pl. -e, cu sensul ‘bucăți de aluat frământat cu cartofi și puțină făină, fierte în apă; se frig (= prăjesc) apoi în unsoare (= untură)’. Cuvântul a fost înregistrat de A. Viciu în *Glosarul* său în localitatea Tohanul Vechi, din sud-estul Transilvaniei. Necunoscându-i etimonul, autorii *DA* compară acest cuvânt cu

* Apărut în *AUL*, Sect. III a Lingvistică, t. XXXV (1989), p. 36-42 și în *STL.FAC.*, din *MLD*, I, Iași, 1988, p. 90-92. Manuscrisul 45 de la Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, conține versiunea românească a *Vechiului Testament*, realizată de spătarul Nicolae Milescu (cca 1665-1685), din limba grecească, și care stă la baza textului tipărit din *Biblia de la București* (1688); iar manuscrisul 4389 conține traducerea aceluiași text, din slavonește, de episcopul cărturar Daniil Andrean Panoneanul (cca 1665-1680).

termenii dialectali *bigură* ‘cartof’ și *bighiroancă* ‘id.’. Nici etimologia acestora din urmă nu este cunoscută.

Pentru *bighilușă*, care este, în mod evident, un diminutiv cu suf. *-ușă* de la un radical *bighil-*, propunem ca etimon cuvântul săsesc *Bēgel* ‘kreisrunde, ungefüllte Kipfel’ (= corn circular, neumplut). Dintre variantele menționate de dicționarele săsești, amintim pe *bejglen*, de pe la anul 1600, pe *Biegel*, de pe la 1700, din dialectul săsesc de sud. În dialectul săsesc de nord, de la Bistrița-Năsăud-Reghin, cea mai veche atestare datează din 1592, avînd forma *begeln* (pl.). Sînt consemnate și variantele *Bijel*, *boiel*. Tot în acest dialect, Fr. Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 128, sub *Beugel*, înregistrează forma *bāgel* (= *Bēgel*), cu sensurile: 1. ‘gebogenes, ringformiges Gebäck, und zwar Krapfen, Kräppel, Berliner’ (= gogoasă), 2. ‘Kringel, Krenzel, Brezel’ (= covrig). Primul sens este foarte apropiat de cel al rom. dial. *bighilușă*. Cuvîntul săs.-trans. are corespondente în dialectul silezian (*Beugel*) și în cel austriac de sus (*bäugel*); cf. mhd. *bouc* ‘Ring’.

Varianta *Beigel*, atestată la Sibiu pe la anul 1700 (vezi *SSW*, I, p. 808), trebuie pusă la baza unui cuvînt românesc dialectal neatestat **bighil*, cu sensul ‘gogoasă’. De la acest radical, cu sufixul diminutival *-ușă*, a apărut *bighilușă*. Raportul acestuia cu termenii dialectali *bigură* și *biguroancă* rămîne, în continuare, neclar.

Radicalul românesc **big(hi)l* se întîlnește și în *biglariu*. Pentru a demonstra această afirmație, este nevoie să facem un mic ocol, ocupîndu-ne, pe scurt, de familia săsească a radicalului *Beugel*. Astfel, în familia acestui cuvînt există un nume propriu, de familie, sub formă *Bugler*, atestat în anii 1762 și 1810, în localitatea Agnita. Autorii *SSW* explică acest nume de familie prin cuvintele: „der Beugel (Kipfe) bäckt” (= cel care coace gogoase). Alături de săs. *Bugler* a putut exista în dialectul săsesc de la Sibiu și un derivat substantival **Biegler*, avînd ca radical săs. *Biegel* + suf. *-er*. (Cf. antropon. *Biegler*, în J. Hašek, *Peripețiile bravului soldat Švejk în războiul mondial*). De la acest cuvînt, se poate explica, fără dificultăți formale, rom. dial. *biglariu*, întîlnit în textul ms. 4389. Finala cuvîntului săsesc *-er* a fost substituită, ca în multe alte cazuri, cu sufixul românesc *-ariu*.

Rămîne de explicat diferența semantică dintre cuvîntul săsesc **Biegler* ‘cel care face și vinde gogoase’ (săs. *biegeln*; rom. dial.

bighiluşe), pe de o parte, și rom. *biglariu* ‘crainic’, ‘pristav’, ‘cel care strigă sau care anunță în piața publică’, pe de altă parte.

Sensul cuvântului românesc poate fi înțeles dacă aducem în discuție un alt membru al familiei săs. *Beugel*. Este vorba de cuvântul compus săsesc, din Sibiu, *Bijellîfmêt*, alcătuit din *Bijel*, variantă a lui *Biegel*, cu sensul ‘gogoasă’ + *lîf* ‘(Verkaufs)laube’ (= tarabă) + *mêt* ‘Magd’ (= femeie), așadar cu sensul ‘Backmagd in der Bijellîf’ (= femeie care coace și vinde la tarabă gogoșele numite *bijeln*). În *SSW* se precizează că aceste vînzătoare de gogoși erau cunoscute ca bune de gură, de unde expresia din dialectul săsesc din Sibiu: „*Se hued e Mel* [= Maul] *wôe en Bijellîfmêt*” ‘are o gură mare ca o femeie de la taraba de vîndut gogoșe’. Sensul ‘care strigă tare’, ‘care are o gură mare’ al cuvântului săsesc **Biegler* s-a putut dezvolta în acest mediu orășenesc sibian în care prăjitura respectivă era făcută de o breaslă specializată, vîndută în piață în modul menționat și cumpărată pentru anumite evenimente de familie. Românii au modificat partea finală a cuvântului, care a devenit astfel *biglariu*. Sensul ‘cel care strigă în piață’ a devenit predominant. În lipsa unui termen adecvat, traducătorul necunoscut al ms. 4389, care, prin recurgerea la acest termen, se dovedește a fi originar de prin părțile de sud ale Transilvaniei, l-a folosit cu sensul ‘crainic’, ‘pristav’, ‘telal’ (sensul vechi), în locul indicat din cartea *Facerea*. Pe acest traducător, N.A. Ursu l-a identificat în persoana episcopului cărturar Daniil Andrean Panoneanul.

Janc, a jăncui

Subst. *janc*, pl. *jancuri* este atestat numai în unele texte din Moldova de la sîrșitul secolului al XVII-lea. Este foarte probabil că în secolele următoare acest cuvînt a dispărut din graiurile populare, căci cercetările dialectale moderne nu l-au mai scos la iveală. Aceași situație are și verbul *a jăncui*.

Sensul lui *janc* este ‘butaș, coardă de vie îndoită în pămînt, din care iese o nouă plantă’, iar al verbului *a jăncui* ‘a face jancuri, a pune butași de vie în pămînt’, ‘a răsădi plante care se înmulțesc prin butășire’. Avem a face, prin urmare, cu doi termeni referitori la cultura viței de vie în epoca veche.

Cuvîntul *janc* nu are o etimologie unanim acceptată de lexicologi. În cele ce urmează, vom încerca să probăm originea lui germană-săsească.

Din cele trei texte menționate în titlul prezentului studiu, cuvîntul se găsește numai în ms. 45, situație lesne de înțeles datorită provenienței moldovenești a acestui text, atribuit de specialiști spătarului Nicolae Milescu, dar revizuit, după opinia lui N.A. Ursu, de către Dosoftei sau de către cărturari din jurul acestuia. Analiza etimologică de mai departe va aduce câteva puncte de sprijin în plus în favoarea susținerii lui N.A. Ursu.

Cuvîntul *janc* este înregistrat în principalele dicționare ale limbii române numai pe baza unui citat din scrierile lui Dosoftei, anume din *Psaltirea în versuri*: „I-ai lățitu-i [viei] rădăcine cu jancuri, De s-au plodit prin pământ în toate lături”. Acestui citat i se mai poate alătura încă unul, din același autor, și anume din *Psaltirea de-nțăles*, Iași, 1680, Psalmul 79, 11: „Acoperi munții umbra ei [a viei] și jancurile ei chedrii lui Dumnedzău”. În ce privește verbul format pe terenul limbii române de la acest radical, el are, tot numai în scrierile lui Dosoftei, forma *a jencui*, fiind folosită în contextul: „Cale făceș naintea ei, ș-ai jencuit rădăcinile ei, ș-ai împlut pământul” (Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles*, Psalmul 79, 10; vezi și *DA*, s.v.). Scrierea, dar și rostirea cu șuierătoare muiate, în cazul de față cu *je-* (*jencuit*), în loc de *jă-*, cum ar fi fost normal, datorită radicalului care avea *ja-*, constituie o particularitate a limbii lui Dosoftei.

Acestor atestări din Dosoftei li se adaugă încă două din cartea *Facerea* a ms. 45: „Întru vie era trei jancuri, și ea odreslindu scoase vlastare” (Fac., 40, 10); „Céle 3 jancuri 3 zile sîntu” (Fac., 40, 12). Diortositorii bucureșteni au înlocuit termenul *jancuri* prin *vițe* (BB, Fac., *ibid.*). Traducătorul ms. 4389 a folosit cuvîntul *odrasle*, în 40, 12 și *lăstari*, în 50, 10. În timp ce *janc* este, însă, un termen propriu, aproape tehnic, provenit dintr-o terminologie specializată, cuvintele folosite în BB și în ms. 4389 pentru conceptul ‘butași’ au un caracter de aproximație, de generalitate. Termeni adecvați realității la care se referă pasajele din Fac., 40, 12 sînt și lat. *propago*, *-inis*, germ. *Rebe*, gr. *πυζμήν*, *-ένος* ‘Fuß einer Pflanze, d.h. Wurzelende, Stock, Stamm’ (H. Frisk, *GEW*, p. 620)

Cum s-a spus, opiniile despre originea cuvîntului *janc* diferă de la un autor la altul. Astfel, H. Tiktin, *DRG*, s.v., crede că etimonul

„probabil” este germ. *Senker*. În ultimă analiză, aceasta este explicația adevărată, căci germ. *Senker* înseamnă ‘butaș’: „Zum Wachstum in der Erde gesenktes Reis” (= crenguță îndoită și băgată în pământ ca să devină o plantă nouă) (vezi Weigand-Hirt, *Dt. Wb.*, II, p. 849). Numai că, pentru a fi perfectă, această etimologie trebuie să explice și diferențele referitoare la latura formală. De aceeași părere cu H. Tiktin este și A. Scriban, *Dict.*, s.v.; *janc*, scrie acesta este „rudă cu germ. *Senker* ‘janc’ ”. Acest cuvânt german a pătruns și în limba poloneză, cu forma *zankiel*; cuvântul polonez este invocat de autorii *DA* drept etimon al rom. *janc*. Soluția etimologică din *DA* se întâlnește și la A. Cioranescu, *DER*, nr. 4585: „Al. *Senkel* [cu -l, în loc de -r, eroare preluată din *DA*], por medio del pol. *zankiel*”. De asemenea, cuvântul polonez menționat este invocat drept etimon și de către N.A. Ursu, *Din nou despre paternitatea primei traduceri a Istoriei lui Herodot și despre revizia Vechiului Testament tradus de Nicolae Milescu*, în „Limba Română”, XXXIV, nr. 1, ian.-febr., 1985, p. 39-40.

Dacă ținem seama că singurele atestări ale cuvântului *janc* provin din textele moldovenesti din secolul al XVII-lea, atunci se poate admite atât etimologia poloneză, cât și cea săsească, graiul moldovenesc cunoscând elemente populare din ambele surse. Cu toate acestea, relațiile cu polonii au fost de așa natură încât un cuvânt care se referă la cultura viței de vie și a altor plante care se înmulțesc prin butași nu avea cum să pătrundă în Moldova din limba poloneză. Dimpotrivă, raporturile Moldovei cu populația germană din nord-estul Transilvaniei au inclus și îndeletnicirea de care vorbim. Mai mult încă, în destul de numeroase așezări din Moldova au trăit, secole de-a rândul, vorbitori de limbă germană: la Baia, Cotnari, Tg. Neamț, Suceava, Siret, Iași, Roman etc., astfel încât legăturile românilor moldoveni atât cu centre germane-săsești de peste munți, cât și cu cele situate chiar pe teritoriul Moldovei au fost strânse și de lungă durată. Ele se referă în lexicul dialectului moldovenesc privind chiar terminologia viticolă și pomicolă, îndeleticiri în care sașii din nord-estul Transilvaniei erau mari specialiști. În acest sens, trimitem la studiul *Împrumuturi de origine germană (săsească) în Română*, III. *Etimologia cuvântului perjă*; vezi prezentul volum, p. 60-100.

La considerentele de mai sus, se adaugă un detaliu foarte important de natură formală, care pledează în favoarea explicației

prin limba sașilor transilvăneni și nu prin poloneză. Este vorba de prezența la inițiala cuvântului românesc a fricativei palato-alveolare sonore *j-* (*ž-*), în locul fricativei dentale sonore *z-*, care se găsește atât în cuvântul german literar modern (nhd.) *Senker*, cit și în cel polonez, *zankiel* (cu variantele *zanikiel*, *zenkiel*, vezi A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warsaw, 1970, p. 645). Reflexul fonetic *j* (*ž*), atunci când este vorba de împrumuturi de origine germană, se întâlnește numai în cazul acelor cuvinte care au pătruns în română din dialectul sașilor transilvăneni, și anume în epoca medievală. Căci, spre deosebire de germana literară și de marea majoritate a dialectelor germane, vorbirea sașilor transilvăneni posedă șuierătoarea sonoră *ž*, pe care autorii dicționarului acestui dialect (*SSW*) o transcriu prin *sch*: „Das stimmhafte *sch* wird durch *sch* bezeichnet” (*SSW*, I, p. XLV). Acest *ž* se întâlnește în mai multe cuvinte românești de origine săsească, cum sînt: *glajă*, *jeț*, *a jețui*, *jilț*, *joagăr*, *julfă*, *jac*, *a jăcui*, *jaț*, *a jățui*, *jăcaș*, *jăchilă*, *jimblă*, *jemlugă*, *jold*, *perjă*, etc. (vezi V. Arvinte, *Dt. Entlehn.*, p. 43-46; Lajos Tamás, *EWUR*, p. 477, pentru *jemlugă*; p. 481, pentru *joldunar*, *jold*; p. 488, pentru *jimblă*). În toate cazurile enumerate, echivalentele germane literare moderne (Nhd.) au spiranta dentală sonoră transcrisă prin *s*. Este adevărat că și unele cuvinte de origine poloneză, precum și de origine maghiară, de proveniență, în ultimă instanță, germană medievală, cunosc șuierătoarea sonoră *ž*. Astfel, putem menționa polon. *żemla*, polon. *żold*, sau magh. *zsemling*, magh. *zsold*, magh. *zsoldunár*, magh. *zsákmány*, reflexe în aceste limbi ale acclorași etimonuri germane care se află la baza echivalentelor românești *jemlă*, *jold*, *jemlugă*, *joldunar*, *jăcman*, *a jăcmăni*. Pentru unele din acestea din urmă, nu este greșită etimologia maghiară sau poloneză.

Dar în cazul cuvântului *janc*, filiera (de fapt originea) poloneză este nejustificată, din motivul pe care îl repetăm: nu există în variantele poloneze menționate mai sus reflexul *ž-*. Cît privește maghiara, se pare că termenul german nu a fost preluat în această limbă. În orice caz, Lajos Tamás nu include rom. *janc* printre împrumuturile de origine maghiară ale românci. Împotriva explicației prin poloneză pledează și faptul că variantele din această limbă au, toate, finala *-iel*, în locul silabei *-er*, din etimonul german. Cuvântul românesc presupune însă un radical terminat în *-er*, **žanker*, din care

s-a format, inițial, pluralul *jancuri*, de la care, apoi, s-a reconstruit singularul *janc*, întocmai cum, de pildă, din săs. *scholdər* s-a format, la început, un plural *şolduri*, iar de la acesta, un singular *şold*.

Atît varianta poloneză *zankiel*, atestată la 1472, sau varianta poloneză *zanikiel*, menționată la 1500 (A. Brükner, *op. cit.*), cît și cea românească *jancuri*, *janc* au trebuit să aibă un radical medio-german cu vocala accentuată *-á-*. Pentru cuvîntul românesc, putem presupune că o asemenea rostire a existat la vorbitorii de limbă germană din Moldova și din Transilvania. Pentru aceștia din urmă, Fr. Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 915, sub *senken*, p. 966, sub *Stock*, consemnează adj. *gəsąnkən*, în sintagma *a gəsąnkən stuek* 'Biegling, Ableger, Senker, Pfropf, Fächser, Fechser' (= butaș), în care există un *-q-* rotunjit, ca maghiarul *a*. Adjectivul este, de fapt, participiul verbului săsesc de nord *sinkn* (nhd. *senken*), preterit *sąnk*, part. *gesąkn* (nhd. *gesunken*), cu sensul 'ablegen, einen Ableger, Senker machen (durch Versenken eines Triebes am Weinstock)' (= a butăși, a face un butaș, prin îngroparea unei corzi de vie, a jăncui). Sensul este, prin urmare, exact acela al verbului românesc *a jăncui* (*a jencui*), el fiind justificat în graiurile săsești prin faptul că procedeul înmulțirii prin butășire a viței de vie era intens folosit în zona Bistrița-Năsăud-Reghin în epoca veche și pînă astăzi.

La baza cuvîntului românesc *janc*, *jancuri* a stat, prin urmare, un termen german medieval neatesat **žanker*, cu *ž-* ca în toate exemplele de mai sus, dintre care numai cîteva au astăzi în graiurile săsești corespondente cu aceeași șuierătoare sonoră (de exemplu săs. *pärž*, cu sensul 'prun de Bistrița', care-i etimonul mold. *perj*, *perjă*). Rostirea cu *j* (*ž*) în împrumuturile de origine medievală ale românei reprezintă un arhaism fonetic săsesc păstrat în română. Acest arhaism face parte dintr-o serie de alte fenomene similare, pe care le-am prezentat în studiul *Împumuturi de origine germană (săsească) în română. I. În legătură cu etimologia cuvîntului ravilă*; vezi prezentul volum, p.45-59. Originea germană medievală (săsească) a lui *janc*, *jancuri* poate fi dată acum ca sigură.

După datele existente, cuvintele *janc* și *a jencui* caracterizează limba lui Dosoftei. Substantivul apare și în textul ms. 45, cartea *Facerea*. Acest fapt l-a determinat pe N.A. Ursu, *op. cit.*, să conchidă că ultimul text, tradus din greacă de spătarul Nicolae Milescu, a fost revizuit de mitropolitul Dosoftei, eventual de unii din colaboratorii

acestui. Neposedînd alte date despre circulația cuvîntului în discuție în graiurile populare de la sîrșitul secolului al XVII-lea, putem presupune numai că un termen atît de specializat, al cărui punct de iradiere a fost, foarte probabil, dialectul săsesc de nord, din nord-estul Transilvaniei, a pătruns mai întîi în graiurile românești din această zonă, care posedă, de altfel, încă mulți alți termeni horticoli și viticoli de origine săsescă. Originar, după toate probabilitățile, din Transilvania, mitropolitul Dosoftei, mai degrabă decît spătarul Milescu, a putut auzi în vorbirea lui de acasă acest termen, pe care l-a folosit nu numai în scrierile proprii, ci l-a introdus, în mod adecvat, și în textul traducerii milesciene a *Vechiului Testament*, cartea *Facerea*. Ipoteza se bazează pe prezența în scrisul învățatului mitropolit și a altor fenomene lingvistice de proveniență transilvăneană sigură, menționate de N.A. Ursu, *op. cit.*, p. 40-43. Dintre acestea, ne vom referi numai la unul singur, dar care are o putere probantă la fel de mare ca cea a cuvîntului *janc*.

Este vorba de terminația de plural *-ăuă* a unor substantive neutre cu singularul în *-ău*, de exemplu pl. *pîrauă*, față de munt. *pîraie* și de mold. *pîraie*. Forma de plural *pîrauă* este cunoscută numai în graiurile de peste munți (vezi V. Arvinte, *Terminația de plural -ăuă a unor substantive neutre*, în SCL, X, 1959, nr. 2, p. 213-239; R. Todoran, *Despre pluralul unei clase de substantive neutre românești*, în volumul *Contribuții de dialectologie română*, București, 1984, p. 98-111). Dintre toți scriitorii moldoveni vechi, această formă apare numai în scrierile lui Dosoftei, care, singur, a putut avea „îndrăzneala” de a pune în circulație o formă atît de străină de norma literară a variantei moldovenești a limbii literare. El a putut face acest lucru pentru că formă *pîrauă*, cunoscută din copilărie, nu i se va fi părut atît de aberantă pe cît era ea în realitatea lingvistică moldovenească a timpului. Tot astfel, *janc*, *jancuri*, *a jencui* au fost introduse în limba scrisă de același mitropolit Dosoftei și aceasta nu numai în scrierile semnate de mîna lui, ci, foarte probabil, și în textul revizuit de dînsul al traducerii milesciene a cărții *Facerea*.

Şold

Cuvîntul *şold* ‘hanche’, ‘Hüfte’, ‘coapsă’ (lat. *femur*, sl. *СТЕГНО*, gr. *μηρός*”), din säs. *scholdær* [säs. nord. *schoadær* 1. ‘Hüfte’, ‘vorderer oder hinterer Ober- samt Unterschenkel’ (= but la animale, în faţă sau în spate); vezi Fr. Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 889], este folosit numai în manuscrisul 4389, cartea *Facerea*, pe eînd în celelalte texte apar alte sinonime. Astfel: „*Pune mîna ta supt şoldul mieu*”, în ms. 4389 (Fac., 24, 2), în timp ce în *BB* avem: „*Pune-ţi mîna ta supt armul mieu*”; în ms. 45: „*Pun-ţi mîna ta suptu stînghea mea*”, iar în *Palia de la Orăştie (PO)*: „*Şalele meale*”. Cuvîntul *şold* mai apare în: „*Se atinse de şoldul lui şi îndată-i amorţi şoldul cînd se lupta Iácov cu dînsul*”, ms. 4389 (Fac., 32, 25; în *BB*, în loc de *şold* apare *coapsă*, iar în ms. 45, *stînghe* (şi *stînghe*); în *PO*: „*Osul cliciului*”); „*Iar el şchiopa cu şoldul său*”, ms. 4389 (Fac., 32, 31; în *BB*: „*Iar el stîngăciia coapsa lui*”; în ms. 45: „*Iar el stînghecea cu stînghea lui*”; în *PO*: „*Cliciul şchiopăta*”); „*Nu vor mînce feciorii lui Izrail vine cum au amorţit pren şoldul lui... că se-au atins de vinele şoldului lui*”, ms. 4389 (Fac., 32, 32; în *BB*: *coapsei*, de 2 ori; în ms. 45: *stînghei*, de 2 ori; în *PO*: *vîna cliciului*, de 2 ori).

După cum se vede, româna veche nu dispunea de un termen unic pentru această parte a corpului, fie că e vorba despre corpul uman, fie de al animalelor. Termenul propriu, moştenit din latină, *coapsă* (< *coxa*), este prezent o singură dată în *BB*. Alt termen moştenit din latină, *arm* (< *armus*), folosit pentru animale, apare şi el o dată în *BB*. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, recurge la un termen impropriu, de origine slavă, *stînghe* (*stînghe*), de la care se formează şi un verb, *a stîngăci* (*a stîngheci*), inexistent în limba română, dar pe care diortositorii *BB* îl preiau în textul tipărit al *Bibliei*. Cît priveşte textul *PO*, aici întîlnim regionalismul bănăţean şi hunedorean de origine sîrbă, *cliciu* (< scr. *ključ*), sau, o dată, impropriu, cuvîntul *şale* (< lat. *sella*). Cercetările dialectale moderne au arătat că astăzi, la nivelul graiurilor populare, termenul general cunoscut şi folosit este *şold* (vezi V. Arvinte, *Din terminologia corpului omenesc: şold, coapsă, pulpă* (pe baza *ALR*). *Încercare de analiză structurală a lexicului*, în *SCL*, XV, nr. 4, 1963, p. 439 şi urm.). Folosirea acestui cuvînt în ms. 4389 ne aduce aminte de alt säsism, *biglariu*, discutat mai sus (p.184-186). Faptul poate fi privit

ca un indiciu referitor la originea locală a traducătorului acestui text, identificat de N.A. Ursu în persoana lui Daniil Andrean Panoneanul. Este foarte probabil că, pe al mijlocul secolului al XVII-lea, cuvîntul *şold* să fi avut o arie mult mai restrînsă, la zonă de convieţuire intensă româno-săsească din Transilvania, iar extensiunea lui teritorială, pînă la marginile estice şi vestice ale teritoriului dacoromân să fi avut loc în secolele următoare.

Ştreang

Acest cuvînt apare în *BB*, Fac. în următorul context: „*De la ştreangu până la legătura încălţămintei de voiu lua de ale tale toate pentru ca să nu zici că am îmbogăţit eu pe Avram*” (14, 23). Citatul se întîlneşte aidoma în ms. 45, text care a stat drept model celor care au tipărit *Biblia de la Bucureşti*. În versiunea modernă a *Bibliei* (1975), în loc de *ştreang*, apare cuvîntul *aţă*: „*Că nici o aţă sau curea de încălţămintă nu voi lua*”. Tot așa este situația în versiune latinească: „*Quod a filo subtegminis usque ad corrigiam caligae non accipiam ex omnibus quae tua sunt*”, precum și în cea germană: „*Nicht einen Faden noch einen Schuhriemen nehmen will*”. S-ar putea deduce că avem a face cu un sens special al cuvîntului *ştreang* sau cu o greşală de traducere a lui Nicolae Milescu. În treacăt, observăm că autorii volumului cu litera *Ş* al *DLR* au inclus citatul din *BB* sub sensul (1) ‘frînghie (din cînepă)’.

Prima posibilitate ar putea fi sprijinită pe faptul că în dialectul săsesc de nord etimonul cuvîntului în discuție, anume săs. *ştranġk*, *ştrăġk*, are chiar sensul ‘gebinde Garn’ (= ață de legat), alături de sensul ‘Strähne, Hanfgarn von gewissen Umfang’ etc. (vezi Fr. Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 970; id., *Hwspr*, p. 935). În acest caz, s-ar putea admite existența acestui sens în limba română din secolul al XVII-lea, dar pe baza acestui singur exemplu. A doua posibilitate, mai plauzibilă, este traducerea eronată a gr. *σπάζτον*, dimin. *σπαζτίον* (acesta din urmă apare în textul biblic), care înseamnă atât ‘Tau’ (= odgon), ‘Seil’, ‘Strick’ (= funie, ştreang), cît și ‘Schnur’ (= şnur, şiret, sfoară) (vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 756). Traducătorul ms. 45 s-a oprit la sensul ‘funie’ și a folosit cuvîntul *ştreang* într-un citat în care ar fi trebuit să apară cuvîntul *ață*. Diortositorii bucureșteni (frații Greceanu) au preluat tacit această traducere eronată.

Elemente germane (săsești) în cartea *Leviticul* din Biblia de la București (BB, 1688, din ms. 45 și din ms. 4389)*

Numărul elementelor de origine germană-săsească nu este mare, totuși apariția acestora în textele biblice studiate, de la sfârșitul secolului al XVII-lea, prezintă interes pentru istoria acestui contact lingvistic special. Este suficient să reamintim cuvintele de această origine studiate pînă acum din cărțile *Facerea și Ieșirea: biglariu, gardină, gonț, janc, a jăncui, jeț, tron, șold, ștreang*. Acestea li se alătură cîteva elemente din cartea *Leviticul*.

1. *bêre* 'bere' (rostit cu un *ę* foarte deschis, aproape de *ä*; în grafia chirilică, ѣ [*<* săs. *Baer* (m., n.); săs. năsăud. *Bâr* (m., n.); săs. trepp. *bâr*; vezi *SSW1*, 5, p. 593 și urm., sub *Bier*; Fr. Krauss, *Hwspr.*, p. 133; *id.*, *Trepp. Wb.*, p. 131. În dialectul săsesc din Transilvania se spune *Baer kôchen* 'Bier kochen' (= a fierbe bere), iar nu *Baer brâen* 'Bier brauen' (= a prepara bere), cum se spune în germana literară. De asemenea, cel care prepară bere este numit în dialectul săsesc din Transilvania (*der*) *Baerkôch*, față de denumirea (*der*) *Bierbrauer*, din germana literară (cf. germ. lit. *brauen* 'a prepara bere'); *Brauer* 'berar'; *Brauerei* 1. 'fabricarea berii', 2. 'berărie'], în ms. 4389: „*Collon iaste cuptoriul în care zidesc căldările care fierb bêrea sau fac rachiu!*” (Lv., 11, 35); această frază este scrisă pe marginea textului, de aceeași mîna, pentru a explica termenul *collon* din text. Expresia *a fierbe berea* este calchiată după săs. *Baer kôchen* (vezi mai sus). Acest fapt, precum și prezența în ms. 4389 a altor elemente lingvistice de origine germană-săsească (*biglariu, jeț, tron*, alături de *bêre, a fierbe bêre*) ne determină să admitem că traducătorul acestui text al *Vechiului Testament*, presupus de N.A. Ursu a fi cărturarul mitropolit Daniil Andrean Panoneanul, a trăit sau a studiat într-unul din centrele săsești din sudul Transilvaniei, foarte probabil la Sibiu (cum probează istoria cuvîntului *biglariu*). Vezi *ST.L.FAC.*, p. 90-92, IV. 1.5.0.; 1.5.1.; 1.5.2.; *ST.LEX.*, p. 39, IV. 1.8.3.; 1.8.4; vezi și volumul de față, la p.184-186.

* Apărut în *MLD. Biblia 1688, Pars III, Leviticus*, Iași, 1993, *ST. I. LV.*, p. 22-23, IV. 1.6.0.-1.6.3.

2. **cîrlan** ‘berbec tînăr’ [*<* săs. *gerlänk* (= nhd. *Jährling* *<* *Jahr* + suf. *-ling*) (atestat în 5 localități săsești), cu variante ca: *gqirlänk*; *gärlək*; *gērlək*; *gqilänk*; *gäielək*; există și variate dialectale cu *j-*: *jērlänk*; *jerlänk*; *jōrlänk*; *jōrlänk*; sensul este: 1. ‘einjähriges Lebewesen’; ‘jähriges Schaf’ (= oaie, porc, de un an), 2. același sens, despre oameni (vezi *SSW*, IV, H–J, p. 368). Radicalul este săs. *jör*, ‘Jahr’ (= an), care are în numeroase localități săsești din sudul Transilvaniei, la inițială, sunetul *g-*: *gor*, în aproximativ 40 de localități; apoi: *gār*; *ger*; *gōr*; (3 localități) *gäar*; *gäor*; *gaur*; *gaur*; *geor*; *gaur*; *giar*; *gier*; *gīar*; *gīir*; *gior* (în 9 localități); *giur* (în 14 localități); *gōar*; *gōer*; *gour*; *guar*; *gūar*; *geaur*; *gəuar*; *geiir*; *gioar*; *giour*; *giuar*. Varianta cu *g-* este prezentă și în dialectul săsesc de nord (Bistrița-Năsăud - Reghin): *gōr* (în 5 localități); *gīir* (1); *giur* (1); *goar* (2); *gaqar* (1). Dar în acest dialect există și variante care au la inițială sunetul *j-*, în așa-numitele „Jot-Gemeinden”, care au fost influențate, parțial, și de limba literară: *jār*; *jaar*; *jēar*; *jōr* (în 16 localități); *jeor*; *juar*; *jōr* (în 14 localități); *jeor* (9 localități) (vezi *SSW* H–J, p. 363–366)].

Cuvîntul săsesc *gērleṅk* (*jorlänk*) ‘animal de un an’ este etimonul rom. *cîrlan*. El a pătruns în graiurile românești din Transilvania înainte de anul 1400. Această datare se bazează pe apariția cuvîntului rom. *cîrlan* în documente de la începutul secolului al XV-lea, din Moldova. Aici el a fost adus, desigur, prin emigranții români transilvăneni, dar a putut fi cunoscut și de la populația germană care trăia acum în mai multe așezări importante din Moldova: Siret, Baia, Suceava, Tîrgu-Neamț, Cotnari etc. Împrumutul a avut loc la târgurile de animale; termenul nu poate fi considerat păstoresc prin excelență. Prima atestare se întîleşte în numele de așezare *Cîrlani*, din anul 1429, care este forma de plural a numelui de familie *Cîrlan*, acesta atestat în 1599, în Țara Românească (vezi *DERS*, p. 46) (Cf. *Flămînzi* *<* n. de fam. *Flămîndu*; *Speriați* *<* n. de fam. *Speriatu*; *Deocheați* *<* n. de fam. *Deocheatu* etc.) Vechimea cuvîntului *cîrlan* în română este probată și de existența unor derivate: *cîrlăior*, *-oară*; *cîrlănaș*; *cîrlănuș*; *cîrlănișă*; *cîrlău*; *cîrlănărie* etc.

Rom. *cîrlan* presupune un etimon cu **k-*, în loc de *g-*. Prezența în română a oclusivei surde nu este însă generală. În graiul bănățean este atestată și o variantă cu *g-*. *gîrlan* (vezi *DA*, s.v.). În *DA*, s.v., mai

apare un cuvînt identic din punct de vedere al sunetelor (*gîrlan*), folosit, prin Mehedinți, despre copiii fără căpătii, care stau mai mult pe drumuri și pe gîrlă (la scăldat). Acest *gîrlan* este explicat de la *gîrlă* + suf. *-an*. Explicația este artificială. Pare a fi același cuvînt cu cel din graiul bănățean. Apariția oclusivei surde *c-* în locul celei sonore, *g-*, din radicalul sășesc *s-* ar putea explica printr-o rostire specială a acestui sunet în dialectul sășesc (o rostire *fortis* a lui *g-* cu efect acustic de asurzire). Cît privește vocala imediat următoare, ea a suferit modificări sub influența unor cuvinte românești, destul de numeroase, care au la inițială grupul sonor *cîr-*. În fine, silaba finală s-a modelat după cuvintele terminate în sufixul *-an*: săs. *gerlänk* > băn. *gărlan* > *gîrlan*; din varianta cu *k-*, **kerlenk* > *cărlan* > *cîrlan*; de remarcat faptul că *á + n* a rămas neschimbat.

În favoarea explicației din dialectul sășesc a rom. *cîrlan* pledează și latura semantică. Termenul german a apărut în urma unui proces semantic cunoscut și în alte comunități lingvistice: numele animalului de un an este creat de la cuvîntul care are chiar sensul 'an'. Astfel, în latină, adj. *annōtinus*, *-a*, *-um* însemna 'de un an', iar în română *noaten*, *noatenă* au sensul 'miel (mînz) de un an'; 'miea (mînză) de un an'. Vsl. *godŭ* 'an' se întîlnește în bg. *godinak* 'animal de un an' și în rom. *godinac*; *godănac*; *godac*; *godin*, cu sensul 'purcel (de sub un an)'. Rom. *vătui* 'ied (sau iepure) de un an' a fost explicat de la un radical traco-dac al cărui sens era 'an'; cf. lat. **vetuleus* < **vetos* 'ani'; gr. ἔτος 'an' < i.-e. **uet-* 'an'.

Istoria cuvîntului *cîrlan* trebuie completată cu un alt aspect. Acest cuvînt a fost reprimit în dialectul sășesc din Transilvania de la vorbitorii de limbă română, la o dată relativ recentă (atestările sînt de prin jurul anului 1900): săs. *kirlān*; *kirlean*; *kerlān* 'einjähriges Schaf'; *kirlam* 'zweijähriges weibliches Lamm'; *Kirlānbock* 'zweijähriges Schafbock'; *Kirlānell* (vezi *SSW* V, K, p. 146); Fr. Krauss, *Trepp. Wb.*, p. 530: *kirlān* 'junges Schaf, das noch nicht gelämmert hat'; *id.*, *Hwspr.*, p. 497: *kirlā'n* '(nicht ganz) einjähriges Schaf (aus dem Winter), das man im Sommer geschoren hatte'. Cazul lui *cîrlan* nu este singular. Un alt element românesc de origine săsească, *ciuhă* (< săs. *šex*, vb. *šexn* = nhd. *Scheuche* 'sperietoare', 'momîie în lan'; vb. *scheuen* 'a se speria'), a fost reprimit în unele graiuri săsești din Transilvania, de exemplu în Treppen (rom. Târpiu), jud. Bistrița-Năsăud, în forma *schuha* (și *tschuha*)

‘aufgestelltes Reis - als Zeichen’. Dialectul săsesc cunoaște însă denumirea *Schoaizel* (*Schoaitzel*) ‘Feldscheuche (in Menschengestalt)’, din același radical *scheu* (mhd. *sciuhe* ‘Abscheu’; ‘Schreckbild’) din care provine și rom. *ciuhă*. Acesta, ca și *cîrlan*, a fost împrumutat de vorbitorii limbii române din săsește într-o epocă îndepărtată (înainte de secolul al XV-lea. Pentru etimologia lui *ciuhă*, vezi prezentul volum, p. 157-161 ; pentru formele săsești, vezi Fr. Krauss, *Trepp. Wb.*, p. 886.

Interferențele lingvistice româno-săsești sînt bogate în surprize. Am arătat în studiul *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. În legătură cu etimologia cuvîntului ravilă*, în volumul de față, p.45-59, că radicalul germano-săsesc de la baza cuvîntului popular românesc *ravilă* a pătruns în două rînduri în română: prima dată, într-o epocă mai veche, în forma menționată, iar a doua oară, într-o epocă mai apropiată de noi, și într-o zonă mai restrînsă, sub forma *rafil(ă)*. Într-o situație asemănătoare pare a fi și cuvîntul săsesc *gêrlenk* (*jôlänk*). Prima dată, prin secolul al XIV-lea – al XV-lea, el a pătruns cu forma *cărlan*, *cîrlan*, iar sensul era cel de ‘animal (miel) de un an’; a doua oară, mult mai tîrziu, a intrat cu forma *ghiorlan* și cu sensul ‘copil’, ‘nou-născut’ (regional și popular), sens ilustrat de: „*Pîn-la anu’ și ghiorlanu’*” (în legătură cu o femeie care a rămas însărcinată îndată după căsătorie; vezi *DA*, s.v.). Ultimul cuvînt pare a fi același cu adj. *gîrlan* din Mehedinți, menționat mai sus. Cu totul alt cuvînt trebuie să fie *ghiorlan* ‘om mare și bătăreț’, ‘țărănoi’, ‘mojic’, ‘mitocan’. Acesta a fost pus în legătură cu vb. *a ghiorăi*, deci ‘unul căruia îi ghiorăiesc mațele’ + suf. *-lan* (vezi H. Tiktin², *DRG*, s.v.; G. Pascu, *Sufixe românești*, p. 294).

Am insistat mai mult asupra etimologiei cuvîntului *cîrlan* din cauză că originea acestui cuvînt este foarte controversată. O explicație a lui prin dialectul săsesc transilvănean a fost propusă mai demult, dar, pentru că nu a fost argumentată, lexicografii nu au preluat-o; în H. Tiktin, *DRG*², s.v., ca și în *DEX*, s.v., cuvîntul este însoțit de: „Et. unbek”, respectiv „et. nec.” Propunerea de a explica rom. *cîrlan* din săsește a fost făcută prima dată de G. Kisch, în „Dacoromania”, VI, p. 657; dar în notița de aici nu este indicat etimonul. După G. Kisch, etimologia germană săsească a fost susținută de A. Scriban, *Dicț.*, s.v.: „Säs. *jôrlänk*, *jêrlänk*, la Mosella

gêrlenk 'miel de un an'; germ. *Jährling* 'copil de un an'. Din rom. vine ung. *kerlány* 'miel de un an'. Cuvîntul *cîrlan* a avut parte de multe explicații etimologice. Soluțiile propuse pot fi văzute la A. Cioranescu, *DER*, nr. 2028, și la I.I. Russu, *Etnogneza românilor. Fondul autohton daco-trac și componenta latino-romanică*, București, 1981, p. 292–293. Combătînd explicațiile prin slavă, latină, săsească, autorul ultimei lucrări citate recurge la reconstruirea unei teme „străromâne” **gar-l-* 'progenitură', 'pui de animal', 'înrudită cu baza i.-e. **gyer(e)bh-*, **gyrebh* 'făt', 'pui', 'progenitură', 'prunc'” (p. 293). I.I. Russu nu explică, însă, modul și timpul cînd această „temă” a cunoscut trecerea oclusivei sonore inițiale la oclusiva surdă, dar mai ales cînd și cum s-a petrecut contopirea ei cu sufixul de origine slavă *-án*. Menținerea lui *á + n +* voc. este un indiciu că termenul nu-i prea vechi în limbă sau că unirea cu sufixul *-án* a avut loc într-o epocă nu prea îndepărtată (după contactul cu slavii). Explicația propusă mai sus, prin germană (săsească), corespunde acestei exigențe. Termenul în discuție a fost întîlnit în ms. 4389: „*Să se aducă... cîrlan den oi nevinovat*” (Lv., 5, 15; și: 5, 18; 12, 6; în *BB* și în ms. 45: „*Berbêce*”) și în cărțile *Facerea și Ieșirea: cîrlani*, în ms. 45 și în *BB* (Fac. 30, 40, 31, 7, 41, 33, 19) și în ms. 4389 (Fac., 31, 7, 41); *cîrlan* în ms. 4389 (Ex., 29, 15, 22, 30, 40); *cîrlani* (Ex., 29, 1, 19); *cîrlanii* (Ex., 29, 3); *cîrlanul* (Ex., 29, 17, 18, 26, 27, 31, 41); *cîrlanului* (Ex., 29, 31, 32). În ms. 45: *cîrlăniță* (Lv., 5, 6).

3. **vinars** 'rachiu', în ms. 45: „*Vin și vinars nu veți bea, tu și fiii tăi*” (Lv., 10, 9; pe marginea textului, este adăugat, de aceeași mînă, cuvîntul *rachiu*, care este folosit în *BB* și în ms. 4389, în text), după germ. *Branntwein*, care a pătruns ca termen literar în dialectul săsesc din Transilvania prin secolul al XVI-lea: săs. *prantvein* (1528); *prantweyn* (1546); în dialectul săsesc, circulă și expr. *der gebrânte Weng*, precum și denumirea *Páli* (< magh.); vezi *SSW*, I, p. 706. Astăzi, denumirea *vinars*, pentru 'rachiu', formează o arie unitară în Transilvania propriu-zisă, și anume în județele Someș, Năsăud, Turda, Mureș, Alba, Hunedoara, Sibiu [pet. 95, 102, 105, 130, 141, 219, 235, 250, 260, din *ALRMI* (E. Petrovici), h. 163; vezi și *ALRSN* I, h. 248, 250, 252; IV, h. 1 130]. Zona compactă din centrul țării în care se spune *vinars* este mărginită de ariile, tot unitare, ale unor denumiri ca *palincă*, tot în Crișana și nord-vestul Transilvaniei.

horilcă, în Maramureș și prin Bucovina, *rachiu* (și *țuică*) în Țara Veche și în sud-estul Transilvaniei, și *răchie*, în Banat și în sudul Crișanei. În această situație, este remarcabil faptul că într-un text cu trăsături moldovenești atât de numeroase apare un ardelenism atât de pregnant. El se alătură altor elemente săsești întâlnite în cărțile studiate din ms. 45: *gardină*, *gonț*, *janc*, *a jăncui*. Ca și ultimele două, *vinars* ar putea fi atribuit revizorului acestui text al lui Nicolae Milescu, anume mitropolitului Dosoftei, sau unor colaboratori ai acestuia, cum presupune N.A. Ursu. Remarcabil este amănuntul că *vinars* este prezent în scrierile lui Dosoftei, ca de altfel și *janc*, *a jăncui*, precum alte ardelenisme cum sînt *afund*, *arină*, *fănină*, *a ștuiپی* (vezi N.A. Ursu, NOI INFORM. III, p. 45). Prima atestare a cuvîntului *vinars* este cca 1670 (H. Tiktin, DRG², s.v.). Ms. 45 datează cam din același timp: cca 1665–1685.

Din terminologia exploatării forestiere și a plutăritului (*grainer, german, neamț, ștronț etc.*)^{*}

În cursul cercetărilor efectuate asupra graiului lucrătorilor forestieri de pe Valea Bistriței și din Maramureș, a fost înregistrat cuvântul *grainer*, pe care nu l-am întâlnit în nici unul din dicționarele existente. Aria de răspândire a acestui cuvânt cuprinde bazinul superior al râului Bistrița, începând cu localitatea Cîrlibaba, continuînd cu satele așezate în depresiunea Dornelor: Șarul Dornei, Neagra Șarului, Gura Haitei. La Crucea, localitate așezată mai jos de depresiunea Dornelor, nu se cunoaște sensul cuvântului *grainer*. Subiectul anchetat aici știe numai că „se spunea înainte”, fără nici un fel de altă precizare. În schimb, el există la Galu, care, deocamdată, poate fi considerat punctul cel mai de jos, pe Valea Bistriței, al ariei cuvântului în discuție. Am constatat frecvența utilizare a termenului de către lucrătorii la pădure din satele Vișeu de Sus, Moisci și Borșa, din Maramureș.

Surprinde de la început marea diversitate de sensuri a cuvântului. El are înțelesuri diferite nu numai de la o localitate la alta, ci și în vorbirea aceluiași individ, deși, după cum se știe, terminologia tehnică, căreia desigur aparține acest cuvânt, tinde către o strictă precizare a sensului fiecărui cuvânt în parte, pentru a se ușura înțelegerea oamenilor în procesul producției.

Au fost notate în regiunea amintită următoarele sensuri ale cuvântului *grainer* (sau *grainăr*, pl. *graineri* și *graine(ă)re*):

1. Țăruș de lemn cu ajutorul căruia de fixează butucul denumit *cordar* sau *pihlă*, în partea din urmă a fiecărei table la plută. Subiectul anchetat la Șarul Dornei, unde a fost înregistrat acest sens, lămurește cuvântul astfel: ‘țărușul cu care pihluiești pluta’.

2. Perete de scîndură de la *hait* (stăvilar), în care lovește mai întâi apa. Pentru a putea rezista presiunii apei, la unele haituri se construiesc trei pereți: unul în față, numit la Gura Haitei (unde s-a notat acest sens) *grainer*, altul la mijloc și altul dinafară. Între acești pereți se toarnă piatră.

^{*} Apărut în *AUI* (Serie nouă), Secțiunea III (Științe sociale), T. I, fasc. 1-2, Iași, 1955, p. 111-125.

3. Tot la Gura Haitei, *grainer* înseamnă și sîrmă groasă, lungă de 30-40m., cu un cîrlig la capăt, servind la legatul plutei la mal; șprangă. Sensul acesta l-am înregistrat și la Cîrlibaba, iar în Maramureș, numai în localitatea Borșa, din cele trei amintite. La Neagra Șarului, subiectul anchetat cunoaște cuvîntul *grainer* cu sensul 'odgon de tei sau de cînepă': el adaugă că vorba aceasta este „pe nemțăște”.

4. Nuia flexibilă, pîrlită în foc și răsucită, care folosea înainte la legatul butucilor dintr-o plută, pentru ca aceasta să nu se desfacă în timpul mersului; gînj (Cîrlibaba).

5. Țapină de o construcție aparte, pe care subiectul nu a putut să o precizeze. Asemenea țapine erau aduse din Italia (Moisei).

6. Podeț ridicat peste uluc, pe care se circulă în timp ce se corhănesc butucii. „Tălienii i-o pus numele [*grainer*]” (Vișeu de Sus).

7. Butuc gros la poarta haitului numită *șoștoacă*, prin care iese apa și odată cu aceasta și plutele. Sînt doi butuci din aceștia numiți *graineri*: unul de o parte și altul de cealaltă parte a porții (Borșa).

8. Lucrător german specializat la legatul plutei și, în general, la munca de exploatare forestieră (Galu). Unul din subiectele anchetate la Moisei vorbește despre *craineri* ca fiind „un fel de oameni di pân Germania; vorbeau ca nemțăști”.

9. Lucrător specializat în munca de pădure, venit de la „margine”, de la hotarul cu Italia (Moisei). La Borșa, același subiect care cunoaște și sensul 3, ne-a dat lămurirea că *grainerii* erau oameni veniți din Italia și se pricepeau să construiască scocuri de apă, adică jgheaburi pe care corhănitul buștenilor se face cu ajutorul apei.

Mai cu seamă în graiul legătorilor de plute și al plutașilor este întrebuițat adjectivul *grăimăresc (-ească)*, ca de exemplu în expresia *legătură grăimărescă*. Este vorba de un nod sau o legătură specială, folosită de plutași atunci cînd vor să unească două capete de sîrmă (șprangă), sau să prindă pluta la mal. Alături de așa-numita *legătură pălimărescă*, ea este cel mai mult folosită de plutași. Prin etimologie populară, în unele locuri, ca de exemplu la Crucea, unde

nu-i cunoscut sensul precis al cuvîntului *grainer*, i se poate spune *legătură găinărească*.

Puțini din termenii referitori la exploatarea lemnului și la plutărit, cunoscuți cu prilejul anchetelor făcute, denumesc atît de multe noțiuni, dar mai ales atît de variate. E de mirare cum unul și același cuvînt, *grainer*, poate însemna: țaruș, perete de scîndură, sîrmă groasă, gînj, țapină, punte peste uluc, butuc la poarta haitului, lucrător străin specializat în munca de pădure etc. S-ar putea admite chiar că avem a face cu cuvinte deosebite, care, datorită cine știe cărei întîmplări, au ajuns omonime. Pe de altă parte, nici în dicționarele românești, nici în cele germane sau italiene, cuvîntul nu este pomenit, măcar cu unul din multiplele sale sensuri.

Din această cauză, stabilirea etimologiei termenului respectiv, de la care a luat naștere toată discuția de față, apăsarea la început, cînd încă nu erau consemnate în materialul adunat decît numai cîteva din sensurile enumerate mai sus, de-a dreptul imposibilă. Sensurile 8 și 9, care, după cum vom vedea, ne vor conduce la clarificarea etimologiei, au fost depistate cu prilejul unor anchete efectuate de curînd în localitatea Galu și în Maramureș.

Într-adevăr, informatorii din satele maramureșene amintite, precum și informatorul din Galu, dau pentru *grainer* și sensul de 'lucrător străin specializat la lucrul din pădure'. După părerea unora, acești lucrători ar fi germani, după a altora, ei ar fi oameni veniți din „apropierea graniței cu Italia”; fără să ni se spună că ar fi italieni. Ei au venit în Maramureș și în bazinul superior al Bistriței în timpul stăpînirii austriece, cînd se începe aici o exploatare intensă a pădurilor. Fiind specializați în această muncă, acești lucrători au introdus o serie de procedee tehnice, instrumente sau metode de lucru necunoscute prin părțile noastre.

Cine sînt acești lucrători, de unde vin ei și cărui popor aparțin este prima chestiune asupra căreia vrem, deocamdată, să stăruim. Răspunsul nu poate fi dat cu ușurință, întrucît în fostul imperiu austro-ungar existau mai multe regiuni de unde ar fi putut veni oameni numiți *graineri* sau *craineri*, după numele de provincie Craina.

Una din aceste regiuni poartă denumirea de Greiner Wald. Ea este situată în Austria de Jos, fiind străbătută de Dunăre, mai jos de

localitatea Grein. Relieful este muntos, acoperit de păduri. Întregul ținut este o continuare a regiunii muntoase numită Böhmerwald¹.

Există apoi o regiune numită Craina în Bosnia. Alta, cunoscută sub numele de Craina sîrbească, este situată în răsăritul Jugoslaviei, înspre granița cu R. P. Bulgaria și R. P. Română. La sud, ea este mărginită de râul Timoc, iar la nord și nord-est, de Dunăre, în dreptul Porților de Fier și al orașului Turnu-Severin². La fel, am găsit în Cehoslovacia o localitate cu numele Craina, care, înaintea primului război mondial, aparținea Ungariei. De altfel, în Cehoslovacia *Krai* este denumirea obișnuită pentru 'district' sau 'ținut'.

Este mai puțin probabil că lucrătorii forestieri de care ne ocupăm să fie originari din aceste regiuni. Avem aproape certitudinea că cea mai mare parte dintre ei sînt originari din fosta provincie Craina, aparținînd înainte imperiului austro-ungar, iar astăzi statului iugoslav, situată în nord-vestul Jugoslaviei, în apropiere de granițele Austriei și Italiei. La nord, în Austria, se află provinciile Stiria, Carintia, iar înspre apus, Tirolul. Ținutul Craina cuprinde bazinul râului Ljubliana (sau Laibach), înconjurat din toate părțile de munți împăduriți. Ocupația de căpetenie a locuitorilor este munca la pădure³. Oamenii de aici vorbesc limba slovenă. Totuși sînt și mulți vorbitori de limbă germană.

„Craina este țara slovenilor... însă în mijlocul Crainei se află insula de limbă germană Gottschee, cu 20.000 de germani. Aici locuiesc urmașii harnici și de treabă ai germanilor emigrați în secolul al 14-lea din centrul Germaniei, agricultori în [regiunea] Polje și lucrători forestieri în Hornwald (1100 m), însă regiunea nu se poate alimenta singură și o mare parte din bărbați își petrec iarna ca negustori ambulănți de fructe sudice în străinătate. Craina este, îndeosebi, o regiune din care se emigrează, pentru că posibilitățile economice sînt limitate”. În principalele orașe este dezvoltată mult industria de prelucrare a lemnului (fabrici de hîrtie) [3 p. 765-766]⁴

Merită să fie reținut din acest citat mai întîi faptul că în această Craină, alături de sloveni, sînt și mulți vorbitori de limbă germană, unii din ei lucrători forestieri, iar, în al doilea rînd, că din cauza

¹ Vezi *Lexikon A-Z in einem Band*, Leipzig, 1953, s.v.

² G. Vilsan și G. Giuglea, *Românii din Serbia*, Extras din „Anuarul de geografie și antropologie”, II, București, 1911.

³ Vezi Ewald Banse's, *Lexicon der Geographie*, I, 1925.

⁴ V. nota precedentă.

resurselor insuficiente de hrană, o parte din locuitori sînt siliți să-și părăsească locurile natale și să-și caute în alte părți rosturi mai bune de existență⁵.

Cele mai multe mărturii culese în ancheta efectuată în Maramureș vorbesc despre *graineri* (sau *craineri*) ca fiind veniți din această regiune. Deși adesea faptele din trecut, transmise prin tradiție orală, suferă în decursul timpului metamorfoze care le fac de nerecunoscut, socot totuși că nu-i lipsit de interes să dau aici și informația primită de la subiectul Danciu Grigore, în vîrstă de 65 de ani, originar din Moisei, referitoare la lucrătorii străini veniți prin părțile Maramureșului sau în munții Bucovinei, cu atît mai mult cu cît subiectul nostru a lucrat, cu ani în urmă, la pădure, alături de acești oameni, și, prin aceasta, posibilitatea denaturării lucrurilor este, în mare măsură, exclusă. Iată ce spune acest informator⁶:

„Grainerii erau oamenii aceia străini care erau de la margină, care erau mărgineri, de pe lîngă hotar cu Italia. Vorbe așa ca pe slovecește, da' amestecat vorbe ei de rîndul lor. Nu era vorba chiar slovecească, limpede; nu înțelegei bine de-i rusească, ori slovecească, ori polecească. Lucrau la întreprinderi, erau meșteri aceia. Ori de ce fel de lucru știau să construiască. Acuma s-o tras la locuințele lor de unde au fost.”

Datele acestea sînt, fără îndoială, prețioase. Sublinierea insistentă că grainerii „ierau de la margină”, că „ierau mărgineri”, merită să fie remarcată și din alt punct de vedere. Ea amintește de cuvîntul *kraj*, care înseamnă, în limbile slave, chiar ‘ținut de margine, regiune de graniță’ (cf. și Ucraina). În acest sens, și *grainerii* sau *crainerii* sînt „oameni de la margine”, locuitori ai provinciei Craina. Este greu de explicat cum s-a făcut apropierea dintre aceste cuvinte în mintea subiectului din Moisei.

E drept că unele din dicționarele noastre menționează cuvîntul *craină* cu sensul ‘margine’, pătruns mai de mult în limba română, din sîrb. *krajina*, ‘graniță’, de unde și expresia „a umbla craina”, ‘a umbla fără rost’, sinonimă cu „a bate laturile”. Dicționarul Academiei îl notează și pe *crainic*, care, pe lîngă sensul cunoscut

⁵ Pentru existența vorbitorilor de limbă germană pe teritoriul sloven, vezi și A. Meillet, *Les langues de l'Europe nouvelle*, Paris, 1918, p. 48-49. Tot aici, și cele spuse de autor cu privire la vorbitorii de limbă italiană din teritoriul sloven.

⁶ Transcriu testul dialectal „literarizîndu-l”.

astăzi în limba literară, însemna în trecut (nord-vestul Ardealului) ‘funcționar ales de districte dintre cneji, avînd să execute sentințe judecătorești și să strîngă impozitele. Instituția acestor mijlocitori între organele statului și locuitorii districtului e atestată mai întîi către sfîrșitul secolului al XIV-lea’. El ne-a venit din limba ucraineană (ucr. *Krajnik* ‘jude’, *kraina* ‘margine, regiune’)⁷. Desigur că, în ultimă analiză, atît cuvintele românești *craină*, ‘margine’ și *crainic*, cît și termenul *grainer* sau *crainer*, cules în anchete, ne conduc către același etimon de origine slavă. Dar între ele nu poate fi stabilită, pe terenul limbii române, nici un fel de legătură istorică. Ultimul e de dată recentă și-i venit prin filieră germană, în timp ce celelalte au pătruns cu mult înainte și direct din limbile ucraineană sau șirbo-croată.

Într-adevăr, cu sufixul *-er* se formează în limba germană substantive care arată originea dintr-o regiune sau dintr-o țară anumită a unui individ. (cf. *Italiener*, *Isländer* etc.). Unui locuitor din provincia Krain i s-a spus *Krainer*. Varianta cu *g* se poate explica fie prin unele dialecte germane, în care consonantele explozive afone devin fonice, fie chiar pe teren românesc, unde adesea cuvintele de origine germană cunosc aceeași prefacere fonetică (cf. *Karnies*, rom. *garniz* ‘gelău special’; *Spielwage*, rom. *șpilvac* ‘lemn pus pe tînjală, prins cu un cui, putîndu-se mișca înainte și înapoi; de acest lemn se leagă ștreangurile de la cai’).

Revenind acum la mărturia orală cu privire la venirea din Craina de pe teritoriul sloven a unor lucrători forestieri, ținem să subliniem că ea ne apare destul de concludentă pentru problema pe care o urmărim.

De altfel, și în alte părți din țara noastră au fost folosiți la defrișatul pădurilor lucrători forestieri străini, printre care și *craineri*. Pentru prezența lor în regiunea muntoasă și împădurită din Hunedoara, putem invoca un pasaj din cartea lui Mihail Sadoveanu *Valea Frumoasei*:

„Cînd capitalurile fără patrie au determinat căderea sistematică a brădetului din acești munți, poteca din lungul Frumoasei a devenit drumușor. Din loc în loc, la guri de pîraie, s-au întocmit șandramale de adăpost. Lucrători din Carnitia, Tirol și Craina au suit la deal cu gospodărie pușină. Ei au dat jos cu topoarele și cu joagărele cele dintîi șiraguri de brazi

⁷ Vezi *DA*, s.v.

și au încheiat primele scocuri și jilipuri. De șaptezeci de ani mașina merge așa. Carintienii și Tirolezii au băut din valea Frumoasei și nu s-au mai întors la baștina lor”⁸.

Spusele lui Sadoveanu constituiesc un nou indiciu, asupra valorii căruia nu avem nici un motiv de îndoială, marele scriitor cunoscând aceste realități la fața locului, în sensul localizării lucrătorilor forestieri numiți *graineri* într-o regiune apropiată de Carintia și Tirol. Ea nu poate fi alta decât provincia Craina din nord-vestul Iugoslaviei. Ni se pare cu totul neprobabil că ar putea fi vorba aici de una din celelalte Craine amintite, cu atât mai mult cu cât, în toate celelalte cazuri (poate cu excepția regiunii Greiner Wald), păduritul nu constituie ocupația de căpetenie a localnicilor.

Faptul că muncitori din locuri atât de îndepărtate au venit la lucru tocmai în Carpați nu trebuie să ne mire. Am văzut mai sus că ținutul Craina este sărac, iar oamenii sînt siliți, din această cauză, să pornească în alte părți după lucru⁹.

În sfîrșit, o ultimă dovadă că lucrătorii forestieri de care ne ocupăm trebuie să fie originari din regiunea muntoasă unde se întretaie granițele Iugoslaviei cu ale Italiei și Austriei ne este furnizată de materialul lingvistic adunat în anchete. Se observă că între elementele lexicale ale acestei profesii, alături de cuvinte de origine germană, ucraineană, maghiară, sau turcească (foarte puține), se numără și cuvinte de origine italiană, care nu au putut pătrunde pe cale cultă. Prezența lor constituie o dovadă sigură a venirii unor lucrători forestieri italieni prin părțile noastre¹⁰. Mai mult încă, printre termenii notați în anchete sînt cîteva de origine slavă, care se pot explica mai degrabă prin slovenă decât prin ucraineană.

⁸ Vezi M. Sadoveanu, *Valea Frumoasei*, București, 1947, p. 107.

⁹ Și la noi în țară, lucrătorii forestieri din Maramureș plecau la lucru în alte locuri. Avem date că unii dintr-înșii „*plutășeau*”, înainte de primul război mondial, pe Vișeu sau pe Vaser și mai departe de Tisa. Alții veneau la lucru în „*România*”. Chiar astăzi lucrători din Maramureș sînt prezenți pe Valea Bistriței, a Oltului sau în Munții Făgărașului.

¹⁰ Despre lucrători italieni pe valea Bistriței, v. și „*Revista Pădurilor*”, an. XXXV (1903), p. 116, precum și an. XLVIII (1936), p. 663-666. În primul caz se dă informația că turbinele de lemn, țapinele și ulucurile pentru corhănitul buștenilor au fost introduse de frații Giacomuzzi, italieni din Tirol (Românii le-au spus *Șagamîții*). În celălalt loc, se vorbește de un dispozitiv pentru micșorat viteza butucilor pe uluc, numit *balerină* sau, după cum l-am notat în anchete, *balarina* (Moisei), „introdus la noi de italienii din Tirol”, p. 664.

Este vorba, în primul rînd, de interjecțiile sau „comenzile” folosite de lucrătorii forestieri, prin care se anunță executarea diferitelor mișcări la manipularea buștenilor sau la corhănitul lor pe uluc.

Acestea sînt în cea mai mare parte de origine italiană, germană sau chiar slovenă. Lor li se adaugă și cîteva de origine ucraineană; prea puține sînt românești.

De origine italiană (sau reto-romană) sînt interjecții precum:

garga! (și *gargaàar*) ‘semnal prin care se anunță lucrătorii de la uluc că se poate începe corhănitul buștenilor’. Dicționarele noastre nu-l înregistrează. Din ital. *carica* ‘încarcă’ (*caricare* ‘a încărca’). În dialectele italiene de nord de unde ne-a putut veni acest cuvînt, el a suferit o serie de transformări fonetice. Întîi s-a produs sonorizarea lui *c* intervocalic. A urmat apoi sincoparea lui *i*, care are loc aici în cuvinte proparoxitone, ca și în franceză, favorizată de faptul că *i* se află în vecinătatea unei lichide. *C-* s-a putut sonoriza prin asimilare. Sensul nu creează dificultăți. Prin această „comandă” se anunță „încărcarea” ulucului cu bușteni, începutul „ulucăritului”¹¹.

ména-ména! ‘comandă prin care se anunță ca să se dea mai puțini butuci pe uluc’. Din ital. *meno* ‘mai puțin’.

ohi! sau *ahi!* ‘interjecție prin care lucrătorii de la uluc confirmă că au auzit „comanda” care li s-a dat’. Din interj. ital. *ohi!*

pica-pica! ‘comandă prin care se fac atenți muncitorii ca, după ce voltează un lemn, să continue a-l rostogoli, lovind în el cu vîrfurile țapinei’. Din ital. *piccare* ‘a înțepa, a pișca’.

tira! și *tira-gránda!* ‘comandă prin care se anunță că toți muncitorii dintr-o echipă să tragă bușteanul în lungul lui cu țapinele, într-o mișcare continuă’. Din ital. *tirare* ‘a trage’ și *grande* ‘mult’, corupt în forma *granda*.

¹¹ În dialectul venețian și padovan avem *carga* (ital. *incarica*, *carica*) și *cargare* (ital. *caricare*, *incaricare*) (v. Gasparo Patriarchi, *Vocabolario veneziano e padovano co' termini e modi corrispondenti*, Toscani, ed. II retipărită de Giovanni Pappafalva în 1796, s. v.) La fel, în dialectul din Reggio, aceeași formă *carga* (v. *Vocabolario reggiano-italiano*, 1832, s. v.). Etimologia acestui cuvînt a fost stabilită de prof. Șt. Cuciureanu.

vólta! ‘comandă; toți lucrătorii dintr-o echipă trebuie să rostogolească butucul cu țapinele’. Din ital. *volta* ‘întorsătură, învîrtitură’ și *voltare* ‘a rostogoli, a întoarce’. În graiurile anchetate există și vorba, *a voltá* ‘a da un butuc *volta!* a-l rostogoli’.

Tot aici intră, probabil, și *marina*, prin care se anunță învîrtirea pe loc a unui butuc.

Pe teren românesc s-a format și verbul *a marinà* ‘a da un lemn marina’.

De origine germană sînt interjecții precum:

abáuf! (cu variantele formale *báu!* *báuf!* *îmbáuf!*, *habău!* și chiar *boáf!*) ‘semnal prin care se anunță încetarea corhănitului buștenilor pe uluc’. Din germ. *aufheben*. Comanda aceasta se transmite în lungul ulucului de jos în sus și înapoi, fără ca să mai urmeze alt semnal. Nimeni nu mai lucrează.

cánta! ‘comandă prin care se anunță manipularea unui buștean pe muchie, pe cant’. Din germ. *Kante* ‘muchie, margine’, pătruns și în italiană (*canto* ‘colț, unghi’).

Cláiho! ‘semnal prin care se anunță începerea corhănitului lemnelor pe uluc’. Cuvîntul trebuie pus în legătură, probabil, cu germ. *gleiten* ‘a aluneca’; aici sensul s-ar fi restrîns numai la „alunecarea” buștenilor pe uluc. În ceea ce privește latura formală, exploziva velară fonică, *g-*, a devenit afonă (fie în graiul lucrătorilor germani sau italieni din regiunea Tirolului, fie în graiul lucrătorilor forestieri români din regiunea anchetată, unde fenomenul apare sporadic). În partea finală a cuvîntului avem sau adaosul unei interjecții, *ho!* (deci *gleit+ho!*), sau, mai degrabă, o pronunție dialectală germană cu *t* aspirat (*th*), existentă în dialectele oberdeutsch (cf. M. Grammont, *Traité de phonétique*, p. 167-168). Am presupune deci un imperativ *gleithe!* Elementul ocliziv din fonemul *th* a dispărut în românește, unde se pronunță numai fricativa laringală fonică *h*: *cláiho!*¹².

¹² Interj. *claiho!* este mai degrabă de origine ucraineană (*kleihov!*); vezi V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemmului și a plutăritului*, în scșt., VII, fasc. 1, Iași, 1957, p. 97-98; p. 140.

förvers! 'comandă prin care se anunță mișcarea înainte a unui butuc'. Din germ. *vorwärts* 'înainte'.

neffaihi! 'comanda strigată sacadat la manipularea buștenilor cu ajutorul țapinei'. Din germ. *cin, zwei* și interj. *hi!*

șiba! 'comandă prin care se anunță împingerea înainte a butucului de capătul rămas la urmă la voltat'. Din germ. *schieben* 'a împinge'. E atestat și verbul *a șibă* 'a împinge un butuc, a-l da *șiba*'.

șpiț! (v. *pica-pica!*), din germ. *spitz*, 'ascuțit, cu virf'. Virful țapinei este numit, în regiunea anchetată, și *șpiț*.

varda! (și *vărto!*, *barda!*) 'semnal prin care santinelele sau poștele (sau verșile, sg. *vartă*) din lungul ulucului anunță că s-a dat drumul buștenilor pe uluc la vale'. Corespondentul românesc ar fi *păzește!*, *fereste!* sau *păzea!* Când vine un lemn strîmb pe uluc se strigă *varda crivula*, iar cînd vin mai mulți butuci deodată se strigă *varda druhă!* sau *varda bîrhă!*. Dacă trunchiul vine cu virful înainte, se strigă *varda virșan!*, iar dacă vine cu partea mai groasă înainte (cu *huzărul*), se dă comanda *varda huzărcân!*¹³.

*

Un alt grup îl formează interjecțiile de origine slavă, ucraineană sau slovenă. Acestea din urmă ne interesează îndeosebi pentru problema noastră¹⁴. Cîte o dată ele se combină cu interjecții de

¹³ Din ital. (dial. venețian *varda!* 'păzește', 'fereste' (= *guardare* = vgerm. *wachen*); cf. fr. *garder*, prov. span. port. *guardar*).

¹⁴ Neavînd la îndemină un dicționar al limbii slovene, a trebuit să utilizez, pentru exemplele care urmează, dicționarul sirbo-german, al lui G. Popovici. Procedeu comportă discuții. Am avut însă în vedere următoarele fapte. Mai întîi, marea asemănare între slovenă și sirbo-croată (cf. A. Meillet și A. Vaillant, *Grammaire de la langue serbo-croate*, Paris, 1924, p. 2, „Le slovène est, du reste, de toutes les langues slaves, celle qui diffère le moins du serbo-croate”). În al doilea rînd, pentru unele din exemplele de mai jos nu există corespondent în limba ucraineană, din care am primit mulți termeni tehnici forestieri, dar există în sirbo-croată (*čirva-čirva!*, *poliğiđ*). În sfîrșit, cum voi arăta și mai încolo, folosirea unor interjecții de origine slavă, neidentificate în ucraineană, în regiunea Hemedauri, unde știm că au intrat oameni din Carintia, Tirol și Craina, și unde mai greu am putea admite o influență ucraineană recentă, ne determină să punem aceste interjecții tot pe seama acestor lucrători străini din Slovenia (cf. interj. *šveca!*). Cu toate acestea, etimologiile propuse își păstrează caracterul lor de probabilitate. Unele precizări etimologice

origine germană, într-o expresie cu înțeles unitar. Astfel, expresia interjecțională *clăiho-prúteo-erivula!*, înseamnă: 'atenție, vine un lemn strîmb pe uluc!'; este alcătuită din *clăiho!*, de origine, probabil, ucraineană (v. mai sus); *prúteo!*, care poate fi sau ucr. *prut (-a)* 'Rute, Gerte, Stab (= drug, băț, nuia)¹⁵, sau ser. *prütak, -tka-, ko* 'biegsam' (mlădios, flexibil, care se îndoaie)¹⁶. Butucul strîmb, în timpul mersului pe uluc, mai ales la cotituri, se îndoaie și adesea sare în lături. În sfîrșit, *erivula!* trebuie pus în legătură cu *krivъ* 'krumm' (= strîmb), care are reprezentanți în toate limbile slave: v. bg. *krivъ*, rus. *krivъ, kriva, krivo*, ucr. *kryvy*, bg. *kriv, kriva*, ser. *kriv, kriva, krivo*, sloven. *kriv, kriva*, etc.¹⁷. În anchete, cuvîntul a fost notat cu accente diferite: *erivula* și *erivîla*. Forma cu accentul pe penultima se apropie de ucr. *krivîlja* 'bucată de lemn strîmb'¹⁸, în timp ce deplasarea accentului pe antepenultima este caracteristică limbii sîrbo-croate.

Alteori, în expresii ca *habău-drecea!* sau *ohi-drecea!* se juxtapun interjecții provenite din trei limbi diferite: germană, italiană și slovenă. (Despre *habău!* și *ohi!* am vorbit mai sus).

drecea! este semnalul prin care se anunță lucrătorii, după ce s-a dat încetarea lucrului pe uluc, să așeze în ordine materialul lemnos corhănit, fie jos la gura ulucului (*răcaș* sau *tason*), fie la capătul de sus al ulucului (*bofintău* sau *hujniță*). Este atestat și verbul *a dreceii* 'a desface lemnele răvășite, a le așeza în ordine'. Deoarece interjecția există și pe Valea Sebeșului¹⁹, unde nu se poate admite o influență ucraineană recentă, în stabilirea etimologiei trebuie să ne gîndim la ser. *drešavate, am* 'entbinden' (a deslega), *drešiti, im* 'auflösen, losbinden'.

privind elementele de origine slavă pot fi văzute în lucrarea menționată la nota 12, p. 210, din prezentul volum.

¹⁵ Kuzela und Rudzckyi, *Ukrainisch-deutsches Wörterbuch*.

¹⁶ Vezi G. Popovici, *Wörterbuch der serbischen und deutschen Sprache*, II, *Serbisch-deutscher Teil*, Pancova, 1881, p. 334.

¹⁷ Vezi E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, I, Heidelberg, 1909-1913, 618.

¹⁸ Vezi B.D. Hrinčenko, *Slovari ukrainskogo iazik*, Berlin, 1925, s.v.

¹⁹ Vezi M. Sadoveanu, *op. cit.*, la nota 8.

Interjecția *dura-dura!*, prin care se anunță încetarea lucrului pe uluc la amiază, trebuie pusă în legătură cu scr. *dur!*, *dura!*, ‘halt!’ (= stai!, oprește!) [7, p. 69]

Probabil tot de origine ser. este și *palúga!*, care se strigă atunci când butucul trebuie săltat de un capăt (introducînd un drug sau o țapină dedesubtul lui). În sîrbă, *paluga* înseamnă ‘prăjină, drug’²⁰. În dicționarul citat al lui G. Popovici, p. 254, am găsit cuvîntul *palok*, *na paloku* cu sensul ‘bei der Hand’, care se apropie de acela al „comenzii” folosită de lucrătorii noștri forestieri²¹.

Interjecțiile sau „comenzile” înșirate, sînt, în general, aceleași pentru toată aria lingvistică anchetată. Mai mult încă, și faptul trebuie să fie subliniat îndeosebi, ele sînt identice cu acelea pe care M. Sadoveanu le amintește în cartea sa *Valea Frumoasei*. Atît în satele de pe Valea Bistriței și în Maramureș, cît și în munții Hunedoarei, se aud „comenzi” precum: *bau!*, *ohi!*, *ohi drecea!*, *flux!*, *volta!* *marina!*, *canta!*, *garga!*²², atunci cînd se execută diferite operații la corhănit. Această asemănare nu poate fi întîmplătoare. Trebuie să presupunem că întreg sistemul acesta de semnalizare s-a constituit înainte de venirea lucrătorilor din Carintia, Tirol sau din Craina în țară la noi, acolo, în locurile de baștină ale acestor lucrători. Caracterul pestriț, din punct de vedere etimologic, al interjecțiilor acestora a rezultat din participarea la munca forestieră, în Alpii Carnici, a unor oameni vorbind idiomuri diferite: italiana, germana și slovena. A fost nevoie, pentru efectuarea unor activități complicate și de multe ori foarte periculoase cum sînt tăiatul și corhănitul arborilor, să se accepte o

²⁰ Vezi A. Scriban *Dicț.*, s.v.

²¹ Am lăsat la o parte din această discuție interjecții precum: *páis!* sau *páiț!* *husta-husta!*, asupra originii cărora nu ne-am putut clarifica deplin. În ceea ce privește cuvîntul *fucs!* (semnal prin care se anunță împingerea unui butuc în lungul lui: un lucrător împinge cu țapina butucul de la un capăt, în timp ce restul echipei îl sălta în sus de la pămînt tot cu ajutorul țapinelor; despre aceștia din urmă se spune că *prind fucs!*). I. Iordan (v. BIFR, VII-VIII, p. 267-268) îl cunoaște numai în expresia *a prinde fucs!*, tot de pe Valea Bistriței (Borca), punîndu-l în legătură cu germ. *Fuchs*, care are și sensul de ‘masse de bois flotté qui s’arrête dans quelque coin’.

²² Vezi M. Sadoveanu, *op. cit.* la nota 8.

serie de semnale, precise și invariabile, de către toți lucrătorii, indiferent de limba vorbită de ei²³.

Aceste „comenzi” au trecut fără prea multe modificări (unele transformări fonetice sau etimologii populare) în graiul lucrătorilor forestieri români, pentru care, din cauza necunoașterii sensurilor inițiale din limba de origine, ele nu au decît o funcție de semnalizare. Pătrunderea lor în terminologia forestieră românească s-a produs pentru motivul că ele erau integrate unei tehnici mai avansate, unor procedee noi de lucru.

De altfel, este foarte plauzibil ca *grainer* să fi fost termenul generic, format de la un nume geografic, pentru lucrătorii străini veniți din „apropierea graniței cu Italia”, indiferent de originea lor etnică: germană, italiană sau slovenă. În acest sens vorbesc, pe de o parte, datele de mai sus despre populația mixtă a Crainei, pe de altă parte, informațiile contradictorii primite de la subiectele anchetate.

Așadar, și faptele de natură lingvistică pledează pentru localizarea *grainerilor* în regiunea muntoasă din nord-vestul Jugoslaviei. După o anumită perioadă de timp, acești oameni din Carintia, Tirol și Craina s-au întors la locurile lor de baștină. Unii însă au rămas la noi pînă astăzi. Pentru *Valea Frumoasei* avem mărturia lui Sadoveanu. Pentru bazinul superior al râului Bistrița nu putem aminti decît cîteva familii de *graineri* din Cîrlibaba: *Ciofenig*, *Vățin* și *Ghicitălăr*, care, încă de la venirea lor aici au vorbit limba germană.

Odată stabilită originea cuvîntului *grainer* în graiurile românești de pe Valea Bistriței și din Maramureș, se pune acum problema explicării, pe terenul limbii române, a numeroaselor sale sensuri. De

²³ Vroind să probeze cu un exemplu penetrația intimă a unor sisteme lingvistice diferite, J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1939, p. 341-343, ia în discuție (după Schuchardt, *Slawodeutsches und slawoitalienisches*) chiar situația lingvistică din regiunea Tirolului, Carintiei și Carniolei (Craina), unde se întrepătrund limbile italiană, germană și slovenă. Vorbitorii de limbă slovenă folosesc uneori construcții după modelul italian sau german. La fel, vorbitorii de limbă germană sau italiană au împrumuturi similare din slovenă. Aceasta vine în sprijinul presupunerii făcute cum că sistemul de semnalizare al lucrătorilor forestieri, alcătuit din elemente lingvistice eterogene, a putut lua naștere încă înainte de venirea Carintienilor, Tirolezilor și Crainerilor în țară la noi, cu atît mai mult cu cît împrumuturi de acest fel nu angajează structura gramaticală a celor trei idiomi, care s-au influențat și se influențează reciproc.

ce în sfera semantică a terenului nostru sînt cuprinse laolaltă noțiuni precum: 'sîrmă groasă de legat pluta', 'un anumit fel de țapină', 'butuc mare la poarta haitului', 'perete de scîndură la hait', 'țaruș cu care *pihluiști* pluta', etc., între care nu se poate stabili nici un fel de apropiere, în afară de faptul că toate aparțin aceleiași terminologii profesionale? În al doilea rînd, ce legătură se poate face între denumirea obiectelor acestora și cuvîntul *grainer* cu sensul de 'om originar din provincia Craina'?

Înainte de a răspunde la aceste întrebări, ținem să observăm că în terminologia tehnică cercetată cuvîntului *grainer* nu constituie o excepție. În aceeași situație se găsește și alte cuvinte.

Astfel, *german* nu înseamnă, în graiul lucrătorilor forestieri, numai 'individ aparținînd poporului german'. El a devenit termen tehnic, cu sensuri multiple, ca și *grainer*, însemnînd:

1. Cui gros de fier, bătut pe fundul ulucului pentru a micșora viteza butucilor la corhănit (Maieru, Vișeu de Sus, Moisei, Borșa, Cîrlibaba, Gura Haitei, Crucea, Galu, Călugăreni, Poiana Grințieșului). În unele părți i se spune și *neamț*.

2. Dispozitiv, numit pe alocurea urs, constînd dintr-un butuc greu, prins cu un capăt pe o margine a ulucului și cu celălalt sprijinindu-se pe marginea opusă. Cînd vin lemnele pe uluc cu prea mare viteză, ele se freacă de acest *urs* sau *german* și-și încetinesc mersul. La Cîrlibaba i se mai spune și *german de lemn*.

3. Placă de fier cu trei sau patru colți, aplicată pe fundul ulucului, avînd același rol de a micșora viteza buștenilor corhăniți. La Cîrlibaba este numită *german de fier*.

La rîndul său, *neamț*, pe lîngă sensul (1), 'cui gros de fier pe fundul ulucului', mai înseamnă:

2. Proptea sau butuc gros, înfipt în pămînt, care susține ulucul cînd acesta este construit pe un teren accidentat (Vișeu de Sus).

3. Prăjină lungă cu ajutorul căreia se doboară arborele curmat cu beschia, cînd acesta nu cade singur (Vișeu de Sus, Neagra Șarului).

În sfîrșit, încă un sens care nu-i legat de munca de pădure:

4. Căpița de fin clădită pe un prepeleac (Vișeu de Sus, Coverca).

Cuvîntul *ștronț* 'poreclă, nume de batjocură dat nemților', pătruns în graiurile populare de prin Moldova (probabil și prin alte părți) de la lucrători italieni (cf. ital. *stronzo* 'merde'), a căpătat în graiul lucrătorilor forestieri de la Boroaia și sensul de 'placă de fier cu trei sau patru colți' [v. sensul (3) de la *german*].

Exemplele de felul celor de mai sus, neatestate în dicționarele existente, pot fi încă înmulțite. Adăugăm numai cuvintele *filandeză*, 'colibă construită în pădure, de formă rotundă, fără *șofreică*²⁴ (Borșa) și *franțuz* sau *cheie franceză*, din terminologia tehnică a altor profesioni, în special a fierăriei. În primul caz avem de-a face, desigur, cu un termen datorit tehnicienilor și inginerilor silvici.

Se poate ușor vedea că, întocmai ca și în cazul cuvîntului *grainer*, termenii de mai sus denumesc obiecte, instrumente, procedee sau inovații în tehnica lucrului la pădure, pe care lucrătorii forestieri români le-au văzut și le-au deprins de la lucrătorii străini, stăpîni pe o tehnică mai avansată. Ingeniozitatea unora dintre procedee și superioritatea lor tehnică a fost îndată remarcată de către lucrătorii noștri. În lipsa unui corespondent adecvat în limba română, ei nu au împrumutat întotdeauna cuvîntul respectiv din limba străină, ci au recurs la denumirea noțiunilor noi prin însuși numele care indică originea, etnică sau locală, a lucrătorilor străini, purtători ai acestor inovații.

În felul acesta, un cuvînt ca *grainer*, care inițial avea numai sensul de 'om originar din Craina', a primit atît de multe sensuri pe terenul limbii române, în ciuda faptului că aceste sensuri nu au nici un fel de legătură, că între ele lipsesc „verigile dezvoltării semantice”, după expresia cercetătorului sovietic S. I. Ojegov²⁵.

Varietatea aceasta de sensuri trebuie explicată nu numai prin diversitatea obiectelor sau procedeele aduse de *graineri*. Ea se datorește tot atît de mult și repartizării teritoriale a termenului în discuție. Vreau să spun că de la o localitate la alta cuvîntului i s-au

²⁴ *Șofreica* este deschizătura circulară în acoperișul barăcii de tip *maramureșean* prin care iese fumul de la focul făcut direct pe pămînt.

²⁵ S. I. Ojegov, în *Voprosi iazikoznaniia*, nr. 2, 1952, p. 101; informația o iau din cartea lui Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954, p. 127.

adăugat, de către vorbitorii de limba română, sensuri noi, pe măsură ce acești vorbitori făceau cunoștință cu uneltele sau mijloacele tehnice ale *grainerilor*. Dacă, de exemplu, într-un loc, lucrătorii din Craina au construit un hait sau un uluc, unele dintre părțile constitutive ale acestora, neobișnuite la noi, au primit numele de *grainer*. În alte părți, lucrătorii români au remarcat alte procedee sau inovații, cărora le-au pus tot numele *grainer*.

În felul acesta, s-a produs o lărgire a sferei semantice a termenului nostru, neobișnuită în cazul altor categorii de omonime. Numai faptul că în toate aceste localități instrumentele sau procedeele respective au fost văzute la *graineri* constituie singura legătură, oarecum exterioară, între sensurile acestui cuvânt.

Tot așa stau lucrurile și în cazul termenilor *german*, *neamț*, *ștronț*, etc. Și aici se poate observa aceeași îmbogățire neobișnuită cu sensuri noi, printr-o utilizare specială²⁶.

Procedeul de a forma substantive comune printr-o utilizare specială a substantivelor proprii – căci în fond la aceasta se reduc exemplele discutate aici – nu constituie, bineînțeles, o noutate. El este unul din mijloacele, e drept, mai rar folosite, de îmbogățire a tezaurului lexical al unei limbi. El se întâlnește și în limba română literară, dar aceasta recurge, de cele mai multe ori, la împrumuturi de cuvinte substantive comune derivate din substantive proprii pe terenul altor limbi. Cel puțin așa credem că este cazul cu *havană*, *faianță*, *amper*, *volt* etc., pe care le menționează Gramatica Academiei²⁷. Acestea nu sînt în fond decît neologisme, împrumuturi din alte limbi, în care ele s-au format ca apelative din nume proprii și ele pot figura, tot atît de bine, într-un capitol similar al gramaticilor italiene, franceze, rusești etc. Pentru limba română, care cunoaște și ea procedeul, trebuiau invocate exemple ca *brașoavă* ‘nimir, minciuni, vorbe de clacă’ (Creangă: „Acuși se face ziuă și tu nu mai stinchești cu brașoave de ale tale”), format de la numele orașului

²⁶ Ne-am fi așteptat ca și cuvîntul *italian* sau *tălian* să fie în aceeași situație. Probabil el n-a devenit apelativ fiind concurat de *grainer*. Am văzut că unii informatori (cei din Vișeu de Sus și cel din Moisei [v. sensurile (5) și (6) de la *grainer*], deși știu că italienii au adus instrumentul sau procedeul respectiv, folosesc pentru numirea acestuia tot cuvîntul *grainer*. Cuvîntul *talian*, ca apelativ, se întâlnește în terminologia pescarilor noștri.

²⁷ Vezi *Gramatica limbii române*, București, 1954, p. 125.

Braşov, apoi derivatul *braşoveanica* înseamnă 'căruţă într-un anumit fel alezată, fabricată la Braşov'. La fel, *bulgărie* 'grădinarie', folosit mai ales prin Moldova, unde grădinaritul era mult practicat de bulgari. Exemplele sînt numeroase şi nu este cazul să insistăm asupra lor. Vrem numai să mai adăugăm câteva care sînt legate de terminologia exploatării forestiere de pe Valea Bistriţei, în afară de *grăiner*, *german*, *neamî* etc. Astfel, *galaş* înseamnă un anumit fel de material lemnos care se transportă la Galaţi; *letea*, în expresia *lemn letea* sau *plută letea*, denumeşte un anumit material cerut la fabrica de celuloză I etea, iar *ghernă* este sinonim cu 'zahată, închisoare de plute; plute sfărîmate, îngrămădite una peste alta în parcursul unui rîu', şi trebuie pus în legătură cu numele oraşului Gherla, din regiunea Cluj, unde există o vestită închisoare, *Gherla* din expresia „a trînti la gherla” este explicat de acad. I. Jordan tot ca un derivat de la substantivul propriu Gherla⁷.

Formarea unor termeni ca *grăiner*, *german*, *neamî* etc., în graiurile populare de pe Valea Bistriţei şi din Maramureş este, aşadar, rezultatul aplicării acestui procedeu constînd din crearea unor apelative de la substantive nume proprii, în cazul de faţă nume de popoare.

O ultimă chestiune este aceea a situaţiei acestor cuvînte în cadrul terminologiei româneşti a exploatării forestiere şi a plutăritului. Dacă împrumuturile lexicale străine, de felul interjecţiilor discutate, cu toată nota lor ciudată şi stridentă în gura muncitorilor români, îşi datorează, astăzi, frecvenţa şi extinsa lor utilizare caracterului lor special de simple semnale precise şi invariabile, lipsite de un conţinut noţional, precum şi inexistenţei unor sinonime adecvate româneşti (la acestea se adaugă apoi termenii tehnici neologistici de origine germană, maghiară, ucraineană, pe care nu i-am luat în discuţie şi pentru care nu avem, în majoritatea cazurilor, corespondent în limbă), nu la fel stau lucrurile cu termenii ca *grăiner*, *german*, *neamî*, *ştronî*. Deşi creaţi pe terenul limbii române, aceştia nu au sorţi de trăinicie şi extensiune. Acolo unde există, ei nu sînt întrebuinţaţi decît de prea puţini vorbitori.

⁷ Vezi H. Ibrăilescu, *Opere*, Braşoveşti, 1903-1925, sv.

⁸ Vezi I. Jordan, *Trat. etim. de la langue roum.*, Braşoveşti, 1903, p. 538.

În cazul particular al lui *grainer*, trebuie să spunem că îndeosebi numai lucrătorii mai bătrâni îl cunosc și-l folosesc mai des cu unul sau mai multe din sensurile sale. Că acest termen este pe cale de a fi uitat, ne-o dovedesc și alte fapte. Astfel, în localitatea Crucea, informatorii, indiferent de vîrstă, cunosc, numai un derivat adjectival al cuvîntului *grainer* și anume *grăinăresc*, *-ească*, din expresia amintită *legătură grăinărească*. Dar din cauza dispariției din vorbire a elementului de bază, derivatul a suferit aici unele modificări de sunete, datorită și apropierii lui, prin etimologie populară, de cuvîntul *găină*. Se spune, așadar, *legătură găinărească*. Tot necunoașterii precise măcar a unuia din sensurile lui *grainer*, avîndu-se probabil în vedere și forma rezultată prin etimologie populară, *găinăresc*, *-ească*, s-a putut spune, în unele localități, în loc de *plută graineră*, cu sensul de 'plută cu încărcătură, adică avînd două sau trei rînduri de butuci pe fiecare tablă, în loc de unul singur' (asemenea plute erau făcute de *graineri*), *plută găină* (la Cîrlibaba, Neagra Șarului, Dorna Arinu, Geamăna și Crucea), exact cu același sens. În unele locuri se spune chiar *plută gîscă* (Cîrlibaba).

Devierea aceasta de la forma și sensurile de bază ale cuvîntului probează că, într-adevăr, poziția în limbă a termenului *grainer* este tot mai șubredă. La definitiva lui înlăturare din uz contribuie și faptul că aproape pentru fiecare din sensurile sale există termeni sinonimici românești. Fără îndoială că în aceeași situație se află și celelalte cuvinte discutate: *german*, *neamț*, *ștronț*. Toate sînt în situația atîtor elemente străine care pătrund într-un anumit moment din evoluția istorică a unei limbi, duc o viață efemeră la periferia acesteia și apoi dispar.

Dacă am lărgit atît de mult discuția asupra lor, am făcut-o mai ales cu scopul de a releva faptul că, pentru a explica just caracterul eterogen al terminologiei tehnice forestiere din nordul Carpaților răsăriteni, trebuie luată în considerație, alături de infiltrațiile lingvistice maghiare, ucrainene sau germane (acestea din urmă provenite de la germanii din țara noastră), și amprenta puternică pe care au lăsat-o asupra acestei terminologii lucrătorii străini veniți din Carintia, Tirol și Craina, care, din punct de vedere lingvistic, puteau aparține fie limbii germane, fie celei italiene sau celei slovene.

Rezultă de aici că va trebui să se facă o distincție, în ceea ce privește influența germană din cadrul acestei terminologii, între

elementele care au putut pătrunde din graiurile germane din nordul Transilvaniei și Bucovina și între elementele aduse de vorbitorii de limbă germană din Craina (din așa-numita Sprachinsel Gottschee, de care am vorbit). La fel, va trebui să se distingă, în cadrul terminologiei de origine slavă, între elementele de origine ucraineană și cele de origine slovenă³⁰.

³⁰ Asupra unor aspecte prezentate în acest studiu am revenit, pe larg, în lucrarea *Terminologia exploatării lemnului și a phităritului*, apărută în scșt., anul VII (1957), fasc. 1, Editura Academiei R.P.R., Iași, 1957, 185 p.; și în *Elemente retoromane în terminologia forestieră românească*, în SCL, XV, nr 5, 1964, p. 643-659 (versiunea italiană în RRL, IX, nr. 4, București, 1964, p. 461-473).

Elemente germane în terminologia pădurăritului și a plutăritului*

Ca și în cazul elementelor de origine retoromană¹, cuvintele germane din terminologia exploatării forestiere și a plutăritului au pătruns nu pe cale cultă, prin intermediul limbii literare, ci direct din graiurile populare germane vorbite în părțile nordice ale țării. Nu-i exclus ca uneori câte un termen german, azi popular, să fi fost auzit de muncitori de la tehnicienii români care s-au folosit de lucrări silvice redactate în limba germană. Dar, în timp ce influența retoromană s-a manifestat într-o perioadă scurtă de timp, de la sfârșitul secolului al XIX-lea pînă în primele decenii ale secolului al XX-lea, cît au stat aici lucrătorii sezonieri originari din Friul, Carintia, Tirol și Craina, elementele germane au putut pătrunde în această terminologie cu mult mai înainte, de cînd oameni vorbind această limbă au venit să se așeze în regiunea de care ne ocupăm. Dacă luăm în considerație pe sașii ardeleni, atunci vechimea influenței germane crește considerabil. Din limba acestora, au pătruns însă puține elemente în lexicul forestier. Cele mai multe elemente germane nesăsești s-au răspîndit tot către sfârșitul secolului trecut, cînd exploatările forestiere se intensifică în Carpații Răsăriteni, odată cu dezvoltarea capitalismului. Din acest motiv, am socotit că locul cuvintelor de această origine este aici, în capitolul referitor la terminologia din această epocă. De altfel, influența germană este activă și în zilele noastre în nordul țării cu graiuri germane. Așa se și explică numărul cu mult mai mare al elementelor germane, față de cele retoromane și turcești. Nici cele maghiare sau

*Fragment din lucrarea *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, extras din scșt., VII 1957, fasc. 1, Iași, 1957, p. 1-185; fragmentul se află la p. 36-50. Materialul lingvistic a fost adunat, prin anchete directe, între anii 1951-1956, de: G. Istrate, Ecaterina Teodorescu, N.A. Ursu, Al. Andriescu, Șt. Giosu, Gh. Bodor și subsemnatul, din satele din Maramureș, Bucovina, Valea Bistriței și afluenți ai acestui rîu din Moldova.

¹ Vezi *Elemente retoromane în terminologia forestieră românească*, în SCL, XV, nr. 5, București, 1964, p. 643-659; versiunea italiană în RRL, IX, nr. 4, București, 1964, p. 439-473.

ucrainene, studiate în capitole separate, nu sînt mai numeroase decît cele germane.

Printre grupurile germane cărora graiurile populare românești le datorează cuvinte referitoare la munca forestieră, am pomenit pe acela al sașilor ardeleni. Cuvinte ca *cioflînc*, *joagăr*, *șindrilă* și altele sînt explicate de dicționarele românești ca fiind de origine săsească. Tot așa este considerat și termenul *struț*, pentru care însă în nici unul din dicționare nu se dau sensurile legate de pădurărit. În afară de „bucchet de flori”, *struț* mai înseamnă: 1. ‘brăduț pus pe ultimul butuc seos dintr-o exploatare forestieră, la terminarea lucrului’ (Crucea, Poiana Grințieșului). La Crucea, expresia *a pune struț* e sinonimă cu ‘a termina o lucrare de exploatare forestieră’. În articolul *Metoda de scoatere a lemnului din pădure în Bucovina*, în „Revista pădurilor”, XLVI 1934, p. 36, de Șt.F. Teodorescu, se spune: *struț* „ultimul buștean adus în răcaș, cu care se termină această operație pe o vale și dă prilej de bucurie lucrătorilor”. „Jeșitul cu struțul” constituia un prilej de bucurie pentru lucrători, pentru că el era însoțit de un baeșiș, constînd din bani sau rachiu, pe care proprietarii exploatărilor trebuiau să-l dea muncitorilor. Din această cauză, cuvîntul *struț* a ajuns să însemne în vorbirea lucrătorilor de pădure și: 2. ‘baeșiș, einste’: *Cît ți-a dat struț?* (Poiana Grințieșului) sau *Hai să bem struțul!* (Crucea). Un alt sens foarte apropiat de primul discutat (nu aparține însă terminologiei forestiere), este acela de 3. ‘băț cu o batistă legată la vîrf, pus pe acoperișul unei case în construcție’. Adeseori se pune un brăduț cu o năframă în vîrf. În satele anchetate, este cunoscut, însă, și sensul ‘bucchet de flori’ pe care-l dau dicționarele. Derivarea cuvîntului din mhd. *strûz*, așa cum face Tikin, este mult mai indicată față de aceea pe care o dau dicționarele lui Șăineanu, Scriban, Candrea, din germ. actual *Strauss*, cu același sens. Credem că acest cuvînt trebuie pus pe seama sașilor ardeleni. Sensurile în legătură cu pădurăritul au apărut, probabil, pe teren românesc (vezi Arvinte, *Dt. Entlehn.*, p. 55-56).

În terminologia de care ne ocupăm, cuvintele săsești sînt însă puține la număr. În schimb, alte grupuri germane stabilite mai tîrziu în nordul țării par a fi dus cu ele o terminologie forestieră încheată, odată, desigur, cu unele procedee noi și în mare măsură superioare celor cunoscute de localnici. Este vorba de coloniștii germani stabiliți în Bucovina la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în urma politicii

inaugurată de Maria Tereza și continuată de urmașii săi la tron. De fapt, noii coloniști germani au venit în Bucovina în două etape. Prima e cea de care am pomenit acum. Ea se încheie spre sfârșitul secolului al XVIII-lea. A doua coincide cu mijlocul secolului al XIX-lea. Printre coloniștii germani erau unii special aduși pentru lucrările de exploatare forestieră. Dr. Norbert Zimmer, *Die deutschen Siedlungen in der Bukowina*, precizează că lucrătorii forestieri și sticlari germani sînt originari din Boemia (p. 12). Ei s-au așezat în localitățile Frasin, Păltinoasa, Karlsberg, Althütte și Fürstental. Așa numiții *țiptări*, despre care autorul spune că erau, în primul rînd, lucrători în mine, s-au așezat pe Bistrița aurie la Jacobeni și Mariensee (Cîrlibaba), pe valea Moldovei, la Luisental, Pojorîta, Eisenau, Bucșoaia, pe Moldovița la Freudental, sau pe Suha la Stulpicani (p. 13). Numele de *țiptări* stă în legătură cu regiunea de unde ei au venit, *Zips*, în nordul Slovaciei. Și în satele maramureșene, de pildă la Vișeu de Sus, se găsesc coloniști germani cu acest nume. Deși Norbert Zimmer spune clar că *țiptării* erau în primul rînd mineri, alții îi consideră specialiști în munca forestieră. Astfel Ștefan T. Teodorescu, *art. cit.*, este de această părere: „Operația doborîtului... se execută într-o măsură oarecare cu lucrători băștinași - inclusiv „țiptării” [în notă; „Germani colonizați în Bucovina”] de la Jacobeni, Cîrlibaba, Althütte, Neuhütte și de pretutindeni unde au fost diseminați în decursul vremurilor în această provincie” (p. 34). După ce pomenește de lucrătorii maramureșeni calificați, autorul ține să sublinieze din nou îndemînarea *țiptărilor* în mînuirea țapinei și în trasarea și construirea jilipurilor. „Pentru aceste considerente, țiptării și-au format o adevărată specialitate în această direcție și sînt cei mai indicați lucrători (după italieni, care sînt și rămîn lucrătorii clasici de pădure...)”.

Cele mai multe din elementele de origine germană trebuie puse pe seama acestor lucrători germani de pe cursul superior al Bistriței, din restul Bucovinei și din Maramureș. De aici, cuvintele tehnice s-au răspîndit pe întreaga vale a Bistriței sau în alte părți ale Carpaților Răsăriteni. Termenii germani sînt însă cu mult mai numeroși în nordul regiunii închinate.

Ni se pare important de discutat acum o altă chestiune. Cu toate că în articolele pe care le-am consultat nu am găsit nici o informație asupra unor lucrători germani veniți din alte părți ale fostului imperiu

austro-ungar, în foarte multe sate de pe valea Bistriței și din Maramureș ni s-a spus de către subiectele anchetate că niște lucrători forestieri specialiști, cunoscuți sub numele de *graineri* sau *craineri*, au lucrat și ei în trecut, adică la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, în pădurile din Carpații Moldovei și din Maramureș. Cine sînt acești lucrători și de unde au venit am încercat să arătăm într-un articol apărut în AUI, 1955, tomul I, fascicula 1-2, intitulat *Din terminologia exploatării forestiere și a plutăritului (grainer, german, neamț, ștronț etc.)* (vezi prezentul volum, p. 200-218). Concluziile la care am ajuns acolo sînt următoarele: sub numele generic de *graineri* sau *craineri* se ascund niște lucrători din provincia *Krain* (Craina), care aparținea altădată imperiului austro-ungar, iar astăzi e integrată statului iugoslav. *Grainer* este o denumire care are ca punct de plecare o noțiune geografică și nu etnică sau lingvistică. Craina era și este locuită de oameni aparținînd din punct de vedere etnic și lingvistic unor grupuri diferite. Predomină populația de limbă slovenă, Craina fiind țara slovenilor, dar sînt și numeroși vorbitori de limbă germană, în așa-numita insulă de limbă germană Gottschee. De asemenea, în această regiune și în provinciile austriece vecine (Tirolul și Carintia) se găsesc și vorbitori de limba italiană (și retoromană). Munca la pădure este ocupația de căpetenie a localnicilor, indiferent de originea etnică. Lucrători din Carintia, Tirol și Craina au venit la lucru în Carpații Răsăriteni. Ei sînt semnalăți de Mihail Sadoveanu și pe Valea Sebeșului. Iată ce spune, la un moment dat, Mihail Sadoveanu în cartea sa *Valea Frumoasei*: „Cînd capitalurile fără patrie au determinat scăderea sistematică a brădetului din acești munți, poteca din lungul Frumoasei a devenit drumușor. Din loc în loc, la guri de pîraie, s-au întocmit șandramale de adăpost. Lucrători din Carintia, Tirol și Craina au suit la deal cu gospodărie puțină. Ei au dat jos cu topoarele și joagărele cele dintîi șiraguri de brazi și au încheiat primele scocuri și jilipuri. De șaptezeci de ani mașina merge așa. Carintienii și tirolezii au băut din valea Frumoasei și nu s-au mai întors la baștina lor” (p. 107). Și tot acolo: „Amestecîndu-se unii cu alții, urmașii Carintienilor și Tirolezilor s-au deprins a mărturisi întru ortodoxie, și vorbesc fără greș cea mai frumoasă limbă a Lăzurenilor și Căpîlnarilor. Însă expresiile speciale și consacrate ale meșteșugului au rămas de la descălicători și au fost adoptate în toată valea”. O

serie de amănunte despre *grainerii* din Maramureș și de pe Valea Bistriței am dat în articolul amintit mai sus.

La informațiile date acolo asupra localităților unde se păstrează amintirea *grainerilor*, mai avem de adăugat acum alte câteva. Aria pe care se întinde termenul *grainer* (căci numele propriu a devenit apelativ, cu cel puțin 7 sau 8 sensuri, referitoare la diferitele obiecte sau procedee tehnice cunoscute de români de la lucrătorii numiți *graineri*) nu se oprește, cum am afirmat în acel articol, la Galu, ci merge și mai jos pe cursul Bistriței, în satele Buhalnița și Izvorul Alb. Cuvântul trebuie să fie cunoscut și pe Tarcău, pentru că informatorii din cele două sate pomenite ne-au vorbit despre *grainerii* din Tarcău. Pentru subiectul din Izvorul Alb, *grainerii* sînt italieni. De fapt, părerile localnicilor asupra apartenenței etnice și lingvistice a *grainerilor* sînt foarte diferite. La Galu și la Moisei, ni s-a spus că aceștia erau germani. Un alt subiect din Moisei (Maramureș) știe că ei erau *de la margine*, că erau *mărgineri*, de pe lîngă hotar cu Italia, iar limba lor era ca pe *slovecește*, dar nici chiar *slovecească limpede*, pentru că *nu înțelegeai bine de-i rusească, ori slovecească, ori polecească*. Credem că în acest răspuns se reflectă situația lingvistică a provinciei Craina, ai cărei locuitori numiți, cu un cuvînt format pe terenul limbii germane, cu sufixul *-er*, *Krainer*, vorbeau cele trei sau patru limbi: italiana sau retoromana, germana sau slovena.

După datele primite de la Izvorul Alb, *crainerii* au lucrat altă dată și pe Tarcău. *Tonea Eram* și *Balac* sînt nume de *graineri* despre care subiectul nostru știe că au fost în trecut pe această vale. Chiar astăzi [în deceniul al șaselea al secolului al XX-lea], *Victor Paulon* și *Ambrojî Paulon*, *graineri*, în vîrstă de 50-60 de ani, născuți aici, lucrează tot la Tarcău, după cum familiile de *graineri Ciofenig*, *Vațin* și *Ghicitălăr* trăiesc la Cîrlibaba. Un subiect mai în vîrstă din Hangu își amintește și el de lucrătorii *talieni* de pe Tarcău, căci era *cáiman* la barăcile lor, cu obligația, printre altele, de a hrăni niște pisici sau de a prinde broaște pentru masa acelor lucrători. Un subiect din Buhalnița știe că *crainării* au lucrat la Hangu, Tarcău, Cuejdiu și Mitoc. Și în munții Buzăului, la Nehoi și Nehoiaș, au fost, acum 40-50 de ani, *graineri* [pe la începutul secolului al XX-lea]. A lucrat alături de ei, pe cînd avea 16 ani, un subiect din Izvorul Alb.

În lumina celor spuse pînă acum, trebuie să admitem că cel puțin o parte din elementele germane ale terminologiei de care ne ocupăm trebuie pusă pe seama *grainerilor*, mai precis pe seama lucrătorilor germani din Alpii Carniei, veniți la noi odată cu lucrătorii italieni (retoromani) sau chiar sloveni, cunoscuți, cu toții, sub numele generic de *graineri* sau *craineri*. Insula de limbă germană Gotschee trebuie să fi dat un contingent însemnat de lucrători forestieri, care și-au părăsit, temporar sau definitiv, locul de baștină. Credem că prin acest grai german se pot explica cele mai multe din interjecțiile sau „comenzile” de origine germană, folosite de lucrătorii forestieri la datul lemnului pe uluc sau la manipularea buștenilor cu țapina. Acest sistem alcătuit din cuvinte de origine italiană (retoromană), germană și slavă, s-a constituit în regiunea unde se întretaie domeniile aparținînd celor trei limbi. Din Carintia, Tirol și Craina, sistemul de semnale a fost transplantat, aproape fără modificări, în Carpați, de acești lucrători străini sezonieri. Așa se explică de ce astăzi pot fi auzite în gura țăranilor de pe Valea Bistriței cuvinte ca: *volta!*, *garga!*, *fix!*, *contrafix!*, *forver!*, *canta!* și multe altele, pe care le vom discuta într-un paragraf special. Aceleași semnale sînt consemnate de Mihail Sadoveanu de pe Valea Sebeșului: „Însă expresiile speciale consacrate ale meșteșugului au rămas de la descălicători și au fost adoptate în toată valea”.

Elementele germane ale terminologiei exploataării forestiere și plutăritului trebuie explicate luîndu-se în considerație, în primul rînd, graiurile germane din Bucovina și Maramureș. Uneori însă trebuie să admitem că ele au putut fi aduse și de lucrătorii originari din Craina. O separare a cuvintelor germane după dialectele care ni le-au dat este greu de realizat. Noi vom recurge, aproape în toate cazurile, la limba germană literară, atunci cînd vom invoca un etimon german care să explice un termen popular românesc de origine germană.

Interesant ni se pare de semnalat că primul termen tehnic din această categorie este chiar numele etnic *german* sau *neamț*. Primul are următoarele sensuri: 1. ‘Cui gros de fier, bătut pe fundul ulucului, pentru a mieșora viteza lemnului care vine la vale’ (Vișeu de Sus, Moisei, Borșa, Cîrlibaba, Maieru, Gura Haitei, Crucea, Galu, Călugăreni, Poiana Grințieșului). 2. ‘Dispozitiv, numit pe alocurea *urs*, constînd dintr-un butuc gros, prins de o margine a ulucului cu un capăt, iar cu celălalt lăsat liber pe marginea opusă, de care se freacă

buștenii corhăniți și-și încetinesc mersul' (Cîrlibaba). I se mai spune și: *german de lemn*. 3. 'Placă de fier cu trei sau patru colți, aplicată pe fundul ulucului, de care se freacă butucii și-și micșorează viteza' (Cîrlibaba și în alte locuri). Sinonime pentru acest sens sînt: *mîță* și *șpantă* (Poiana Grințieșului). În același timp, *neamț* se mai folosește și cu sensul: 1. de la *german*, fie cu sensurile următoare: 2. 'Proptea la ulucul construit pe un teren accidentat' (Vișeul de Sus). 3. 'Par cu ajutorul căruia se doboară copacul tăiat cu beschia, cînd acesta nu cade singur'. 4. 'Căpiță mică de fin clădită pe un prepeleac, un brad tînăr căruia i s-au lăsat cepuri cam de 10-15 cm, pe care se pun palele de fin'. Ultimul sens, care nu privește terminologia forestieră, a fost înregistrat la Vișeul de Sus și la Coverca. În ultima localitate s-au dat următoarele lămuriri: *Porșor de fin făcut pe un prepeleag, ca să se usuce...Prepeleagul îl băteai în pămînt*. Se spunea: *Am făcut două sute de nemți. Acuma nu se mai obișnuiește. Se pune numai pe plasă și pe gard. Atuncia se pune și pe plasă, dar se făcea și nemți*. Prin unele locuri, de pildă la Boroaia, în loc de *german*, cu sensul 1., se folosește cuvîntul *ștronț*, care este și un nume de batjocoră la adresa germanilor. Despre felul cum s-au creat aceste apelative de la numele etnic *german* sau *neamț*, am vorbit în articolul *Din terminologia exploataării forestiere și a plutăritului*. De fapt, aceste cuvinte erau invocate acolo pentru a întări presupunerea că un alt apelativ, frecvent în această terminologie, derivat de la un nume propriu, anume *grainer* sau *crainer*, nu poate fi explicat decît în acest mod. La început însemnînd „individ originar din provincia Craina”, acesta a devenit apelativ cu o bogăție semantică nebănuită. El denumește diferite unelte, procedee tehnice etc., văzute de lucrătorii români la acești oameni străini. Sensurile apelativului *grainer* pot fi văzute în articolul amintit. Între ele nu se pot stabili nici un fel de legături. Explicația trebuie căutată în împrejurarea că trecerea de la numele propriu la numele comun nu a avut ca punct de plecare o singură notă, considerată ca esențială, a *crainerilor*, cum se întîmplă în cazul altor nume proprii devenite apelative. S-a plecat de la mai multe din atributele considerate ca specifice pentru acești *graineri*. Deoarece lucrătorii străini aduceau cu ei procedee, unelte sau inovații tehnice necunoscute de către muncitorii forestieri români, aceștia, în loc să adopte termenii corespunzători folosiți de *graineri*, au denumit aceste unelte, procedee tehnice etc., cu însuși numele purtătorilor lor.

Varietatea semantică s-a realizat și prin trecerea numelui propriu în nume comun nu într-un singur punct, sau într-o regiune oarecum unitară, ci în mai multe locuri din munții Carpați, unde au lucrat la pădure oameni din Craina.

Îmbogățirea terminologiei forestiere românești s-a realizat numai arareori pe această cale a trecerii de la nume proprii la nume comune. În afară de *german*, *neamț*, *ștronț*, pot fi amintiți termenii *galaț* (< n. *Galați*) și *letea* (< n. *Letea*). Mai putem adăuga și pe *finlandeză* (< n. propriu *finlandez*) ‘baraca forestieră’ sau pe *ghernă* (< n. *Gherla*) ‘închisoare de plute’. De obicei, îmbogățirea terminologiei de care ne ocupăm are loc pe calea împrumuturilor masive din alte limbi și, mai rar, pe calea derivării cu sufixe, prefixe etc. Elementele care urmează intră în categoria împrumuturilor din limba germană. Iată exemplele:

La Băișești, în județul Suceava, la Crucea și Galu, s-a notat *șfăizic* (plural *șfaizice*) ‘ferestrău mic de mână’, același cu germ. *Schweifsäge* ‘ferăstrău de arcuit’. Cf. și germ. *schweifen* ‘a tăia în formă de arc, a arcui’, pe care îl dă *Dicționarul german-român* al lui Ghiță Pop, la pagina 395. La Moisei, verbul *șfăifui* are exact sensul germanului *schweifen*, adică înseamnă ‘a rotunji cu ferăstrăul’.

Termenul *șfərbón* (plural *șferbonuri*) ‘fundament, podul de jos al construcției de pe malul apei numită *cășiță*, alcătuită din butuci groși între care se toarnă piatră’, trebuie să aibă ca etimon germ. *Schwerboden*, neatestat însă în dicționare. Un asemenea cuvânt compus este posibil în această limbă (în germ. *schwer* ‘greu’ și *Boden* ‘fundament, bază’). Unei ‘porțiuni de pădure în tăiere’ i se spune și *șlag* (plural *șlaguri*), același cu germ. *Schlag* ‘idem’.

La Cîrlibaba, *șlaidăr* (plural *șlaidăre*) înseamnă ‘construcție din butuci, umplută cu pietre, în apropiere de poduri sau la coturile râului, în care lovesc plutele și alunecă spre mijlocul apei’, iar la Poiana Grintieșului ‘construcție din butuci groși, prinși cu un capăt de mal și cu celălalt lăsat liberi pe apă, avînd aceeași menire de a feri plutele de izbituri în mal’, așadar cu un sens foarte apropiat. Subiectul din ultima localitate a adăugat că *șlaidărul șuiază pluta*, adică o aruncă de la mal spre mijlocul apei. Credem că germ. *Schleuder*, însemnînd ‘praștie’ (cf. și verbul *schleudern*, a arunca, a zvîrli), poate explica satisfăcător termenul în discuție, întrucît instalația respectivă are tocmai rolul de a arunca pluta de la mal spre

mijlocul râului. Un alt termen german, sinonim cu *sanciu*, este *şlâif*, ‘sanie pentru transportat butuci’. Sau, cum spunea un subiect din Cîrlibaba, *sanceu, ori zis acum pe nemţeşte şlaif*. Este germ. *Schleife* ‘sanie’.

Pentru denumirea ‘canalului din care iese apa din stăvilarul numit *hait* şi o dată cu apa şi plutele’, la Gura Haitei, Dorna Arinu, Crucea se foloseşte cuvîntul *şlaiţ* (plural *şlaiţuri*). *Ridici stavila şi dai drumul [apei] pe şlaiţ*. La unele *haituri* sînt mai multe feluri de *şlaiţuri*: *şlaiţul porţilor* sau *şlaiţul principal*; *şlaiţul de la şurub* sau *şlaiţul şurubului* (Gura Haitei). Prin *şlaiţul şurubului* iese surplusul de apă eînd *haitul* este plin. Termenul trebuie pus în legătură cu germ *Schleuse* ‘stăvilar, zăgaz’. În *Lexikon A-Z in einem Band*, Leipzig, 1953, sub *Schleuse* se spune: „Bauwerk, das den unmittenbaren Übergang eines Schiffes aus einem tieferen in einen höhergelegenen Wasserspiegel ermöglicht u. umgekehrt. Durch die *Schleusentore* gelangt das Schiff in die Schleusenkammer, in der durch Fühlung od. Entleerung das Schiff auf die gewünschte Wasserspiegelhöhe gehoben od. gesenkt wird” Termenul e considerat „volkstümlich” (pagina 890). Probabil printr-o confuzie cu alt termen german, s-a ajuns, în unele locuri, să se spună „canalului de la *hait*” în loc de *şlaiţ*, *şpraiţ*. Ultimul este germ. *Spreize* ‘proptea’, cunoscut în toată Bucovina. Între *şlaiţ* şi *şpraiţ* confuzia este uşor de făcut, dacă ne situăm pe punctul de vedere al vorbitorilor limbii române din regiunea anchetată. Cu acest sens, şi nu cu acela de „proptea”, a fost notat cuvîntul *şpraiţ* în satul Galu. Iar la Crucea, Poiana Grinţieşului şi Calu-Iapa, *şpraiţ* e chiar sinonim lui *hait*. Cu acest sens pare a se folosi acest cuvînt numai cînd e vorba de stăvilarul mare de la Bacău: *şpraiţul de la Bacău*. Termenul *şpan* înseamnă fie ‘butuc de brad, scurt, din care se face draniţă’ (Gura Haitei, Coverca, Panaci, Pîraie), fie ‘partea albă dintre măduva şi scoarţa unui copac’ (Crucea.). Prin unele locuri din Bucovina el are forma *şpon*. Este germ. *Span* ‘aşchie, ţandură’. Există şi verbul *a şpămui* ‘a face draniţă, a tăia cu toporul din *şpan*’ (Panaci, Crucea), după cum, de la cuvîntul *şpraiţ* s-a creat verbul *a şprăiţui*, ‘a propti’ (Moisei).

În unele sate anchetate, pentru ‘*crucea tînjălii*’ ‘lemn pus de-a curmezişul peste tînjală, putîndu-se mişca înainte şi înapoi, de care se prind ştreangurile cailor’, apare cuvîntul *şpilvag* (plural *şpilvaguri*) (Cîrlibaba, Geamăna), *şpilvagă* (Vicovul de Sus), *şpilvac* (Crucea)

sau *şilvaga* (Vieovul de Sus), Emil Petrovici, *Texte dialectale*, Sibiu-Lepsiş, 1943, p. 335, pune în legătură pe *şilvaga* 'crucea carului, bucată de lemn care stă curmeziş peste oişte', notat în pet. 399 (Boian-Cernăuţi), cu ucr. *şilvaha*, cu acelaşi sens. Termenul este trecut şi în *MR II*, pe harta 345 (crucea la căruţă), pentru punctul 366 (Brodina), de limbă ucraineană. Pentru explicarea originii lui, s-arotîn că e necesar să mai adăugăm şi următoarele amănunte găsite pe aceeaşi hartă. În punctul 2 din Banat, se spune pentru *cruce* (la căruţă) *cătarin*, iar în Dobrogea, în punctele 682 şi 987, *cantar*. Ultimul e mai apropiat de etimonul turcesc din care îl explică pe *cătar* dicţionarele româneşti. Informatorul din punctul 682 (Samova) a răspuns: *cantar care joacă*, adăugînd că *e prins într-un cui care ţine cantaru*. Mai demult era *cantar stăcator*. Subiectul din punctul 987 (Lopraisar) a răspuns cu: *bareă, cantar*. Pentru acest punct, se adaugă şi următoarea explicaţie: *Barea sau cantarul e prins în oişte cu un cui, în jurul cărui se poate mişca, pentru ca să tragă caii uniform. Înălţătul bareii este o bară, numită cruce (crucea căruţii), prinsă cu flăve... între roţi, de osie - care susţine oiştea*. În punctul apropiat, 991 (Iuzla), de limbă bulgară, s-a răspuns tot cu termenul *cantar*. Ținînd seama de toate acestea, putem afirma că nu-i suficient pentru a explica termenul *şilvaga* să-l apropiem de ucr. *şilvaha*. Fără îndoială că forma *şilvaha* din *Textele dialectale* este de origine ucraineană. În ambele limbi, în română şi în ucraineană, termenul trebuie pus pe seama influenţei germane. Finalul cuvîntului este germ. *Wage* 'cîntar', care apare şi într-un termen de origine germană ca *vasărwagă* 'cumpănă de apă', cu varianta stîlclită *vaxărwaxăr*. Există şi un verb *a (se) wăgă*, exprimînd acţiunea săvîrşită de cai cînd trag în hamuri, în aşa fel încît efortul lor să fie egal distribuit. Acesta se poate realiza numai dacă şterangurile sînt prinse de lemnul mobil numit *şilvaga* (Vieovul de Sus). Dacă avem în vedere şi răspunsul primit de anchetatorul *MR* în punctul 682, *cantar care joacă*, atunci putem presupune că *şilvaga* este corespondentul unui cuvînt compus german *Spiebwage*. În ucraineană, termenul a suferit unele modificări fonetice, printre care şi transformarea lui *g* în *h*, specifică acestei limbi. Adăugăm că la Vieovul de Sus a fost notat şi cuvîntul *armecă*, cu acelaşi sens ca şi *şilvaga*. După aspect, el pare a fi tot un element de origine germană (cf. germ. *zahnähen*).

În aceeași situație trebuie să fie și *șpont* (pl. *șponturi*) ‘lemn lăsat mai lung la fiecare tablă a plutei, introdus între butucii tablei următoare, cu scopul de a ușura conducerea plutei prin locurile repezi și cotite’. Etimonul ar putea fi germ. *Spant*, împrumut în germană din olandeză, din terminologia construcțiilor de corăbii, cu sensul ‘Wie eine Rippe geformtes Bauteil zum Verstärken der Aussenwand des Rumpfes bei Schiff od. Flugzeug’ (Duden, *Deutsches Universalwörterbuch*, 3., neu bearbeitete und erweiterte Auflage, 1996, s.v.). De la *șpont* (cu rostirea dialectală, ca *o*, a lui *a*) s-a format și verbul *a șpontui* ‘a pune la tabla de plută butucul numit *șpont*’. *Cînd tabla se șpontuiește, pluta merge foarte bine* (Cîrlibaba).

La Moisei, Vișeu de Sus, Poiana Grințieșului și Călugăreni, apa care se toarnă în timpul verii pe uluc pentru a ușura alunecarea buștenilor se numește *șpriț* (pl. *șprițuri*). Lucrătorului care face această operațiune i se spune, pe lângă *șoaibă*, și *șprițar* (Gura Haitei) sau *șprițuitor* (Moisei), iar acțiunea este denumită cu verbul *a șprițui* (Moisei, Vișeu de Sus, Vatra Moldaviței, Borșa, Galu) sau *a da șpriț*. Din aceeași familie cu *șpriț* ‘băutură, vin amestecat cu apă minerală sau cu sifon’, termenii de mai sus trebuie puși în legătură cu sensul de ‘a stropi, a împrășca, a țîșni’ al germ. *spritzen* (și *Spritzen* ‘stropire, împrășcare’). Prin Bucovina, există și substantivul *șpriță* ‘stropitoare, proașcă’.

Un alt element german este *șpiț*. Scriban, *Dicț.* s.v., îl dă numai cu sensul ‘dantelă’, care există în limba germană. În terminologia forestieră, *șpiț* e cunoscut însă cu accepția fundamentală din această limbă, aceea de ‘vîrf, parte ascuțită (a țapinei)’ (Moisei, Geamăna, Crucea, Ostra, Calu-Iapa), iar un derivat verbal *a șpițui* este atestat și de I. Ciupală, ‘Pădurea’, anul I (1912), p. 157 : ‘„țapinele ascuțite sau *șpițuite*, după cum le zic lucrătorii, după o terminologie a lor specială”. La Salva, *șpiț* înseamnă și ‘par ascuțit de care se folosește cărașul la încărcatul lemnului’².

Termeni ca *ștáfla* (pl *ștafle*) ‘scîndură de 5-6 cm grosime’ (< germ. *Staffel* ‘treaptă’), *ștémpele* ‘copac marcat, ștampilat, pentru a

² Adăugăm și sensurile de ‘blacheu’ sau ‘țigaret’ cu care circulă termenul *șpiț* nu numai în regiune anchetată. Dicționarele nu conțin aceste sensuri.

servi drept semn de hotar; cioplaș' (Gura Haitei) (< germ. *Stempel* 'marcă, pecete, ștampilă', *ștol* (pl. *ștoluri* 'colț de fier, crampon fixat pe o placă de fier care se prinde pe fundul ulucului, (Chiril) (< germ. *Stollen* 'căpățîile îndoite la potcoave', sens atestat și pe Valea Bistriței) și alții sînt specifici graiurilor populare din nord și nu apar în nici unul din dicționarele existente. În aceeași situație este și *a ștrefui*, folosit la Vicovul de Sus cu accepția 'a trage un buștean la vale cu boii'. În germană, verbul *streifen* înseamnă și 'a tîrî' nu numai 'a vărğa, a face dungi'. Pentru explicarea altui cuvînd cunoscut la pădure, anume *ștrăiveg* (pl. *ștraiveguri*), pot fi luate în considerație ambele sensuri ale germ. *streifen*. În afară de forma *ștraiveg* (Cîrlibaba, Salva), au mai fost notate *ștraivig* la Maieru, *ștaibic* la Moisei (tot aici și *ștraiblic*), *ștraibig* în Vatra Moldoviței. În toate localitățile, cuvîntul în discuție înseamnă 'drum prin pădure prin care se tîrăsc buștenii la vale cu ajutorul vitelor; din loc în loc, la interval de 2-3 metri, și uneori și mai des, se așează de curmezișul lemne rotunde, de grosime potrivită, pentru ca butucii să alunece mai ușor la vale'. Din cauză că aceste lemne puse de-a curmezișul poartă numele de *mîzgari* (un derivat de la *mîzgă* 'sevă', deci lemn care are încă sevă în el), unui asemenea drum i se spune și *drum mîzguît*. Operația așezării acestor lemne e denumită cu verbul *a mîzgui* (Cîrlibaba, Crucea) sau *a mîzgări* (Coverca, Neagra Șarului, Holda, Crucea, Geamăna), pe care dicționarele nu le înregistrează. Despre un astfel de drum se poate spune că este 'vărğat, cu dungi', tocmai pentru că lemnele puse pe el îi dau o astfel de înfățișare. Dacă pornim de la acest sens, atunci *ștraiveg* ar putea fi descompus în *Streif* 'dungă' și *Weg* 'drum', așadar un cuvînt compus german *Streifweg* 'drum vărğat' sinonim cu *drum mîzguît*, *drum argelat* etc. (cf. germ. *streifig*, *streificht* 'vărğat, cu dungi, vrîstat'). Nu trebuie uitat însă nici sensul 'a tîrî', al germ. *streifen*, care se întîlnește în cuvîntul *a ștrăfui* 'a tîrî buștenii la vale pe *ștraiveg*', notat la Vicovul de Sus.

Un alt cuvînt care pare a fi de origine germană, tot neînregistrat de dicționare, este *ștrómpe* 'uluc mai mic, scoc pe care se strîng butucii la capătul de sus al ulucului principal, de unde sînt, apoi, dați la vale'. El apare la Salva. În satul Secu, de pe Valea Bistriței, a fost înregistrată forma *ștroápă* 'uluc pe care se aduc lemnele de foc (metri) din pădure'. Ținînd seama că asemenea ulucuri urmează de

obicei firul unor torente, apropierea de germ *Strombett* ‘albie de rîu’ poate că merită a fi amintită.

După cum s-a observat cu ușurință, exemplele evocate pînă acum spre a dovedi puternica influență germană în cadrul acestei terminologii încep aproape toate cu litera ș-. Am procedat astfel pentru că în această situație sînt foarte multe cuvinte. Iată acum și alte elemente de origine germană înregistrate pe teren. La Vișeu de Sus, verbul *a abzițui* înseamnă ‘a tăia o scîndură cu fereștrăul numit *abziț*’. Germ. *absägen* are sensul ‘a tăia cu fereștrăul’. *Áinștiț* ‘drug de lemn care unește părțile laterale ale unei *cășițe* (construcție pe malul apei pentru a-l întări)’ (Cîrlibaba) este tot de origine germană [cf. germ. *Stütze*, f. ‘senkrecht stehender, tragender Bauteil (z. B. Pfosten, Säule’ în Duden, s.v.)]. În satele maramureșene amintite, despre un lemn ‘rău, putred, nefolositor’, se spune că este *lemn áușuș*. Germ. *Ausschuss* ‘pleavă, lepădătură, marfă de aruncat’, folosit în funcție adjectivală, explică perfect termenul în discuție. O unealtă cunoscută de lucrătorii forestieri din Vicovul de Sus, servind la cojitul copacilor, poartă numele de *baipig*. Trebuie să fie același cu germ. *Beilpicke*, compus din *Beil* ‘topor’ și *Picke* ‘tîrnacop’, ‘cazma’. Printre uneltele folosite de militari este una numită toporașul-tîrnăcop. Avem de-a face, desigur, cu un calc după germ. *Beilpicke*. Adăugăm că în Vicovul de Sus aceeași unealtă a lucrătorilor forestieri este numită și *pică* (<*Picke*).

Pentru a denumi ‘intrarea în baraca de tip maramureșean (sau *borșănească*, de la numele localității Borșa)’, la Moisei apare termenul *brudăr*. Deși după aspect termenul este neîndoielnic de origine germană, corespondentul pe care l-am presupune este mai greu de găsit. În germ. există un cuvînt compus de la *Brett* ‘scîndură’, anume *Bretterbude*, însemnînd ‘baracă de scîndură’. *Bude* înseamnă ‘magherniță, dugheană, baracă, șandrama’. Probabil că de la acest din urmă cuvînt trebuie să-l explicăm pe *brudăr*, cu un *r* epentetic și cu alte modificări datorate și cuvîntului *Bretter*, din *Bretterbude*.

Tot la intrarea în baraca forestieră se află un cerdac căruia i se spune *gadaráie* (Moisei, Borșa, Poiana Grințiesului), *gladaráie* (Călugăreni), sau *ghidăráie* (Cîrlibaba, Chiril, Crucea). Pe Valea Bistriții, subiectele anchetate spun că termenul a fost adus de către lucrătorii maramureșeni, care au construit prin multe locuri barăci cu

gadariie sau *ghidăraie*. Cf. germ. *Gatter*, care nu are numai sensul tehnic cunoscut de ‘ferestrău mecanic’, ci și acela de ‘parmaclîc’, ‘gratii’, ‘zăbrele’.

Termenul *Geländer* este cunoscut în graiurile populare din regiunea de care ne ocupăm și cu sensul ‘drug la scară în care sînt înfipți fușteii’ (Moisei); ‘lemn pus pe marginea unui drum în pădure pentru a nu permite buștenilor trași la vale să alunece în afară de drum’ (Cîrlibaba); ‘perete de scîndură la canalul pe care iese apa din *hait* și odată cu ea și plutele’ (Borșa); ‘balustradă pe marginea punții, stîlp, dereg’ ‘gard de lețuri’ Ultimele două sensuri sînt cunoscute în satul Nepos, raionul Năsăud. Aici se cunoaște și forma *gälender*, foarte apropiată de etimonul german. Ca în multe alte cazuri, cuvintele *gadariie* și *galändăr* nu apar în dicționare.

La Crucea, șeful unei exploatări forestiere este numit și *buhalter*. Subiectul știe că „vorba e adusă aici”. Ea trebuie să fi circulat în timpul cînd unele exploatări forestiere erau conduse de firme germane. Este germ. *Buchhalter*. La fel de clară este originea cuvîntului *cailac*: ‘trunchi, capăt de butuc nefolositor’ (germ. *Keilhacke*). Acest cuvînt există și în ucraineană cu forma asemănătoare, *kailak* ‘butuc scurt, capăt de butuc’ (v. B.D. Hrinčenko, *Slovari ukrainskogo iazika*, p. 744); el a putut veni și prin intermediul acestei limbi.

O unealtă specifică profesiunii în discuție este *clupa*. Ea servește la măsurarea volumului buștenilor. Mai înainte i se spunea și *grosar* (după cum arată M. Ittu, în „Revista Pădurilor”, anul XXXIV, 1922, p. 661), *compas forestier*, dar și *clupă*. Acestui cuvînt i-a fost dedicată de autorii *ALR* o hartă (nr. 620), în vol II, serie nouă, însoțită și de desenul uneltei respective. De aici rezultă că termenul e cunoscut mai mult în regiunile de munte. *Clupă* este germ. *Kluppe* ‘mit Backen oder Klammern versehenes Werkzeug zum Messen (z.B. der Stärke von Baumstämmen)’.

Un alt cuvînt german, *Draht* ‘sîrmă’, are în mai multe localități (Moisei, Crucea, Ostra, Galu, Poiana Grintieșului etc.) forma *drod* sau *drot*. În loc de *calumbă* ‘funie groasă de sîrmă împletită cu care se leagă pluta la mal’, se spune și *funie de drod* (Borșa).

În expresii ca *am sfredelit duri*, *am băgat sîrma duri* (Cîrlibaba), înseamnînd ‘am sfredelit sau am băgat sîrma prin lemn pînă în partea cealaltă’, avem de a face cu germ. *durch*, în funcție adverbială.

‘Canalul prin care iese apa din *hait*, *șlaițul*’, este denumit la Cîrlibaba, unde influența germană e foarte puternică, și *fludăr* (pl. *fludăre*). În afară de acest sens, întru totul asemănător cu al germ. *Fluder* ‘scoac la moară, jgheab care aduce apa la roata morii, canal’, în satele Dorna Arinu, Crucea, Poiana Grințieșului, Galu și Izvorul Alb a fost notat termenul *fludăr*, de fapt și cu variantele *fludur*, sau chiar *flutur* (ultima rezultată prin etimologie populară), și cu sensul de ‘tablă alecătuită din butuci fixați cu un capăt pe canalul numit *șlaiț*, iar cu celălalt lăsat liber pe apă, un fel de prelungire a *șlaițului*, avînd menirea de a ajuta plutei care vine cu viteză din *hait* să se înscrie în curentul de apă al riului’. I se mai spune și *raclă plutitoare*. La altă construcție numită *purif*, există un *flutur zăcător* sau un *flutur fix* (Crucea), alcătuit tot din mai mulți bușteni, puși alătura sub formă de tablă, pentru a sprijini această construcție. ‘Apa care iese prima dată pe *șlaiț* din *hait*’ se numește *förvas* (germ. *Vorwasser*) la Cîrlibaba, Ciocănești: *apa care vine întii, fruntea haitului* (Cîrlibaba). După ea urmează *trîcul*: *apa mai subțire care iese din hait înainte de a ieși grosul ei, trîcul* (Cîrlibaba). Termenul *truc* poate fi germ. *Druck* ‘apăsare, presiune’.

Unei ‘scînduri de 5-6 cm grosime’ i se spune la Moisei *fôștă* (pl. *foște*), iar la Salva *poștă*. Este germ. *Pfosten* ‘scîndură groasă, ușor (la ușă)’, pe care *DA* îl invocă pentru a-l explica pe *foastăm*. Reflexul *f-* al grupului *pf-* din elementele germane mai apare și în alte cazuri, de pildă *fenig*, cunoscut prin Bucovina și desigur și peste munți, din germ. *Pfennig*. În cazul cuvîntului *fîndilă* (neînregistrat în dicționare), cunoscut pe Valea Bistriței și în Maramureș, cu sensul ‘tigaie cu coadă’ (asemenea *fandile* se folosește și la stropitul ulucului cu apă în timpul verii), a avut loc același fenomen. Cf. germ. *Pfanne* ‘tigaie, cratiță’ (cf. și *Pfamendeckel* ‘capac de tigaie, capac de cratiță’). Consemnăm și forma *fanglă* de la Panaei și Crucea.

De origine germană este *gater* (germ. *Gatter* ‘ferestrău mecanic’), pătruns la sfîrșitul secolului al XIX-lea. E atestat în articolul lui M. Anania din anul 1900. La fel și *leafă* ‘lopată la cîrma plutei, scîndură prinsă de *condeiul cîrmei*’, *Cîrma are condei și lopată sau leafă*; noi zicem *lopată*, cei de pe Bistrița zic *leafă* (Gura Haitei.) E germ. *Löffel* ‘lingură, lopată’. Pe teren românesc s-a creat și un verb *a lefui* ‘a tepti sau a *tipări* mămăliga’, intrucît pentru *teapșă* se spune în multe locuri și *leafă*. Cuvîntul *partie* ‘echipă de

lucrătorii forestieri" trimite, atât prin accent, cit și prin sens, la germ. *Planke*.

Termenul *plancă* este cunoscut de lucrătorii forestieri cu următoarele sensuri: 1. "uluc simplu, construit în mod provizoriu pe o ripă nu prea lungă; pe acest uluc vin buștenii la capătul de sus al ulucului". Uneori pe *plancă* vin buștenii pînă în vale, la locul de încărcare a remoreilor sau a vagonetelor de munte. Acest sens este cunoscut la Moisei, Borșa, Panaei, Geamăna, Crucea, Holda, Galu, Călugăreni, Poiana Grințiesului, Pipirig, Boroaia. 2. "Locul de la capătul de sus al ulucului unde se adună lemnele pentru a fi date la vale: *bofîntău, lîjniță*" (Sabasa, Hangu, Vatra Moldoviței). În legătură cu primul sens, sînt cunoscute expresiile *plancă într-o ureche* (acest fel de scoc este construit din bușteni puși numai pe o parte, dinspre vale) sau *plancă moartă* (Voitinel, raionul Rădăuți). Sensul 2 este posterior. În germană, *Planke* înseamnă "scîndură" iar verbul *plancken* "a îmblăni cu scînduri". Același sens al verbului îl are și derivatul românesc *a plîncei* "a construi o *plancă* din butuci, uneori despicați, sub forma unor scînduri groase". *A plîncei* mai înseamnă și "a da buștenii la vale pe *plancă*", așa cum *a ulucări*, derivat de la *uluc*, are același sens. Și în uer, există *planka* "scîndura, coajă de lemn", întocmai ca în germană. La noi, termenul trebuie pus în primul rînd pe seama lucrătorilor germani, și numai incidental, ca și în cazul lui *șilvaha, cailac*, pe seama unor împrumuturi locale din ucraineană.

În articolele amintite din „Revista pădurilor” este trecut sortimentul lemnos numit *raie* "lemn rotund, lung de aproximativ 20-22 m și gros de 35-37 cm.". Dintre dicționare, cel al lui *Scriban* îl notează sub *raia*, explicîndu-l din germ. *Rahle*, pl. *Rahen* (termen marinăresc) "waagerechte Stange an der ein rechteckiges Sepel befestigt wird". În satele Coveera, Panaei, Gura Haitei, Călugăreni, Calu-lapa unde a fost înregistrat, cuvîntul *raie* trebuie pus pe seama lucrătorilor de limbă germană. Ținînd seama de sensul marinăresc original al termenului, am putea face apropierea cu cuvintele *galion, catarg, trînchet*, aparținînd la început tot terminologiei marinărești, dar folosite astăzi în Carpații răsăriteni pentru a denumi anumite teluri de lemn, întrebuințate altă dată în construcțiile navale.

Harta nr. 618 (*Jilip*) din *HR*, II, (serie nouă), notează în două puncte din Maramureș (353, Birsani; 362, Borșa) și în unul din

nord-estul regiunii Cluj (219, Prundul Bîrgăului), cuvîntul *riz* (pl. *rizuri*, în punctul 353; informatorul din acest sat a răspuns cu doi termeni: *canal* și *riz*, făcînd și completarea: *canalul e mai mare decît cel numit riz*). Același cuvînt a fost notat în anchetele noastre în următoarele localități: Moisei, Vișeu de Sus, Maieru, Salva, iar sub forma *riză* în satele Holda, Crucea, Galu, Pipirig. La Moisei, prin *rizăncă*, se înțelege ‘lemnele puse pe fundul ulucului, podeaua ulucului, a *rizului*’, în timp ce la Pipirig *a rizui* are sensul de ‘a construi un *riz*’, întocmai cum de la *plancă* sau de la *uluc* s-au creat verbele *a plăncui* și *a ulucări*. Aria termenului în discuție este, deci, mult mai mare decît aceea dată de harta pomenită în *ALR*. Cuvîntul trebuie explicat prin germ. *Riese* ‘uluc, scoc, jilip’.

Un sinonim al verbului *a ulucări* ‘a da lemne pe uluc’ este la Borșa *a rînuî*. Verbul german *rinnen* ‘a curge’ poate fi invocat în cazul de față, mai cu seamă dacă ținem cont de faptul că de multe ori transportul buștenilor de pe munte se face cu ajutorul *scocurilor pe apă*. De la **rîn* sau **rină*, neînregistrate în anchete, dar existente, poate, în unele locuri ca reflexe al germ. *Rinne*, s-a putut deriva, ca și în cazul lui *plancă-plăncui*, *riză-rizui*, un verb *a rînuî*.

Cuvîntul *șnăiț* ‘cărare făcută prin pădure de om’ (Crucea), este germ. *Schneise* ‘cărare (prin pădure)’.

Un alt element de origine germană este verbul *a rictui* ‘a așeza, a pune în ordine lemnele la capătul de jos al ulucului numit *tason* sau *răcaș*’. După ce au fost date pe uluc mai multe lemne, lucrătorii de jos dau către cei de pe munte o comandă ca să înceteze lucrul, pentru ca buștenii veniți să fie așezați, să fie *rictuiți*. Operația aceasta se mai numește și *dreceluire*. Alături de *a rictui* mai există variantele *răctălui* și *răcălui*, precum și substantivul *rictălău* ‘muncitor care efectuează la *tason* operația *rictuitului*’. Verbul *a rictui* are o arie destul de largă. E cunoscut la Vișeu de Sus, Borșa, Gura Haitei, Chiril, Geamăna, Crucea, Boroaia. Varianta *a răctălui* apare la Gura Haitei, iar *a răcălui* la Hangu. Substantivul *rictălău* e cunoscut la Borșa. Pentru toate trebuie să pornim de la germ. *richten* ‘a așeza, a îndrepta, a alinia’. Consemnăm tot acum și pe *signál* (Moisei) sau *sicnăl* (Crucea) ‘comandă’.

În legătură cu subst. *Zug* (și cu verbul *ziehen*) stă cuvîntul *a țugări* ‘a cărași, a trage lemnul cu ajutorul vitelor’ (Moisei). Există și derivatul *țugaș* (Moisei, Salva) sau *țugar* (Coverca) ‘căraș’.

Bucovinenii la cărăuși le spun țugari, la tren țug, la cărăușit țugărit (Coverca).

Un ultim exemplu este *vecsăl*, 'ramificație la uluc, locul unde se întâlnesc 2-3 ulucuri sau locul unde se ramifică o linie de cale ferată forestieră'. (Vișeul de Sus, Gura Haitei, Chiril, Crucea, Galu, Călugăreni, Poiana Grințieșului). Este germ. *Wechsel*, cu același sens.

Dintre interjecțiile sau „comenzile” folosite la transportul buștenilor, sînt de origine germană următoarele: *abaufl* (< *aufheben*); *auf!*, *aufa!*, *canta!* (< *Kante*); *fux!* și *contrafux!* (< germ. *Fuchs*, vb. *fuchsen*); *forvert!* (< *vorwärts*); *nesfaihi!* (< *eins*, *zwei* + *hi!*); *șiba!*, *șuba!* (< *scheiben*, *Schub*); *șpiț* (< *Spitze*) (vezi Arvinte, *Term.*, p. 86-101; vezi și prezentul volum, p. 207-209).

Bogăția aproape de nebănuț a terminologiei de origine germană în domeniul exploatărilor forestiere și a plutăritului a fost, credem, cu prisosință ilustrată în paginile de mai sus. Cuvinte germane nu se găsesc numai în terminologia silvică populară din nordul țării, ci și în alte îndeletniciri populare. De exemplu, terminologia fierăriei, a cizmăriei sau a lemnăriei abundă de elemente germane, căci o mare parte din ciocanele, ferăstraiele, gealăile și multe alte unelte sînt numite cu cuvinte auzite de meseriașii români de la lucrătorii nemți, așezați, vremelnic sau statornic, prin diferitele orașe sau tîrguri, uneori și prin satele mai mari, din această parte a țării. Hotărîtor în această privință a fost contactul direct, de la om la om, al vorbitorilor de limbă română cu lucrătorii germani veniți la noi. Un mare rol în adoptarea acestor termeni l-a avut, fără îndoială, superioritatea procedeeelor tehnice de care erau legați, pentru care limba română nu avea, deseori, cuvîntul corespunzător. De multe ori, chiar cînd sinonimul românesc exista, termenul străin, care părea înzestrat cu mai multă prestanță, s-a impus în limbă.

Numele poporului, al limbii și al țării locuite de români, în limba germană*

Pentru a-i denumi pe români, popoarele europene au folosit denumirea *vlah*, cu numeroase variante, după limbi și epoci, țara locuită de români a fost numită *Vlahia* (*Valahia* etc.), iar limba lor, limba *vlahă*, *valahă*. Termenul βλάχοι ‘români’ apare în izvoarele bizantine în secolul al XI-lea (există, însă, și unele mențiuni mai vechi). Nu stă în intenția noastră de a ne ocupa de istoria acestor cuvinte. Ea este, de altfel, destul de bine studiată¹. Subliniem doar faptul că etimologia justă a numelui etnic *vlah* a fost întrevăzută de umanistul german H. Loewenklaue încă din anul 1596². Astăzi toată lumea este de acord că etimonul este ahd. **Walhō*, **Walh*, la început numele unui trib celtic, *Volcae*, de la care s-a derivat adj. **walhisk* ‘romanic’, mhd. *wälhisch*, *wel(hi)sch* ‘romanic’, ‘francez’, ‘italienesc’, nhd. *welsch* ‘id.’³. Denumirea constituie o dovadă că popoarele străine i-au considerat pe români, încă din cele mai vechi timpuri, ca făcând parte din familia popoarelor și limbilor romanice.

Românii înșiși nu și-au spus niciodată *vlahi*, chiar dacă, sub influență culturală străină, unii cărturari au întrebuințat, în scrierile

*Extras din lucrarea *Român, românesc, România, Studiu filologic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 184–202. Cu titlul *Über den Volks- und Landesnamen der Rumänen*, textul a apărut în volumul *Die Rumänen. Ursprung, Volks- und Landesnamen*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1980, p. 59–77.

¹ Bibliografia chestiunii este foarte bogată. O parte din ea poate fi văzută la Armbruster, *Romanitatea*, p. 12–17. Vezi și G. Bonfante, *Studii romeni*, p. 307, nota 1; L. Weisgerber, *Walhisk. Die geschichtliche Leistung des Wortes «welsch»; Der Sinn des Wortes «Deutsch»; Deutsch als Volksname. Ursprung und Bedeutung; Die vier Stufen in der Erforschung der Sprachen*, p. 161–175.

² Vezi G. Bonfante, *op. cit.*, p. 325–326: „*Nomen Valachorum non a Flaccis Romanis, origine fabulosa, que pluribus tamen placuit: sed a Germanis nostris profectum arbitror*”.

³ Vezi Fr. Kluge, *EWUR*¹⁹, p. 853; *Slovník ukraïnskoï movi, I*, Kiev, 1970, p. 733; A. Preobraženskĭ, *Etymologičeskĭ slovarĭ russkovo ĭazyka, I*, Moscova, 1910–1914, p. 93; M. Vasmer, *Etymologičeskĭ slovarĭ russkovo ĭazyka, I*, Moscova, 1964, p. 345; A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa, 1970, p. 626; St. Mladenov, *Etimologičeskĭ i pravopisecu rečnik na bälgarskiia knižoven ezik*, Sofia, 1941, p. 71 (vezi și nota 1).

lor, această denumire. Numai unele ramuri românești sud-dunărene au preluat de la străini această denumire etnică.

În lumea germanică, numele pe care și l-au dat românii lor înșiși și limbii lor a pătruns destul de greu. Sinonimul *vlah*, precum și numele de țară derivat de la acesta, era puternic înrădăcinat în cultura umanistă a popoarelor europene. Dar, pe măsură ce ideea originii romane a limbii române căpăta tot mai mulți adepți, s-a folosit ca argument fundamental în sprijinul acesteia și numele etnic pe care și-l dădeau românii lor înșiși. Umaniștii străini au văzut cu ușurință că acesta provine din lat. *Romanus*. De aceea, discutând reflexele numelui etnic *român* în limba germană, trebuie luate în considerație și variantele din textele latinești ale umaniștilor sași transilvăneni și germani⁴. Adeseori, aceștia fac precizarea că „așa își spun românii lor înșiși în limba lor”.

Faptele vor fi grupate după criteriile lingvistice (fonetice). La început, vom prezenta reflexele în germană ale vocalei *o*, din silaba inițială, neaccentuată, a lat. *Romanus*. În dialectele și graiurile românești, acest *o* apare fie ca *u* (foarte rar și *i*), fie ca *o* (arareori și *ă*). Ultima variantă este predominantă în graiul moldovenesc, dar există și prin alte locuri. Ne vom ocupa, apoi, de reflexele vocalei

⁴ O parte din materialul documentar provine din lucrarea lui Armbruster, *Romanitatea*, apoi din Gartner, *Über den Volksnamen der Rumänen*; P. Miron, *Die rumänische Sprachgemeinschaft*. Importante pentru problema originii latine a limbii române în conștiința învățaților străini sînt contribuțiile deosebit de valoroase ale lui G. Bonfante și E. Coseriu. Din volumul *Studii romeni* al lui G. Bonfante menționăm *L'idea dell'origine latina del romeno nei diplomati e negli scrittori del secolo VII al secolo XVIII*, p. 307-344; *La lingua romana in Rodrigo di Toledo*, p. 187-290; *Le prime parole attestate della lingua romana*, p. 297-303; *Sulla conoscenza della lingua romana in Europa*, p. 297-303; *Leibniz e la lingua romana*, p. 351-353. Din seria de studii publicate de E. Coseriu amintim: *Die rumänische Sprache bei Hieronymus Megiser (1603)*, *SCL*, XXVI, 5 (1975), p. 473-480; *Das Rumänische im «Vocabolario» von Hervás y Panduro*, *ZRPh*, 93 (1976), p. 394-407; *Rumänisch und Romanisch bei Hervás y Panduro*, *Dacorom.*, 3 (1975-1976), p. 113-134; *Andreas Müller und die Latinität des Rumänischen*, *RRL*, XX, 4 (1975), p. 327-332; *Zur Kenntnis der rumänischen Sprache in Westeuropa im 16. Jahrhundert (Genobrand und Andrés de Poza)*, în *Scritti in onore di Giuliano Bonfante*, Brescia, 1976, p. 527-545; *Stiernhielm, die rumänische Sprache und das merkwürdige Schicksal eines Vaterunsers. Ein Kapitel aus der Geschichte der Kenntnis (und Unkenntnis) des Rumänischen in Westeuropa*, în „*Romanica*”, 8 (1975), p. 7-23. Vezi și E. Coseriu, *Von Genebrardus bis Hervás. Beiträge zur Geschichte der Kenntnis des Rumänischen in Westeuropa*, Tübingen, 1981.

accentuate *á*, care, în poziția nazală, a trecut în română mai întâi la *ă*, iar mai apoi la *î*. În ambele cazuri, se va avea mereu în vedere și influența etimonului latinesc asupra variantelor germane.

1. Reflexele vocalei neaccentuate din silaba inițială

a) Varianta cu *u* neaccentuat⁵

Prima atestare apare la istoricul sas Johann Tröster, *Das Alt- und Neu- Teutsche Dacia*, Nürnberg, 1666. Români, spune autorul, se numesc pe ei înșiși Rumunos: „*Letzlich heissen sie sich in ihrer Sprach nicht Wallachen oder Bloch, sondern Rumunos oder Romer*”⁶. În altă parte, J. Tröster notează și variantele *Rumuny* (pl. nearticulat) și *Rumunyi* (pl. articulat), în următoarele probe de limbă românească: „*Assa greschte Rumunyi*”, adică ‘așa grăiesc românii’; „*En mai mult țara nu sent Rumuny*” ‘în nici o altă țară nu se mai găsesec români’⁷. Grupul *ny* nota, desigur, un *ñ* palatal, existent în numeroase graiuri românești din Transilvania și în acest cuvânt. Utilizarea verbului *a grăi*, pentru *a vorbi*, indică, de asemenea, o

⁵ Pe lângă învățații din țările de limbă germană, această variantă mai este semnalată la italianul Giovanni Lucio (1604-1679), *De Regno Dalmatiae et Croatiae*, Amsterdam, 1666: „*Valachi autem hodierni, quicumque lingua Valachica loquuntur, se ipsos non dicunt Vlahos aut Valachos, sed Rumenos, et a Romanis ortos gloriantur; Romanaque lingua loqui profitentur...*” (G. Bonfante. *op. cit.*, p. 339; Armbruster. *op. cit.*, p. 163; Gartner, *op. cit.*, p. 14; P. Miron, *op. cit.*, p. 186; D. Găzdaru, *Studii istorico-filologice*, I. Freiburg i. Br., 1974, studiul *Vechi texte românești scrise de misionari catolici. O listă de 68 de cuvinte românești întocmită de arhiepiscopul Francisco Șoimirovici și publicată de Giovanni Lucio în 1666*, p. 19-25); se întâlnesc aici și variantele românești: adv. *Rumaneste, Rumeni, Noi sentem di sange Rumana, Rumen muntean*.

Varianta cu *u* a circulat și în limbile italiană și maghiară. Pentru primul caz, un exemplu dintr-un raport anonim, catolic, privitor la Moldova, datînd de prin anii 1685-1687: „*Si chiamo in loro lingua Rumuni, che vuol dire Romani...*” (Armbruster, *op. cit.*, p. 170). Pentru maghiară, un exemplu din Lisznay Kovács Pál. la 1692: „*...qui Volachie vocantur Rumuny, latine Romani, Hungarice autum vocantur Oláh et in plurali Oláhok*”. (*Idem*, p. 172). P. Martinus Szentiványi, la 1699, cita, de asemenea, frazele: *Sie noi sentem Rumeni: etiam nos sumus Romani; Noi sentem di sang Rumena; Nos sumus de sanguine Romano* (*Idem*, p. 174, nota 63).

⁶ Armbruster, *Romanitatea*, p. 178.

⁷ *Op. cit.*, p. 179.

influență asupra scriitorului sas din partea graiurilor ardelenesti de nord. În sfârșit, folosirea corectă a formelor articulate și nearticulate de plural constituie o probă că J. Tröster cunoștea destul de bine limba română.

Varianta Rumuin, cu diftongul *úi* < *ú* < *î* românesc (vezi mai jos), apare la alt învățat sas, Lorenz Töppelt (Laurentius Toppeltinus)⁸. Ideea repetată adesea de nenumărați umaniști, la adresa românilor, este formulată aici astfel: „*Illud certò scio, quòd etianum hodie nostri Valachi se vocitant Rumuin id est Romanos*”⁹. Invocarea etimonului *romanus* în stabilirea identității românilor (am văzut mai sus că J. Tröster vorbea de *Römer*) o vom întâlni, ca un loc comun, și la alți autori.

O grafie latinizantă, în care *v* notează vocala *u*, atât din silaba accentuată, cât și din cea neaccentuată, se întâlnește la Martin Kelp, în 1684: *Rvmvinos* (= *Rumuin*)¹⁰. Varianta Rumuin apare, apoi, în anul 1690, într-un text latinesc al sasului brașovean Thomas Scharsius: „... *qv in ipsimet etiam Valachi sese Rumuin hoc est Romanos appellat*”¹¹. Într-o lucrare, rămasă în manuscris și datînd din anul 1714, a lui Georg Soterius, se spune despre români că „*Sie selbsten nennen sich Rumuin oder Romanos*”¹². Cîteva ani mai târziu, în 1717, Andreas Teutsch scrie la fel: „*Diese seyen die heutigen Walachen, welche sich in ihrer Sprach Rumuin nennen*...”¹³. Învățatul brașovean Martin Schmeitzel, profesor la Universitatea din Halle, spune, de asemenea, că românii își spun lor înșiși *Rumunynos*: „... *quo se ipsos Rumunynos h.e. Romanos vocitant*”¹⁴. Varianta Rumuin, alături de alta cu *o* în silaba inițială neaccentuată, *Romu*in, apare într-un text latinesc din anul 1728, datorat lui Georg Soterius, care a fost amintit și mai înainte: „*Ipsimet Valachi se ipsos Romuin et Rumuin, id este Romanos, vocant*”¹⁵.

⁸ În lucrarea *Origines et ocassus Transsylvanorum...*, Authore Laurentio Toppeltino de Medgyes, Luguduni..., anno 1667.

⁹ G. Bonfante, *L'idea dell'origine latina del romeno...*, p. 337; Armbruster, *op. cit.*, p. 180.

¹⁰ Armbruster, *Romanitatea*, p. 181.

¹¹ *Op. cit.*, p. 182.

¹² *Op. cit.*, p. 225.

¹³ *Op. cit.*, p. 221.

¹⁴ *Op. cit.*, p. 227.

¹⁵ *Op. cit.*, p. 226.

Este greu de spus în ce măsură varianta cu *o* reflectă o situație existentă, într-adevăr, în graiurile populare românești, sau dacă nu cumva ea este de pus, mai degrabă, pe seama influenței etimonului lat. *Romanus*. Acesta este mereu prezent în mintea învățaților care scriau despre români. Faptul rezultă și din exemplele care urmează. A. Illia, la 1730, scrie: „... *quorum posteros sese hodieum Valachi, deducta a Romanis nomenclatione Rumun sive Romun fatentur*”; într-o lucrare de geografie, în limba latină, din anul 1732: „... *qui se Rumenos seu Romanos apellant*”¹⁶. Martin Felmer, creatorul denumirii *Romanien* ‘țările locuite de români’, folosește, ca *nomen ethnicum*, varianta Rumuni, la 1764¹⁷.

Variantele Rumuny, Rumanye, Rumunya, alături de Romunius, se întâlnesc la A. Fr. Büsching, *Neue Erdbeschreibung*, Hamburg, 1780, p. 1446 și 1618¹⁸. Rumunje oder Rumanje se numesc pe ei înșiși și aromânii, scrie, la 1774, J. Thunmann, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Erster Teil, p. 344¹⁹. Despre românii din Banat, Horany, în *Ungar. Magazin*, Preßburg, 1782, II, p. 401, scrie că „*sich noch Rumenesti nennen*”²⁰. Un alt învățat, J. Chr. v. Engel, în lucrarea *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*, Halle, 1797-1808, este de părere, de asemenea, că românii își spun „*von jeher Rumuni oder Römer*”²¹. Ideea apare și la I.S. Vater, în 1809: „... *stets Rumanje oder Rumukje d.i. Römer*”, în *Mithridates oder allg. Sprachkunde...*, II, Th., Berlin²². Th. Gartner observă că în ultima variantă s-a strecurat o greșeală de tipar. O formulare asemănătoare despre numele etnic în discuție se întâlnește și în *Reisebeschreibung*, XIII, 1812, p. 172: „... *sich in ihrer Sprache Rumunen oder Römer nennen*”²³. Variantele Rumuni, Rumuny, precum și expresia *limba rumunja szka*, apar în scrierea, îndreptată contra românilor, *Erweis, daß die Walachen nicht römischer Abkunft*

¹⁶ *Op. cit.*, p. 231, și nota 61.

¹⁷ Armbruster, *Sinn und Bedeutung*, p. 131.

¹⁸ Gartner, *Über den Volksnamen*, p. 14; Miron, *op. cit.*, p. 186.

¹⁹ Gartner, *op. cit.*, p. 14; Capidan, *Aromânii*, p. 5, nota 1.

²⁰ Miron, *op. cit.*, p. 185; Gartner, *op. cit.*, p. 14, 48.

²¹ Gartner, *op. cit.*, p. 14, 19; Miron, *op. cit.*, p. 186.

²² Gartner, *op. cit.*, p. 14, 50.

²³ *Op. cit.*, p. 14.

sind... Buda (Ofen), 1827²⁴. De asemenea, U.J.H. Becker, în *D. Allg. Encklopädie v. Ersch u. Gruben*, I. Section, 29. Bd., Leipzig, 1837, este de părere că poporul român se numește pe el însuși „am liebsten Rumanje”²⁵, iar J.K. Schuller, *Umriss und krit. Studien zur Gesch. v. Siebenbürgen*, 1. Heft, Hermanstadt, 1840, precizează, de asemenea, că: „... ihr Eigenname Rumunen” [ist.]²⁶.

La 1841, aromânii apar, din nou, sub denumirea Rumunjos: „... nennt sich ein Theil der Bevölkerung in Thracien, Thesallien und Albanien Wlachen (Blachoi) oder Rumunjos”, scrie J.G. Kohl, *Reisen im Innern von Rußland und Polen*, 3. Th., Dresden und Leipzig²⁷. Dar nu numai aromânii, ci și moldovenii „nennen sich Rumanjos (Römer)”²⁸. Denumirile Rumuni, Rumeni apar și la S.u.A. Schott, în „Austland, 12. Bd., Stuttgart und Tübingen, 1842”²⁹. În această publicație (anul 1845), se face precizarea că: „... mehrere Völker, namentlich die Churwelschen und die Walachen den Namen Roman, Romën, Rumun” [führen]³⁰.

Varianta cu *u* neaccentuat în silaba inițială mai apare după cum urmează: Rumunen, în 1857, la E.A. Bietz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens u.s.w.*, Hermannstadt³¹; Rumunjè, în 1857, „Das Ausland”, 30. Bd., Stuttgart und Tübingen³²; Rumuni, în 1857, la R. von Czornig, *Ethnographie d. österr. Monarchie*, Wien³³; Rumunj oder Rumagnesch, în 1861, la L. Böhm, *Gesch. d. Temeser Banats*. Leipzig, în următorul context: „Die Nation selbst nennt sich Rumunj oder Rumagnesch, d.h. Romuli oder Romani”³⁴; observăm că grafia *gn* ar putea să reflecte o rostire cu *ñ* palatal, posibilă în graiul bănățean; Rumuni, sg. Ruman, limba rumuneshti, tzara rumuneaska (= Muntenia), în 1861, la G. Lejean, *Ethnographie der europäischen Türkei (fr. und dt.)...*,

²⁴ *Op. cit.*, p. 14, 51.

²⁵ *Op. cit.*, p. 14, 51.

²⁶ *Op. cit.*, p. 14, 52.

²⁷ *Op. cit.*, p. 14–15, 52.

²⁸ *Op. cit.*, p. 14, 52.

²⁹ *Op. cit.*, p. 15, 52.

³⁰ *Op. cit.*, p. 15, 52.

³¹ *Op. cit.*, p. 15, 56.

³² *Op. cit.*, p. 15, 56.

³³ *Op. cit.*, p. 16, 56.

³⁴ *Op. cit.*, p. 16–57.

Gotha³⁵; *Rumenien*, în 1861, la R. Kunisch, *Bukarest und Stambul. Skizzen aus Ungarn, Rumenien und Turkei*, Berlin; Rumänien, ca nume de țară, alături de *Donaufürstenthümer*, este semnalat în 1864, în publicația „Das Ausland”, 37. Bd., Stuttgart und Tübingen, p. 425³⁶; Rumänen, în 1877, în titlul lucrării lui Schwicker, *Die Herkunft der Rumänen*³⁷; Rumänen, în 1878, la E. Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, București; Rumunen, rumunisch, în 1879, la Fr. Miklosich, *Die Wanderungen der Rumunen*, în 1882, *Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte* și, încă în 1862, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien (Fr. Miklosich a rămas fidel acestei variante mai vechi); Rumänen, în 1880, la Jos. Lad. Pič, *Über die Abstammung der Rumänen*; Rumänen, în 1883, la Paul Hunfalvy, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*; Rumänen, în 1891, la Traugott Tamm, *Über den Ursprung der Rumänen*.

Spre sfârșitul secolului trecut, variantele Rumäne, Rumänin, rumänisch, Rumänien se generalizează și rămân în uz pînă astăzi în toate țările de limbă germană.

Am lăsat la urmă varianta grafică în care, în loc de *u*, apare *ou*, iar vocala accentuată este transcrisă *ai*. Valorile fonetice ale acestor grafeme sînt *u*, respectiv *e*. Exemplele provin din scrierile unor români, de aceea este lesne de înțeles că ne aflăm în fața unei influențe a grafiei franceze. Astfel, într-o broșură tipărită la Viena, în august 1848, se spune: „*Die politische Stellung der Roumainen (Moldo-Walachen) gegenüber der Türkei...*”³⁸. Tot la Viena, în același an, într-un articol apărut în „*Constitution*”, din 15 august, se vorbește despre Roumainen și despre „... *das... roumainische Volk*”³⁹. Această grafie nu a avut aderenți.

Exemplele prezentate demonstrează că prezența vocalei *u* în cuvintele Rumäne, Rumänin, rumänisch și, apoi, și în numele de țară Rumänien, își are originea în limba germană a sașilor transilvăneni. Cărturarii sași au auzit acest mod de rostire direct de la românii cu care conviețuiau. Graiurile românești vorbite în sudul

³⁵ *Op. cit.*, p. 16, 57.

³⁶ *Op. cit.*, p. 9.

³⁷ Philippide, OR, I, p. 697.

³⁸ *Annal 1848*, IV, p. 48.

³⁹ *Op. cit.*, III, p. 216, 217.

Transilvaniei și în părțile centrale și de nord-est ale acestei provincii, unde se află și principalele așezări săsești, cunoscute și folosite până astăzi varianta *rumân* (și derivatele *rumânecă* sau *rumână* 'românecă', *rumânesc*, *-ească*, *rumânește*). Unele din acestea, dar mai ales radicalul *rumân*, apar, cum s-a văzut, în mod neîntrerupt, în scrierile cărturarilor sași, începând din secolul al XVII-lea. Poate că în impunerea variantei cu *n* a avut un oarecare rol și faptul că numele oficial, și vechi, al principatului românesc de la sud de Carpații Meridionali, cu care orașele săsești au avut, de-a lungul secolelor, intense legături economice, politice și culturale, avea, de asemenea, *n* în determinativul adjectival: *Tara Rumânească*. Românii de aici își spuneau lor înșiși *rumâni*. De aceea, când unii învățați germani, ca Th. Gartner sau G. Weigand, au susținut că adevărata formă, neinfluențată de latiniști, a numelui nostru etnic este cea cu *n*, ei aveau, parțial, dreptate. Spusele lor sînt juste, dacă le raportăm la realitatea lingvistică din graiurile românești vorbite în Transilvania și, în mare măsură, în Muntenia, Oltenia și Banat. Ele nu sînt, însă, valabile pentru graiul moldovenesc, precum și pentru unele graiuri din Muntenia, din Dobrogea sau din Oltenia, care cunosc varianta cu *o*.

b) Varianta cu *o* neaccentuat

Prima atestare a formei cu *o*⁴⁰, *Romuini*, apare la părintele istoriografiei săsești, Johannes Lebel (cca. 1490–1566): „*Idcirco*

⁴⁰ Atestări mai vechi se găsesc la unchiștii din alte țări. Astfel, la 1463, Nicolaus Machinensis, episcop de Modrussa, în Dalmația, scria în lucrarea, încă nepublicată, *Historia Gotica: „... et cum ignotis congressi, dum linguarum explorant commercium [sic], an Romane loqui norint interrogant”*. G. Bonfante, *Studii romeni*, p. 318, observă: „... e à sentito qualcuno domandare se egli (ed altri) parlasse *romin*, cioè *romane*, che è allora (se non erro) la più antica testimonianza di questa parola”. Același lingvist italian (*op. cit.*, p. 319) dă un pasaj din panegiricul făcut de teologul italian Pietro Rausano lui Matei Corvin (mort în 1490), în care se spune: *Romanus es genere, Romanus es origine, Romanum et ac Latium hominem nos Itali asserimus, affirmamus, praedicamus* [subl. n.] referindu-se la originea românească a regelui. Adverbul *romanechte* e atestat, în 1574, la Pierre Lescapier, *Voyage fait par moi Pierre Lescapier, parisien, l'an 1574, de Venise à Constantinople: „Ceux du pays se disent vrais successeurs des Romains et nomment leur parler romanechte, c'est-à-dire romain; la plus part de leurs paroles sont demies italiennes et demies latines meslées de grec et de heragouin”* (G. Bonfante, *op. cit.*,

*vdgariter Romuini sunt appellati*⁴¹. Vorbind despre moldoveni, J. Tröster, în lucrarea citată, din 1666, spune că aceștia își spun lor Romunos: *....nennen sich Romunos*⁴². Să fie, oare, vorba de o atestare a variantei moldovenești cu *o*? Este greu de probat. Adjectivul *Romanensis* este folosit, referindu-se la limba română, de G.G. Kirchmajer, în 1686, în lucrarea *De lingua Vetustissima Europae Celtica et Gothica*, Wittenberg: *.... Romanensis in Walachia et alibi locorum...*⁴³. Reținem observația făcută de lingvistul italian: „Troiamo qui dunque usato – per la prima volta, credo, da non Romeni – l’aggettivo *Romanensis* (si noti poi che l’autore sa che la lingua *Romanensis* non si parla solo in Valacchia, ma anche altrove)“.

Variantele cu *o* se înmulțesc în secolul al XVIII-lea. Astfel, într-un edict al împăratului Leopold I, din 1701, românii sînt numiți *Romeni*⁴⁴. În 1708, un autor anonim austriac scrie că „muntenii și moldovenii sînt numiți în limba maghiară *Ola*, în săsește *Bloch*, în românește ei se numesc pe ei înșiși *Romun*“ (*.... in der Wallachischen selber Rumun gemant*)⁴⁵. Varianta *Romunx* (ultima literă trebuie să fie o greșală de tipar) e atestată, în 1722, în *Allgemeines Historisches Lexicon*, IV, Leipzig, p. 708-709. După ce se arată originea romană a românilor, se spune, în continuare, că: *.... daher sie sich bis auf diese stunde noch Romunx, das ist Romanos*

p. 323; E. Coseriu, *Die rumänische Sprache bei Hieronymus Megiser* (1603), p. 480; Arnbruster, *Romunitatea*, p. 114). Varianta *Romuni* apare și la italianul Anton-Maria del Chiaro, în 1718: „*Chiamansi adunque in lingua loro Romuni...*“. În numele oficial al țării și în denumirea limbii, apare, însă, varianta cu *u*, pe care autorul a auzit-o la fața locului: *.... e la patria loro... la chiamano Tzara Rumaneasca, la loro lingua: limba rumaneasca...*” (Arnbruster, *op. cit.*, p. 222, nota 23). În sfîrșit, varianta *Romunius* se întilnește, în 1804, în *Catalogo delle lingue conosciute*, publicat de iezuitul Lorenzo Hervás y Panduro: „*I Valaki danno a se stessi il nome Romunius: e gli Ungari danno loro quelli di Olahok...*” (G. Bonfante, *op. cit.*, studiul *Sulla conoscenza della lingua romana in Europa*, p. 303; E. Coseriu, *Rumänisch und Romanisch bei Hervás y Panduro*, p. 127; *Das Rumänische im Vocabolario von Hervás y Panduro*, p. 397, 402, nota 33).

⁴¹ Arnbruster, *Romunitatea*, p. 84, nota 51.

⁴² *Op. cit.*, p. 177.

⁴³ Bonfante, *op. cit.*, p. 300.

⁴⁴ Arnbruster, *Romunitatea*, p. 238 (nota 87).

⁴⁵ *Op. cit.*, p. 218.

nennen”⁴⁶. În 1723, inginerul Friedrich Schwanz von Springfels, care a făcut o hartă a Olteniei, scrie că românii își spun lor romun⁴⁷. La 1725, Fr. Fasching, într-un exemplu de limbă română, folosește varianta cu o: „*noi sentem di sange Romuna*”⁴⁸. Varianta Romuin, alături Rumuin, a fost menționată mai înainte, pentru anul 1728, la Georg Soterius⁴⁹. La 1728, în *Versuch einer Historie der Gelehrtheit*, Jena, p. 382-383, se afirmă despre munteni și moldoveni că își spun în limba lor Romunyoș: „... *dies Nationes sich in ihrer Sprache noch zur Zeit Romunyoș nennen*”⁵⁰. În 1731, într-o carte de geografie intitulată *Geografia globi terraquaei synopsis*, se spune că românii se numesc pe ei Romunos seu Romanos: „... *in dem sie sich nennen Romunos seu Romanos bis auf unsere Zeit...*”⁵¹. La 1742, în *Baseler Lexikon*, reapare varianta Romunx, cu aceeași greșeală de tipar ca în lexiconul publicat cu 20 de ani mai înainte, la Leipzig: „... *sie [die Einwoner der Wallachey] sich bis auf diese stunde noch Romunx, das ist Romanos nennen*”⁵². La 1748, Joannes Tomka Szaszky scrie că Muntenia s-ar numi Romvliia. Confuzia este preluată și de A.F. Büsching, *Neue Erdbeschreibung*, unde se spune, însă, că nu țara, ci locuitorii ei s-ar numi pe ei înșiși Romulien: „... *sie selbst aber sollen es Romulien ... nennen*”⁵³.

În anul 1764, învățatul sas Martin Felmer creează numele geografic Romanien, prin care, pentru prima dată în limba germană, sînt denumite cu un singur termen (creat de la numele etnic, latinizat, *romani*), toate cele trei mari provincii locuite de români: Moldova, Muntenia și Transilvania.

Tendința spre variante latinizante (modelate după etimonul *Romanus*), pe care am constatat-o, de-a lungul a două secole, la numeroși cărturari germani (așadar înaintea curentului latinist românesc), se va intensifica în decursul secolului al XIX-lea sub influența reprezentanților Școlii ardelene și a continuatorilor acesteia.

⁴⁶ *Op. cit.*, p. 223 (nota 24).

⁴⁷ *Op. cit.*, p. 223.

⁴⁸ *Op. cit.*, p. 226.

⁴⁹ *Op. cit.*, p. 226.

⁵⁰ *Op. cit.*, p. 228 (nota 48).

⁵¹ *Op. cit.*, p. 228.

⁵² Gartner, *Über den Volksnamen*, p. 14; Miron. *op. cit.*, p. 186.

⁵³ Armbruster, *op. cit.*, p. 236 (nota 34).

În lucrările redactate în limba germană ale acestora, sînt puse în circulație denumiri ca: *Romanier* ‘români’, *Romanen* ‘români’, *das Romanische* ‘limba română’, *romanisch* ‘românesc’, ‘românește’, *Romanien* ‘Muntenia’, *das Dakoromanische* ‘limba română’, *dakoromanisch* ‘românesc’, *Romäni* ‘români’, *das Romänische* ‘limba română’, *Romainen* ‘români’ etc. Unele din acestea sînt preluate și de autori germani. Asistăm, astfel, la un amestec de forme, care durează pînă către sfîrșitul secolului, cînd limba germană de cultură se va fixa la variantele care sînt în uz și astăzi: *Rumäne*, *Rumänin*, *rumänisch*, *Rumänien*.

Varianta *Romun*, predominantă înainte de 1800, mai apare sporadic în secolul al XIX-lea. Astfel, o întîlnim în 1854, (și 1859), la J.F. Neigebaur, *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Leipzig: „... *die Walachen oder Romunen wie sie sich selbst nennen*”, precum și în 1853, la H. Stupnicki, *Das Königreich Galizien und Lodomerien*, Lemberg: „... *sich selbst Römer oder Romunis nennen...*”⁵⁴.

În schimb, creațiile de factură latinistă pregnantă sînt tot mai des folosite. Astfel, la 1808 întîlnim varianta *Romanier*, cu sensul ‘aromâni’, în titlul lucrării lui Gh. Const. Roja, *Untersuchungen über die Romanier... welche jenseits der Dona wohnen*, nemțește și grecește⁵⁵. În 1813, adj. *romanisch(e)* este folosit de cărturarul aromân M.G. Boiagi cu sensul ‘referitor la dialectul aromân’, în titlul lucrării sale *Romanische oder Macedonowlachische Sprachlehre*, Viena. Varianta latinizată apare și în titlul versiunii grecești: *GRAMMATIKH ROMANIKH...*⁵⁶.

Expresiile folosite de cărturarii români, cum sînt *limba dacoromânească*, *dacoromân* ‘român’, *dacoromânesc* ‘românesc’, sînt transpuse și în limba germană. La 1829, Șt. Niagoe, în *Calendar românesc pe anul 1829*, Buda, folosește expresia *Daco-Romanische Sprache*⁵⁷, care apare, în aceeași formă germană, și în același an, și în lucrarea lui Gh. Mutso, *Ortografia limbei dacoromâne*, Pesta, românește și nemțește⁵⁸. Expresia este folosită și de

⁵⁴ Gartner, *op. cit.*, p. 15, 54, 55.

⁵⁵ BRV, IV, p. 284; II, p. 537.

⁵⁶ BRW, III, p. 72–73.

⁵⁷ BRV, III, p. 623.

⁵⁸ BRV, III, p. 630.

unii cărturari germani, de pildă de L. Diefenbach, care publică la Leipzig, în 1831, lucrarea *Über die jetzigen romanischen Schriftsprachen, die spanische, port ... und dakoromanische*⁵⁹. Ea mai apare și la 1848 în scrierile lui Daniel Roth, medic și pastor sas, care s-a stabilit un timp, ca medic militar, în Țara Românească, la Râmnicu Sărat și, apoi, în Moldova, la Iași (mort în 1859). Acesta vorbește despre „... eine mögliche Dakoromanische Monarchie unter Osterreichs Krone”⁶⁰.

Urmează acum mai multe exemple cu variantele *Romanier*, *Romanen*, *romanisch*, cu sensurile ‘român(i)’, ‘românesc’, ‘românește’.

În 1830, varianta *Romanier* ‘români’ este folosită de Eftimie Murgu, *Widerlegung der Abhandlung: Erweis, daß die Wallachen nicht römischer Abkunft sind*, Ofen: „... über den römischer Ursprung der Romanier oder sogennanten Wallachen”⁶¹. În 1845, T. Bendella, referindu-se la limba vorbită de românii din Bucovina, în lucrarea sa *Die Bukovina im Königreiche Galizien*, Wien, p. 13, spune că: „Ihre Sprache ist die moldauische, auch romanische genannt”⁶². De asemenea, *Romanier* ‘românii din principate’, alături de *Ardelier* ‘ardeleni’, apar într-un raport întocmit, în 1847, de Timon: „Über die in Fürstenthümern vermuthete Union der Romanier und Ardelier”⁶³. Tot în 1847, sînt atestate denumirile *Romanischer Verein* și *Romanischer Studenten Verein*, nu cu sensul ‘romanic’, ci ‘românesc’⁶⁴.

În anul următor, 1848, numărul atestărilor crește simțitor. Faptul se datorește scrierilor în limba germană ale ardelenilor August Treboniu Laurian și Ioan Maiorescu. Acesta din urmă, ca reprezentant al guvernului provizoriu revoluționar din București pe lângă Dieta de la Frankfurt, a redactat numeroase memorii, scrisori etc., în care a expus oamenilor politici și opiniei publice interesele fundamentale ale poporului român. Acestor doi ardeleni li se alătură

⁵⁹ Gartner, *op. cit.*, p. 51.

⁶⁰ Bodea, *Lupta*, p. 135.

⁶¹ BRV, III, p. 693.

⁶² Gartner, *op. cit.*, p. 12.

⁶³ Bodea, *Lupta*, p. 83.

⁶⁴ *Op. cit.*, p. 82, 83.

și alți revoluționari ai vremii, precum și unii publiciști și oameni politici germani.

August Treboniu Laurian, în *Memoriul românilor transilvăneni adresat Parlamentului Austriei* (atribuirea este probabilă), vorbește despre „*die romanische Nation*”, iar pe români îi numește Romanen: „... *als Romanen bitten wir um jenen für die freie, materielle, sociale und politische Entwicklung in den Donaufürstenthümern*”⁶⁵. În același memoriu, românii transilvăneni și cei bucovineni sînt numiți „*Die Romanen der österreichischen Monarchie*”, iar poporul român, în totalitatea lui, este denumit și „*der romanische Volksstamm*”⁶⁶.

În scrierile lui Ioan Maiorescu, din același an, este folosită, adeseori, varianta *die Romanen* ‘românii’⁶⁷. Remarcabilă este denumirea creată de I. Maiorescu Romanien-Walachei, pentru ‘Muntenia’, ‘Țara Românească’: „... *in eigentlichen Romanien-Walachei*”⁶⁸. Ea a avut ca model denumirea care circula atunci, România, cu același sens. Dar procedeu lingvistic, caracteristic pentru limba germană, este, de fapt, același procedeu folosit în 1764 de învățatul sas Martin Felmer, în creația sa, identică cu a lui I. Maiorescu, dar mult mai veche, Romanien. Se poate spune, cu siguranță, că I. Maiorescu nu a cunoscut numele geografic creat de M. Felmer.

Cînd trebuia să se refere la cele două principate, I. Maiorescu folosea expresia *Die romanischen Fürstenthümer Walachei und Moldau*⁶⁹. Un memoriu redactat de diplomatul I. Maiorescu este intitulat „*Denkschrift des Bevollmächtigten der romanischen Donaufürstenthümern*”⁷⁰. Aceeași expresie o întîlnim într-o broșură apărută la Viena în august 1848: „... *in den romanischen Donaufürstenthümern*”⁷¹. Ideea formării unui stat național unitar românesc, pentru care I. Maiorescu a militat cu pasiune, alături de N. Bălcescu, își găsește formularea în expresia *Ein romanisches*

⁶⁵ *Op. cit.*, p. 339.

⁶⁶ *Op. cit.*, p. 326, 327.

⁶⁷ *Anul 1848*, IV, p. 414; V, p. 365.

⁶⁸ *Anul 1848*, IV, p. 415.

⁶⁹ *Anul 1848*, V, p. 11.

⁷⁰ *Anul 1848*, IV, p. 414.

⁷¹ *Anul 1848*, IV, p. 71.

Reich: „... nur durch die Gründung eines starken romanischen Reiches”; „Ein mit Deutschland natürlich verbundenes romanisches Reich” (în ultimul caz, este vorba numai de Principate)⁷². Pentru ‘români’, I. Maiorescu pune în circulație și denumirea *Ostromanen*⁷³. O întâlnim, în același an, și la deputatul german Schulz, care ține o cuvântare în „Nationalversammlung zu Frankfurt a.M.” despre „*das Aufstreben der Ostromanen zur Freiheit*”⁷⁴.

Varianta *Romanen* se găsește și în revista „Das Ausland”, 37. Bd., Stuttgart und Tübingen, 1864, p. 425: *Walachier oder Romanen*⁷⁵. Mai apare, apoi, și în titlul unui articol de Aron Densusianu, *Romanische Poeten*, care nu înseamnă ‘poeți romanici’, ci ‘poeți români’⁷⁶. A. Densusianu analizează traducерile făcute de Ludovic Staufe din poezia cultă românească și tipărite într-o culegere intitulată tot *Romanische Poeten*, apărută în 1865⁷⁷.

După această dată, variantele care vădesc o prea mare apropiere de etimonul *Romanus* încep să dispară din uz. Ele dădeau naștere unor confuzii supărătoare. Alături de germ. *Römer* ‘roman’, exista *Romane* ‘romanic’. Când a mai apărut și *Romane* cu sensul ‘român’, confuzia a fost și mai mare. Pentru a o evita, unii (Maiorescu, Schulz) au recurs la denumirea *Ostromanen* ‘românii de răsărit’, dar ea însemna, mai degrabă, ‘romanicii de răsărit’. Sensul din urmă era pus în corelație cu cel al denumirii savante *Westromanen* ‘popoarele romanice din vestul Europei’. Aceste denumiri, corecte lingvistic, adică din punctul de vedere al istoriei limbilor romanice, nu aveau însă suport în limba germană vorbită, de aceea nu s-au impus. Limba germană de cultură s-a oprit asupra variantelor care au vocala accentuată *ä*.

Varianta cu grafemul *ä* este, probabil, creația unui român, a lui Mihail Kogălniceanu. Ea este consemnată, pentru prima dată, în anul 1837, când un moldovean anonim susține, în „Magazin für deutsche Literatur des Auslandes”, Berlin, că românii s-au numit pe ei, tot

⁷² *Amil* 1848, V, p. 11, 366.

⁷³ *Amil* 1848, V, p. 363.

⁷⁴ *Amil* 1848, V, p. 216.

⁷⁵ Gartner, *op. cit.*, p. 9.

⁷⁶ „Familia”, II (1866), Pesta.

⁷⁷ BALRL, p. 208.

timpul, Români⁷⁸. Lingvistul austriac Gartner nu știe cine era acest „moldovean”. Dar, în epocă, credem noi, numai M. Kogălniceanu putea fi considerat ca autor. Într-adevăr, el a publicat, tot acum, lucrarea *Moldau und Wallachei, Romänische oder Wallachische Sprache und Literatur von einem Moldauer*⁷⁹, în care, chiar de la început, se face precizarea că denumirea *Wallachisch* este necunoscută în Moldova, și chiar în Muntenia, și că în ambele provincii se folosește denumirea *Romänisch* ‘limba română’⁸⁰.

Variantele *Romäne(n)*, adj., adv. *romänisch* aveau avantajul că evitau confuzia cu denumirea *Romanen* ‘romaniei’ și *romanisch* ‘romanic’. Ele sînt folosite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea paralel cu variantele *Rumane(n)*, *rumänisch*. Astfel, în 1859, J.K. Schuller își intitulează culegerea de poezii populare românești *Romänische Volkslieder*. În 1892, W. Rudow, *Geschichte des Rumänischen Schriftum*, Wernigerode, la p. 232, face precizarea că, la dorința prietenilor lui români, va folosi în viitor numai varianta *romänisch*, în loc de *rumänisch*⁸¹. Oscilația între variantele *Romänien-Rumänien*, *romänisch-rumänisch* a continuat în publicațiile de limbă germană din Transilvania și Banat pînă în anii care au urmat primului război mondial⁸².

Un caz izolat îl constituie varianta, atestată o singură dată, *Romainen* ‘români’. Ea apare, în 1859, la J.F. Neigebaur, *Beschreibung oder Moldau und Walachei*, ed. a II-a, Breslau: „*Die Walachen der, wie sie sich selbst nennen die Romainen*”⁸³ (cf. varianta, dată mai sus, *Roumainen*).

În toată perioada pentru care avem atestări ale variantelor numelui nostru etnic (fie ele cu *u*, fie cu *o*, etc), în serierile grmane au fost întrebuintate, cu o frecvență și mai mare, denumirile *Wlachen, Wallachen, Wallachei* etc., care erau străvechi. În a doua jumătate a secolului trecut, limba germană de cultură părăsește aceste

⁷⁸ Gartner, *op. cit.*, p. 14, 51.

⁷⁹ M. Kogălniceanu, *Opere*, I. *Serieri istorice*, ed. A. Oțetea, București, 1946, p. 535–555.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 535, și nota 2.

⁸¹ Gartner, *op. cit.*, p. 3.

⁸² Vezi Klaus Heitmann, în recenzie la lucrării Arvinte, *Die Rumänen. Ursprung, Volks- und Landesnamen*, recenzie apărută în „*Südost-Forschungen*”, Band. 41, München, 1982, p. 514–517.

⁸³ Gartner, *op. cit.*, p. 15, 56.

denumiri, în favoarea celor a căror istorie am încercat să o schițăm aici. Procesul nu s-a petrecut fără o anumită rezistență din partea adeptilor vechilor denumiri. El este surprins de R. Roesler, într-un pasaj pe care îl dăm aici: „Man hat die Walachen... in jüngster Zeit auch bei uns angefangen, R o m ä n e n [subl. n.] zu nennen und nicht alle sind mit der Beseitigung des Names der erst seit Jahrhunderten galt, zufrieden und schelten ihn eine unhnütze neue Mode. Aber als man noch Walachen sagte, wußte gar mancher nicht welche Nationalität darunter zu verstehen sein, man konnte in Petersburg sagen, es sind Slaven und man fand wenigstens aus diesem Grund nichts dagegen einzuwenden, wenn man sie Russland einverleibte.“⁸¹

Numele de țară *Rumänien* a fost creat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de la radicalul *Rumäne* + *en*, după modelul denumirilor geografice curente ca *Italien*, *Schweden*, *Belgien*, *Spanien* etc. El a fost recunoscut și acceptat în documentele oficiale internaționale după tratatul de la Berlin, din iulie, 1878.

2. Reflexele vocalei din silaba accentuată

Analizând exemplele de mai sus, constatăm că vocala românească *i* (închisă, nerotunjită, din seria posterioară) a fost reflectată în germană prin vocalele (sau diftongii) *ü*, *ii* (*vi*), *á*, *ái*, *ä* (*ae*), *é*. Dacă facem abstracție de variantele grafice (*vi* = *ii*, *ai*, *ae*, *é* = *ä*), ajungem la patru tipuri principale, pe care le vom prezenta pe scurt, fără a mai repeta exemplele din paginile precedente.

a) Varianta cu *u* accentuat

Apare în peste 30 de atestări, care se înșiră pe parcursul a mai bine de trei secole. Este prezentată atât în variantele care au *u* în silaba inițială, cât și în cele care au *o* (*rumun* și *romun*) și a apărut la sașii din Transilvania, răspîndindu-se, apoi, în Apus. Schimbarea lui *i* românească, precedat de labială, în *u* are loc și în alte împrumuturi făcute de sași din limba română. Faptul constituie un argument în

⁸¹ După cum se vede, R. Roesler era adeptul variantei cu *o*, *Romäne*. Citatul este din *Romänische Studien. Untersuchungen zur ältesten Geschichte Romäniens*, Leipzig, 1871, p. VII. Prefață. În altă lucrare, *Dacier und Romaenen*, Wien, 1867, el folosește varianta cu *ae*.

plus pentru originea săsească a variantei în discuție. Vom da câteva exemple de cuvinte cu *i* accentuat, reflectat ca *u* în vorbirea sașilor:⁸⁵ *Bullea See*, în loc de rom. *Bilea* (*Lacul Bilea*, *Cabana Bilea*); *pune*, în loc de (prep.) *pînă*; *punsə*, pentru rom. *pînză*; *fuškein*, pentru (prez. ind.) *fișcăi* ‘suier’; *wunt*, pentru *vînt*; *wunete*, pentru *vînătă*; *wurf*, pentru *vîrf*; toponimul *Mundra*, pentru *Mîndra* ‘vîrful Mîndra’; *mutşə*, pentru *mîță*; *mune*, pentru *mînă*; *septemune*, pentru *săptămînă*; *pomunt*, pentru *pămînt*; *mormunt*, pentru *mormînt*. Tot așa, varianta ardelenescă *rumân* a putut deveni, și a devenit, *rumun*.

b) Varianta cu *ii* accentuat

Este atestată de cinci-șase ori. O singură dată este scrisă și *vi*. Originea ei se află tot în graiul sașilor transilvăneni. Aici, vocala *ii* se diftonghează, uneori, în *ii*⁸⁶: săs. *Karbuine*, pentru *Cărbune* (*Toider Karbuine*); săs. *Tuiffa* (anul 1530), pentru *Tufă*; săs. *Poynte* (anul 1530) pentru *Punte*; săs. *Buyn* (anul 1341), toponimic, pentru *Bun*; săs. *Padwyre Lugofot* (anul 1538), pentru *Pădure Logofăt* (apar și variantele *Padwere*, în anul 1534, *Padwere*, în 1538). Tot așa, varianta ardelenescă a numelui etnic: *rumân* > *rumun* a devenit *rumuin*.

c) Varianta cu *á* accentuat

A fost înregistrată, în exemplele precedente, de aproximativ 40 de ori, frecvența cea mai mare fiind atinsă în scrierile din anul 1848 (15 ori). Perioada cuprinsă este de aproximativ un secol: de pe la 1764, pînă pe la 1866. Ea coincide cu epoca de înflorire a curentului latinist, cînd etimonul *Romanus* exercita o atracție puternică nu numai asupra cărturarilor români, ci și asupra unor învățați străini. Această variantă a contribuit la scoaterea din uz a formelor mai vechi, cu *ii* sau *iii*. Ea a pregătit terenul pentru variantele actuale cu *ă* accentuat.

⁸⁵ Ele provin din lucrarea lui A. Bena, *Limba română la sașii din Ardeal*, Cluj, 1925, p. 20–21.

⁸⁶ Dăm câteva exemple din N. Drăganu, *Manuscrisul liceului grăniceresc „G. Coșbuc” din Năsăud și săsismele celor mai vechi manuscrise românești*, în DR, III, p. 495–496.

(D) Varianta cu *i* neaccentuat

Prima este scrisă cu *i* mare pentru prima dată la Meibomius (1687). Nici în dicționarul general românesc *DEX*, el a reținut multe contemptrani la vocea etimologică latină, dar actualitate ei s-a adăugat un semn în plus, spre a atenua nivelul grafic, că în română avem a face cu un alt sunet al seriei mijlocie etnie al românilor (și al derivatelor germanice), avea avantajul că ducea la anihilarea coliziurii între varianta latinizată germană *Romanion*, cu sensul *Romanion*, cu sensul 'românesc, -este', pe de o parte și pe de altă parte de romanisti, *Romanion* 'români, românie', 'receptor la popoarele neolatine', pe de altă parte să fi fost principalul motiv pentru care germopit la grafia cu *i* și a renunțat la tradiția din secol care se fixase la vocea *ii* (sau *iii*), vehiculată de căruia, se poate spune, într-un anumit sens, că varianta actuală a numelui etnie 'român' are și ea, la nivel de imprimă latină, în spatele semnului grafic *i* nu se poate găsi existență reală în vreun dialect german, ori în vreun cântec ar fi trebuit să i se găsească o transcriere adecvată *i* reprezintă numai o inovație grafică, în faza inițială, fără acoperire în substanța fonetică. Aceasta a fost limba germană care avea sunetul *i*. Fenomenul este de proveniență cartuzărească și prezintă multe analogii cu româna, privitor la scrierea cu *i* a sunetului *î*, în radicele derivatele sale.

Cu privire la vocea *i* neaccentuată, din silaba grație ei în germana actuală a contribuit, ală grafică, veche de aproximativ trei secole, aceeași neapăsătoare cu denumirea *Romanion*. Dintre cele două state de fapt, în total în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a fost preferată, până la urmă, pentru că este mai curată. Astfel au luat naștere formele româ-

numelui poporului, limbii și țării locuite de români: *das rumänische Volk, die rumänische Sprache, Rumäne, Rumänin, Rumänien*⁸⁷.

⁸⁷ În variantele germane cu *ai, ae* din silaba accentuată, atestate sporadic, avem a face numai cu fapte de grafie. Prima este de proveniență evident franceză. O mențiune aparte merită varianta cu *e*, semnalată încă la 1701, după care mai apare la 1732, 1782, 1842 și 1861. Cel puțin în primele atestări, ea nu poate fi despărțită de formele acestui cuvânt atestate la umaniștii italieni (sau maghiari) menționate mai sus: *Romenos, Rumeni, Rumena*. Varianta cu *é* este astăzi normală în limba italiană. Probabil că ea nu a avut nici un rol în apariția variantei germane cu *ä*.

ANEXĂ

German studies in Romania*

The tardy development of German philological studies in Romania was due to the relatively late setting up of the first German language and literature chairs at the Universities of Bucharest and Iași. Both were, in fact, established at the beginning of this century. These events coincided with the activity of two Germanists, Simion Mândrescu (1868-1947) in Bucharest, and Traian Bratu (1875-1940) in Iași, both Transilvanyans by origin (the former from Rîpa de Jos, Mureș, the latter from Rășinari, Sibiu). The inaugural lecture of the course in German language and literature at the University of Bucharest was delivered on 5 November 1905¹, while in Iași, where a professorship in German philology had been created the same year, the first lecture was held two years later, on 22 October 1907². It should also be mentioned that Konrad Richter, Associate Professor at the Bucharest University introduced his course in December 1905³. Under these circumstances, characterized by the absence of a teaching and research tradition, it was natural that, for a rather long period of time, emphasis had to be laid on didactic activities, on the training of teachers of German for all grades (German had been introduced as a compulsory subject in Romanian schools as early as 1864). Simultaneously, at both universities remarkable efforts were made to create the necessary basis for scientific research: to set up college libraries, to provide tools and facilities necessary for scientific investigation (grammars, dictionaries, etc.), to train the students for subsequent independent research. Before concentrating on the original works of the staff of the two chairs, we should perhaps mention the status of German studies after 1918, when, as a

* Apărut în *Current Trends in Romanian Linguistics*, edited by A. Rosetti and Sandra Golopenția Eretescu, Editura Academiei R.S. România, București, 1978, p. 423-433 și 447-454.

¹ Mândrescu (1908); Klein (1929); Klein (1938); Paulini (1970); Capesius (1938).

² Bratu (1908); Klein (1929); Klein (1937); Jordan (1943); Andriescu (1960); Peretz (1971).

³ Richter (1906).

consequence of the union of Transylvania with *Tara Veche* (The Old Land), a large number of speakers of German – the Transylvanian Saxons, the so-called Swabians in Banat and the Germans in Bukovina – all become citizens of the unified Romanian state. A detailed presentation of the Transylvanian school of German philology is beyond the scope of this account. For over half a century since the Union, Transylvanian Saxon scholars have continued the scientific traditions of the illustrious Germanists in Sibiu, Braşov, Bistriţa, Cluj, etc., within the Romanian national state and have influenced the development of this science with Romanians. It is therefore justified to say a few words about the role, the scientific influence and the principal results of the research work on German subdialects done in Transylvania before its union with Romania. We do not intend to include the work done by Transylvanian Saxon scholars before 1918 among the Romanian German studies; we only wish to stress the outstanding merits of certain devoted, sometimes forgotten, scholars, thanks to whose activity the Transylvanian school of German studies holds a prominent place within the German philology of German speaking countries⁴. It's necessary to give a brief outline of the activity of the pre-1918 Transylvanian Germanists because some of the major works which they started were continued long after that time, in some cases remaining an object of study to the present day. A good example is the Dictionary of the Transylvanian Saxon dialect which is included in the research plan of the Academy of the S.R. Romania in collaboration with the German Academy of Sciences in Berlin. The chairs of German studies in Bucharest and Iaşi were substantially supported by some of the Transylvanian Saxon Germanists (for example Karl Kurt Klein in Iaşi and Bernhard Capesius in Bucharest, during the interwar period).

The Saxons of Transylvania paid much regard to philological studies, in keeping with the then trend in European science. It is noteworthy that the philosopher and linguist G.W. Leibniz himself was interested in and encouraged the study of the German dialect

⁴ The questions of Transylvanian Saxon linguistics are particularly difficult, especially those concerned with Transylvanian saxon dialects and their origins. We quote the following remark made by Klein (1959), 46: „Und nach wie vor bleibt Siebenbürgen in Fragen der deutschen Mundartforschung ein Testfall der Wissenschaft”.

spoken by the Saxons of Transylvania. Later on, in the second half of the 19th century, remarkable studies were conducted in the field of historical and descriptive phonetics of the Transylvanian Saxon subdialects as well as of their morphological system and vocabulary, under the direct influence of the Neogrammarians. The object of study being a linguistic „island”, isolated from German speaking territories, it was only natural that the first question to be tackled by researchers should be the origin of the Transylvanian colonists and the precise pin-pointing of the areas from which their ancestors had started eastward in the 12th and 13th centuries. That is why the main aim of all linguistic studies was to attempt to contribute to the solving of the so-called *Herkunftsfrage* ‘the origin question’ and to the discovery of the primitive motherland (*Urheimat*) of the Transylvanian Saxons. The method was based on a detailed comparison between the Transilvanian Saxons dialect and the German dialects in the assumed lands of origin, namely Luxembourg, the Mosel Valley, and the middle Rhine Valley. In the spite of the extremely strict methodology and the observance to the letter of „phonetic laws”, the results of this linguistics comparison (*Sprachvergleichung*) were hardly satisfying. The questions posed by this mosaic of German subdialects – called the Transylvanian Saxon dialect – are much more intricate and currently represent the subject of studies performed by Germanists, both in Romania and other countries. The emphasis is no longer placed on comparison, but rather on the history of the language, i.e. on the study of those innovations within this dialect in the course of time as a result of some processes of linguistics mixture and levelling often contradicting „phonetic laws”. Andreas Scheiner, a defender of this point of view as opposed to that of the Neogrammarians, talks about the so-called Transylvanian inner colonization (*Binnensiedlung* or *siebenbürgischer Innerkolonisation*)⁵. In spite of the older theory about a transplant and recreation of the Western German dialectal image in this new country, there existed in Transylvania several kernels or initial nuclei, called *Ausgangskerne* in German, from which originate the present Transylvanian Saxon subdialects, formed as result of the processes of linguistic mixture and levelling. After

⁵ Klein (1966), 102.

W. Mitzka. Karl Kurt Klein¹ uses the term *Sprachhorste* for these colonisation nuclei. The sources of the Transylvanian Saxon dialect can be found both in the *niederdeutsch* and the *oberdeutsch* German dialects: then there are a *mittelfränkisch* level, a *niederfränkisch* and a Walloon one as well as an *ostmitteldeutsch* level. The resemblances with the Luxembourg dialect, which is itself the result of a dialect mixture, do not account for all the characteristic features of the Transylvanian Saxon dialect. A great many such feature belong to other dialects of German. This short presentation of the origin of the Transylvanian Saxon dialect points out the great importance of this question both for applied and theoretical linguistics, with the implications regarding the research and interpretation methods used for the dialect facts all over the German speaking area.

A great number of the Transylvanian Saxon scholars around 1900 and during the first two decades of the 20th century belonged to what G. Kisch and then Karl Kurt Klein called „the Näsäud Germanic school”. In fact, the first representatives of this school can be placed at about the middle of the 19th century. Karl Kurt Klein wrote a paper on this school, which he later developed into a full-length volume (1943). The same researcher reviewed the linguistic studies of all Transylvanian Saxon scholars who had dealt with the history of Saxon colonization and the linguistic geography of this ethnic group (1959; 1965; 1966). Ample data on the history of Transylvanian Saxon lexicological studies, on the folklore, ethnography, toponymy and anthroponymy of this ethnic group are found in the Preface to the first section of the dialect dictionary by Schullerus (1908).

We shall confine ourselves to mentioning only some outstanding representatives among the Transylvanian Germanists. Most of them were either church ministers or college teachers, or both. Georg Bertleff (1833-1876) and Georg Friedrich Marienburg (1820-1886) lived about the middle of the last century. They are followed by Andreas Bertleff (1856-1922), Friedrich Kramer (1843-1911), Georg

¹ Klein (1966, 103). On the Northern Transylvanian mixed dialect, Krauss (1957), p. XVI of the preface: „Die nordsiebenbürgische Mundart ist also ein Kind aus der Ehe des Rheinischen und Ostmitteldeutschen, bei dem das Bayerische, wie viele Sprachzeugnisse beweisen, Pate gestanden, dem das Ungarische, Rumänische und Neuhochdeutsche aber auch ihre Geschenke dargebracht hat”.

Keintzel (1858-1925), Adolf Schullerus (1868-1928), Gustav Kisch (1868-1938), Richard Huss (1885-1941), Andreas Scheiner (died 1946), Friedrich Krauss, Karl Kurt Klein, Bernhard Capesius and many others. Amongst the important full-length studies produced by these scholars was the dictionary of the Transylvanian Saxon dialect (Schullerus 1908). This study, to which several generations of scholars contributed, was prepared and edited by the so-called *Ausschuß des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, two volumes for the letters A - F and two sections from the fifth one (R-Salarist) being printed between 1908 and 1928. More than thirty years later a team made up of Bernhard Capesius, Annemarie Biesselt-Müller, Arnold Pancratz, Gisela Richter, and Anneliese Thudt of the Romanian Academy, and Helmut Protze of the Berlin Academy of Sciences published the third, fourth and fifth volumes of this work, the letters G, H-J and K⁷. Since 1965, the team working on this dictionary has been part of the Germanic Section of the Institute of Linguistics, and directed by Professor M. Isbăşescu⁸. Similarly, a very long time was spent on the work of editing and publishing the linguistics atlas of the Transylvanian Saxon subdialects (Klein and Schmidt 1961), reviewed by Capesius (1966b). After compiling a dictionary of the names of plants in the Năsăud region (Krauss 1943), the same linguist wrote a dictionary of the Saxon artisans' argot in the North of Transylvania (1957). This has proved to be extremely useful for the study of German Romanian linguistics relationships⁹. In spite of unsympathetic criticism by some reviewers, we cannot overlook the work on Transylvanian toponymy by Gustav Kisch (1929). The contributions of Andreas Scheiner and Karl Kurt Klein to the much debated question of the Transylvanian Saxon dialect deserve special mention. The scientific merits of the latter derive from his already cited books. A great number of the Transylvanian studies in philology, history, ethnography, toponymy, or dialectology were published in Germany, Austria, Hungary or in other countries; but the bulk of these studies appeared in autochthonous periodicals, like *Archiv des Vereins für*

⁷ Capesius, Biesselt-Müller, Pancratz, Richter, Thudt, Protze (1971).

⁸ *Ibidem*.

⁹ The same lexicographer gave another monumental work (Krauss 1970).

siebenbürgische Landeskunde, Herausgeben vom Vereinsaussehuß, Neue Folge, Hermannstadt 1835 ff.; *Korespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Hrsg. von Fr. Zimmermann, später Joh. Wolff, Joh. Roth, Adolf Schullerus, zuletzt Rudolf Speck, Druck und Verlag zuletzt bei Krafft u. Drotleff AG., Hermannstadt 1878-1930; *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift. Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Hrsg. von Karl Kurt Klein, Verlag bei Krafft u. Drotleff AG, später Selbstverlag, Hermannstadt 1931-1941. In 1959, under the auspices of the Romanian Academy, Cluj Branach, the Social Sciences department in Sibiu began the publication of the journal *Forschungen zur Volks- und landeskunde (FVL)*. This journal reflects the present situation with regard to research into Transylvanian local history; it has published studies in ethnography, folklore, dialectology, as well as studies concerning the cultural, historical, or linguistic relationships among the Transylvanian Saxons, Romanians, Hungarians etc.

The Transylvanians saxons have not been only object of study for germanists in Romania; other more recently established islands have also been investigated. Their establishment dates back to the second half of the eighteen century and the first half of the nineteenth century, as a result of the policy of colonization encouraged by the Vienna imperial court. The smaller groups include the so-called *Landlers* (Capesius 1957b, 1959, 1961b, 1962), the Germans in Bukovina and Banat as well as the German colonists in Dobruja. For each group there exist ample bibilographies¹⁰.

There is no doubt that the Transylvanian school of German Philology exerted a positive influence on the development of this discipline at the Universities of Bucharest and Iași. We shall now return to the contributions – modest at first, but ever more valuable in later years – of German philologists at the two oldest universities in Romania. In the decade following their foundation up to World War I, useful didactic and organizational work was done at the two chairs of german studies. This period also witnessed the first original

¹⁰ For the German subdialects in Bukovina, see Irion (1939); Schwarz (1939). For the history of colonization, see Kaindl (1902); Zimmer (1930); Lang (1961). For the German subdialects in Banat, see Simu (1924); Roos (1959); Wolf (1960); Wolf (1974). At present a dictionary of the German dialect in Banat is being compiled in Timișoara. For German colonization in Dobruja, see Petri (1956).

works written by the founders of these chairs Simion C. Mândrescu and Traian Bratu. Both wrote their doctoral theses on topics of German philology and both defended and published them in Germany: Mândrescu (1903) on Goethe's relative clause and Bratu (1907) on Fouqué's lyrics. S. Mândrescu continued his scientific work by publishing a study on German-Romanian linguistic relationships (1904). Similar problems were to be tackled by almost every Germanist in Romania, and in the following pages we shall give a full account of this side of their activity. Considering German philology in its broader sense, and being mindful of the needs of Romanian culture, Traian Bratu and Simion C. Mândrescu also tried their hand at literary criticism. At the same time, Konrad Richter, the other important Germanist in Bucharest, was writing studies on Platen, Liliencron, and Gerhart Hauptmann.

In order to provide their students with the necessary material, the first Germanists in Romania spent much of their time and energy writing textbooks, grammars, dictionaries etc. Thus Simion C. Mândrescu published a grammar of medieval German (1906) and Konrad Richter a German textbook in seven volumes (1906-1910).

These main directions of study were continued after World War I, when a new stage in the development of German philological studies in Romania was reached, characterized by preponderantly research orientated activities. A contributory factor here was the incorporation into the Romanian national state of two seats of German Philological studies in addition to the previously mentioned Transylvanian Saxon Centers – each with a strong tradition in scientific research: Universities of Cernăuți (founded in 1875) and Cluj (established in 1872). The chairs of German philology achieved remarkable results due to the work of such fine scholars as Oswald von Zingerle, Rudolf Wolkan, and Wilhelm Kosch in Cernăuți, Jakob Bleyer and Heinrich Schmidt in Cluj. In 1922 Gustav Kisch, a leading Transylvanian Saxon Germanist, was appointed professor at the University of Cluj. He was attracted by and took active part in the linguistic movement initiated and led by Sextil Pușcariu at the *Museum of the Romanian language*, publishing articles and studies in the journal *Dacoromania*. Another Transylvanian Saxon Germanist, Karl Kurt Klein, had a stimulating influence on the development of linguistic research at the University of Iași, where he fruitfully

collaborated with Traian Bratu. During that period Karl Kurt Klein elaborated some basic studies on Romanian-German cultural relationships, a subject which preoccupied him until the end of his life¹¹.

German philological studies were continuously developed at the University of Bucharest during the interwar period. Under the new conditions brought about by the unification of Romania, Simion C. Mândrescu initiated a large-scale collaboration with Transylvanian Saxon scholars, as well as with the ever growing number of students of German extraction who came to study at Bucharest University. One of the professed aims of the *Society of Romanian Germanists*, as well as of the „*Simion Mândrescu*” *Institute of Romanian-German Culture*, which both functioned at the University of Bucharest in the twenties and thirties, was to contribute as much as possible to the development of German studies in Romania.

The number of original contributions to German philological studies increased during this period (Bratu 1936; 1938; Bratu and Klein 1935). Bratu made a name for himself among foreign Germanists by the so-called Bratu method. This is a set of rules of the type elaborated by present-day contrastive linguistics, applicable to the teaching of the nominal declension – the Achilles heel for any learner of German. Bratu’s rules were meant to apply for speakers of Hungarian, French, and English.

Virgil Tempeanu was a high school teacher in Fălticeni and, for a short time, a professor at the Universities of Iași and Bucharest. He was an active supporter of *Revista germaniștilor români* and *Revista limbii și culturii germane* (1941 ff.), and published some didactic works of good scientific standing (1942; 1943). Tempeanu is the author of many practical courses for non-Germanist students; he published textbooks, grammars and dictionaries, thus furthering the development of the discipline under discussion.

At present the study of German philology is carried out at university level in Bucharest, Cluj, Iași, Timișoara, at the Faculty of History and Philology in Sibiu, and at some teacher-training colleges. The most well-known representatives of this discipline at the higher education level are Professor Jean Livescu and Professor M.

¹¹ Klein (1929); Klein (1965).

Isbășescu in Bucharest, Professor Hertha Perez in Iași, and Professor Ștefan Binder and Johann Wolf in Timișoara. At every chair, a number of younger staff members have already distinguished themselves in this field.

Much of the scientific research work is carried on by teams of researchers. Such a team is working at the Institute of Linguistic in Bucharest; among other things, they are compiling the already cited Dictionary of the Transylvanian Saxon dialect in collaboration with a team from Sibiu and the German Academy of Sciences in Berlin. Under the guidance of Professor Mihai Isbășescu, a team from the Institute of linguistics published a German-Romanian dictionary (Isbășescu, 1966). This is one of the great inventories of contemporary German vocabulary. Among the scientific objectives of this team are: a) the compiling of a phonogram archive of the German subdialects in Romania, by using Wenker's questionnaire, with texts from about 120 different places spoken by informants of different ages; b) the study of the interferences between Romanian, the German subdialects of Romania and spoken and written standard German with native German speakers in Romania (Kisch and Mantsch 1969; Isbășescu and Kisch 1972; Isbășescu, Kisch, and Mantsch 1972).

Today the most important journal of German philology in Romania is the already mentioned *FVL*. Between 1957 and 1963 the Romanian Academy issued the journal *Revista de romanistică și germanistică*. Mention must also be made of other periodicals such as *Analele Universității din București*, which since 1954 has published a special series of Germanic studies, *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași* (the series on philological sciences), *Studia Universitatis Babeș-Bolyai* in Cluj-Napoca, and *Analele Universității din Timișoara*.

Studies in German philology are also published in the journals of various institutes of linguistics sponsored by the Romanian Academy, e.g. *Studii și cercetări de lingvistică* (Bucharest), *Cercetări de lingvistică* (Cluj-Napoca), *Anuar de lingvistică și istorie literară* (Iași)¹².

¹² For information about German philological studies in Romania after 1944, see Pancratz (1959) and Stănescu (1961). Also very useful is bibliography published

The activity of Bernard Capesius of Sibiu is quite remarkable. Covering several decades, it embraces different fields: cultural history, the history of German colonizations in Romania, questions of the Transylvanian Saxon vocabulary, of the phonetic, morphological, and syntactic structures of the Transylvanian Saxon and other dialects in Romania (1957, 1959, 1962, 1963a, 1963b, 1967a, 1967b, 1970a, 1971). Capesius and others (1967, 1969). Mention should also be made of some studies in which B. Capesius tackles theoretical problems, questions of linguistic sociology, or of the use of statistical methods in dialect research (1961b, 1967c). Very important are the studies aiming at a synthesis of more recent research in fundamental questions of Transylvanian Saxon linguistics: the origins and the place of this dialect among German dialects at large, its main features, and the different avenues of approach to the study of this complex linguistic reality (1961a, 1965, 1966a, 1970b). The Germanists of Sibiu have won general recognition in Romania, the results of their work being published in *FVL*. We mention here the studies by Roswitha Braun-Santa concerning some morphological and lexical aspects of the Transylvanian Saxon dialect (1965, 1966, 1969), the studies about the Saxon subdialect around Sibiu and the German subdialect of Vișeu de Sus by Gisela Richter and Anneliese Thudt (1964a, 1964b, 1965), the latter's research in special problems of Transylvanian Saxon phonetics and anthroponymy (1966, 1968, 1970; see also Acker 1970, Haldenwang 1976, Keinzel-Schön 1976). For details on question of the German subdialects in Banat see Wolf 1966, 1975, Höfer-Heinz 1968, Binder 1968, Streit-Kottler 1972, Gerl 1976).

Much of the Romanian Germanists' efforts have been directed towards the study of German-Romanian linguistic relationships. The phenomenon of linguistic interference, however may equally be considered to be within the province of romanists or Romanianists, both German and Romanian. Thus the German Romanist E. Gamillscheg and the Germanist R. Loewe have investigated the problem of Old Germanic elements in Romanian. The linguistic relationships with the Transylvanian Saxons have been explored by

every year in the fourth issue of *Limba română*, the section referring to Germanic studies.

both the Transylvanian Saxon Germanists and the Romanian Germanists (for example Simion C. Măndreșcu), as well as by specialists in the Romanian language. While not considering this to be the main aim of German philological studies in Romania, we must, however, point out that it has been given particular attention. This does not come as a surprise if we consider the work of other Germanists from non-German countries, for example Italy, France, Great Britain, or the United States. A short survey of the status of German studies in these countries during the first two decades of this century is outlined by Karl Kurt Klein (1929). The study of German philology in these countries is in many ways similar to that in Romania.

The existence or non-existence of Old Germanic elements in Romanian has aroused the interest of Romanian and German researchers alike. When R. Roesler (1871) cited the absence of Old Germanic elements in Romanian as an argument against the continuity of the Romanians in Dacia, the idea of demonstrating quite the opposite began to animate Romanian and foreign linguists alike. The first to rise against R. Roesler was Hasdeu (1877). He was followed by Loewe (1904) and Meyer-Lübke (1904). C. Dicleșcu re-activated the dispute (1922; 1923). The discussions were widened by the participation of such linguists as P. Skok, V. Bogrea, Ovid Densusianu, A. Philippide, G. Giuglea, J. Brück and S. Pușcariu. The first synthesis of these investigations was Gamillscheg (1935)¹³. The debate continues to this day. One thing, however, is certain: the presence or absence of Old Germanic elements in Romanian cannot be invoked as an argument for or against the continuity of the Romanians in Dacia. There is no necessary link between the two problems. The only relevant fact is whether or not the Romanian language contains elements of this origin. The most appropriate answer was given by A. Rosetti: ".... at the present stage of our knowledge, the existence of some Old Germanic elements in Romanian vocabulary can only be assumed for three or four words, but it cannot be proved"¹⁴.

¹³ Rosetti (1962), 75-80; Arvinte (1968a, b). For East Germanic elements on the Romanian territory (A. D. third and fourth centuries) we recommend Isbășescu (1957), Bloșiu (1969), Krause (1969).

¹⁴ Rosetti (1962; 80).

There is a fairly large number of German elements in Romanian vocabulary, as a result of the linguistic contact between the Romanians and various groups or linguistic islands on Romanian territory. Besides, in the Romanian provinces which had been under Austrian rule till 1918, the official Austrian German language also yielded some important words and phrases. This influence was felt in all areas of the vocabulary, but above all in military, mining, administrative and economic terminology. The influence of the cultured German language passed beyond the Carpathians, and some of its elements even penetrated into literary Romanian. At popular subdialect level this influence became manifest all over Moldavia and Wallachia in certain semantic spheres, such as bootmaking, carpentry, or smith's work. As far as modern technical terminology is concerned, German elements have been preserved quite well in contemporary literary Romanian.

The more numerous loans at the popular subdialect level raise some rather difficult problems when it comes to pin-pointing their actual sources: the Transylvanian Saxon subdialects, the so-called Swabian dialect in Banat, the mixed German subdialects in Bukowina etc. In Transylvania there are many instances where a German word – either of Transylvanian Saxon or dialectal Austrian origin – is also current in Hungarian, so that some linguists are inclined to regard the latter as the source of a particular word in popular Romanian subdialects. This is undoubtedly the case with many loans. In Banat, a similar problem is raised by some dialect words which might well be of Serbo-Croatian origin. Similarly, in Bukowina and northern Moldavia, Ukrainian should also be considered as a possible source. It stands to reason that in all the three cases mentioned we should speak of Hungarian, Serbo-Croatian, or Ukrainian loans respectively. The two types of loans – direct or through a so-called channel – are sometimes rather difficult to hold apart.

The etymological study of German borrowings in Romanian inevitably throws some light on the different ages of these elements in the language. A most interesting process of lexical stratification took place. It is agreed that the oldest stratum is made up of words borrowed from the Transylvanian Saxon dialect. This borrowing was undoubtedly more intense in Transylvania, in the areas of close

cohabitation of the two peoples, i.e. around Sibiu, in the Olt Land, in the Bîrsa land with Braşov as center, central Transylvania between the Mureş and Someşul Mare rivers, the so-called Năsăud area with Bistriţa as the capital. In the Middle Ages other centers with a German population existed in other parts of Transylvania as well. Such centers, moreover, existed beyond the Carpathian circle, in Bukovina, Moldavia, and Wallachia, where the German population was fact „romanianized”. The fact occasioned the intake of numerous medieval German elements. The study of the medieval German lexical stratum reveals some archaic words and phonetic feature in Romanian, which are also very important for the history of the German linguistic community in this part of Europe. Some Transylvanian Saxon toponyms which have been kept by the Romanians are equally interesting¹⁵.

Over a period which covers more than 800 years, the Romanian-Transylvanian Saxon linguistic relationships offer to both Germanists and to researchers in the history of the Romanian language an intricate but most interesting object of study. The research work effected so far has yielded good results with bearings not only on linguistics, but also on cultural history, economic life etc. Besides the previously mentioned Mândrescu (1904), we also cited here I. Borcia's lengthy study (1904), which covers the problem under discussion in all its complexity. The linguistic material is arranged into strata according to the German groups in which certain borrowings might have originated, and into semantic spheres, with special reference to proper names – place names in particular. He also took into account the complex of historical, social, political and economic facts – the background against which Romanian-German linguistic relationship were set. In the same year Giorge Pascu published an article about German elements in Romanian (1904). The problem of lexical stratification was also investigated by two linguists from Cluj, N. Drăganu and C. Lacea, who formulated a theory about the strong Transylvanian Saxon influence on the language of the old Romanian texts. N. Drăganu ascribes the Romanian dialectal phenomenon *á > ái, é > éi, ó > ói* etc. (as *oik* 'eye', *uréik'e* 'ear', *Costáik'e* in Northern Oltenia, North-Western

¹⁵ Arvinte (1965).

Wallachia, and Southern-Transylvania) – to the same influence. This implies a linguistic interpenetration even in compartments other than the vocabulary, as a result of an advanced Romanian-Transylvanian saxon bilingualism (N. Drăganu 1921-1922; 1922-1923a; 1922-1923b, Lacea 1922-1923)¹⁶.

Mention should also be made of Sextil Pușcariu's synthesis of the research in questions of the Romanian language (Pușcariu 1943, 338-345 and 519-525)¹⁷, and Arvinte (1971). But, as already stated above, a strict delimitation of the Transylvanian Saxon, the 'Swabian', the Austrian or the literary German lexical strata is often impossible to achieve¹⁸.

Some new aspects of the Romanian-German linguistic contact were revealed by the study of the material published in *Atlasul lingvistic român* (Romanian linguistic atlas) of which the most interesting is the one regarding the territorial distribution of German borrowings. The first work in this direction was done by Roșerie (1961) in which the author establishes the main areas of German borrowings on the Daco-Romanian linguistic territory. The problem was then tackled by Arvinte (1971). The wide range of linguistic data in *Atlasul lingvistic român* and particularly in the regional atlas of Romanian – several volumes of the subdialects in Oltenia and Maramureș have been published in recent years – offers ample scope for the reexamination of all German loans in the Romanian subdialects within a linguistic monograph. The question of German influence on Romanian is far from having been treated exhaustively in Romanian linguistics.

The study of Romanian loans in the German subdialects of Romania is, perhaps, of even greater interest for Germanists. These subdialects are rather different from all other territorial German dialects because of the massive intake of Romanian and Hungarian

¹⁶ Against Drăganu's and Lacea's theory rose Roșetti (1925-1926); Roșetti (1947).

¹⁷ First published in Romanian, in 1940.

¹⁸ The bibliography to this question is fairly rich. Therefore we shall confine ourselves to the most important studies and articles: E. Lozovan's bibliography covering the period till 1958, Lozovan (1958); Tenpeanu (1941); Zdrenghea (1957); Băhner (1965); Binder (1965); Binder (1966); Binder (1967); Binder (1968); Livescu (1944); Arvinte (1955); Arvinte (1957); Arvinte (1968a); Arvinte (1971a); Arvinte (1971b); Ivănescu (1972).

elements. The first study in this direction was Grigoriwitz (1900). Superior in all respects is Brenndörfer (1902). The Transylvanian Saxons are very fluent in Romanian and very often use it as a means of communication among themselves. This state of affairs has existed for a considerable period of time. About 1848 Stephan Ludwig Roth noted: „Sobald zwei verschiedene Nationsgenossen zusammenkommen, die ihre Sprache nicht können, ist gleich das Walachische als dritter Mann zum Dolmetschen da”¹⁹. The concern of some linguists as to how the Transylvanian Saxons make use of Romanian would therefore seem to be justified. Here is a chronologically arranged list of studies and articles in this field: Bena (1952); Zdrengea (1951); Klaster-Ungureanu (1958); Richter (1960)²⁰.

References

Acker, Michael

1970 „Die Übernamen der sächsischen Einwohner von Kelling”,
FVL 13, 2, 95-101.

Andriescu, C.

1960 „Învăţământul limbii germane” [The teaching of German],
Contribuţii la istoria dezvoltării Universităţii din Iaşi,
1860-1960 [Contributions to the history of the
Development of the University of Iaşi, 1860-1960]
(Bucureşti, 2, 301-303).

Arvinte, Vasile

1955 „Din terminologia exploatării forestiere şi a plutăritului
(*grainer, german, neamţ, ştronţ*, etc.)” [Notes on the
terminology of forestry and rafting (*grainer, german,*
neamţ, ştronţ etc.)], *AUI* 3, 1, 1-2, 111-126.

1957 „Terminologia exploatării lemnului şi plutăritului” [The
terminology of forestry and rafting], *SCŞt* (Iaşi), 7, 1, 1-
185.

1965 „Critères pour déterminer les emprunts saxons dans la
langue roumaine”, *RRL* 10, 1-3, 127-132.

¹⁹ Klein (1929), 116.

²⁰ See also Szilágy (1961); Szilágy (1971); Keintzel-Schön (1966); Richter (1960); Capesius (1967); Bretz (1973); Pancratz (1959); Braun-Sánta (1969).

- 1968a „Deutsch-rumänische Sprachbeziehungen”. *Romanische Forschungen* 80, 2-3, 395-415.
- 1968b „Zu den altgermanischen Wörtern im Rumänischen”. *Romanische Etymologien* 1, *Vermischte Beiträge* 1, herausgegeben von Harri Meier und Wolfgang Roth (Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag), 7-26.
- 1971a *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlases)* (Berlin: Akademie-Verlag).
- 1971b „Aspecte ale contactului lingvistic româno-german” [Some aspects of the Romanian-German Linguistic Contact]. *ACILFR* XII, 2 (București: EA), 1035-1039.

Bahner, Werner

- 1963 „În legătură cu studiile despre elementele germane din vocabularul limbii române” [On the Studies about German Elements in the Romanian Vocabulary], *CL* 8, 1, 83-91.

Bena, Augustin

- 1925 *Limba română la sașii din Ardeal. Studiu filologic* [The Romanian Language with the Transylvanian Saxons. Philological Study] (Universitatea din Cluj, Biblioteca Dacoromaniei condusă de Sextil Pușcariu, 2) (Cluj: Institutul de arte grafice „Ardealul”).

Binder, Ștefan

- 1965 „Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești” [Contributions to the Study of German Elements in the Vocabulary of Romanian Subdialects], *AUT* 3, 103-122.
- 1966 „Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești. II. Terminologia forestieră și a industriei lemnului” [Contributions to the Study of German Elements in the vocabulary of Romanian Popular Subdialects. II The Terminology of Forestry and Timber Industry], *AUT* 4, 221-245.
- 1967 „Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești. III. Denumiri de obiecte casnice, de bucătărie, de alimente, băuturi, coloniale, etc.” [Contributions to the Study of German Elements in the vocabulary of Romanian Popular Subdialects. III. The Names of Household and Cookery Ustensils of Food, Drinks, Colonial Products, etc.], *AUT* 5, 211-229.
- 1968a „Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești. IV. Terminologia

- mincritului" [Contributions to the Study of German Elements in the vocabulary of Romanian Popular Subdialects. IV. The Terminology of Mining]. *AUT* 6, 189-202.
- 1968b „Aus der Arbeit am Wörterbuch der deutschen Mundarten des Banats“, *FVL*, 11, 1, 114-122.
- 1971 „Graiurile germane din Romania" [German Dialects in Romania], *AUT* 9, 1, 69-82.
- Binder, Ursula
- 1972 „Die Neue Betrachtungsweise der Satzglieder in der deutschen Syntax", *Lucr.Șt Oradea*, 53-59.
- 1973 „Die Stellung des Prädikats im deutschen Aussage – Hauptsatz und im Nebensatz", *Lucr.Șt Oradea* 7, 67-73.
- Bloșiu, Cătălina
- 1969 „O inscripție runică descoperită în necropola din sec. al IV-lea de la Lețcani-Iași" [A Runic Inscription Found in the 4th Century at Lețcani-Iași necropole], *Memoria Antiquitatis* I (Piatra Neamț: Muzeul de istorie), 167.
- Borcia, I.
- 1904 „Deutsche Sprachelemente im Rumänischen", X. *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, herausgegeben von Gustav Weigand (Leipzig), 138-253.
- Bratu, Traian
- 1907 *Fouqués Lyrik*. Einleitung und cap. 1-3 Diss. Berlin (Berlin).
- 1908 *Limba și literatura germană în universitățile noastre. Lecțiunea de deschidere cursului de limba și literatura germană la Universitatea din Iași* [German Language and Literature in Our Universities. Inaugural Lecture of the Course in German Language and Literature at the University of Iași] (București: Inst. de Arte Grafice Carol Göbl).
- 1936 *Die deutschen Volksbücher bei den Rumänen*. Vom Leben und Wirken der Romanen herausgegeben von Ernst Gammilscheg, II. *Romänische Reihe*, Heft 10 (Jena und Leipzig: Verlag von Wilhelm Gronau).
- 1938 „Probleme der Neuhochdeutschen Wortfolge. Einige Beobachtungen und Versuche ihrer Systematisierung", *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 62, 3 (Halle (Saale): Max Niemeyer Verlag), 337-356.

- 1940 „Die Stellung der Negation ‘nicht’ im Neuhochdeutschen (mit ergänzenden Nachprüfungen an Goethes Sprache)“, *Zeitschrift für deutsche Philologie*, 65, 1-17.
- Bratu, Traian and K.K. Klein
1935 *Gramatica limbii germane* [German Grammar] (București: Cartea Românească).
- Braun (-Santa), Roswitha
1965 „Die Deklination der Adjektive im Siebenbürgisch-Sächsischen“, *FVL* 8, 2, 81-90.
1966 „Zur Geschichte des Wortes ‘Kopf’ in der siebenbürgisch-sächsischen Sprachlandschaft“, *FVL* 9, 2, 91-98.
1969a „Zu einigen Partizipialendungen im Siebenbürgisch-Sächsischen“, *FVL* 12, 1, 79-82.
1969b „Zu Ștefan Binders Aufsätzen über deutsche Elemente im Wortschatz der rumänischen Mundarten“, *FVL* 12, 2, 91-94.
- Brenndörfler, Johann
1902 *Román (oláh) elemek az erdélyi szász nyelveben* [Romanian (Wallachian) Elements in the Transylvanian Saxon Language] (Budapest).
- Bretz, Gerda
1973. „Entlehnungen aus dem Rumänischen in der siebenbürgisch-sächsischen Mundart von Rosenau (Rîșnov), differenziert nach Generationen“, *FVL* 16, 2, 99-106.
- Capesius, Bernhard
1938 „Simion C. Mândrescu și societatea germaniștilor români“ [Simion C. Mândrescu and the Society of Romanian Germanists], *RGR* 7, 2, 144-146.
1957 „Dialectul german ‘landlerisch’ din Transilvania“ [The ‘landlerisch’ German Dialect of Transylvania], *RFRG* 1, 157-166.
1959 „Die Zwangsverpflanzung österreichischer Untertanen nach Siebenbürgen im 18. Jahrhundert“, *FVL* 1, 111-144.
1961a „Komplexe Sprachbetrachtung in der siebenbürgischen Dialektforschung“, *FVL* 5, 147-152.
1961b „Die Verwendung der statistischen Methode bei der Erforschung der Landlermundarten in Siebenbürgen“, *RL* 6, 1, 109-116.
1962 *Die Landler in Siebenbürgen* (București: EA).
1963a „Ein gegenläufiger Lautersatz im Siebenbürgisch-Sächsischen“, *FVL* 6, 176-183.

- 1963b „Adverbele pronominale în limba germană contemporană” [Pronominal Adverbs in Contemporary German], *RFRG* 7, 281-304.
- 1965 „Wesen und Werden des Siebenbürgisch-Sächsischen”, *FVL* 8, 1, 5-26.
- 1966a „Dialektgeographische Illusionen und Realitäten. Betrachtungen zum Siebenbürgisch-Deutschen Sprachatlas”, *FVL* 9, 2, 160-161.
- 1966b Review of K.K. Klein and L.E. Schmitt (1961), *FVL* 9, 1, 160-161.
- 1967a *Sie fördern den Lauf der Dinge* (București; Literatur-Verlag), 339 p.
- 1967b „Der Hermannstädter Humanist Georg Reicherstorffer”, *FVL* 10, 1, 35-62.
- 1967c „Soziologische Aspekte im Siebenbürgisch-Sächsischen”. *Verhandlungen des zweiten internationalen Dialektologenkongresses*. Hsg. von L.E. Schmitt, *Zeitschrift für Mundartforschung*, Beihefte, Neue Folge (Wiesbaden), 3, 1.
- 1970a „Zur Geschichte des Siebenbürgischen Wortschatzes”, *FVL* 13, 2, 88-94.
- 1970b „Strukturelle Sprachverwandtschaft in Siebenbürgen”, *ACIL* X, 3, 581-586.
- Capesius, Bernhard, Gisela Richter and Anneliese Thudt
 1967 „Aus der Arbeit am Siebenbürgisch-Sächsischen Wörterbuch”, *FVL* 10, 1, 100-106.
- Capesius, Bernhard and Gerhard Ising
 1969 „Eine Heltauer Handschrift mit Wörterverzeichnissen aus dem 15. Jahrhundert”, *FVL* 12, 1, 9-24.
- Capesius, Bernhard, Annemarie Biesselt-Müller, Arnold Pancratz, Gisela Richter, Anneliese Thudt and Helmut Protze
 1971-1972 *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*. In Verbindung mit der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Herausgegeben von der Akademie der Sozialischen Republik Rumänien. Dritter Band G, Vierter Band H-J, (1972) (Bukarest- Berlin: Akademie Verlag, Walter de Gruyter et CO).
- Diculescu, Constantin C.
 1922 *Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*, I (Halle: Kommissionsverlag von

- C. Kabitsch) (Aus den Veröffentlichungen der Casa Școalelor in Bukarest).
- 1923 *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Siebenbürgen* (Leipzig).
- Drăganu, N.
- 1921-1922 „Catehisme luterane“ [Lutheran Catechisms], *DR* 2, 585-595.
- 1922-1923a „Manuscrisul liceului grăniceresc ‘G. Coșbuc’ din Năsăud și säsismele celor mai vechi manuscrise românești” [The Manuscris of the ‘G. Coșbuc’ Frontier Guard Lycée in Năsăud and the Transylvanian Saxon Elements in the Oldest Romanian Manuscripts], *DR* 3, 472-508.
- 1922-1923b Review of Thó-Szabó Pál 1917. *A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon*. Budapesta [The Czech Hussite movements and the history of its spreading in Hungary], *DR* 3, 909-929.
- Gamillscheg, Ernst
- 1935 *Romania Germanica. Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreichs*. Bd. II: *Die Ostgoten. Die Langobarden. Die altgermanischen Bestandteile des Ostromanischen. Altgermanisches im Alpenromanischen* (Berlin und Leipzig: W. De Gruyter). Bestandteile des Ostromanischen.
- Gerl, Hans
- 1976 „Merkmale der oberdeutschen ‘fescht’-Mundarten des Banats”, *FVL* 19, 2, 91-99.
- Grigorivitză, E.
- 1900 *Dialectul așa-numit săsesc al germanilor din Transilvania și elementele române coprinse în el* [The so-called Saxon Dialect of the Germans in Transylvania and the Romanian Elements It Comprises] (București).
- 1901 „Rumänische Elemente und Einflüsse in der Sprache der Siebenbürger Deutschen”, *Zeitschrift für hochdeutsche Mundarten*, 2, 1-2, 4-5.
- Haldenwang, Sigrîd
- 1976 „Zur geographischen Verbreitung von einigen siebenbürgisch-sächsischen Familien-namen”, *FVL* 19, 1, 106-112.
- Hasdeu, B.-P.
- 1877 *Zîna Filma. Goții și gepizii în Dacia. Studiu istorico-lingvistic* [Fairy Filma. The Goths and The Gepids in

- Dacia. Historical and Linguistic Approach] (București: Noua tipografie a laboratorilor români).
- Höfer-Heinz Helg
 1968 „Probleme der Mischung der Banater deutschen Mundarten, dargestellt am Beispiel Kleinsanktpeter”, *FVL* 11, 2, 79-83.
- Iordan, I.
 1943 *Profesorul Traian Bratu (1875-1940)* [Traian Bratu, the Professor] (Iași: Tip. Alexandru Țerek).
- Irion, B.
 1939 *Die Mundarten der deutschen Sprachinsel Illischesie und Umgebung* (Marburg).
- Isbășescu, Mihai
 1940 *Minne und Liebe. Ein Betrag zur minnesängerischen Begriffsdeutung und Terminologie* (Stuttgart-Berlin: Tübingen Germanistische Arbeiten).
 1946a *Aliterațiunea în poezia germană* [Alliteration in German Poetry] (București: Cărțile bisericești).
 1946b *Mutația consonantică în limba germană* [The Consonant Shift in German] (București: Cărțile bisericești).
 1957 „Inscripția de pe colanul tezaurului de la Pietroasa” [The Inscription on the Necklace of the Pietroasa Treasure], *RFRG* 1, 107-133.
 1960 „Des goldene Halsring von Pietroassa und seine runische Inschrift”, *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, Halle/Saale, 82-2.
- Isbășescu, Mihai and Ruth Kisch
 Isbășescu, Mihai, Bruno Colbert and Maria Iliescu (eds.)
 1966 *Dicționar german-român* [German-Romanian Dictionary] (București: EA).
 1972 „Beitrag zu einer soziolinguistischen Betrachtung siebenbürgisch-deutscher Sprachformen”, *Festschrift für Hans Eggers zum 65. Geburtstag* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag), 306-317.
- Isbășescu, Mihai, Ruth Kisch and Heinrich Mantsch
 1972 „Zu den Merkmalen der gesprochenen deutschen Sprache in Rumänien”, *AUBLG* 21, 45-58.
- Ivănescu, Gheorghe
 1972 „Cercetarea elementelor de origine germanică în limba română” [Research concerning the Germanic Elements in the Romanian Language], *Cronica* 7, 38, 10, 13.
- Kaindl, Raimund Friedrich

1902 *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch Österreich. Mit besonderer Berücksichtigung der Ansiedlung der Deutschen* (Innsbruck: Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung).

Keintzel-Schön, F.

1966 „Rumänisch-sächsische Wechselbeziehungen im Spiegel der Sprachforschung“, *FVL* 9, 2, 111-114.

1976 *Die Siebenbürgisch-sächsischen Familiennamen* (Köln-Wien [-București]: Böhlau Verlag [:EA]).

Kisch, Gustav

1929 *Siebenbürgen im Lichte der Sprache. Ein Betrag zur Kulturgeschichte der Karpaten-länder* (Leipzig: Meyer).

Kisch, Ruth and Heinrich Mantsch

1969 „Un caz de bilingvism dublu. Observații asupra bilingvismului pe baza unor particularități ale dialectului săsesc din județul Sibiu” [A Case of Double Bilingualism. Notes on Bilingualism Based on Some Peculiarities of the Transylvanian Saxon Dialect Around Sibiu], *LR* 18, 3, 205-212.

Klaster-Ungureanu, Grete

1957 „Problema formării limbii literare germane în Transilvania” [The Question of the Formation of the German Literary Language in Transylvania], *AUB* 10, 167-177.

1958 „Wirtschaftliche und gesellschaftliche Beziehungen zwischen Rumänen und Sachsen im Spiegel des siebenbürgisch-sächsischen Wortschatzes”, *RRL* 3, 2, 197-219.

Klein, K.K.

1929 *Rumänisch-deutsche Literaturbeziehungen. Zwei Studien aus dem Aufgabe- und Arbeitskreis der Deutschforschung and den rumänischen Universitäten*, „Alte und neue Arbeitsziele der germanistischen Studien an den rumänischen Universitäten” (Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung).

1937 „Un germanist român, profesorul Traian Bratu” [A Romanian Germanist, Professor Traian Bratu], *RGR* 6, 2, 175-183.

1938 „S.C. Mândrescu-Germanistul” [S.G. Mândrescu, the Germanist], *RGR* 7, 2, 103-123.

- 1943 *Die „Nösner Germanistenschule“. Ihre Entstehung, Wirksamkeit, Leistung* (Bistritz: Verlag der Buchhandlung Gustav Zikeli).
- 1959 „Zur Siedlungsgeschichte und Sprachgeographie der mittelalterlichen deutschen Siedlungen in Siebenbürgen“, *Siebenbürgische Mundarten* (Berlin: Akademie-Verlag).
- 1965 *Transsylvania. Gesammelte Abhandlungen und Aufsätze zur Sprach- und Siedlungsforschungen der Deutschen in Siebenbürgen* (München: Oldenbourg).
- 1966 „Luxemburg und Siebenbürgen. Aus den Vorarbeiten zum Siebenbürgisch-Deutschen Sprachatlas“, *Luxemburg und Siebenbürgen* (Köln, Graz: Böhlau Verlag).
- Klein, K.K. and L.E. Schmidt
 1961 *Siebenbürgisch-Deutscher Sprachatlas*, 1. Band: Laut- und Formenatlas, Teil I, 1961; Teil II, 1964 (Marburg).
- Krause, Wolfgang
 1969 „Die gotische Runeninschrift von Lețcani“, *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 83, 1, 154 ff.
- Krauss, Friedrich
 1943 *Nösnerländische Pflanzennamen. Ein Betrag zum Wortschatz der Siebenbürger Sachsen* (Klausenburg-Bistritz: Siebenbürgisches Wissenschaftliches Institut).
- 1957 *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerksprachen* (Siegburg: Verlag F. Schmitt).
- 1970 *Treppener Wörterbuch. Ein Betrag zum Nordsiebenbürgischen Wörterbuch* (Marburg: N.G. Elwert Verlag).
- Lacea, C.
 1922-1923 „Copiștii Psaltirii Șcheiene“ [The Copyists of the Schei Psalter], *DR* 3, 461-471.
- Lang, Fr.
 1961 *Sprache und Literatur der Deutschen in der Bukowina, Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschtum in der Bukowina*, Bd. 16. Veröffentlichungen des Südostdeutschen Kulturwerks Reihe B, Wiss. Arbeiten (Sonderdruck) (München).
- Livescu, Jean
 1944 „Elemente germane în românește“ [German Elements in Romanian], *Ethos* 1, 1, 141-146.
- 1954 „Principiile și metodele dialectologiei în lumina lucrării ‘Dialectul francon’ a lui Fr. Engels“ [The principles and methods of dialectology in the light of Fr. Engels’ ‘The

- Franconic dialect'], *Revista Universității "A.I. Cuza" și a Institutului Politehnic din Iași* 1, 1-2, 313-324.
- Loewe, R.
1904 „Altgermanische Elemente der Balkansprache”, *Kl.*, 39, 265.
- Lozovan, E.
1958 *Revue de linguistique romane*, 22, 349-350.
- Lucuța, Ivonne
1974 *Morphologie*, 1. Teil (Timișoara: Tipografia Universității din Timișoara).
- Măndrescu, Simion C.
1903 *Goethes Relativsatz* (Berlin: Druck von Reinhold Kühn).
1904 *Influența culturii germane asupra noastră. I. Influența germană asupra limbii române*, [The Influence of German Cultural on us. I. The Influence of German on the Romanian Language] (Iași: Tip. „Dacia”, Iiescu, Grossu et Comp.)
1906 *Mittelhochdeutsch. Gramatică, texte, explicații și vocabular* [Mittelhochdeutsch. Grammar, texts, notes and vocabulary] (București: Socec).
1908 „Cum trebuie organizat studiul limbii și literaturii germane la o universitate română” [How the Study of German Language Must Be Organized in a Romanian University], *Revista de filosofie și pedagogie* (București, Tip. Curții Regale, F. Göbl Fii).
- Meyer-Lübke, W.
1904 „Altgermanische Elemente im Rumänischen”, *KZ* 39, 593.
- Moser, Hugo
1973 „Die Wirkung des Prinzips der Ökonomie bei Normwandlungen der deutschen Gegenwartssprache. Eine psycholinguistische Betrachtung”, *RRL*, 18, 4, 295-325.
- Nagy, Jenő
1973 „Beiträge zur Erschöpfung der sprachlichen Wechselbeziehungen im Siebenbürgisch-Sächsischen und Ungarischen Interferenzen”, *Interferenzen*, Rumänisch-ungarisch-deutsche Kulturbeziehungen in Siebenbürgen. Herausgegeben von Michael Kroner (Cluj: Dacia), 55-74.
- Pancratz, Arnold
1959a „Bibliographie 1944-1957”, *FVL* 1, 227-247.

- 1959b „Der siebenbürgische-sächsische Anteil an der rumänischen Geschichts- und Sprachforschung“, *FVL* 2, 19-43.
- 1960 „Beiträge von Siebenbürger Sachsen zur Erlernung der rumänischen Sprache“, *FVL* 3, 160-164.
- Pascu, George
- 1904 „Elemente germane în limba română“ [German Elements in Romanian], *Arhiva* (Iași), 399-406.
- Paulini, Hilde
- 1970 „Simion C. Mândrescu, cel dintâi profesor universitar de germanistică în România“ [Simion C. Mândrescu, the First Professor of German Studies in Romania] in *Culegere de referate de la Sesiunea științifică a cadrelor didactice, aprilie 1969, a Catedrei de limbi moderne a Institutului de Construcții București*, 287-295.
- Perez, Hertha
- 1971 „Traian Bratu și tradițiile germanisticii românești“ [Traian Bratu and the Traditions of German Studies in Romania], *Cronica* 6, 20, 10.
- Petri, Hans
- 1956 *Geschichte der deutschen Siedlungen in der Dobrudscha. Hundert Jahre deutschen Lebens am Schwarzen Meere* (München).
- Pop Stănescu, Speranța
- 1976 „Einige Anwendungsbereiche eines Verb-Dependenzmodells“, *AUBFil* 25, 53-62.
- Pușcariu, Sextil
- 1943 *Die rumänische Sprache. Ihr Wesen und ihre volkliche Prägung, aus dem Rumänischen übersetzt und bearbeitet von Heinrich Kuen* (Leipzig: Harrassowitz).
- Richter, Gisela
- 1960 „Zur Bereicherung des siebenbürgisch-sächsischen Mundart durch die rumänische Sprache“, *FVL* 3, 37-56.
- 1970 „Zur Einlautung rumänischer Lehnwörter in die siebenbürgisch-sächsische Mundart“, *FVL* 13, 1, 105-114.
- Richter, Gisela and Anneliese Thudt
- 1964a „Eine besondere Form des Reflexivpronomens im Siebenbürgisch-Sächsischen“, *FVL* 7, 2, 138-141.
- 1964b „Ergebnisse des mundartlichen Neuaufnahmen im Unterwald“, *FVL* 7, 1, 91-108.
- Richter, Konrad

- 1906 „Studiul limbii și literaturii germane la universitatea română” [The Study of German Language and Literature at the Romanian University]. Extras din *Revista de filosofie și pedagogie* (București: Tip. Curții Regale, F. Göbl Fii).
- 1906-1910 *Manual de limba germană* [Textbook of German] (București: Socec).
- Rocerîc Alexandra
- 1961 „Elemente germane în limba română pe baza Atlasului lingvistic român” [German Elements in Romanian as Found in the Romanian Linguistic Atlas], *FD* 3, 177-189.
- Roesler, Robert
- 1971 *Romänische Studien. Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens* (Leipzig: Duncker et Humblot).
- Roos, Josef
- 1959 „Beiträge zur Erforschung der Banater deutschen Mundarten”, *FVL* 2, 45-74.
- Rosetti, Al.
- 1925-1926 [Review of Drăganu (1922-1923a), and Lacea (1922-1923)], *GS* 2, 167 ff.
- 1947 *Mélanges de linguistique et de philologie* (Copenhagen-București: Einar Munksgaard, Institutul de lingvistică română), 558-575.
- 1962 *Istoria limbii române. II. Limbile balcanice* [A History of the Romanian Language. II. The Balkan Languages] (București: EA).
- Schmidt, Gertrud
- 1974 *Gramatica comparată a limbilor germanice – Comparative Grammar of the Germanic Languages* (Timișoara: Tipografia Universității din Timișoara).
- Schullerus, Adolf
- 1908 *Siebenbürgisch-Sächsischen Wörterbuch. Mit Benützung der Sammlungen Johann Wolffs.* (Strassburg I.E.: Verlag von Karl J. Trüber. Druck von W. Kraffl, Hermannstadt).
- Schwartz, R.
- 1939 *Die pfälzischen Mundarten der Deutschen von Illishestie* (München).
- * * *
- 1971, 1972, 1975 *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*, in Verbindung mit der Deutschen Akademie des Wissenschaften zu Berlin, herausgegeben von der Akademie der Sozialistischen Republik Rumänien, Dritter

Band G. (Bukarest-Berlin: EA-Walter de Gruyter et Co.), 1971, 335 p.; Vierter Band H-I (București-Berlin: EA-Walter de Gruyter et Co.), 1972, 415 p.; Fünfter Band K (București-Berlin: EA-Walter de Gruyter et Co.), 429 p.

Simu, Traian

1924 *Colonizarea șvabilor din Banat* [The Colonization of the Swabians in Banat] (Iimșoara).

Stănescu, Heinz

1961 „Contribuții la bibliografia în limba germană a studiilor de filologie romanică și germanică apărute în R.P.R. între anii 1944-1959” [Contributions to a Bibliography of Romance and Germanic Philological Studies Published in Romania between 1944 and 1959], *RFRG* 5, 1, 163-190.

Streit, Carol and Petru Kottler

1972 „Genul substantivelor în graiurile germane din Banat” [Noun Gender in the German Dialects from Banat], *AUT* 10, 215-230.

Szilágyi, Margareta

1961 „Stadiul actual al cercetării relațiilor româno-germane” [The Present-Day Stage of Research in Romanian-German Relationships].

1971 „Cîteva aspecte ale încadrării morfologice a împrumuturilor românești în graiurile săsești din nordul Transilvaniei” [Some Aspects of the Morphological Assimilation of Romanian loans in the Saxon subdialects of Northern Transylvania], *StUBB* 16, 1, 101-107.

Tempeanu, Virgil

1938 *Sippenfeindschaft und Wiedervergeltung im Nebenlungenlied* (Fălticeni: Bendit).

1941 „Deutsche Kulturwörter im Rumänischen”, *Conferința*, 5, 1.

1942 *Introducere în studiul limbii Mitellhochdeutsch (germana medievală). Cu texte adnotate și traduse, gramatică (în legătură cu textele), bibliografie și vocabular* [Introduction to the Study of Mitellhochdeutsch (Medieval German). With annotated and translated texts, with grammar (relating to the texts), bibliography and vocabulary] (Iași: Albina Românească).

1943 *Introducere în dialectologia germană* [Introduction to German Dialectology] (București: Tiparul Românesc).

Thudt, Ameliese

- 1966 „Eine Besonderheit des siebenbürgischen Konsonantismus“, *FVL* 9, 1, 138-145.
- 1968 „Das Gesetz der Auslauterweichung im Siebenbürgisch-Sächsischen“, *FVL* 11, 1, 19-36.
- 1970a „Zur Frage der Übernamen im Siebenbürgisch-Sächsischen“, *FVL* 13, 1, 97-104.
- 1970b „Sprachsoziologische Schichtung in einer Lokalmundart“, *ACIL*, X, 2, 79-83.
- 1975 „Zur sprachlichen Grenzbildung im Siebenbürgisch-Sächsischen“, *FVL* 18, 1, 101-105.
- Thudt, Anneliese and Gisela Richter
 1965 „Die Mundarten der sogenannten Zipser in Oberwischau“, *FVL* 8, 1, 27-48.
- Valjavec, Fritz
 1953-1958 *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa*, 3. Bände (München).
- Wolf, Johann
 1960 „Die Erforschung der Banater deutschen Mundarten im Lichte des Aufsatzes ‘Der fränkische Dialekt’ von Friedrich Engels“, *FVL* 3, 149-159.
- 1966 „Die phraseologischen Fügungen in den Banater deutschen Mundarten“, *FVL* 9, 2, 72-80.
- 1973 „Wie kamen im 18. Jahrhundert deutsche Kolonisten ins Banat“, *FVL* 16, 2, 5-20.
- 1974 *Sprachgebrauch und Sprachverständnis Ausdrucksformen und Gefüge in unserem heutigen Deutsch* (Bukarest: Kriterion).
- 1975 *Kleine Banater Mundartenkunde* (Bukarest: Kriterion).
- Zdreghea, M.
 1951 „Limba română vorbită de saşii din Cîlnic“ [The Romanian Language as Spoken by the Transylvanian Saxon of Cîlnic], *SCŞt* (Cluj) 2, 1-2.
- 1957 „Rumänische-deutsche Sprachbeziehungen“, *Mélanges Oslo*, 149-158.
- Zimmer, Norbert
 1930 *Die deutschen Siedlungen in der Bukowina* (Plauen im Vogtland: Verlag Günther Wolff).

Betrachtung über die germanistik an der Universität Jassy*

— Trajan Bratu und Karl Kurt Klein —
ein Beispiel für rumänisch/siebenbürgisch-sächsische
Zusammenarbeit

Obwohl es deutschen Sprachunterricht bereits vor den Vereinigung der Donaufürstentümer und in verstärktem Maße in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts an den rumänischen Schulen gegeben hatte, kann von einer originellen wissenschaftlichen Forschung auf dem Gebiete der Germanistik erst vom Beginn des 20. Jahrhunderts an gesprochen werden. Sie erfolgte im Rahmen der beiden rumänischen Universitäten von Bukarest und Jassy. Die Persönlichkeiten, mit denen diese Forschung von allem verbunden ist, waren in Bukarest Professor Simion C. Mândrescu und in Jassy der Germanist Trajan Bratu. Beide Forscher stammten aus Siebenbürgen. Da keine institutionellen Organisationen und Forschungszentren vorhanden waren, ist verständlich, daß der Akzent der Arbeit zu Beginn auf der didaktischen Tätigkeit, d.h. auf der Ausbildung der Lehrer für die verschiedenen Schultypen in Rumänien lag. Es muß unterstrichen werden, daß die deutsche Sprache als Pflichtfach bereits im Schulgesetz von 1864 eingeführt worden war. Gleichzeitig mit der Ausbildung von Deutschlehrern gab es jedoch eine rege Tätigkeit, um die notwendigen Voraussetzungen für die wissenschaftliche Arbeit zu schaffen, d.h. der Beschaffung von Büchern für die Bibliotheken, der Seminare und die Erstellung von Lehrbüchern, Wörterbüchern usw., unbedingt notwendigen Vorbedingungen für jegliche wissenschaftliche Tätigkeit.

Bevor wir uns unserem Hauptthema, der Zusammenarbeit zwischen Trajan Bratu und Karl Kurt Klein zuwenden, müssen wir uns noch kurz mit der Situation dieser wissenschaftlichen Disziplin im Vereinigten Rumänien nach 1918 befassen. Infolge dieser

*Apărut în Siebenbürgen als Beispiel europäischen Kulturaustausches (Siebenbürgisches Archiv), Dritte Folge, Band 12 Böhlau Verlag Köln-Wien, 1975, 143-153.

Vereinigung wurde eine große Anzahl von deutschsprachigen Siebenbürger Sachsen, den sog. Schwaben im Banat und in der Bukowina zu Bürgern Großrumäniens. Das Germanistikstudium bei den Siebenbürgen Sachsen war in großen Umfang so weit gediehen, daß aufgrund der großen Zahl von Gelehrten und wissenschaftlichen Arbeiten die sächsische Mundartforschung, Folklore, Ethnografie sowie die Erforschung der örtlichen Geschichte auf derselben Stufe stand wie in den deutschsprachigen Ländern Westeuropas. Wir dürfen daher auch nicht unerwähnt lassen, daß selbst der bekannte Philosoph und Sprachwissenschaftler Gottfried Wilhelm von Leibniz sich mit der Mundart der Siebenbürger Sachsen beschäftigt und neue Impulse für das Studium dieser Mundart gegeben hat. Die Philologie wurde im Laufe des 19. Jahrhunderts und bis heute durch solche hervorragenden Köpfe vertreten, wie z.B. Georg Bertleff (1833-1876), Georg Friedrich Marienburg (1820-1886), Andreas Bertleff (1856-1922), Friedrich Kramer (1843-1911), Georg Keintzel (1858-1925), Adolf Schulerus (1864-1928), Gustav Kisch (1869-1938), Richard Huss (1885-1941), Andreas Scheiner (gest. 1946), Karl Kurt Klein, und in unseren Tagen Friedrich Krauss, Bernhard Capesius und noch viele andere. Neben den wissenschaftlichen Zentren in Hermannstadt und Kronstadt gab es in Siebenbürgen noch ein namhaftes Germanistisches Zentrum, das als Nösner-Schule bekannt ist. Über diese Schule hat Karl Kurt Klein eine größere Studie geschrieben, die ich zu einem späteren Zeitpunkt noch erwähnen werde.

Jahrzehntelang haben sich die siebenbürgisch-sächsischen Germanisten mit der Frage der Herkunft der Siebenbürger Sachsen beschäftigt. Sie haben eine umfassende sprachwissenschaftliche Analyse erstellt, indem sie diese Mundart mit den Mundarten der vermuteten Urheimat in Luxemburg, im Moseltal und am Mittelrhein verglichen haben. Ohne hier auf nähere Einzelheiten einzuhegen, muß man doch feststellen, daß die wissenschaftlichen Fragen, die mit diesem Mosaik von Mundarten in Zusammenhang stehen, auch heute noch für die Forscher sehr kompliziert und zum Teil noch ungelöst sind. Im Rahmen der deutschen Mundartforschung – so wie es Karl Kurt Klein einmal ausgedrückt hat – bleibt Siebenbürgen ein „Testfall der Wissenschaft“. („Siebenbürgische Mundarten“, Akademie-Verlag, Berlin, 1959, S. 46). Zu den großen Werken der

siebenbürgisch-sächsischen Germanisten, die ich hier kurz erwähnen möchte, gehören solche bekannten wie das Siebenbürgisch-Sächsischen Wörterbuch, Der Siebenbürgisch-Deutsche Sprachatlas, die Wörterbücher einiger sächsischer Mundarten oder mundartlich-sächsischer Fachterminologien von Friedrich Krauss. Ich möchte hier von allem nicht versäumen auf diejenigen seiner Werke einzugehen, die von großem wissenschaftlichen Wert für die heutige Germanistik sind, wie z. B. Nösnerlandische Pflanzenamen, Klausenburg-Bistritz 1943; Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprachen, Siegburg 1957; Trepener Wörterbuch, Marburg 1970.

Genauso wie bei dem Großen Wörterbuch der Rumänischen Sprache, an dem schon fast seit einhundert Jahren gearbeitet wird, ist auch das Siebenbürgisch-sächsische Wörterbuch als ein Werk von mehreren Generationen von Sprachforschern anzusehen. Wie bekannt, wird diese Arbeit – nach einer Unterbrechung von mehr als dreißig Jahren – heute unter der Schirmherrschaft der Rumänischen Akademie der Wissenschaften und der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin weitergeführt. Zu dem Mitarbeiterstab gehören unter anderem Bernhard Capesius, Mihai Isbăşescu, Annemarie Biesselt-Müller, Arnold Pancratz, Gisella Richter, Anneliese Thudt, Roswitha Santa und Helmut Protze, der an der Deutschen Akademie der Wissenschaften in Berlin tätig ist. Der Forschungsbereich der Germanisten ist jedoch viel umfassender und differenzierter. Abgesehen von den rumänisch-deutschen kulturellen und literarischen Beziehungen und parallel mit dem Studium der sächsischen Mundart wäre noch die Erforschung anderer deutscher Mundarten, wie z.B. die aus der Bukowina, die Mundart der Banater Schwaben sowie der sogenannten „Landler“, einer deutschsprachigen Gruppe österreichischen Ursprungs, zu erwähnen. Wenn wir auch noch auf die Problematik der gegenseitigen rumänischen-deutschen Sprachbeeinflussung eingehen, dann ist noch besser ersichtlich, welchen vielfältigen und wichtigen Aufgaben sich die Germanisten aus Rumänien gegenübersehen. Dieser kleiner Exkurs hat Ihnen hoffentlich einen besseren Überblick auf die noch

zu bewältigenden Aufgaben der rumänischen Germanisten verschafft.

Im Vergleich zu den großen Leistungen der siebenbürgisch-sächsischen Gelehrten sind die Anfänge der germanistischen Zentren an den Universitäten von Bukarest und Jassy nur als sehr bescheiden zu bezeichnen. Es ist jedoch unbestritten, daß die siebenbürgisch-germanistische Schule nach 1918 eine entscheidende Rolle bei der Entwicklung der germanistischen Disziplin an den beiden oben genannten Universitäten spielte. Dazu haben vor allem die beiden siebenbürgisch-sächsischen Gelehrten, Bernhard Capesius in Bukarest und Karl Kurt Klein in Jassy, beigetragen.

Wenn wir uns mit der Entwicklung der Germanistik an der Universität Jassy befassen, dürfen wir nicht versäumen uns mit dem Begründer dieses Studiums, Trajan Bratu, zu beschäftigen, wobei dies gleichzeitig eine Würdigung des Mannes bedeutet, der in diesem Jahre seinen hundersten Geburtstag begehen würde.

Er war eine markante Persönlichkeit der Universität Jassy, bekannt und geschätzt durch seine demokratische, fortschrittliche feste Haltung, wegen der er nicht nur verbale, sondern auch tätlichen Angriffen seitens rechtgerichteter Kreise ausgesetzt war. Professor Trajan Bratu war außerdem ein Mann, der der wissenschaftlichen originellen Forschung nicht nur wichtige Impulse vermittelte, sondern selbst auch eine große Anzahl origineller Beiträge leistete. Wenn wir heute die wissenschaftliche Tätigkeit von Trajan Bratu beurteilen, dann sollten wir nicht vergessen, daß sie in einer Zeit erfolgte, als es für einen rumänischen Germanisten andere wichtigere Aufgaben gab, die für jeden Neubeginn charakteristisch sind. Das Hauptziel der Germanistik damals war die gründliche Vorbereitung der rumänischen Deutschlehrer. Trajan Bratu war – wie aus den Aussagen seiner Schüler und Studenten und auch seinen didaktischen Schriften her vorgeht – ein hervorragender Wissenschaftlicher und Lehrer. Er sprach sich für eine „Schule der ernststen wissenschaftlichen Arbeit und gegen Dilletantismus“ aus, indem er seinen Schülern der Gedanken einzuprägen versuchte, daß „die Arbeit das edelste Gut der Menschheit sei und die Belohnung in sich selbst trägt“.

Neben seinen Arbeiten didaktischen Charakters für Schüler, d.h. Handbücher, die er zusammen mit Karl Kurt Klein verfaßte,

veröffentlichen die beiden Germanisten aus Jassy auch noch eine Grammatik der Deutschen Sprache, Bukarest 1935. Diese Grammatik wird von Fachleuten wegen der neuen und originellen Methode bei der Vermittlung und Erklärung der für Ausländer besonders schwierigen Teile der deutschen Sprache sehr hoch eingeschätzt. Die sogenannte „Bratu-Methode“ besteht aus einer Reihe von einfachen Regeln, die sich auf die Vermittlung der komplizierten Nominaldeklinaton nicht nur auf Rumänen, die die deutsche Sprache erlernen wollen, als anwendbar erwiesen, sondern ist auch für die Vermittlung deutscher Sprachkenntnisse an ungarisch-, französisch- und englischsprachige Personen sehr geeignet. Diese Regeln wurden aufgrund einer sprachlichen Analyse erarbeitet, die mit den heutigen Richtlinien der kontrastiven Grammatik vergleichbar sind. Die Fachzeitschrift „Deutschunterricht im Ausland“ empfahl 1936 mit warmen Worten allen diejenigen, die die deutsche Sprache lernen wollten, diese Bratu-Methode. Eine weitere erfolgreiche Tätigkeit entfaltete Trajan Bratu außerdem auf dem Gebiet der Geschichte der Literatur und der Literaturkritik. Seine in Berlin abgelegte Doktorarbeit hatte das Leben und die literarische Tätigkeit von Friedrich Heinrich Karl Freiherr de la Motte-Foqué zum Thema und erschien 1907 in Berlin unter dem Titel Foqués Lyrik. Sein Interesse an den großen deutschen Klassikern Goethe und Schiller fand ihren Niederschlag in der Arbeit Das poetische Werk, unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Klassiker, Jassy 1909. Trajan Bratu war aber auch mit dem literarischen Leben seiner Zeit vertraut. In diesem Zusammenhang verfaßte er für den rumänischen Leser eine Arbeit mit dem Titel Die modernen deutschen Romanschriftsteller: Ernst Zahn - Die Entwicklung eines Schriftstellers, Jassy 1912. Die literarische Arbeit Goethes hat ihn jedoch sein ganzes Leben lang beschäftigt und in diesem Sinne sind seine Übersetzungen dieses deutschen Klassikers zu erwähnen: Stella, Clavigo, Egmont, Drei Tragödien in Prosa, Bukarest 1925. Dazu kommen noch das Buch Aus den Weisheiten Goethes, Bukarest 1937 und eine weitere linguistische Arbeit.

Von seinen Arbeiten als Literaturhistoriker wäre vor allem seine Studie über Die deutschen Volksbücher bei den Rumänischen, Jena und Leipzig 1936, zu erwähnen.

Die wissenschaftliche Tätigkeit von Trajan Bratu ist ein typisches Beispiel für die Aufgaben und Ziele eines Germanisten in einem nicht zum germanischen Sprachraum gehörenden Lande. Genauso wie Simion C. Mândrescu in Bukarest war Trajan Bratu gezwungen, ersteinmal die Arbeitsinstrumente, die für jede wissenschaftliche Tätigkeit unabdingbar sind, zu schaffen. Dann machte er sich an die Popularisierung der bedeuten kulturellen und literarische Werte deutscher Ausdrucksweisen, und zwar durch Übersetzungen, Studien, Vorträge usw. Danach bemühte er sich um die Festigung der Position der Germanistik an der Hochschulen und auch darum, seine Zeitgenossen vom Nutzen der deutschen Sprache und Kultur für das rumänische kulturelle Leben zu überzeugen. Gleichzeitig konnte er jedoch auch mit originellen Forschungen auftreten und auf diesem Gebiet ein bekannter Fachmann werden. Aus allen diesen Gesichtspunkten ist Professor Trajan Bratu als der Gründer der Germanistik an der Universität Jassy und eine bedeutende Figur der rumänischen Germanistik insgesamt anzusehen.

Obwohl es interessant wäre, auf die Leistungen der Germanistik zwischen den beiden Weltkriegen an den Universitäten von Klausenburg, Bukarest und Tschernowitz einzugehen, wollen wir hier lediglich auf die Tätigkeit von Karl Kurt Klein an der Universität Jassy eingehen. Sein Wirken dauerte fast ein Jahrzehnt bis zum Jahre 1939 als er einen Ruf an die Universität von Klausenburg annahm, um dort den Platz des verstorbenen Gustav Kisch einzunehmen. Karl Kurt Klein war neben seiner Tätigkeit als Sprachwissenschaftler auch ein hervorragender Organisator. Er war nicht nur in der Leitung des germanistischen Seminars tätig, sondern auch gleichzeitig der Direktor der Universitätsbibliothek. Die heutige Organisationsform der Bibliothek von Jassy ist auf seine Gedanken und Pläne und deren Verwirklichung zurückzuführen, obwohl diese Seite seiner Tätigkeit natürlich weniger wichtig als seine wissenschaftliche Tätigkeit auf dem Gebiet der Germanistik zu bewerten ist. Bereits vor seiner Berufung nach Jassy war Karl Kurt Klein in Fachkreisen durch seine Bücher und Studien als

Wissenschaftler von hohem Rang bekannt. Insbesondere zu erwähnen wären solche Arbeiten wie Die deutsche Dichtung Siebenbürgens im Ausgange des 19. und 20. Jahrhunderts, Jena 1925; Rumänisch-deutsche Literaturbeziehungen. Zwei Studien aus dem Aufgaben und Arbeitskreis der Deutschforschung an den rumänischen Universitäten, Heidelberg 1929; Beziehungen Martin Opitzens zum Rumänentum, Hermannstadt 1927. Diese Tätigkeit wurden an den Universitäten von Jassy und Klausenburg fortgesetzt. Aus dieser Zeit stammen Arbeiten wie Frühe Ansätze zur sprachlichen Erschließung der Herkunft der Sachsen in Siebenbürgen, veröffentlicht in der „Ilie Bărbulescu Festschrift“, Jassy 1931. Dann Literaturgeschichte der Deutschtums im Ausland, Leipzig 1938, dann die Nösner-Germanistenschule. Ihre Entstehung, Wirksamkeit, Leistung, Bistritz 1943, Der Humanist und Reformator Johannes Honter, Hermannstadt / München 1935. Besonders fruchtbar waren die letzten Jahre seines Lebens, als Karl Kurt Klein an der Universität Innsbruck tätig war. Obwohl er ein brilliant Kenner des gesamten Forschungsbereiches der Germanistik war, blieb sein wissenschaftliches Interesse stets vorwiegend auf Siebenbürgen ausgerichtet, was aus seinen Hauptarbeiten wie Transsylvania. Gesammelte Anhandlungen und Aufsätze zur Sprach- und Siedlungsforschung der Deutschen in Siebenbürgen, München 1963, den Arbeiten zur Siedlungsgeschichte und Sprachgeographie der mittelalterlichen deutschen Siedlungen in Siebenbürgen in dem Band „Siebenbürgische Mundarten“, Berlin 1959, Luxemburg und Siebenbürgen. Aus den Vorarbeiten zum Siebenbürgisch-Deutschen Sprachatlas, im Band „Luxemburg und Siebenbürgen“, Köln-Graz 1966 und schließlich in Siebenbürgisch-Deutscher Sprachatlas, 1. Band: Laut- und Formenatlas, Teil I, 1961; Teil II, 1964 (Marburg) ersichtlich ist.

Bereits aus dieser einfachen Aufzählung der Titel läßt sich ableiten, daß wir es mit einem Germanisten von europäischem Rang zu tun haben. Diese Tatsache wurde auch durch die Wahl Karl Kurt Kleins als einen der Hauptreferenten auf dem Ersten Internationalen Germanistenkongreß 1955 in Rom bestätigt. Sein Bericht befaßte sich mit Thema Hochsprache und Mundart in den deutschen Sprachinseln (siehe *Transsylvania*, S. 311-339), in dem er eine umfassende und originelle Synthese der wissenschaftlichen Ergebnisse der Germanisten in Siebenbürgen im Vergleich zu den Ergebnissen der Germanisten in anderen deutschen Sprachinseln darlegte. Diese Arbeit enthält auch grundlegende Schlußfolgerungen bezüglich der Methoden, die sich aus den geschichtlichen Entwicklungen der Sprachinseln in Ost- und Südosteuropa, in Südafrika, den Vereinigten Staaten von Amerika und auch in Südamerika für die gesamte Geschichte der deutschen Sprache ergeben und für sie von Belang sind.

Hier und heute ist weder der Ort noch die Zeit, um eine umfassende Analyse der gesamten wissenschaftlichen Tätigkeit von Karl Kurt Klein zu geben. Allerdings ist es erforderlich, zumindest auf einige Punkte seiner Arbeit kurz einzugehen. Wie für fast alle siebenbürgischen Germanisten lag auch für Karl Kurt Klein sein Leben lang die Hauptaufgabe in der Erforschung der Urheimat der siebenbürger Sachsen.

Die siebenbürgisch-sächsischen Gelehrten, die um 1900 eine Ausbildung an der Schule der Jung-Grammatiker erhalten hatten (A. Schullerus, G. Keintzel, G. Kisch) und infolgedessen von der All-Herrschaft der Lautgesetzte überzeugt waren und gleichzeitig an die Gleichsetzung von Sprache und Volk glaubten, haben eine sehr gründliche vergleichende Untersuchung über die sächsischen Mundarten in Siebenbürgen und diejenigen westdeutschen Mundarten erarbeitet, die den siebenbürgisch-sächsischen Mundarten am nächsten stehen. Ihre Schlußfolgerung lautete dahingehend, daß das Siebenbürgisch-Sächsische im Vergleich zu den Mundarten aus der Urheimat nur relativ wenig entwickelt war. Sie stellten außerdem die These aus, daß es sich bei dem Siebenbürgisch-Sächsischen um eine einheitliche Mundarten handelt, die sich trotz der fast 800 jährigen Trennung von der Urheimat nur sehr wenig weiterentwickelt hatte. Sie vertraten weiterhin die Ansicht, daß die Urahnen der

Sachsen aus einem verhältnismäßig kleinen Gebiet stammten und als kompakte Gruppe nach Siebenbürgen kamen, wo sie sich wieder die sprachliche Landschaft ihrer Urheimat formten. Diese romantische Vision steht in großem Gegensatz zur Genauigkeit, was einzelne sprachliche Erscheinungen anbelangt. Diese Vision wurde jedoch von einem anderen siebenbürgisch-sächsischen Gelehrten, Andreas Scheiner, zerschlagen. Andreas Scheiners Konzeption, auf die wir hier nicht näher eingehen wollen, wurde von Karl Kurt Klein übernommen und mit vielen neuen Argumenten angereichert. Die Schlußfolgerung seiner Studien besteht darin, daß die siebenbürgisch-sächsische Mundart von Zügen westdeutscher Mundarten geprägt ist. Genauer gesagt, hat sie die meiste Ähnlichkeit mit den Mundarten von der Mosel, dem Mittelrhein und aus Luxemburg. In ihr können jedoch auch niederdeutsche, oberdeutsche und sogar ostmitteldeutsche Elemente entdeckt werden. Schließlich kommen noch einige Reste romanischen Ursprungs, aus dem wallonischen Dialekt, hinzu. Wir haben es also mit einem Mischdialekt zu tun, genauer gesagt mit einer für Siedlungen typischen Mundart.

Um diese Mundart richtig definieren zu können, reicht der einfache Vergleich zwischendem heutigen Zustand der Sprache und den Mundarten in Westdeutschland nicht aus. Anstelle der Methode, die den Hauptakzent auf den sprachlichen Vergleich legt, müssen die Forscher eine tiefgehende dokumentierte Untersuchung der sprachlichen Schichtung bzw. Überlagerung erstellen, die in den fast 800 Jahren der getrennten Entwicklung vor sich ging. Aus diesem Gedanken stammt das von Andreas Scheiner und später von Karl Kurt Klein entwickelte Interesse für die Erforschung der Geschichte der Literatursprache der Siebenbürger Sachsen. Sie haben bei den Sachsen das Vorhandensein eines klaren Bewußtseins festgestellt, ihre Mundart zu einer Hochsprache zu entwickeln, und zwar eine andere als die von Luther geschaffene Hochsprache. Diese sächsische Literatursprache, auch unter dem Namen „Gemeine Landsprache“ oder „Predigtsprache“ bekannt, wurde sogar verwiklicht und von den Siebenbürger Sachsen mehr als zwei Jahrhunderte lang geschrieben und gesprochen. Die Menschen, die diese Sprache pflegten, waren fest davon überzeugt, daß ihre Sprache auf dieselbe Ebene mit dem Holländischen und Englischen zu stellen war und im Gegensatz zum

Hochdeutschen stand. Für Johannes Tröster, der im 17. Jahrhundert zum erstenmal diese Sprache verwendete, war sie „die alte teutsche Sprache“, die einzige Sprache, die wirklich auf die Goten zurückzuführen ist.

Diese letzte Feststellung mit dem Hinweis auf die Goten basiert auf seiner seltsamen Theorie, die eine wichtige Rolle in der Kultur- und Literaturgeschichte der Siebenbürger Sachsen gespielt hat. Es handelt sich um die Theorie des goten-geto-dakischen Ursprungs der Siebenbürger Sachsen, welche nicht von den Siebenbürger Sachsen aufgestellt wurde, sondern von den deutschen Humanisten des 17. Jahrhunderts, Willibald Pirckheimer aus Nürnberg und Philipp Melancthon. Sie wurde von den siebenbürgischen Gelehrten Albert Huet (1591), Johannes Tröster (1666), Mathias Miles (1670) und Lorenz Töppelt (1667) übernommen. Diesem Gedanken Töppelts schloß sich dann der moldauische Chronist Miron Costin an, der in der *Cronica Polona* schrieb: „Die Daken sind die Urahnen der Sachsen, die Zierde der Völker Ungarns, welche auch heute über die sieben Burgen herrschen; wunderbare Städte, die den italienischen ähneln, und die bis heute ihre eigenen Rechte behalten haben“. An anderer Stelle schreibt Miron Costin „... er führte Krieg mit den Dakern, den Urahnen der Sachsen“ und zu Töppelt erklärte Costin, daß er „dem Namen nach Daker“ sei. Im Grunde genommen stellt sich diese Theorie die Aufgabe, die ununterbrochene germanische Kontinuität von der Zeit der Goten bis zur Neuzeit in Siebenbürgen zu beweisen. Grundlage dieser Theorie war die Verwechslung der Geten, einem thrako-dakischen Stamm, mit den Goten, einem Stamm ostgermanischen Ursprungs, die bereits bei den Schriftstellern der Antike auftaucht, wie z.B. bei Jordanes. Etwas überraschend war das Wiederaufgreifen dieses Gedankes durch einen Gelehrten vom Range Gustav Kisch in seiner Studie *Germanische Kontinuität in Siebenbürgen*, Jena und Leipzig 1936. Die unwissenschaftliche Grundlage dieser Theorie und ihr phantasievoller Charakter wurde endgültig von Karl Kurt Klein in seiner Studie *Die Goten-Geten-Daken-Sachsengleichung in der Sprachentwicklung der Deutschen Siebenbürgens*, in *Transsylvania*, S. 90-139 bloßgestellt. Obwohl noch weitere interessante Aspekte aufgezeigt

werden könnten erlaubt es unsere Zeit nicht, hier noch näher darauf einzugehen.

Einen letzten Gesichtspunkt der Leistungen von Karl Kurt Klein, worüber ich noch einige Worte verlieren möchte, betrifft die literaturischen, kulturellen und sprachlichen Beziehungen zwischen den Rumänischen und Siebenbürger Sachsen. Seine Arbeiten wie Rumänisch-deutsche Literaturbeziehungen, Beziehungen Martin Opitzens zum Rumänentum oder Alte und neue Arbeitsziele der germanistischen Studien an den rumänischen Universitäten sind ein Beweis für sein großes Interesse an diesem Gebiet. Seiner Vorliebe für diese Fragen blieb er bis zum Ende seiner Tage, auch während seiner Zeit als Professor an der Universität Innsbruck, treu, wofür man als Beweis seine Arbeit Der Rumänische und der Siebenbürgische Deutsche Sprachatlas (ALR und SDSA). Über linguistische und historische Zielsetzungen, in Transsylvanica, S. 237-307, anführen kann.

Obwohl Karl Kurt Klein den größten Teil seines Lebens an anderen Universitäten im Lande oder im Ausland gewirkt hat, berechtigt und verpflichtet uns das Jahrzehnt, in dem er als Professor für die Deutsche Sprache an der Universität Jassy und als Direktor der Universitätsbibliothek tätig war, ihn als einen der wichtigsten Vertreter der Germanistik in unserer Stadt zu betrachten, der mit seinem Wirken in bedeutendem Maße zur Entwicklung der Germanistik in Jassy und in Rumänien überhaupt beigetragen hat.

Die Zusammenarbeit zwischen Trajan Bratu, der aus der Nähe von Hermannstadt kam, und Karl Kurt Klein, der auch aus Siebenbürgen stammte, und ihr enges freundschaftliches Verhältnis im Dienste der Wissenschaft und der Annäherung der beiden Kulturen fanden einen fruchtbaren Boden, jenseits der Karpaten in Jassy, an der ältesten Universität Rumäniens. Es handelte sich hier um ein kulturelles Zusammenwirken, was als beredtes Beispiel für die heutige Zeit angesehen und zwischen dem rumänischen und dem deutschen Volk weiterentwickelt werden sollte.

KATHARINA BARBA, *Deutsche Dialekte in Rumänien. Die südfränkischen Mundarten der Banater Deutschen Sprachinsel.*

Mit zwei Abbildungen und neun Karten, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag GMBH, 1982, 211 p.*

Prezentată într-o primă versiune (în 1977) ca teză de doctorat în cadrul Institutului de lingvistică din București (conducător științific prof. dr. Mihai Izbășescu), lucrarea Catharinei Barba, de la Universitatea din Brașov, a apărut acum în colecția publicației „Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik”, editată de Joachim Göschel și Verner H. Veith, în colaborare cu Institutul de limbă germană „Deutscher Sprachatlas” al Universității din Marburg/Lahn.

Cum se arată în *Prefață*, autoarea s-a format la școala de dialectologie germană de la Universitatea din Timișoara, avînd ca îndrumător științific pe profesorul Johann Wolf (autor, printre altele, al excelentei lucrări *Kleine Banater Mundartkunde*, Editura Kriterion, București, 1975). Rezultatele la care au ajuns cercetătorii timișoreni ai graiurilor germane din Banat sînt consemnate și de autoare în *Introducere*, p. 2-7.

„Insula lingvistică” germană, din Banat, care s-a constituit în decursul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, este alcătuită, cu mici excepții, din dialecte „mixte”, unite însă prin numeroase trăsături comune, care dau dreptul cercetătorilor să vorbească despre un *dialect german bänățen* destul de bine conturat, dar fără echivalent în „peisajul dialectal” din țara de origine. Studiile întreprinse au arătat că în dialectul „refăcut” din Banat, în urma amestecului de graiuri, s-au impus mai ales trăsăturile caracteristice dialectului german din regiunea Palatinat, deși coloniștii originali din această provincie nu au reprezentat în nici un moment o majoritate.

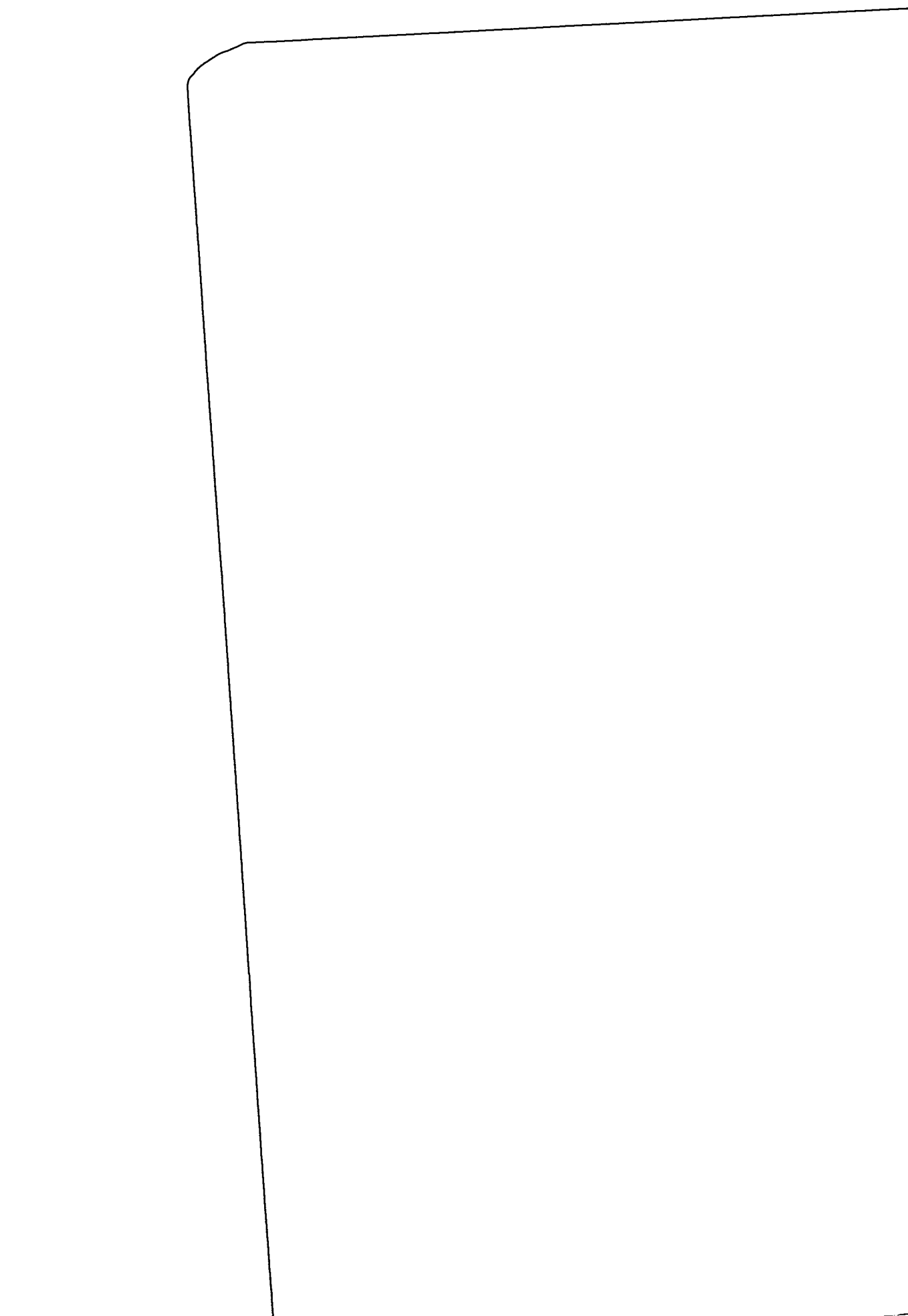
În orice caz, denumirea de „dialect șvăbesc” dată acestei variante a limbii germane din România, denumire care trimite la provincia Suabia (Schwaben), nu se justifică din punct de vedere lingvistic și istoric. Dialectele germane din Banat aparțin din punct de vedere tipologic dialectului numit „germana de sus” (hochdeutsch), care cunoaște două mari subdiviziuni: dialectul

* Recenzie apărută în ALIL, tomul XXVIII A., Iași, 1981-1982, p. 131-132.

„german de centru” (*mitteldeutsch*) și dialectul „german superior” (*oberdeutsch*). În proporție de 70%, dialectele din Banat sînt de tipul *mitteldeutsch* (franco-renom, franco-moselan, cu puține trăsături bavareze); restul de 30% aparțin tipului *oberdeutsch* (bavarez de nord și bavarez de sud, franco de est și franco de sud). Există o singură localitate în care se vorbește un grai de tip aleman de sus (Saderlach-Zădărăni). Șvabi veritabili sînt numai vorbitorii de limbă germană din Sătmar.

După o succintă prezentare a grupurilor dialectale germane din Banat (p.8-10), Katharina Barba se ocupă de grupul de dialecte de tipul „franco de sud” (*südfränkisch*), care constituie obiectul de studiu al cărții. Este vorba de 9 graiuri germane din județul Arad, anume din localitățile: Sanktanna (Sîntana), Komlosch (Comlăuș), Galska (Galșa), Glogowatz (Tudor Vladimirescu), Baumgarten (Livada), Sinlean (Sîleni), Tzipar (Țipari), Pankota (Pîncota) și Schiria (Șiria). În dialectologia germană, dialectul „franco de sud” este caracterizat ca un „dialect de tranziție”. El ocupă o fișie situată între dialectele „șvăbese-aleman” la sud, „bavarez de nord” la est, „franco de est” la nord și „franco-renom” la vest. Din punct de vedere geografic, el este așezat între Rinul mijlociu și cursul inferior al râului Necktar.

Ocupîndu-se de istoria colonizării în cele 9 localități arădane (p. 12-19), autoarea ajunge la concluzia că vorbitorii de limbă germană nu proveneau decît în foarte mică măsură din teritoriul delimitat mai sus. Astfel, de exemplu, dintr-o statistică datînd din anul 1770 rezultă că din 82 de persoane înregistrate în localitatea Glogowatz 16 erau originare din Ungaria, 15 din Franconia, 10 din Mainz, 9 din Austria, 8 din Boemia, 5 din Bavaria, 5 din Palatinat, 4 din Suabia, 4 din Silezia, 2 din Polonia și 4 din regiunea Bamberg (p. 15). La fel de variată este originea coloniștilor din Sanktanna și din Komlosch. Ei proveneau din provinciile Baden, Palatinat, Bavaria, Vestfalia, Palatinul bavarez, Württemberg, Turingia, Alsacia-Lorena, Prusia, Tirol (p. 15-16). În noua patrie, amestecul a continuat între așa-numitele „colonii-mamă” și „colonii-fiice”. În urma unui proces complicat de amestecuri, suprapuneri și nivelări dialectale a rezultat un dialect „mixt”, care, comparat cu cele din patria de origine, se aseamănă cel mai mult cu dialectul „franco de sud”.

Dialecte și limbi germanice

Austriacă

bängel, 185
Butellenapfel, 165
Puchse, 141

Daneză

fersken, 84
trag, 132

Engleză

box, 141
chance, 151
rail, 147
ripple, 48
trough, 132

Francică

**skrepa*, 112
skreppa (v.nord.), 112

Gepidă

brustilô, 9
chups, 9
gards, 9
sternô, 9
tappx, 9

Germană

Abend, 49
absägen, 231
Ardelier, 248
aufheben, 236
Ausschus, 231
Bahre, 54
barbes, 49
barfuß, 49
barvüeze, 49
Battullen, 164
Batullbülse, 165
Batullen, 164
Baum, 78
Baumgarten, 78
Beil, 231

Beilpöcke, 231
Belgien, 252
Beugel (silez.), 185
bicks'n, 129
Bierbrauer, 194
Blachoi, 242
blaüm, 49
Blech, 14
bleiben, 49
bleiwen, 49
Bloch, 239
Boden, 226
Börse, 91
bouc (mhd.), 185
Bramtwein, 198
brauen, 194
Brauer, 194
Brauerei, 194
Braunt, 7
Breche, 162
brechen, 162
Brett, 231
Bretter, 231
Bretterbude, 231
brudär, 231
Buchhalter, 232
Buchs, 141
Buchsbaum, 141
büchse, 126, 127
Buchse, 127, 130
Büchse, 130, 141
Büchsenkraut, 140, 142, 143
Buck, 231
buhsa (ahd.), 128, 141
buhä (v.germ.), 126
bühse (mhd.), 128
bühse (mhd.), 141
busha (v.germ.), 129
**buhäja* (vorahd.), 141
Chriach, 163
Churwelschen, 242
cram, 109
erichbaum, 163
dacoromanisch, 247

Dacoromanisch
(*Sproche*), 247
Dakoromanische, (das
) 247
dacoromanische, 248
Donaufürstenthümer,
243
Draht, 232
Druck, 233
durch, 232
ein, 209
eins, 236
Faschine, 91
Ferse (nhd.), 93
Fluder, 233
Fuchs, 211, 236
fuchsen, 236
Gatter, 232, 233
Gebiß, 103
Geiß, 54
Geländer, 232
gestrüeze, 55
gesunken (nhd.), 190
gleit, 208
gleiten, 208
gleithe!, 208
Gräf, 49
greb, 49
Grebe, 49
greben, 49
Greeb, 49
Greeff, 49
Greffen, 49
Gürt(e), 107
Gürtel, 106, 107, 113
ham, 156
hammen (mhd.), 156
Hammsäule, 157
hanka, 132
Harwest, 49
Hechel, 46
hecheln, 46
Hektik, 17
hemmen (mhd.), 156
hemmen (nhd.), 156
Hemmstock, 157

Herbst, 49
Hiebes, 172
Hiebeschen, 172
Hirsch, 89
Hirse, 88, 89
*hlai-drī (germanic),
119
*hleitara, 119
Hosenremmen, 106
hurst (mhd.), 89
ibel, 49
Iobent 49
Isländer, 205
Italien, 252
Italiener, 205
Iwent, 49
Jährling, 170, 198
Kachel, 14
*kaljō (germanic), 121
Kandare, 101, 103
kanse, 151
Kante, 208, 236
kanze, 151
Karnies, 205
Kartoffel, 51, 182
Kasten, 17
Kegel, 51, 182
Keilhacke, 232
Kelle, 120, 121, 153
Kellen, 153
Kette, 106
Kettenriemen, 105
kirsā (ahd.), 90
Kirsche, 79, 90
Kirschpflaume, 82
Klampe, 43
Kluppe, 232
Kopf, 43
Krain, 222
Krainer, 205, 223
Krapfen, 153
Kraut, 140, 141, 142,
143
krēke (mnd.), 163
kriach, 163
krieche, (mhd.), 163

Krieche, 168
kriūt (mhd.), 142
Kugel, 51, 182
Kürsche(n), 89
Kürschner, 89
Latte, 43
leitara (ahd.), 119
leiter(e) (mhd.), 119
Leiter, 119, 120
Leute, 160
liute, 160
Löffel, 233
loitr (carint.), 120
malder, 55
Malter, 55
moldauische, 248
Moldo-Walachen, 243
morsaere (mhd.), 90
Mörser, 90
mumman (mhd.), 151
Mumme, 151
mummen (nhd.), 151
Mummenschanz, 151
(Mummen)-Schanz(e),
152
Mummerei, 151
mumschanz, 151
Ostromanen, 250
Owent, 49
Partie, 234
persik (mnd.), 84
Pfanne, 233
Pfannendeckel, 233
Pfeife, 43
Pfennig, 233
pfersich (nhd.), 84
Pfirschbaum, 84
Pfirsche (nhd.), 84
pfirsching, 84
Pfirsich (nhd.), 63
Pfirsich(e) (nhd.), 84
Pfirsich, 43, 84
Pfirsichbaum, 84
pfirzix, 88
Pflaume (~Bosnische),
79

Pfosten, 153, 233
Picke, 231
pikl, 129
piksl, 129
Planke, 234
planken, 234
Possen, 153
possenhaft, 153
Possenreißer
(~macher), 153
Possenspiel, 153
Püchse, 129
puhsa (v.germ.), 126
pulver (mhd.), 142
pusha (v.germ.), 128
Quetsche, 81
rà'wárn, 54
Räbel, 49
rāber, 54
rabaln, 49
Rad, 53, 54
Radbahre, 53, 42
radebare, 54
radebër (mhd.), 54
Radeber(e), 54
radeberle, 54
radebern, 54
Raepen, 31
Raeper, 31
raepich, 31
Raffel (nhd.), 57, 58,
59
Raffel, 45, 46, 48, 52
raffeln, 45, 46, 48, 49
räffeln, 46, 48
Rahe, 234
Rahen, 234
Ráp, 31
Rápen, 31
Ráper, 31
rapfe (mhd.), 27
Rápfe, 31
rápich, 31
Rapp(e), 29, 30
Rapp, 30
rappe (mhd.), 27, 32

Rappe, 26, 29, 30
Rappitz, 31
rappitzich, 31
Räude, 25
*Rävel (mhd.), 48, 53,
58
*Ravel, 57
*raveln, 48
ravelen, 48
Rebe 49, 187
Reif, 54
repel (mnd.), 48
repelen (mnd.), 48
ri(f)fila, 48
richten, 235
Riegel, 51
Riemen, 106
Riemer, 106
Riese, 235
Riffel, 46, 48
riffeln, 46
Rinne, 235
rinnen, 235
Romaenen, 252
Romainen, 247, 251
Romäne(n), 251
Romane, 250
Romäne, 252
Romanen, 247, 248,
249, 250, 254
Romänen, 252
Romani, 242
romani, 246
Romäni, 247
Romanien, 241, 246,
247, 249
Romänien, 251, 255
Romanien-Walachei,
249
Romanier, 247, 248
romanisch(e), 247
romanisch, 247, 248,
251, 254
romänisch, 251
Romanische (das ~),
247

Romänische (das ~),
247
romanische, 248, 249
Romanische, 250
Romänische, 251
romanischen
(~Reiches, ~Reich),
250
romanischen (der ~
Donaufürstenthümern),
249
romanischen (Die ~
Fürstenthümer
Walachei und
Moldau), 249
Romanischer, 248
romanisches (~Reich),
249, 250
Romanos, 245
Römer, 239, 240, 241,
242, 247, 250
Romanier, 247, 248
römischer, 241
Romuli, 242
Roumainen, 243, 251
roumainische, 243
Rumäne, 243, 247,
252, 254, 255
Rumänen, 243
Rumänien, 243, 247,
251, 252
Rumänin, 243, 247,
255
rumänisch, 243, 247,
251
rumänische (das
~Volk, die ~ Sprache),
255
Rumänischen, 251
Rumenien, 243
Rumunen, 243
rumunisch, 243
rumunischen, 243
Säckel,, 50
Satz, 144
Säule, 156

schagen, 145
Schaldorf, 42
Schankel, 148
Scharze, 144, 145,
146, 150, 151, 155
Schanzen, 150, 151
Scharfe, 112
Scharp, 112
Schürpe, 112, 113, 114
Scharpe, 112, 114
scharren, 173
Schanfel, 51, 182
Schaute, 154
scheiben, 236
Scherf(nd), 112
Scherpe, 112
Scherr; 173
Scheuche (nhd.), 196
Scheuche, 55, 159,
160, 161
Scheuchen, 159
Scheuen, 159
scheuen, 196
Scheuer 56, 160
Scheusal, 160
schieben, 209
Schießbrett, 175, 177
Schießbretter, 177
Schieße, 177
schießen, 120, 121,
177
Schießpulver, 141
schiez (mhd.), 176
schieze (mhd.), 176
Schindel, 175, 177,
179, 182
*scioh (ahd.), 159
schirpe, 112
Schiuhe (mhd.), 159,
160
schiuhe (mhd.), 161,
170
schiuhe, 55
schiuhen, 159
schiur(e), (mhd), 56
schiure, 160

Schlag, 226
Schlagen, 145
schlapp! (mhd.), 173
Schleife, 227
Schleuder, 226
schleudern, 226
Schleuse, 227
Schleusentore, 227
Schneise, 235
Schofe, 50
schofel, 181, 183
Schofel, 51, 181, 182, 183
Schopholi (idiš), 181
schorc, 56
Schoß, 120
schoßgatter, 177, 178
Schoßkelle, 119, 120, 121
Schoßlade, 120
Schoß-leiter, 119
Schote (germ.-evr.), 154
Schub, 236
schudde (mhd.), 154
schüre, (mnd) 56
Schurz, 56
Schuß, 177, 178
Schußdach, 177
Schußgatter, 177
schussgatter, 177
Schutz (mhd.), 178
Schützbrett, 178
schützen, 177, 178
Schutzgatter, 177, 178
Schweden, 252
Schwefel, 49, 51
schweifen, 226
Schweifsäge, 226
schwer, 226
Schwerboxen, 226
Schwudderkirsche, 170
Schwudderkrieche, 169
Schwutzbilse, 170
scinthe (mhd.), 197
senken (mhd.), 190

Senker, 188, 189
Span, 227
Spanien, 252
Spant, 229
Spielwage, 205, 228
spitz, 209
Spitze, 236
Spreize, 227
spritzen, 229
Spritzen, 229
Staffel, 229
Stand, 43
štarwen, 49
Stempel, 230
sterben, 49
Stollen, 153, 230
Strang, 43
Strauss, 220
Strauß, 55
Streif, 230
streifen, 230
streificht, 230
streifig, 230
Streifweg, 230
strützach, 55
Strombet, 231
strüz (mhd.), 220
*strüz (mhd.), 55
Stütze, 231
švėbal, 49
swėbal, 49
swėbel, 49
swėvel, 49
Tafel, 51
troc(g) (mhd.), 132
trog (ahd.), 132
Trog, 132
übel 49
Viertel, 50
vorwärts, 209, 236
Vorwasser, 233
Wage, 228
Wagenkelle, 119, 120, 121
Walachen, 240, 241, 242, 247, 248

Walachier, 250
*Walh (ahd.), 237
wählisch (mhd.), 237
*wahlisk, 237
*Walhō (ahd.), 237
Wallachei, 251
Wallachen, 239, 251
Wallachischen, 245
Wallahisch, 251
wardan (v.germ.), 209
Wasserpfirsich, 85
Wechsel, 236
Weg, 230
wel(hi)sch (mhd.), 237
welsch (nhd.), 237
Werfen, 145
Werwel 49
Westromanen, 250
Winkel, 51, 182
Wirbel, 49
Wlachen, 242, 251
*žanker, 190
Zeichen, 157, 159
Ziege, 54
Ziegel, 51
Ziegele, 54
ziehen, 235
zuführen, 228
Zug, 235
(Zünd-)Kraut, 139
zünden, 40, 142
Zunder, 40
Zündkraut, 140, 142
zuschauen, 151, 155
zwei, 209, 236
Zwetsch(g)e, 81, 82
Zwetschke, 81

Gotică

hauris (got.-gep), 9
hauris (got.-gep), 9
haurthi, 9, 22
heran, 9, 22
hort (hi), 22
hort(h), 9
hurt(h)i, 9, 22

nastilô (got.-gep), 9
rappô, (got.-gep), 9, 27
**rappôns* (got.-gep), 9,
27

Longobardä

bardä, 9
fära, 9
kogula, 9
**rappe*, 27
skrunta, 9
skudojan, 9
smikkojan, 9

Norvegianä

fersken, 84
trau(g), 132
trug, 132

Olandezä

bosse(mnl.), 141
busse (mnl.), 141
canse (oland med.),
151
cri(e)ke (mnl.), 163
kans, 151
perzik, 84
repel, 48
repelen, 48
reven, 48
schuw, 159
sjerp, 112

Säsesc

aiäl, 160
ananasappal, 97
bägel, 185.
Baer, 194
Baerköch, 194
Bangert, 78
Bangert, 78
Bär, 194
bär, 194
bästerzərappal, 79
bästəzər bīr, 79
batull(n)-appeal, 165

Batullappel, 165
Batullenappel, 164
bätullpelz, 165
Bägel, 185
begeln, 185
bejglen, 185
Beugel, 185, 186
Biegel, 185, 186
biegeln, 185
Biegler, 185
**Biegler*, 185, 186
Bier, 194
Bijel, 185, 186
Bijellifmêt, 186
bijeln, 186
Bilse (Regner ~), 80
bīrnapfal, 97
bīrnpelz, 98
Biss, 128, 141
bissen, 141
bistriřär (pelzän), 75
bistriřär, 75
bistrizər, 76
bistritzer, 79
bistrizərpelz, 79, 80
bistrizərkiirsch, 79
bläschbūr, 165
bläschländerbūr, 165
bläschländerbūrbäm,
165
bleš, 50
Bloch, 245
Blöch, 50
blöpelz, 80
boiel, 185
braih, 162
bräij-aizn, 162
bräixšton, 162, 163
Brandusch, 168
Bröder, 14
bu(n)gar, 78
Büchsen, 128
Buettröch, 132
buge, 14
Bugler, 185
bugəl, 51, 182

Bullea (~ See), 253
Buss, 128
būxen, 128
buxen, 128, 141
Butyn, 253
Bwszyn, 128
bwxen, 128
bwxs, 128
Canthar, 103
cātän, 106
chätqä, 106
chätęn, 106
chöstn, 14
cqštän, 17
domrjescht, 165
dränits, 177
dränjits, 177
earnəßbirn, 97
earnəßappal, 97
Falldir, 14
fearš, 86, 90, 95
fearsch, 84
fearsche, 84
fearšt, 85, 90
Fenn, 85
fiarsch, 85, 90
Fiarsch, 85
Fiersch, 93
Fiesch, 93
Fifər, 85
Firšhängk, 85
Firšhänk, 85
firšchänk, 85
Firšchänkbôm, 85
firšchlänk, 85
firtəl, 50
Firz, 168, 170, 171,
172
firzänk, 90, 95
firzänkbôm, 90
firzänk, 84
firziguschkar, 168
firziguscha, 168
fischänk, 85
fizänk, 90
fökäl, 50

jorlänk, 195
jörләnk, 195
juær, 195
kaldakusch, 169
kaldekusch, 169
kaldakusch 169
kaldakuschbeôm, 169
kalakusch, 169
kalakuschpm, 169
Kändäl (frä), 50
kändälh, 50
Kapptuch, 14
*Kapptuch, 57
Karbuine, 253
Katen, 99
katn, 105
kätñ, 105
*katä(n)ra(i)mæn, 110
*katä(n)ramæn, 56
*kätänrä(i)mæn, 107
*katänraimæn, 107
*kattær-, 105
*kättær-, 106
katæn, 105
kätæn, 105
kätæn, 109
Katæn, 56
kattänramæn, 103, 105
këndälñ, 50
kent(l)frä, 50
kerlän, 196
*kerlenk, 196
kēschkä, 119
*kēschkær, 119
kētēramé, 108
kīrbasappäl, 97
kīrbasbīr, 97
kīrbaswaimer, 96
kīrlä'n, 196
kīrlam, 196
Kīrlän, 170
kīrlän, 196
Kīrlänbock,
Kīrlänell, 196
kīrlean, 196
kīršbelsæn, 98

kīršnbīr, 97
kīršnkräuc, 98
kīršnpelsæn, 98
kīršæn, 89
kīržen, 90
kīržner, 89
kīž, 90
Klompæn, 14
koiz, 90
kop, 14
Kopftuch, 57
korf, 14
kornbīr, 97
Köschchen, 119
kräc, 168
kräche, 163
kräichen, 163
Kräichen, 164
Kraut, 142
kräx, 171
kräxæn, 164
Kriech(el)baum, 164
Kriech(e)lchen, 164
krok, 142
kulakusch, 169
kuldukusch, 169
kulakusch, 169
kulukuschæ 169
lait, 160
lap, 173
Latz, 43
lavppm, 173
Leatz, 14
Leatz, 43
-letær, 119
letær, 120
-letter, 119
Letz, 14
lop, 173
lop-lop!, 173
lópm, 173
Maeržær, 90
matsche, 82
mätsche-bom, 81
mätschæ, 81, 82
melónanappäl, 97

Meoieržær, 90
molnærkräut, 165
mormunt, 253
Mundra, 253
mune, 253
mutsa, 253
Oiržänhoif, 89
Okelär, 14
oranšcheappäl, 97
Pachiere, 253
Padwære, 253
Padwyre (~Lugofot),
253
palbær, 142
Päli, 198
parsä(r), 98
parsærappäl, 98
parsærappälbóm, 98
pärž, 190
pelsnappel, 97
pelsmwaimer, 96
Pettr, 85
Pfeffer, 85
piärš(e), 98
piärš, 43, 63, 85, 86,
90, 94, 95
*piärš(en)pels, 99
piarš, 86, 90, 95
Piarsch, 85
piarsch, 86
Piarschæbóm, 85
piarž(e), 98
Piedem, 85
piedemappel, 97
Pien, 85
Piepær, 85
Piersch, 63, 83
Pierschëbüm, 85
pierschëbüm, 90
piärsilichappäl, 97
pix, 128
pixen, 128, 141
polvar, 142
pomæränznappäl, 97
pomunt, 253
Poynte, 253

pərzəguschkər, 169
prantvein, 198
prantweyn, 198
pine, 253
pimsə, 253
purzikusch, 168
pwxen, 128, 141
Rabber, 14
**Rabber*, 53
**Räbber*, 53
Rabbər, 42, 53
Räbel, 46, 49, 50
räbəl, 49
rabəlŋ, 49, 50
Raep, 35
Raeper, 170
Räffel, 58
räffeln, 58
räffeln, 58
räimə, 106
räimən, 106
räimən, 56, 99, 106,
 107
räimərn, 106
ramən, 106
rāmən, 106
Rāpen, 32
Rāper, 32, 33, 34, 170
rāuāmä, 107
**Rävel*, 49, 50
**Ravel*, 57
**raveln*, 49, 50
Rēf, 54
reimən, 106
remän, 107
remə, 106
remən, 106
reppich, 31
Rif, 54
rigəl, 51
Röhber, 14
**Röhber*, 53
roppich, 31
rumän, 253
rüimə, 106
rumün, 253

rumun, 253
ruppich, 31
Saldor(ff), 42
Saldorf, 42
sənk, 190
şărhäibäscän, 172, 173
Şärpar, 113
schaiər, 56
Schander(mensch), 160
schänsəl, 177
schätzbredder, 178
Schätzrietchen, 180
sches (~negel), 177
schess, 178
Schetzbret, 178
scheu, 197
Schieße, 176
Schieße, 179
(Schieß-) Pulver, 142
schuessnegel, 177
schuessnegel, 177
Schindel, 179
schirz, 56
schoadər, 192
Schoaitzel, 197
schoaizəl, 56
Scholdər, 14, 132
scholdər, 190, 192
schoß-däch, 177
Schoß-leiter, 119
schufel, 51, 182
schuha, 56, 170, 196
schurz, 56
Schuß, 175
Schüssen, 175
schwiderkårsch, 169
schwiddərkräch, 169
schwutzpelz, 170
schycen, 177, 178
Schyren, 14
schyrən, 56, 160
schyss(en), 178
schyssen, 177, 178
schyßpretter, 177
schyzzen, 177, 178
şəndəl, 175

şəndel, 182
şəndəl, 51, 177, 179
senken, 190
septemune, 253
şesz, 177, 178
şeszn, 177, 178
şets, 180
şetsbret, 178
şetsbretxi, 180
şex, 196
şexn, 196
shure, 160
šiarn, 173
şiesz, 177
šin, 54
sinkə, 190
şirn, 173
şös, 120
şös-letər, 119, 120, 121
Stein, 42
Stock, 190
ştrənk, 193
şträjk, 193
Streang, 14
strüz, 14
şvəbəl, 50
şvəbəl, 51
şaläut, 175
şälöut, 175
Tchiperusch, 168
Tröch, 14, 132
trôx, 132
tshuha, 196
Tuiffa, 253
Turn, 14
tziga, 55
väiştreux, 132
vurf, 253
Walachischland, 165
Wösserpiersch, 85
wunete, 253
wunt, 253
Žäger, 14
zägəl, 51
zənder, 40
**žanker*, 189

zāo-schünzə, 151
zibri, 79
zibripelz, 79
zige nä!, 54
zige nyel!, 54
zigeleo!, 54
zigi nä!, 54
zigi!, 54
zigleo!, 54
zigli ho!, 54
zitronappəl, 97

Suedează

persica, 84
skärp, 112
tråg, 132

Valonă

büzé, 130

Dialecte și limbi romanice

Arpinez

tiesto, 136

Catalană

anca, 132
test, 136

Champagnez

krap, 28

Corsican

bučedžu, 130
tróniła, 132

Engadin

brüt, 7
büschen, 130
test, 136

Franceză

bru, 7
buse, 130
busel (v.fr.), 130

Chance, 150, 151
charge, 91
Cheance (v.fr.), 150
crasse, 25
délire, 147
délirer, 147
dérailler, 147
écharpe, 112
echerpe, 112
esquiver, 160
forge, 91
garder, 209
grappe, 28, 29
hanche, 132
hasart, 152
hazarder, 152
hazart, 152
marge, 91
rafle, 29
romain, 244
Romains, 244
serge, 91
teste, (v.fr.), 136
tête, 136
touffe, 158

Friulan

brut, 7

Italiană

anca, 132
candeza, 150
canto, 208
carica, 207
caricare, 207
ciuffo, 158
delir, 147
delirare, 147
goardare, 209
grande, 207
grappa, 28
grappo, 28
grappolo, 28
incarica, 207
incaricare, 207
kutizá, 152

meno, 207
ohi!, 207
piccare, 207
rappa, 26, 27
romane, 244
Romani, 239
Romena, 255
Romeni, 245
Romenos, 255
Rumeni, 255
scansare, 150
scansi, 150
scanso, 150
schivare, 159
schivo, 159
scoteare, 152
scotezar, 152
stronzo, 214
tirare, 207
truogo (v. ital.), 132
truogolo, 132
varda!(venet.), 209
Volaki, 245
volta, 208
voltare, 208

Latină

alea, 152
annōtimus, 196
arma, 131
armorum, 131
armus, 192
brutis, 7, 21
bucca, 126
**buccella*, 126, 127,
130
**büccëlla*, 130
**bücëllum*, 130
büčma, 130
burgus, 7,
buxis (lat. med), 126,
130
buxis, 148
buxus, 141,
**cadena* (lat. pop), 106
cadens, 150

cadentia (lat. med.),
150, 151
cadēre, 150
catēna, 106
cerasia, 90
cerasus, 90
ceresia, 88
**cottizāre*, 152
coxa, 192
**crappa*, 28
**crappinus*, 28
**crappus*, 28
cucurbita, 137
delir, 147
delirare, 147
delirium, 147
dēlīro, 147
**ex-campsāre*, 150
femur, 192
**grappa*, 28
**grappinus*, 28
**grappus*, 28
hērba, -am, 139, 141
*(h)*rapene*, 28
Latinum, 244
līra, 147
marisca, 21
maxilla, 131
palliōla, 131
palliōlum, 131
pērsīca, (mala-), 84
pērsīca, 84, 86, 88, 90,
93
persicum (malum-),
63
pērsīcum (malum-), 84
pērsīcum, 84, 90, 93
pērsīcus, 84, 86, 88
pix (lat. med), 128
poma, 65
pomus, 65
pīra, 131
pīrum, 131
praeco, -onis, 184
praeda, 87
propago, 187

pruna, 61
primum damascenum
(lat. sav.), 82
primum, 61
pyxis, 126
**rapinus*, 27
**rappil-*, 27
**rappulum*, 27
**rapulus*
rapulum, 29
Romanensis, 245,
Romani, 239
Romanis, 239, 241
Romano, 239
Romanos, 240, 246
Romanum, 244
Romanus, 238, 241,
244, 246, 250, 253
romamis, 240
scandula, 179
scindula, 179
scripa, 112
scripea, 112
scrippa (lat.
meroving), 112
sculca, 7
sculta, 7
sēlla, 192
sēra, 87
**serpes*, -is, 111
stēlla, 131
tērra, 87
tēsta, 134, 135, 136
tēstu(m), 134, 135, 136
Valachi, 240, 241
Valachos, 239
**vetos*, 196
**vetuleus*, 196
Vlahos, 239
Volachie, 239
Volcae, 237
Walahica, 245
Wallachey, 246
Lombard
test, 136

Lucan
toga

Osrudan
teste, 136

Padovan
carga, 207
cargare, 207

Picard
Krap, 28

Portugheză
anca, 132
guardar, 209

Provansală
anca, 32
guardar, 209
test (v. prov.), 136
testa, 136

Română
abârfi, 208
abarf, 236
abziț, 231
abzițu (a-), 231
afund, 199
aguridar, 83
ahi!, 207
albie (~de spălat rufe),
132
albie, 133
alunică, 96
amper, 215
amzocăi, 156
amzocăi, 157
amzocăia (~di-afară),
156
amzocăia (dinăintru),
156
amzocăie, 157
amzocăi, 156
amzocăi, 157
ăpăn(u), 173

apotecă, 17
apotecar, 17
arapun, 27
arapune, 22, 24, 27,
27, 28, 29, 33
arapunedzu, 24, 27, 30
arapuni, 27
areapini, 27
argelat (drum~), 230
arină, 199
arm, 192
arma, 131
armul, 192
arópune, 24
arópuni, 24
arșic, 91
arúpun, 24
arupunedzu, 27, 28
ață, 193
auf!, 236
aufa!, 236
áușuș (lemn~), 231
baipig, 231
balarină, 206
balerină, 206
balie, 133
băligăroase (prune~),
169
băligoase (prune~),
169
barcă, 228
barda!, 209
bardă, 9
bardace, 74
barșon, 92
batule, 164
băul, 208, 211
băufl, 208
byógiși, 29
byorj', 91
berea (a fierbe~), 194
bêrea, 194
beșinoase (prune~),
169
beșinoase, (prune d-
ale~), 169

bighil-, 185
*big(hi)l, 185
*bighil-, 184, 185
bighilúșă, 184, 185
bighilúșe, 186
bighiroancă, 185
*bigl-, 184
biglariu, 184, 185, 186
biglariu, 192, 194
bigură, 185
Bilca, 156
Bilea, 253
bîre, 194
birjă, 90, 91
bîrsă, 175
bîrță, 175
Bisitrița, 76
bistriț, -ă, 74, 75, 76,
77
bistrițe, 98
bistrițean, -ă, 76
bistrițene, 98
bistrițenească, 76
bistrițenesc, 76
*bistrițiu, 77
blană, 179
bleah, 14
blef, 43
bleh, 14
boáfl, 208
boare, 9
bobiță, 29
bocsă, 126
bócșă, 127, 129
bofintău, 210, 234
boiangiu, 17
bóps, 127
bópsă, 127
bormașin, 39
borș, 90, 91
borț, 22
borțos, 22
bostan, 137
botar, 113
brăcinar, 113
brăcire, 113

brai, 162, 163
brașoavă, 215
brașoveancă, 216
*brăcinar, 113
brîndușă, 168
bristiț, -ă, 76
bristițe, 77
brobință, 29
broboacă, 29
broboniță, 29
brodăr, 14, 40
brubință, 29
brudăr, 231
bruș, 131
brusture, 9, 21
bușe'le, 129
bușe', 127, 129
bușe'ya, 129
bușe'le, 127
bučáya, 128
bucar, 113
bucgá, 131
*bucgáya, 131
buceá, 124, 126, 127,
128, 129, 130
bucéle, 130, 131
búcie, 130
búcin, 130
búciúm, 130
bucșă, 124, 126, 127,
128, 129, 130
bucșălă, 130
Bucșe (~pitariul), 128
bucșáli, 130
buglă, 14, 40, 51, 182
buhalter, 232
bulgărie, 216
bun, 253
búngar, 78
bungărcă, 78
bungărci, 78
burculău, 129
burculăuă, 129
burtă, 9, 22
buștean, 43, 110
cêrșiș, 93

êrșită, 93
căcăcioase (prune ~),
169
căcăleje (prune ~), 169
cacealmă, 102
cacealma, 102
căhălă, 15
cahlă, 15
câihă, 15
cailac, 232, 234
căina, 21
caltmaizi, 39
calumbă, 232
canal, 235
canta!, 224, 236
cânta!, 208, 211
cântăr, 104
cântar, 115
cantar, 228
cântăr¹, 103, 104
cântăr^m (~cu obl^on^e),
104
cântăriu¹, 104
cantarmă 102
căpătină, 134, 136
căpeșea, 104
căpșunică, 96
căptuh, 57
căptușeală, 14, 39, 57,
110
căptuși (a~), 14, 39,
41, 57, 108, 110
cărbune, 253
cărlan, 196, 197
cărlănuț, 195
cărsă, 93
cărsă, 94, 98
cartoflă, 51, 182
cășiță, 226
cășițe, 231,
câstăn, 14, 17
cataramă (prieteni
la~), 109
cataramă (a bea la~),
109

cataramă (Beție la ~),
109
cataramă (la~), 109
cataramă, 41, 56, 101,
102, 103, 104, 105,
108, 109, 110
cataramă, 102
cătăramă, 109
catarg, 234
căuș, 137
cerășe (~petroase), 88
cerășe, 88
êrs, 93, 94
cerși (a~), 90
cheaglă, 182
cheglă, 51
chelnă, 116, 120 121
chelnă, 153
chéndelă, 50
chéndilă, 50, 182
Kérsă, 94
kérsic, 88
kérsic, 88
kérsică, 88
chibrit, 17
chilimbar, 109
chilnă, 120, 121, 153
chimir, 114, 115
cicăcii (prune ~), 169
cîntar, 228
cîntariu, 228
cioandă, 160
cioflinc, 220
ciohilă, 181
ciórcă, 159
cirjășă, 88
cireășă, 88
cireașă, 87
ciresă, 88
cireșă, 88
cireșe (~albe), 88
cirșar, 113
cîrjă, 90, 91
cîrlăior, 195
Cîrlan, 195

cîrlan, 170, 195, 196,
197, 198
cîrlănărie, 195
cîrlănaș, 195
Cîrlani, 195
cîrlani, 198
cîrlanii, 198
cîrlăniță, 195
cîrlăniță, 198
cîrlanului, 198
cîrlău, 195
ciucure, 29
ciudă, 152, 153
ciudat, 153
ciude, 152, 153
ciudese, 149, 153, 152
ciuf, 158, 159
ciuhă, 10, 32, 36, 40,
55, 56, 108, 131, 157,
158, 159, 160, 170,
196, 197
ciuha, 170
ciuhe, 161
ciut, 160
ciutură, 137
Cláiho!, 208, 210
cláiho-prúto-crívula!
210
cleampă, 43
cliciului (osul~), 192
cliciului (vîna~), 192
cloambă, 14
cloamfăr, 17
clupa, 232
coădeșe, 74
coajă, 62, 91
coaje, 62
coapsă, 192
coarjă, 90, 91
coarnă (~grasă), 96
coarnă, 96
cocîrja (a~), 90
codirlă, 116
codirlă, 116, 117
cofă, 43
cojan, 82

colb (- de pușcă), 142
colb, 142
colcodușe, 169
colcotușă, 169
colduș, 169
coldușă, 169
comédie, 154
compas, 17
condeiul (-cîrmei),
233
contrafix!, 224, 236
cop, 14, 43
copsar, 113
corcoduș, 169
corcodușă, 168
corcodușe, 169
cordar, 200
corfă, 14, 40
corșău, 92
corșou, 92
coș, 119
cotton, 194
covată, 133
covârși (a-), 90, 91
crafnă, 153
craină, 204, 205
crainării, 223
crainer, 205, 225
craineri, 201, 202,
204, 205, 222, 224
crainerii, 204, 223
crainerilor, 225
crainic, 205
cramb, 109
crașfână, 153
crihini, 164
crighel, 51
crihen, 163
crihene, 163
crihin, 163
crihin, 164, 165
*crihinăș, -ă, 165
crihină, 163
crihină, 164, 165
crihine (-d-*ele albe*),
164

crihine, 164, 165, 166,
167
crihini, 164
crișine, 164
crivină, 166
crivinăș, -ă, 163, 165,
166
crivinașe (prune -),
166
crivinos, -oasă, 166
crivula, 210
crivula, 210
croăfână, 153
croăfenă, 153
croăpână, 153
cruce (-la căruță), 228
cuglă, 51, 182
culcodușe, 169
culcodușe, 169
cuptug, 57
curar, 113
curcubăuă, 137
curcudul, 169
curcuduș, 169
curcudușă, 170
curcudușe, 169
curea (~ingustă,
~lată), 111
cutedz, 152
cutez, 152
cuteza (a-), 152
cutidzare, 152
cutropi, 22
dacoromân, 247
dacoromânească
(limba-), 247
dacoromânesc, 247
dambă, 17
de șanț, 144, 148
degetar, 112
delira (a -), 147
Deocheați, 195
Deocheatul, 195
deraia (a -), 147
deșant, 145, 146, 147,
154

deșanța (a se-), 145,
147, 154
deșanța (a-), 147
deșantă [a (se) ~], 144
deșanță, 148, 153
deșanțat, 144, 145,
146, 147, 149, 153,
154
deșanțate, 154
desăvârși (a-), 91
descăcărîmba (a-),
109
deșențat, 146, 147
dirjă, 91
dirjală, 91
dirjauă, 91
dirjea, 91
dișanțat, 146
distrițe, 78
doască, 134, 136
dop, 9, 10, 24
doscă, 179
dovleac, 137
draniță, 177, 179
drecea!, 209, 210
dreceluire, 235
dreciui (a-), 210
drod (fîmie de -), 232,
drod, 232
drot, 232
dud, 83
dulap, 17
dura-dura! 211
duri (am sfredelit-, am
băgat sîrma-), 232
eșarfă, 112
faianță, 215
făină, 109
fândilă, 233
fandile, 233
fanglă, 233
fănină, 199
fară, 9
fârbar, 17
farmacie, 17
farmacist, 17

farșin, 90
fêlderă, 50
fenig, 233
fenină, 109
ferdelă, 39, 40, 131
fêrdelă, 14, 50
fereste!, 209
ferihang, 17
fialdără, 40, 131
fiăldără, 14
filandeză, 214
filnlandeză, 226
finlandez, 226
**firț-*, 171
**firț-*, 167, 168
firță, 171, 172
firțacușă, -gușă, 169
firțicușă, 167
firțicușă, 163, 168,
 169, 170, 171, 172
firțicușe (~ *verzi*), 166,
 167
firțicușe, 166, 167
firțicușă, 166
firțigău, 167, 168, 171
firțigău, 171, 172
firțigușe, 167
firțigușuri (*prune*-),
 167
firțoagă, 171
firțog, 167, 171, 172
fișcă, 253
fiț(a) - *fiț(a)!*, 171
fiț(a)!, 172
fița!, 171
fiții (*a*-), 171
Flămîndu, 195
Flămînzi, 195
flașîntug, 39
fleandură, 183
fludăr, 233
fludăre, 233
fludur, 233
fludur (~ *zăcător*, ~ *fix*),
 233
fludur, 233

foacălă, 50
foăcăle, 50
foarteșă, 168
foarteșe, 167
foastăn, 233
foastăună, 153
forja (*a*-), 90
forjă, 90, 71
**forț-*, 167, 168
forțeș(ă), 172
fôrțeșă, 167
fôrțeșe (*prune*-), 167
fôrtoșă, 168
fortoșe, 167
fôrvas, 233
fôrvers!, 209
forver!, 224, 236
fôstă, 233
fôstăună, 153
foște, 233
fragă, 96
frăgar, 83
franceză (*cheie*-), 214
franțuz, 214
fucs (*a prinde*-), 211
fucs (*prind*-), 211
fucs!, 211
fune, 154
funie, 154
fuôrfișă, 167
furnicar, 113
**furț-*, 171
fix!, 211, 224, 236
gadarăie, 231, 232
gadarie, 232
**gar-l-*, 198
găină (*plută*-), 217
găină, 217
găinărească
(legătură-), 217
găinăresc, -*ască*, 217
galândăr, 232
galaț, 226
Galăț, 226
gălender, 232
galion, 234

gard, 9
garderop, 17
gardină, 194, 199
garga!, 207, 211, 224
gărlan, 196
garniz, 205
gater, 233
gyacă, 136
gemuncher, 113
gemunchi, 113
german (~ *de lemn*),
 213, 225
german, (~ *de fier*), 213
german, 213, 214, 215,
 216, 217
germen, 224, 225, 226
Gherlă, 216
Gherla, 226
ghernă, 216, 226
ghidărăie, 231, 232
Ghijasa, 43
ghioagă, 9
ghiorcă (*a*-), 197
ghiorlan, 197
gyúacă, 136
gyúóc, 136
gîrlă, 196
gîrlan, 195, 196, 197
gîrtan, 82
gîscă plută-), 217
gladarăie, 231
glajă, 43, 189
glugă, 170
ghumă, 109, 155
ghumbă, 109
godac, 196
godănac, 196
godin, 196
godinac, 196
goldane, 163
gont, 179, 194, 199
grăi(*a*-), 239
grainăr, 200
grăinărească
(legătură-), 201, 217

grăinăresc -ească, 201,
217
graine(ă)re, 200
grainer, 200, 201, 202,
205, 212, 213, 214,
215, 216, 217, 222,
223, 225
graineră, (plută~), 217
graineri, 200, 201,
204, 206, 212, 214,
215, 217, 222, 223,
224
grainerii, 204, 223
grainerilor, 212, 215,
223, 224
granda, 207
grebănar, 113
grindeiului, 156
-grosar, 232
habău!, 208, 210
habău-drecea!, 210
hait, 200, 227, 232
haitul, 227
haituri, 227
hamza, 156, 157
hamzale, 157
hamzări, 156
hamzea, 156, 157
hamzoaie, 156
haptac, 43
hărjate, 91
harșa, 91
hartică, 17
hatică, 17
havană, 215
Hazoaia, 156
hȃrcă, 136
hebăr, 17
heftică, 17
hehelă, 40
héhelă, 50, 57
héhilă, 50, 182
hi!, 209, 236
hingher, 39
hîrcă, 136
Hîrja, 89

hîrjii (a~), 90
hîrșag, 91
hîrșie, 90
hîrșii (a~), 90
hîrtică, 17
ho!, 208
hóbos, 172, 173
hóbose, 172
horilcă, 199
husta-husta! 211
huzărul, 209
iarbă (~ de leac), 142
iarbă (~ pucioasă),
142
iarba (~ pucyos), 142
iarbă (~ de pușcă),
139, 140, 141, 142,
143
iarbă, ,139, 140, 142
iéfçică, 17
iepurar, 113
îmbăuf!, 208
îmbrăcat, 109
îmbrecat, 109
(în)cătărăma (a~), 109
încătărîmba (a~), 109
îndîrjea 91
îndîrjeauă, 91
îndîrji (a~), 90
învirt, 171
italian, 215
jăb, 28
jac, 189
jăcaș, 189
jăchilă, 50, 189
jăcman, 189
jăcmăni (a~), 189
jăcui (a~), 189
jaș, 189
jăfui (a~), 189
janc, 39, 186, 187,
188, 189, 190, 191,
194, 199
jăncui (a~), 187, 186,
190, 194, 199

jancuri, 186, 187, 190,
191
jăp, 28
jarcă, 82
jărpan, 82,
jéchilă, 50, 182
jeg, 28, 31
jemlă, 189
jemlugă, 189
jencui (a~), 191
jencuit, 187
jep, 28
jeș, 189, 194
jeșui (a~), 39, 43, 189
ji(l)!, 43
jilț, 189
jimblă, 189
jip, 28
jîp, 28
joagăr, 14, 39, 110,
189, 220
jold, 189
joldunar, 189
julfă, 189
kers, 94
kerș, 94
kêrsă, 94
kêrsic, 94
keteráme, 109
lană, 123, 131, 176
lantoc, 43
lápăn, 173
lăpeni, 173
lăstari, 187
lătoc, 157
laș, 131
lăvicer, 112
lavor, 17
leáfă, 233
leap-leap!, 173
leaș, 14, 43, 110, 131
lefui (a~), 233
lep, 28
letea (lemn~, plută~),
216
letea, 216, 226

Letea, 226
leț, 131
ligheam, 17
lip, 28, 31
lipăi (a-), 173
lipa-lipa!, 173
lipân(u), 173
lipăni, 173
loitră, 120
lopată, 233
lujniță, 210
lujniță, 234
macara, 17
măfrâmă, 102
măhrâma, 102
maică, 109
maier, 39
măieran, 39
maike, 109
maldăr, 55, 108, 110
mamă, 109
mame, 109
marâmă, 102
margină (de la-), 223
mărgineri, 223
marină (a-), 208
marina!, 208, 211
marjă, 90, 91
mărjar, 90
marș, 90
marșină, 90
masă, 87
mășcă, 131
mășcăuă, 131
mașină, 90
măna-măna!, 207
mere (~perje), 96
mere (~cîrșe, ~zarzăre, ~vișine), 96
mere (~perje), 99
mere (~pere), 96
mese, 87
mînă, 253
Mîndra, 253
mîmune, 152
mîmuni, 149

mirate, 150, 152
mistreacă, 76
mistreț, 76
mîșă, 225, 253
mîzgă, 230
mîzgari, 230
mîzguț (drum-), 230
mojar, 90
moldă, 123
mormînt, 253
muldă, 176
mușama, 17
năfrâmă, 102
năhrâmă, 102
nasture, 9, 22
necamș, 213, 215, 216,
217, 224, 225, 226
nesfaihi!, 236
neșfaihi!, 209
noaten, 196
noatenă, 196
oarbă, 109
oarbe, 109
obîrși (a-), 91
obîrșie, 90
obraz, 113
obrăzar, 113
ochelari, 14, 41, 110
odîrj, 91
odîrjă, 91
(o)dîrjă, 90
odrasle, 187,
oftică, 17
ogîrji (a-), 90
ohi drecea!, 211
ohi!, 207, 210, 211
ohi-drecea!, 210
pe'rșe, 129
pe'rșei, 129
pe'rșet, 129
pêrjă, 69
piarj, 69
piărj, 69
piărjă, 69, 70
piărjă, 69
piărji, 69, 70

piărșă, 70
păcat, 109
Pădure (~ Logofăt),
253
piêrj, 69
piêrj, 70
piêrjă, 69, 70
piărjă, 71
piêrjă, 71
piărjă, 69
piărji, 69
piêrji, 69
piărji, 71
piêrji, 71
piêrșă, 70
piărși, 69
piêrjă, 69
piêrjă, 71
păioară, 131
păis!, 211
păiș!, 211
pălimărească
legătură-), 202
palincă, 198
paluga!, 211
pămînt, 109, 253
pămîșă, 180
păr, 94
pară, 87, 94, 131
părj, 63, 69, 87
părjă, 71
părjă, 71, 87, 88
părje, 87
părji, 71
parsă, 98
parție, 233
păsărar, 113
pastramá, 102
pastrâmă, 102
pățânie, 102
patarâmă, 102
patarânie, 102
păți (a-), 102
patimă, 102
pătulate, 164
pătule (mere-), 165

pătule, 164
păzeală, 209
păzește!, 210
păzîrjă, 70, 71, 87
păzîrjă, 70, 71
păzîrje, 71, 87
păzîrji, 70
păzîrșcă, 70
*păzîrșă, 87
peccat, 109
pějă, 72
pemînt, 109
pensulă, 110
perdea, 17
pere (—cîreșe, —
zarzăre, —gutui, —
mere), 96
pere, 87, 94
peri, 94
perj (poamă —), 68
perj (pom —), 67
perj (prun —), 74, 77,
78
perj, 43, 60, 63, 64, 65,
66, 67, 68, 71, 80, 81,
82, 83, 85, 88, 92, 93,
94, 95, 100, 129, 165,
190
perj'e, 87
perjă (poamă —), 67
perjă, 40, 60, 61, 62,
63, 64, 65, 66, 67, 68,
73, 74, 75, 77, 80, 81,
83, 85, 95, 98, 100,
165, 189, 190
pérjă, 68, 70, 72, 87,
88, 94
pérjă, 70, 72
pérjă, 72
Perjă, 81
pérjă, 86
perjar, 72
perjar, 82, 83
perjar, 93
perjărie, 83
perjării, 72

perjării, 82
Perjăstii, 81
perje (—albe), 73
perje (—avrame), 73
perje (—bărdace), 73
perje (—bistrițe), 73
perje (—goldane), 73
perje (—moldovenești),
73
perje (—ungurești), 74
perje (—vinete), 73
perje (—de cele bune),
65
perje (—gioldani), 73
perje (poamă —), 68
perje (prun —), 67, 73
perje (rahat cu —), 83
perje [a fi bun (de pus)
cu —], 83
perje, 62, 65, 73, 79,
80, 87, 94, 98, 99, 100
pérjării, 72
pérji, 69
pérji, 70
pérji, 70
pérji, 70, 71
perj, 71
pérji, 80, 94
perj', 71, 72
perjoaică, 83
perjoaică, 83
Perjul, 80, 81
perjulică, 83
Perjului, 81
perjului, 81
pérjuri, 129
perș, 71, 72, 90, 92, 93
pérșă, 70
perșă, 72, 90, 92, 93
pérșă, 72
persecar, 83
pérșciori, 129
pérși, 70
perșii, 93
pérșii, 93
perș', 71

perșu, 71
pičrșică, 94
piărji, 71
pică, 231
pica-pica!, 207, 209
picsă, 127
picsa, 129
picsuri, 129
pieje (—de cele prime),
65
picpt, 113
pieptar, 112, 113
pierjă, 68
piers, 94
piersă, 94
piersăc, 94
piersăd, 94
piersăg, 94
pierse, 94
piersac, 94
piersă, 94, 129
piersic, 88, 94
piersic, 94
piersic, 95
piersică, 88, 95
piersig, 94
piersii, 94
piersii, 94
piersii, 94
piersii, 94
pihlă, 200
pihluești, 213
pînă, 253
pînză, 253
pipă, 40, 43
pipăruș, 168
pîrăic, 191
pîrăic, 191
pîrăic, 191
pîrăic, 39
pîrăic, 24
pîrăic, 33
pîrăic, 24
pîrăic, 24
pîrăic, 167
pîrăic, 169

pîrfigușă, 169
pîrfigușe, 167
pișiguș, 168
plancă (~ moartă), 234
plancă (~ într-o ureche), 234
plancă, 234, 235
plâncui (a~), 234, 235
plec (băn), 14
pleh, 14
plei, 14
pleu, 14, 43
plev, 14, 43
plutășan, 206
poamă (~ agrișă, ~ agudă, ~ alună, ~ căpșună, ~ piersică, ~ cireșă, ~ coacăză, ~ coarnă, ~ curcudușă, ~ fragă, ~ goldană, ~ gutuie, ~ harbuz, ~ pară, ~ perjă, ~ vișină, ~ zarzără), 95
poamă (~ vînată), 66
poamă (~ perjă), 99
poamă (~ perjoaie), 99
poamă (~ perjoică, ~ perjolică), 99
poamă (~ zmeură, ~ căpșunică, ~ cireșică, ~ cornișoară, ~ harbuzească, ~ perjoaică, ~ perjoaie, ~ perjolică), 96
poamă, 65, 66, 67, 68, 83, 95, 98, 99
poame (~ albe), 67
poame (~ roș), 67
poame (~ ungurești), 74
poame (~ vinete), 66
poame (~ perje), 98
poame, 65, 66, 67, 73
poartă, 133
podul, 226
pom (~ perj), 99

pom, 65, 66, 67, 68, 98, 99
pomișar, 83
pomnișar, 83
porți, 133
posnă, 153
poștă, 233
poștele, 209
povérli, 73
poznă, 153, 154, 155
poznaci, 153
poznas, 153
poznășie, 153
poznat, 153
poznatec, 153
pozne, 153
poznet, 153
pradă, 87
praf (~ de pușcă), 139, 140, 142
praf, 140
prăji (a~), 62
prăștilă, 179
prăvilă, 46
pristav, 184
prun (~ bistrif), 74, 75
prun (~ bistrifean), 81
prun (pom) (~ bistrifi), 80
prun, 64, 65, 66, 94, 98,
prună (~ bistrifă), 74, 75, 76
prună (~ perjă), 99
prună (~ piersică), 99
prună, 61, 64, 65, 66, 94, 98, 99
prundar, 113
prune (~ ardelenesti), 74
prune (~ bd'istrifene), 76
prune (~ bistrif), 77
prune (~ bistrifănești), 76
prune (~ bistrifene), 76

prune (~ bistrifene), 77
prune (~ de bistrifă), 76
prune (~ de toamnă), 76
prune (~ nemfești), 74
prune (~ ungurești), 74
prune (~ bistrife), 74, 75, 76), 77, 78
prune (~ bistrifene), 78
prune (~ bistrifești), 78
prune (~ bistrifii), 77
prune (~ brumării de Bistrifa), 78
prune (~ caise, ~ cireșe, ~ gutăi, ~ cartofele), 98
prune (~ de Bistrifa), 77, 78
prune (~ gogonețe), 163
prune (~ mistrețe), 76
prune (~ mîistrifă), 76
prune (~ pere), 98
prune (~ perje), 98
prune (poame), (~ bistrife, bistrifene, bistrifenești), 80
prune, 65, 94, 95
pruni (~ bistrifi, bd'istrifi), 77
pruni, 94
prumul (~ Brumării), 77
prumul (~ de Bistrifa), 77
prútco!, 210
pt'êrșică, 94
pt'êrșif, 93
pt'êrșică, 93
pudel, 51
pulbere, 140, 142
puniș, 24
puniș, 24
punte, 253
purif, 233

pușca (- *d'im butic*),
 128
puscă, 126, 127
pușcă, 128, 128, 129
pușcă, 141
pușcar, 141
pușcări (*a*), 141
pușcărie, 141
pușcaș, 141
púșt'e, 128
púșt'i (~ *dă rôtă*), 128
răcălui, 235
răcaș, 210, 235
racher, 57
racherează, 57
răchie, 199
rachiu, 198, 199
răcilă, 45
răcilă, 57
raclă (~ *plutitoare*),
 233
răctălui, 235
răd'ilă, 45
răfiel, 57
rafil(ă), 197
răfil(ă), 58
răfil, 57
răfilă, 45, 57
răfile, 57
rafili, 57
răgelă, 50
răghilă, 50
raghilă, 52
răgilă, 45
răgilă, 46
răgilă, 50
răgilă, 51
ragilă, 52
răgilă., 51, 52
răh'el, 57
răh'ele, 57
răh'er, 57
răh'ere, 57
răh'ij, 57
răh'ilă, 45, 57
răh'ili, 57

răh'ir, 57
răh'er, 57
raié, 234
raipelt, 17
râmpure, 24
râmpuri, 24
rap, 28
rapân, 9, 10, 22, 24,
 26, 27, 28, 30, 32, 33,
 35, 39, 131
răpân, 25
rapâr, 27
răpyor, 24
rapéc, 31
răpîn, 25
rapîn, 32
rapon, 10
răpor, 24, 25
rapor, 27, 32, 33
**rapune*, 33, 34
rapune, 30
**rapunră*, 27
răpur, 170
rapur, 24, 27, 32
răpur, 25
rapură, 9, 10, 22, 24,
 26, 27, 34, 39
răpură, 26
**rapure*, 34
răpurje, 25
răpurat, 26
rapure, 24, 26, 27,
 30, 33, 170
răpurecz, 26
răpurei, 26
rapuri, 26, 33, 170
răpuri, 24
răpuri, 26
răpurie, 24
răpuros, 27
răzilă, 43, 47, 51
răzilă, 50
răvelă, 47
răvelă, 47
răveli, 47
răvila (*a-*), 52

ravilă, 45, 47, 51, 52,
 55, 57, 100, 108, 178,
 182, 197
răvilă, 46, 51, 53, 58
răvilă, 47
răvilat, *ă*, 52, 58
răvile, 52
răvili, 47
răvilă, 45, 50, 51, 52
rayla, 52, 58
răzil, 47
răzilă, 45, 51
răkilă, 45
răpyor, 24
răher, 57
răvilă, 52
răzilă, 50
**rep*, 35
rictălcău, 235
rictui (*a-*), 235
rictuiji, 235
rictuitului, 235
riglă, 51
**rin*, 235
**rină*, 235
rîmii (*a-*), 235
rip, 26, 27, 28, 35
rip, 35
riz, 235
riză, 235
rizăncă, 235
rizui (*a-*), 235
rizului, 235
rizuri, 235
roabă, 14, 32, 39, 41,
 53, 108, 110
roată, 133
român, 238
Rom.an, 242
român, 254
Romane, 244
romanechte, 244
Romemensis, 245
Romăni, 251
România, 206, 249
Romänische, 251

Romanos, 241
Romën, 242
romîn, 244
Romûin, 240, 245, 246
Romulien, 246
Romun, 241, 245, 247
romun, 246, 252
Romuna, 246
Romuni, 245
Romunis, 247
Romunius, 241, 245
Romunos, 245, 246
Romunx, 245, 246
Romunynos, 246
Romvliã, 246
rópan, 28
roþi, 133
Rumagnesch, 242
Ruman, 242
rumân, 244, 253
Rumana, 239
rumânã, 244
rumâncã, 244
rumaneãasca (limba ~),
 245
Rumâneascã (Țara~),
 244
*Rumaneãasca (Tzara
 ~)*, 245
rumâneasc, -eascã, 244
rumânește, 244
Rumaneste, 239
rumâni, 244
Rumanje, 241
Rumanye, 241
Rumen (~ muntean),
 239
Rumena, 239
Rumenești, 241
Rumeni, 239
rumenos, 239, 241
Rumûin, 240, 246
Rumûinos, 240
Rumukje, 241, 242
Rumun, 241, 242
rumun, 252

rumuneaska (tzara ~),
 242
Rumunen, 241, 242
rumunes, 239
rumuneschti (limba~),
 242
Rumuni, 24, 242
Rumunj, 242
Rumunje, 241
Rumunjos, 242
Rumuny, 239, 241
Rumunya, 241
Rumunyi, 239
Rumunynos, 240
salatã, 175
salce, 154
salcie, 154
saltea, 17
sanciu, 227
saparișcã, 174
sapin(ã), 174
sarã, 87
sarcã, 174
sarsamuri, 174, 175
sãdilã, 174
sãpãligã, 174
sãptãmînã, 253
sãrcãli (a~), 174
sãvîrși (a~), 90, 91
scãfîrlie, 134
scîndurã, 179, 234
scocurilor (~ pe apã),
 235
scorumbar, 83
scruntar, 9
sebeș, 174
serj, 91
sfîrși (a~), 90, 91
sgudui (a~), 9
sicnãl, 235
sidilã, 174
signãl, 235
sihlã, 174
sirníc, 174
sivoarã, 174
sîmbraș, 174

sîntirin, 174
smeurar, 83
smicea, 9
smicui (a~), 9
spanac, 17
Speriatu, 195
Speriați, 195
spontuiește (se~), 229
stand, 43
stãrnut, 9, 22
stãuã, 131
steã, 131
steang, 193, 194
Stena, 42
Stenea, 42
stinghe, 10, 24, 192
stingheci (a~), 192
stîngãci (a~), 192
stînghe, 192
stînghea, 192
stînghei, 192
stogoș, 168
strãgãlie, 130
strãnut, 24
strefui (a~), 230
strîgãtoriu, 184
stroh, 32, 42
strugure, 24
strujac, 17, 42
struț, 14, 32, 42, 55,
 108, 220
stuț, 40
suslêț, 117
suslețe, 117
susleț, 117
suslețe, 117
ș'uş'lete, 118
șagamîții, 206
șagã, 155
șale, 192
șalele, 192
șandramã, 102
șandrãma, 102
șanț (de ~), 144, 147,
 148, 153, 154
șanț [a-i fi (cuiva)]

de J, 144
șanț [a-i părea (cuiva)
de J, 144
șanț, 39, 144, 145, 147,
 148, 149, 152, 154,
 155
șanță, 148, 152, 155
șanțul [a-i ține (cuiva)
 ~], 144
șanțuri, 149
șanțurile, 149, 150,
 153
șanja (a-), 90
șanjă, 90, 91
 **șarpe*, 113, 114
șarpe, 111, 112, 113
șălată, 175
șăncălău, 147
șăncăleț, 147
șăncălie, 148
șăncălas, 148,
șelpar, 114
șerpar (vultur~), 111,
 113
șerpar, 111, 114, 115
 **șerpe*, 113, 114
șes, 175
șeși, 175
șfăizic, 226
șfăizice, 226
șfăifui, 226
șfëbăl, 51
șfëbălă, 50, 51
șfëbel, 51
șfëbelă, 50, 51
șfëblă, 51
șfërbon, 226
șferbonuri, 226
șiba!, 236
șijlëte, 118
șilhoc, 43
șină (~de roată), 110
șină, 54, 131
șind(r)ilă, 32, 110
șind(r)ilă, 51
șindilă, 179

șindră, 179
șindră, 51
 (șind(r)ilă, 179, 182
șindrilă, 175, 176, 220
șir, 56
șiră, 110
șisă, 174, 175, 176,
 178, 179, 180
șis'lețe, 118
șisamea, 122
șisăcăvi, 122
șislet, 116
șislete, 116, 117, 118,
 120
șislete, 116, 118
șislěj, 116, 117, 118
șișoarcă, 122
șiștar, 122
șiștav, 122
șiștoacă, 122
șiștor, 122
șiță, 174, 175, 176,
 178, 179, 180
șiba!, 209
șiba' (a-), 209
șijlëte, 118
șijlěj, 118
șlag, 17, 226
șlăidăr, 226
șlăidăre, 226
șlăidărul, 226
șlăif, 227
șlăiș, 227, 233
șlăișul (~porșilor, ~
 principal, ~ de la
 șurub, șurubului), 227
șlăișul, 233
șlăișului, 233
șlăișuri, 227
șleau, 131
șleț, 117
șnăiș, 235
șoadă, 154
șod, 154
șodaș, 154
șofilă (a face~), 181

șofilă, 180, 182
șófilă, 50, 180, 182
șofilă, 50, 51, 183
șofili (a-), 181
șofilit, 181
șoflă, 182
șofreica, 214
șold, 14, 32, 39, 40, 41,
 110, 190, 192, 193,
 194
șoldar, 40, 113
șoldeală, 40
șoldi (a-), 40
șoldiș, 40
șoldiu, 40
șoldiut, 40
șoldul, 192
șolduri, 190
șolduras, 40
șopron, 100
șopru, 110
șorecar, 113
șorș, 56
șosea, 122
șoșoi, 122
șoșoti, 122
șoștoacă, 201
 **șote*, 154
șotie, 154
șpan, 227
șpantă, 225
șpănat, 17
șpămui (a-), 127
șpilvac, 205, 227
șpilvacă, 228
șpilvag, 227
șpilvagă, 227, 228
șpilvaguri, 227
șpinat, 17
șpiș, 209, 229
șpiș, 236
șpișer, 17
șpișerie, 17
șpișui (a-), 229
șpișuite, 229
șplengăr, 17

şpon, 227
 şpont, 229
 şpontui (a~), 229
 şponturi, 229
 şpraiş, 227
 şprăişui, (a~), 227
 şpriş, 229
 şprişă, 229
 şprişuri, 229
 şţâfla, 229
 şţafle, 229
 şţaic, 230
 şţcamp, 43
 şţeamă, 43
 şţempel, 229
 şţempel, 51
 Şţena, 42
 şţiblă, 51
 şţidnă, 43
 şţilvaha, 228, 234
 şţioálnă, 153
 şţiolnă, 153
 şţiomp, 43
 *şţişă, 174
 şţiump, 43
 şţol, 230
 şţolnă, 153
 şţoluri, 230
 şţraibig, 230
 şţraiblic, 230
 şţraiveg, 230
 şţraiveguri, 230
 şţraivig, 230
 şţrăfiu (a~), 230
 şţreang, 14, 39, 40, 43, 110
 şţrengar, 40
 şţrengăreşte, 40
 şţrengărie, 40
 şţrengărişă, 40
 şţroacă, 230
 şţrômpe, 230
 şţronş, 214, 215, 217, 225, 226
 şţrudel, 51
 şţruş (a pune~), 220

şţuipi (a~), 199
 şţuba! 236
 şţuflă, 181
 şţuflă, 51, 182, 183
 şţufléandrá, 183
 şţuflénderişă, 183
 şţujléte, 118, 122
 şţulfár, 183
 şţulfă, 180, 182, 183
 şţură, 14, 39, 41, 56, 110, 161
 şţurléş, 117
 şţurléte, 117
 şţurş, 56
 şţusléte, 117, 122, 123
 şţuşanea, 122
 şţuşcăvi, 122
 şţuşea, 122
 şţuşlet, 116, 117
 şţuşléte, 118
 şţuşlete, 41, 116, 119, 120, 176
 şţuşlét, 116, 117, 118
 şţuşlete, 117
 şţuşourcă, 122
 şţuşoi, 122
 şţuşoti, 122
 şţuştar, 122
 şţuştav, 122
 şţuştoacă, 122
 şţuştor, 122
 şţuşulétşă, 118
 şţuşulét, 118
 şţuşuléte, 118
 şţuşulét, 117
 şţuşuleş, 118
 şţut, 160
 t'ársă, 94, 98
 t'érşîş, 93
 taşlă, 51
 talican, 215
 tălican, 215
 tapă, 9, 10, 24, 36
 targă, 24
 társă, 93
 tason, 210, 235

teapşă, 233
 tească, 134
 teică, 133
 t'érş, 93
 ters, 94
 terş, 94
 t'érsă, 94
 t'érşîş, 93
 t'érşîşu, 93
 teucă, 133
 t'érşă, 93
 tigvă, 134, 136, 137
 tinichigiu, 17
 tipări (a~), 233
 tira!, 207
 tira-grândă!, 207
 tîrş, 90
 tisău, 114, 115
 tiugă, 136
 točilă, 46
 tolduş, 169
 tolduşă, 169
 treucă, 133
 trinchet, 234
 troacă (~pentru porci), 132
 troacă, 110, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 176
 troace, 133
 troake, 133
 troc, 14, 39, 110, 132, 133
 troci, 133
 troke, 132
 tron, 110, 176, 194
 truc, 233
 trícul, 233
 tîfă, 253
 tîlăş, 129
 turn, 14, 39
 ţandăra (a-i sări cuiuva ~), 40
 ţandără, 40
 ţandări, (a~), 40
 ţandărică, 40

țândăros, 40
țandură, 39, 40, 110
țăpăligă, 174
țaparișcă, 174
țapin(ă), 174
țapoș, 168
țară, 87
țarcă, 174
țărcăli (a~), 174
țarțamuri, 174, 175
țăstă, (~de cap), 134
țăstru, 136
țăstu (~capului), 134
țuóndăr, 40
țeastă, 132, 134, 135, 136, 137
țebeș, 174
țest, 134, 135, 136
țeste, 134, 136
țestul, 134, 136, 137
țigaie, 54
țiga-țiga!, 54, 108
țigău, 54
țighil!, 54
țighilio!, 54
țighiliu!, 54
țiglă, 39, 51
țihlă, 174
țimb(o)raș, 174
țintirim, 174
țiptări, 221
țiptării, 221
țiptărilor, 221
țircăl, 17
țîrfiéle, 167
țîrnic, 174
țivoară, 174
țufîrcă, 228
țug, 236
țugar, 235
țugări (a~), 235
țugari, 236
țugărit, 236
țugaș, 235
țuhal, 159
țuică, 199

uluc, 234, 235
ulucări (a~), 234, 235
unghe, 154
unghie, 154
urs, 213, 224
vacsărvasăr, 228
văgui [a (se)~], 228
valahă, 237
Valahia, 237
vană, 133
varda (~crivula, druhă!, búrhă!), 209
varda (~huzăreân!), 209
varda (~vîrșan!), 209
varda!, 209
vartă, 209
vărto!, 209
vasărvagă, 228
vătu!, 196
vecsăl, 236
verțile, 209
vétrilă, 46
vhahă, 237
vicslaivant, 17
vînar, 113
vinars, 198, 199
vînătă, 253
vinclă, 182
vinclă, 51
vinete (~românești), 77
vînt, 253
vîrf, 253
vîrșă, 90, 91
vîrticuș, 168
vișnar, 113
vlah, 237
vlahi, 237
Vlahia, 237
volt, 215
voltá (a~), 208
vólta!, 208, 211, 224
vorbi (a~), 239
zápor, 28, 32, 33
zar, -uri, 152
zarzăr, 82

zborjît, 92
zborșește (ursul se ~), 92
zborși [a (se) ~], 90, 91
zețar, 43
zețui (a~), 43
zgrăbunță, 29
zrobință, 29

Sicilian
kuttiatu, 152

Spaniolă
alemán, 164
anca, 132
guardare, 209
testa, 136

Sursilvan
bischel, 130

Veliotă
bertain, 7
tyasta, 136

Limbi slave

Bulgară
cantărmá, 104
cědilo, 174
čudat, 153
dăščica, 174
divesa (vbg.), 150
divŭ (vbg.), 150
dŭska (vbg.), 174
dŭštica (vbg.), 174
godinak, 196
kriv, 210
kriva, 210
krivina, 166
krivъ (vbg.), 210
părža, 62
pastrămá, 102
práža, 62
rapomŭ, 29

ritla, 119
štica, 174
jidilu, 174

Cehă

cech, 157
ceich, 157
kantár, 103
kantařiti, 103
kelna, 121
puška, 129, 141
robarna, 42
řantovati, 147
troky, 132

Poloneză

buks, 126, 127
buksa, 126, 127
cecha, 157
cefa, 157
fircyk, 171
kantar, 103
kentar, 103
ketar, 103
kielnia, 121
letra, 119
machrám, 46
perz, 63
puszka, 129, 141
raf, 46
rafal, 46
rafla, 46
raflowacy, 46
szanc, 146
szańc, 152
szance, 151
szańce, 155
zanikiel, 189, 190
zankiel, 188, 189, 190
żemla, 189
zenkiel, 189
zold, 189

Rusă

birža, 91
boršč, 91

řarf, 112
puška, 121, 141
krivъ, 210
kriva, 210
krivo, 210

Șirbocroată

cedilo, 174
coha, 181
dășćica, 174
dreřavate, am, 210
dreřiti, im, 210
dur!, 211
dúra- dúra!, 209
dura!, 211
kantar, 103
ključ, 192
krajina, 204
kriv, 210
kriva, 210
krivina, 166
krivo, 210
lojtra, 119
lotra, 119
marřama, 102
pićsna, 129
piksla, 129
palok, 211
paloku (na ~), 211
paluga, 209
paluga, 211
pastrmá, 102
piksa, 129
piksa, 141
plec, 14
prařiti, 62
priřtak, -řka-, ko, 210
puška, 129, 141
rába, 53
rihalo, 46
riřlati, 46
řtica, 174
řtica, 174
ředilo, 174
řidřlo, 174
tulac, 129

Slavă veche

*bystricři, 74
bukva, 126
bystrři, 74.
ćudo, 153
durřalo, 91
durřanie, 91
godři, 196
koři, 119
kořa, 91
kriři, 91
kryři, 91
obrřřati, 91
poznanije, 153
poznovati, 153
prachři, 14
pravilo, 46
prařiti, 62
puřika, 128
rob, 42
СТЕРНО, 192
sřvrřšenie, 91
sřvrřřiti, 91
svrabři, 26
toćilo, 46
větrilo, 46
*vrřša, 91
vrřři, 91
*vrřřag, 91
проповѣдаме □Nukb,
184

Slovacă

prařit, 62
rafáč, 46
rafadlo, 46
rafalo, 46
rafaty, 46

Slovenă

kriv, 210
kriva, 210
prařit, 62

Ucraineană

bahráma, 102

boršč, 91
 braj, 162
 bukš (ru.), 126
 bukš, 127
 buksa, 127
 čuha, 158
 čuhánia, 158
 káhlea, 15
 kailak, 232
 kailea, 15
 kantáryka, 103
 kelniá, 121
 kleihov!, 208
 kraína, 205
 Krajnik, 205
 krivúlja, 210
 kryvy, 210
 luštra, 119
 perša (sliva), 62, 92
 perši, 62
 planka, 234
 prut (-a), 210
 rafa, 46
 rafaty, 46
 rjafa, 46
 rjafaty, 46
 štilvaha, 228
 šura, 160
 šutka, 154
 ťidiélo, 174
 ťidílu, 174

Alte limbi indoeuropene

Albaneză
 ciufke, 158
 marámě, 102
 pastěrmá, 102

Greacă
 βλάχοι, 237
 damáskēnon (mgr.), 82
 Έτος, 196
 kámpsai, 150
 kámptein, 150

κοττίζω, 152
 μηζός, 192
 πασιτσιμιζς, 102
 παστοτσιμιζς, 102
 πιζμίν, -ένος, 187
 πόςγος, 7 pyxis, 130
 πιζίς, 141
 πόςος, 141
 ROMANIKH, 247
 ρύπος,, 28, 35
 ρύπαγος, 28
 σπαζτίον, 193
 σπάζτον, 193
 Σχουλοβοούζγο, 7
 χηζύσσω, 184
 χίςν, -νχος, 184

Indoeuropeană

*gyrebh, 198
 *gyer(e)bh-, 198
 *uet, 196

Limbi semite

Arabă
 az-zahr, 152

Ebraică
 šāfāl, 181

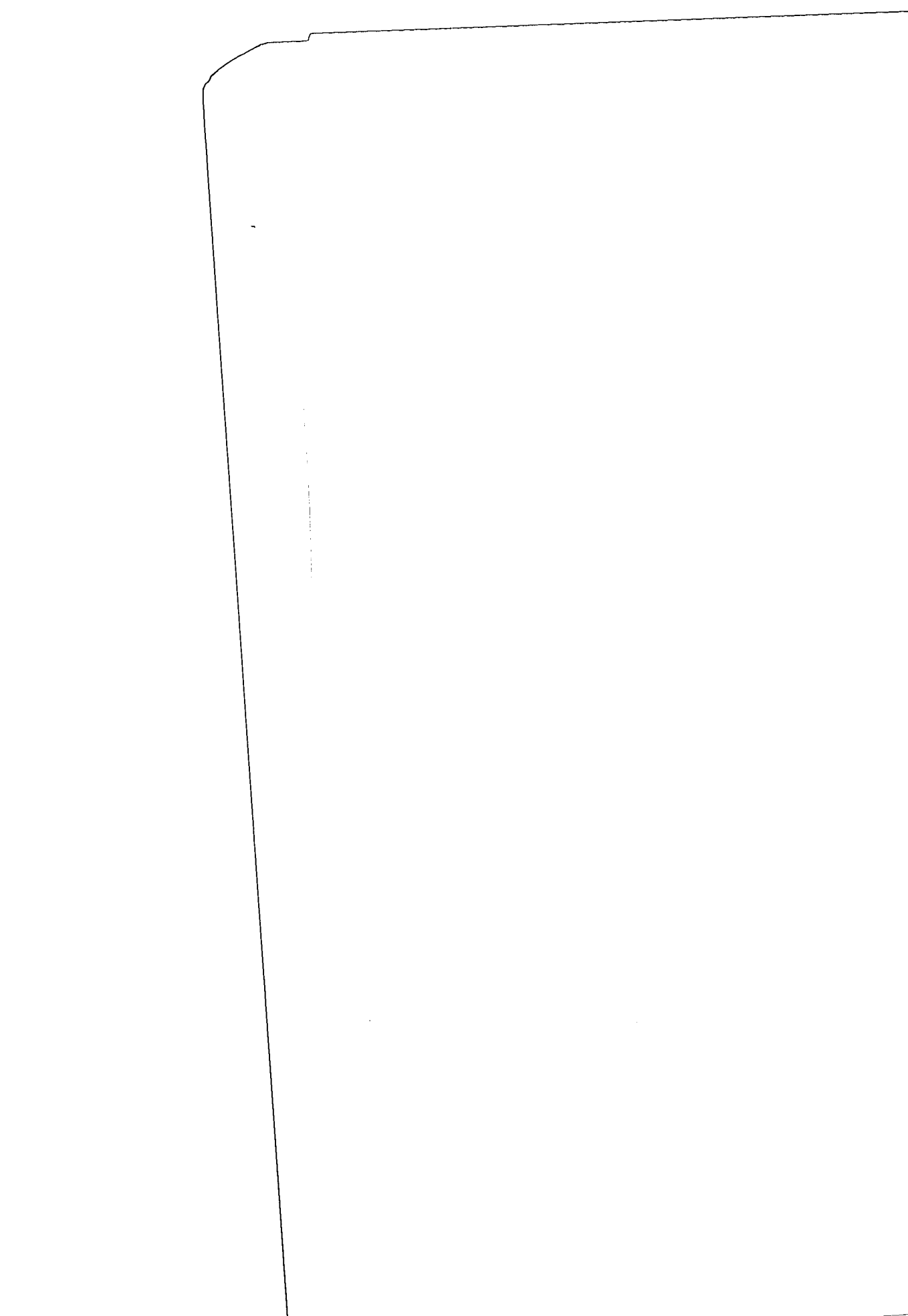
Limbi uralo-altaice

Maghiară
 bárson(y), 92
 beszterce (szilva), 75
 bírsalma, 96
 bírsalmařa, 96
 burkol, 129
 burkolat, 129
 cəntār, 104
 csander, 160
 csóva, 157, 159, 160
 csuha, 158
 fa, 96
 házšár, 91
 kályha, 15

kantár, 101, 103
 kerlány, 198
 korsó, 92
 kajtra, 119
 mozsár, 90
 Ola, 245
 Oláh, 239
 Oláhok, 239
 Olahok, 245
 parázš, 61, 62,
 pěrře, 129
 persely, 129
 perzsa, 60, 61, 92
 puska, 128, 141
 sánc, 144
 sánra itélni, 148
 siza, 175
 sod, 154
 szaláta, 175
 szilva (beszterce-), 79
 tüsző, 114
 zsákmány, 189
 zsemli, 189
 zsold, 189
 zsoldmár, 189

Turcă

ařic, 91
 batırma, 102
 harřa, 91
 k'ese (turc. osm.), 114
 k'ise (turc. osm.), 114
 kantar, 103, 104
 kantarmá, 101, 102,
 103, 104, 110
 kantyrma, 102
 kantyrmi, 102
 kehlibar, 109
 mahráma, 102
 pařtá, 105
 pastirmá, 102

Sigle și bibliografie

ALIL = „Anuarul de lingvistică și istorie literară”, Iași, 1966 ș.u.

ALR I = *Atlasul lingvistic român*, de Muzeul Limbii române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, Partea I, (ALR I) vol. I, *Părțile corpului omenesc și boalele lui*, de Sever Pop, Cluj, 1938, vol II, *Familia, Nașterea, Botezul, Copilăria, Nunta, Moartea*, de Sever Pop, Sibiu-Leipzig, 1942

ALR II = *Atlasul lingvistic român*, de Muzeul Limbii române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, Partea II, (ALR II), vol. I: *A. Corpul omenesc, boale (și termeni înrudiți) B. Familia, Nașterea, Copilăria, Nunta, Moartea, Viața Religioasă, Sărbători C. Casa, Acareturile, Curtea, Focul, Mobilierul, Vase, Scule*, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940

Arvinte V., *Român, românesc, România. Studiu filologic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983

AUI = „Analele Științifice ale Universității «Al.I. Cuza» din Iași”, secț. III., 1957 ș.u.

CADE = I.-Aurel Candrea, Gheorghe Adamescu, *Dicționar enciclopedic ilustrat*, Editura „Cartea Românească”, București, 1931

CDDE = I.A. Candrea, Ovid Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, 1914

CL = „Cercetări de lingvistică”, Cluj, 1956 ș.u.

DA = *Dicționarul limbii române*, București, 1913–1949

Densusianu O., *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, II, Paris

DER = Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano* Laguna, 1958

DLR = *Dicționarul limbii române*, serie nouă, Editura Academiei, București, 1965 ș. u.

DR = „Dacoromania”, Buletinul Muzeului Limbii române, Cluj, 1920-1949

DRG = Heimann Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch* (v. ed. Wiesbaden, 1985, 3 vol.)

Dt. Entlehn. = *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlases)*, Berlin, 1971

Dt. Wb. = Fr. L. K. Weigand, *Deutsches Wörterbuch*, Gießen, 1910

EWDS^{17, 19, 22} = Fr. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, ed. a 17-a, a 19-a, a 22-a Berlin, 1957-

EWUR = Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im rumänischen*, Budapest, 1966

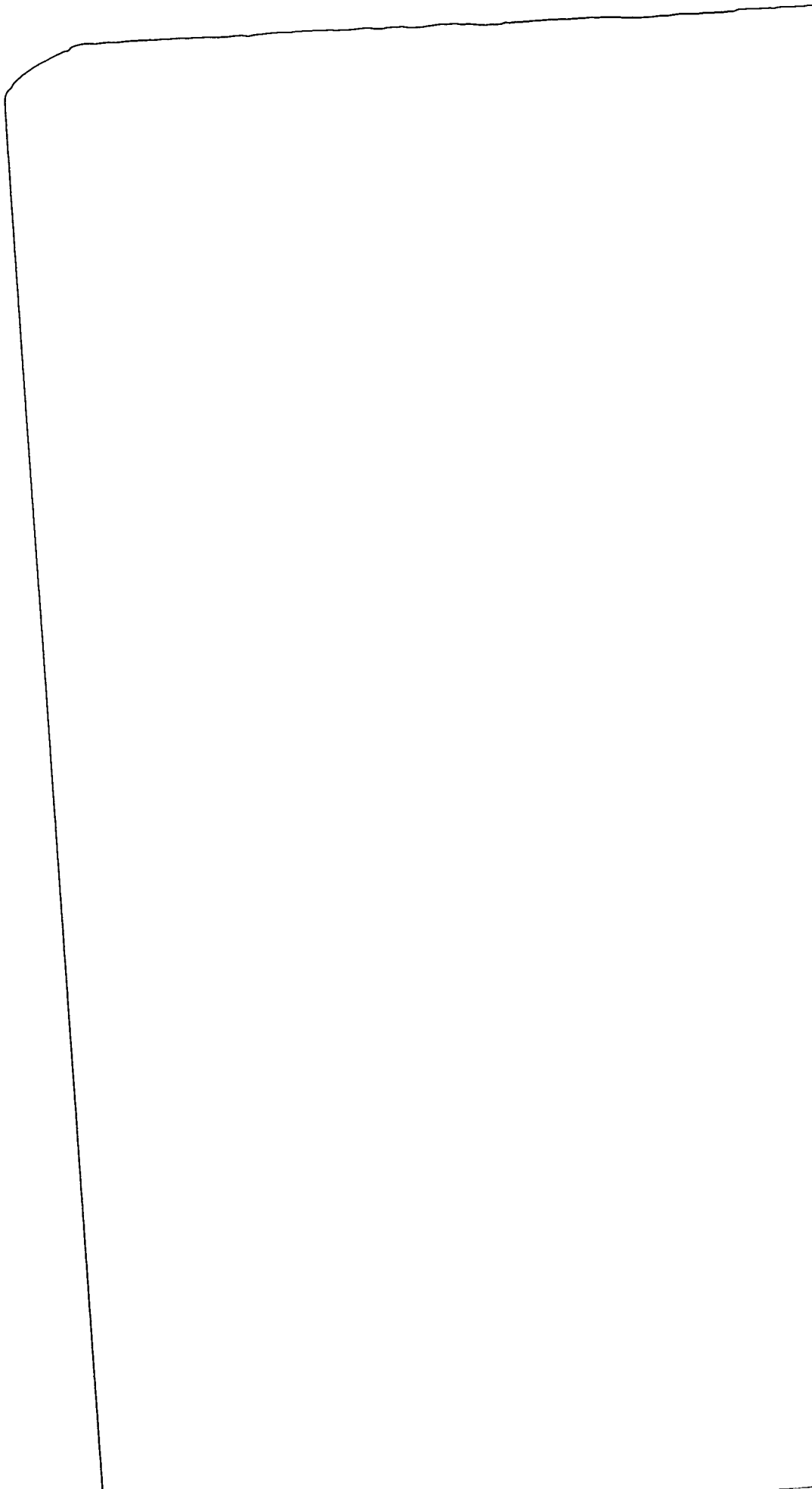
Gáldi L., În *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapest, 1939

Gamillscheg E., *Romania Germanica. Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreichs*, I-III, Berlin-Leipzig, 1934-1936

- Hwsp.* = Fr. Krauss, *Wörterbuch der nord siebenbürgischen Handwerks sprachen*, Siegburg, 1957
- Ivănescu Gh., *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași, 1980
- Ivănescu Gh., *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947
- Mihăescu H., *La Romanité dans le sud-est de l'Europe*, Editura Academiei, București, 1993
- Mihăescu H., *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, București, 1960
- OR* = Alexandru Philippide, *Originea Românilor*, Iași, vol. I 1925, vol. II 1927
- Pușcariu S., *Die rumänische Sprache*, Leipzig, 1943
- Roesler R., *Romänische Studien*, Leipzig, 1871
- Rosetti Istoria = Alexandru Rosseti, *Istoria limbii române I De la origini pînă în secolul al XVII-lea*, ediție definitivă, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986
- RRL* = „Revue roumaine de linguistique”, București, 1956 ș.u.
- SCU* = „Studii și cercetări lingvistice”, București, 1955 ș.u.
- Scriban *Dict.* = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, 1939
- scst* = „Studii și cercetări științifice”, Cluj, 1950 ș.u.
- scst* = „Studii și cercetări științifice”, Iași, 1950 ș.u.
- SSW* *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*, București, Berlin, 1908-
- Șăineanu L., *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, București, 1900
- Trepp. Wb.* = Fr. Kraus, *Treppener Wörterbuch. Ein Beitrag zum Nord siebenbürgischen Wörterbuch*, Marburg, 1970

Cuprins

Nota editorului	I
Cuvînt înainte.....	II
Raporturile lingvistice româno – germane.....	3
Cu privire la elementele vechi germanice ale limbii române.....	20
Criterii de determinare a împrumuturilor săsești ale limbii române.....	37
Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. În legătură cu etimologia cuvîntului <i>ravilă</i>	45
Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. Etimologia cuvîntului <i>perjă</i>	60
Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. Etimologia cuvintelor <i>cataramă</i> și <i>șerpar</i>	101
Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. Etimologia cuvîntului <i>șuslete</i>	116
Atlasul lingvistic român și cercetările etimologice. În legătură cu originea cuvintelor <i>bucșă</i> , <i>buceá</i>	124
<i>Testu(m)</i> ‘Backglocke’, <i>těsta</i> ‘Schädel’, troacă ‘Schädel’ în română.....	132
Expresia <i>iarbă de pușcă</i>	139
Etimologia cuvintelor <i>șanț</i> , <i>deșanț</i> , <i>deșănțat</i>	144
Note etimologice (I)	156
Note etimologice (II): <i>brai</i> , <i>crihin(ă)</i> , <i>crivinaș(ă)</i> , <i>firțicușă</i> , <i>fôrțes(ă)</i> , <i>firțigău</i> , <i>firțog</i> , <i>hóbos</i> , <i>lapăn</i> , <i>șiță</i> (<i>șisă</i>), <i>șofilă</i> (<i>șófilă</i>), <i>șulfă</i> etc.	162
Elemente germane (săsești) în cartea <i>Facerea</i> din <i>Biblia de la București</i> (BB, 1688, din ms. 45 și din ms. 4389)	184
Elemente germane (săsești) în cartea <i>Leviticul</i> din <i>Biblia de la București</i> (BB, 1688, din ms. 45 și din ms. 4389)	194
Din terminologia exploatării forestiere și a plutăritului (<i>grainer</i> , <i>german</i> , <i>necamț</i> , <i>ștronț</i> etc.).....	200
Elemente germane în terminologia pădurăritului și a plutăritului.....	219
Numele poporului, al limbii și al țării locuite de români, în limba germană	237
ANEXĂ.....	256
German studies in Romania.....	257
References	271
Betrachtung über die germanistik an der Universität Jassy	285
Katharina Barba, <i>Deutsche Dialekte in Rumänien. Die südfränkischen Mundarten der Banater Deutschen Sprachinsel</i> . Mit zwei Abbildungen und neun Karten. Wiesbaden. Fr. Steiner Verlag GmbH, 1982, 211 p	296
Indice.....	299
Sigle și bibliografie.....	327

TIPĂRIT LA:

Tipografia

Doell

5500 BACĂU - STR. AVRAM IANCU 20 - TEL./FAX: 0234- 51 31 32